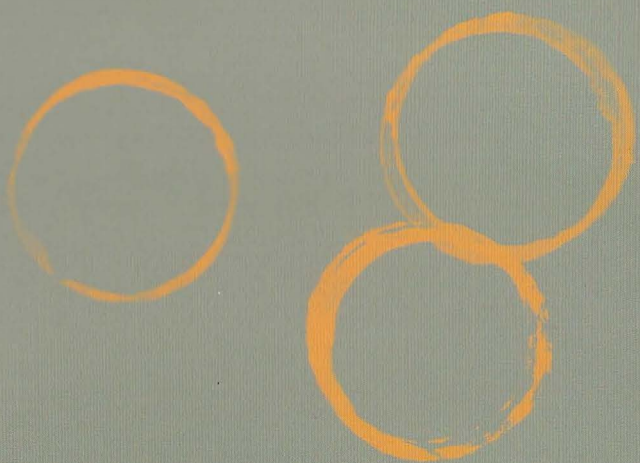
DİN BİLİM FELSEFE

Aklın Dogmayla Savaşı

İLKER BELEK

Yazılama

DİN BİLİM FELSEFE
İLKER BELEK

Din, Bilim, Felsefe

Aklın Dogmayla Savaşı

Yazılama Yayınevi: 150
Dizi: 24

Din, Bilim, Felsefe

Aklın Dogmayla Savaşı

İlker Belek

Düzelti: Mehmet Barış
Kapak Tasarımı: Levent Karaoğlu
Sayfa Düzeni: B.Barış Koç
ISBN: 978-605-9988-66-7
Birinci Baskı: Şubat 2017

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
C Blok No: 256 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 577 72 08
Sertifika no: 18569

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sokak
Betül Han 9/13 Kadıköy - İstanbul
0 216 338 52 59
iletisim@yazilama.com
www.yazilama.com

Din, Bilim, Felsefe

Aklın Dogmayla Savaşı

İlker Belek

Yazılama

İlker Belek: 1961 doğumlu. 1984 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1990 yılında yine aynı fakültenin Halk Sağlığı Anabilim Dalı'ndan, sağlık antropolojisi alanındaki teziyle, uzmanlık aldı. 1996 yılı Ağustos ayından beri Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi. 2000 yılında doçent oldu. 2007 yılında TTB Nusret Fişek Halk Sağlığı Bilim ödülü'nü aldı.

Çok sayıda kitabı bulunuyor, bazıları şunlar: Toplumsal Bilinç (1991), Marksist Bakış Açısıyla Bilimsel Teknolojik Devrim ve Endüstriyel Demokrasi (1993), Sınıf, Sağlık, Eşitsizlik (1998), Türkiye İçin Sağlık Tezi (2. Baskı, 1998), Postkapitalist Paradigmalar (2. Baskı 1999), Antalya'da Hekimler (2003), Sosyoekonomik Konumda ve Sağlıkta Sınıfsal Eşitsizlikler: Antalya'da Beş Yıllık Bir Araştırma (2004), Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü (2006), Marksizm ve Sınıf Bilinci (2007), Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlığın Politik Ekonomisi (3. Baskı, 2009), Küba'da Sağlık (3. Baskı, 2015), Esnek Üretim: Derin Sömürü (2. Baskı, 2011), Sağlıkta Dönüşüm: Halkın Sağlığına Emperyalist Saldırı (2012), Kapitalizmde Sınıf (3. Baskı, 2017), Dinin Toplumsal Kökenleri (2015), Din, Toplum, İktidar: İmanın Siyasi Ontolojisi (2016).

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Tanrı'nın Kanıtı: Dinin Sözü **19**

1. Din nedir? Hangi gereksinimi karşılar? 19
2. Dincilerin büyük telaşı 24
3. Dinde Tanrı'nın varlığına dair inanışlar 26
3.1. Tanrı'nın varlığı konusunda kozmolojik kanıt: Büyük patlamayı nasıl kullanıyorlar? 29
3.2. Tanrı'nın varlığı konusunda teleolojik kanıtlar: Totoloji 34
3.3. Tanrı'nın varlığı konusunda ontolojik kanıt: Totolojiye devam 42
3.4. Tanrı'nın varlığı konusunda dini tecrübe kanıtı: İnanan Tanrı'yı gördüğünü söylüyorsa Tanrı vardır 47
3.5. Birbirlerinden farksız apriori "kanıtlar" Tanrı'nın varlığını kanıtlamaz 51
4. İsteyen Tanrısına inansın, ama... 56
5. Din felsefesi? 59
6. Din felsefesi mi, felsefede din mi, dinle episteme bağdaşır mı? 62

İKİNCİ BÖLÜM
Bilim Üzerinde Dinsel İstismar **75**

1. Din ve evrim teorisi 77
1.1. Dinde yaratılış 77
1.2. Yaratılışçılığın güncel biçimleri: Ne ararsan var 82
1.3. Yaratılış inancını sarsan "kendiliğinden" gelişmeler 86
1.4. Dünyanın yaşının 6000 yıl olduğuna ilişkin dinci söylencenin yıkılması 90

1.5. Din ve yaratılış üzerinde Darwin'in etkisi: Papaz kiliseyi yıktı 93
1.6. Türlerin Kökeni'ne dinci istismar 99
1.7. Canlının oluşumu için yaratıcıya gerek yok 105
1.8. Canlıda evrimin mekanizmaları 111
1.8.1. Genetik çeşitlilik 111
1.8.2. Doğal seçilim 114
1.9. Yapay seçilim: İnsanın yarattığı türler 118
1.10. Evrim devam ediyor: Bakanın göreceği kadar açık 119
2. Dincilerin termodinamik çarpıtması: Evren şişip yok olacakmış 122
3. Büyük patlama: Dincilere göre Tanrı'nın varlığının kanıtı 126
4. Kuantum: Her şeyin belirsizleştiği yönündeki istismar için malzeme 134
4.1. Kuantum: Öbekler, parçacıklar, paketler 134
4.2. Kuntum öncesi fizik ve fizikte kuantal gelişmeler 135
4.3. Kuantum dünyasındaki parçacıkların dalga hareketi 136
4.4. Kuantum dünyasındaki olasılıklar, belirsizlikler, kesinlikler 137
4.5. Kuantum dünyasının parçacıkları 140
4.6. Evrendeki maddi etkileşimler, kuvvetler, bizi bir arada tutan güçler 141
4.7. Kuantal belirsizliklerden idealizm üretilemez 143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Nasıl Bilgileniriz? İnsan Aklı Nasıl Çalışır? Epistemoloji 147

1. Epistemoloji alanındayız 148
2. Bilim: Maddi gerçekliği anlama eylemi 154
3. Bilgi: Zihinsel eylemin sonucu 162
4. Bilim süreci nasıl işler? 165
4.1. Bilginin özellikleri 165
4.2. Bilgi üretme yöntemi 166
4.3. Bilgi üretme sürecinin basamakları 170
5. Bilimin yetkisiz olduğu alanlar var mıdır? 177
6. Bilimde nedensellik: Nedeni belirlemek bilimin işidir 181

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Felsefenin İşi: Gerçeklikten Anlam ve Yön Çıkarmak **189**

1. Felsefenin anayurdu: İyonya 192
2. İyonya'nın felsefesi ve filozofları 199
3. Gerçekliğe bakışın ana eksenleri: Metafizik idealizm ve diyalektik materyalizm 208
4. Felsefenin ana eksenlerindeki kopukluklar 218
5. Gerçekliği bilmenin bilimsel yöntemi: Diyalektik materyalist felsefe 231
6. Diyalektiğin yasaları: Hayat nasıl akıyor? 236
   6.1. Karşıtların çelişkili birliği yasası 237
   6.2. Niceliğin niteliğe, niteliğin niceliğe dönüşümü yasası 239
   6.3. Yadsımanın yadsınması yasası 242
   6.4. Diyalektiğin diyalektiği 245
   6.5. Diyalektiğin toplumsal ölçekte tezahürü: Sınıf Aydınlanmasının işlevi 251

KAYNAKLAR **258**

Önsöz

Din etki alanını genişletiyor. Bu, siyasallaşması anlamına geliyor. Sınıflı toplum yapısında her toplumsallaşma siyasallaşma gerektirir. Din siyaseti kullanıyor, siyaset de dini. Bu gelişme özellikle İslam coğrafyasında geçerli görünüyor. Böylece, aynen feodalitede kilise ile sarayın, saltanat ile hilafetin iç içe geçmesi türünden bir olgu yaşanıyor.

Dinin siyasallaşma zemini, iki argümanın pompalanmasıyla yaratılıyor. Bunlardan birincisi dindeki toplumsallaşmasının inanç özgürlüğü olarak kodlanması, bu şekilde savunulmasıdır. İkincisi ise din ile bilimin aynı derecede değerli ve geçerli alanlar olduğu iddiasıdır.

Ben, dindeki toplumsallaşma faaliyetinin inanç özgürlüğü olduğu yönündeki iddiayı bir önceki kitabımda, *Din-Toplum-İktidar*, analiz etmiştim. O kitabın alt başlığı olan *İmanın Siyasi Ontolojisi* tam da bu hesaplaşmayı ima ediyordu.

Din ontolojik olarak siyasi bir içerik ve hedefe sahiptir. İlk ortaya çıkışı, Mezopotamya'da büyük sulama tarımını gerçekleştiren toplumlardadır. Bu toplumlar, büyük sulama tarımıyla birlikte klan tarzı komünal örgütlenmenin bütün kalıntılarını geride bırakarak, dünya tarihinde ilk kez sınıflı toplum yapısına geçtiler. Bunu kralların öncülüğünde gerçekleştirdiler. Krallar, Dicle ve Fırat'ın büyük kolları üzerinde tarımı organize ederken, hem toplumun, yani üreten sınıfların gözünde tamamen ayrıcalıklı bir konuma yerleştiler hem de üretimle birlikte sömürüyü de organize

ederek artı değere de el koydular. O coğrafyada ilk tapınaklar artı ürünü depolamak üzere inşa edildiler. Tapınaklar aynı zamanda krallığın kasasıydı.

Mezopotamya'da mali ve siyasi gücü ellinde bulunduran kral, toplumun düşünce sistemine de hakimdi. Kral aynı zamanda tanrıydı. Herkes onu tanrı olarak bilirdi. Her kent devletinin ayrı bir kralı vardı. Kral kendi kentini diğer kentlere karşı korumak üzere asker de beslerdi. Dolayısıyla kral aynı zamanda devletin koruyucusu, kollayıcısıydı. Burası, çok tanrıcı diye bilinen inanç sisteminin geliştiği toplumsallıktı. Artı ürünün birikmesi sonucunda, kent devletleri giderek merkezileşti. Merkezileşme kent devletleri arasındaki savaşlar yoluyla oldu. Galip gelen kral, yendiği krallığın tanrısını kendisinin altına yerleştirirdi. Kent devletlerinin merkezileşmesi bir tanrılar panteonunun ortaya çıkmasına da yol açtı.

Kralın tanrıyla özdeş karakteri giderek yerini temsiliyet ilişkisine bıraktı. Kral zamanla tanrının yeryüzündeki temsilcisi konumuna doğru geriledi. Böylece insan zihni tanrıyı tam olarak yeryüzünden soyutlamış oldu. Bu, insan bilincindeki daha üst bir gelişim aşamasına denk geliyordu. Ancak dünyanın düzeni değişmedi. Kral yine organize eden, yöneten, devleti koruyan, bunun için asker besleyen, ordular kuran, artı ürünün hesabını tutan, artı ürünü kullanan tek yetkeydi.

Bu sürecin de ortaya çıkardığı gibi tanrı inancı, toplumların sınıflaşması sürecinde, tarımsal üretimi gerçekleştiren ve emek gücünden başka elinde herhangi bir zenginlik bulunmayan tarıncı sınıfın sömürülmesi; bu dünyadaki sömürü gerçekliği karşısında sesini çıkarmasının önlenmesi ve bu dünyadan vazgeçmesini sağlamak gibi işlevlerle yüklü olarak ortaya çıktı ve gelişti. Din, ilk andan itibaren kralın yönetim aracı olarak işlev gördü. Bu anlamda dinin ontolojisi siyasaldır, din toplumu yönetme hedefiyle yüklüdür. İlk sınıflı toplumlar, Mezopotamya'nın kent devletleri aynı zamanda din toplumlarıdır.

Din, çok tanrıcı karakterde, MÖ 4000'lerde Mezopamya'da ortaya çıktı. Sonrasında sıra tek tanrıcı dinlere geldi. Tek tanrıcı dinler de Mezopotamya'da ve hemen komşu olan Arap Yarımadası'nda doğdular.

Tek tanrıcı din, dindeki siyasal ontolojinin tam manasıyla dışa vurumuydu. Musevilik, İsrailoğulları'nın dini olarak organize oldu. Tek bir kavmi devletleştirmek amacıyla yüklüydü. Hıristiyanlık tek tanrıcılığın yaygınlaşmasının bir kavimden kurtulmasına bağlı olduğu bilinciyle kendisini ortaya koydu. Bütün insanlığa seslenmek üzere, Museviliğin kavmi sınırlılığını aşarak yapılandı. Hıristiyanlığın öncüleri öğretilerini yaymak üzere, Ortadoğu'dan Avrupa içlerine kadar, sabırlı misyoner seferler gerçekleştirdiler. En nihayetinde amaçlarına gerçekten de ulaştılar. Hıristiyanlık doğduğu toprakların çok uzağında, MS 400'lerde, Roma'da bir imparatorluğun resmi dini olarak kabul edildiğinde, devleti ele geçirmiş, evrenselliğe siyaset üzerinden adım atmış oldu.

Tek tanrıcı dinin devletin resmi dini olarak kabul edilmesi, din savaşlarının, din adına gerçekleştirilen büyük insanlık suçlarının da başlangıcıdır. Hıristiyanlık bütün Ortaçağ boyunca tanrı adına dünyayı yakıp yıktı. Başka bir tek tanrıcı din olan İslam'ın üzerine gerçekleştirilen Haçlı Seferleri bu siyasallığın sonucuydu.

İslam ise Arap Yarımadasında, Hıristiyanlığın evrenselleşmek üzere terk ettiği topraklara hemen komşu olarak, ticaretle uğraşan, ataerkil, köle sömürüsüne dayalı Arap kavimlerini devletleştirmek misyonuyla doğdu. Muhammed'in ölümünden sonra ise, O'nun takipçilerinin arasındaki kan davaları üzerinden imparatorluk haline geldi, İran'ın ötelerine, İstanbul'a, bütün Afrika kıtasına ve hatta İspanya'ya yayılma başarısı gösterdi.

Kısacası, tek tanrıcı din devletleşmeyi ifade eder. Bu anlamda zaten doğrudan siyasetin karşılığıdır.

Dinin inanç özgürlüğüyle alakası yoktur. İnanç özgürlüğü denilen şey en nihayetinde dinin siyasallaşmasına hizmet edecek bir retoriktir. Dindar insan, dinin kurallarına inanıp kendisine onları yayma görevi biçtiğinde -ki bu da dinin emridir- dinin siyasallaşmasına da hizmet etmeye başlamış demektir.

Dinin siyasal hedeflerinden geri püskürtülmesini, insanın kendi iç dünyasıyla sınırlı, vicdani, ahlâki, inançsal bir düzleme çekilmesini sağlayan, 14. yüzyıldan itibaren, Reform ve Rönesans'tır. Bilim olmasaydı; burjuvazi kapitalizmi inşa etmek üzere bilimi kullanmak zorunda kalmasaydı; burjuvazi tarihin yeni sınıfı olarak feodalitenin karşısına çıkıp iktidar talebinde bulunmasaydı;

dolayısıyla kilisenin sömürmekte olduğu köylü yığınlarının toplumsal desteğini arkasına almak bakımından, kilisenin karşısında laik bir konuma yerleşmek mecburiyeti hissetmiş olmasaydı; dinin siyasal hedeflerinden vazgeçmesi, insana sınırlanması olanaklı olamazdı.

Yeni yükselen sınıf olarak burjuvazi, iktidarı kiliseden alabilmek için laik bir tutum benimsemek zorundaydı.

İnananların din inancını vicdan özgürlüğü olarak algılamaları da bu gerçeği değiştirmez. İnanan için inanç özgürlüğü olan şey, din açısından kendi siyasal öğretisini hayata geçirme aracıdır.

Dinin inanç ve vicdan özgürlüğüyle ilişkili olduğu; demokratik toplumların, inananın her koşulda inancını yaşamasını sağlayacak koşulları yerine getirmekle yükümlü bulundukları yönündeki argümanlar Aydınlanma dönemiyle birlikte aşılmıştır. Aydınlanma bütün bu argümanların yalnızca dinin siyasallaşmasını sağlamak üzere üretilmiş takiye olduğunu bilerek, dini birey insanın vicdanına doğru sınırlamıştır.

Ama hesaplaşma uzun sürdü ve ancak 20. yüzyılda, hemen sonrasında yeniden başlamak üzere, bir sonuca bağlanmıştır: Fransa'da 1904'te eğitimden dinin çıkarılması ve 1946'da Anayasaya laiklik ilkesinin sokulması.

Din ile bilimin eş düzeyli düşünce sistemleri olduğu yönündeki argüman da aynı tarihsel gelişmelerle ilişkilidir.

Bu argüman, Rönesans'la birlikte bilimlerdeki baş döndürücü ilerlemeler karşısında dinin kendisi tarafından üretilmiştir.

Kapitalizmin gelişmesi için bilimler altyapı sunuyorlardı. Teknolojinin hakim olabilmesi için akla ihtiyaç vardı. Toplum her boyutuyla dünyevileştirilmeli, dinin etkisi bireye sınırlanmalı, yönetim erki tanrıdan ve temsilcisi olan mutlakiyet yönetimlerinden kurtarılarak sivilleştirilmeli, dindeki kulluk ilişkisi yıkılarak insan yurttaş haline dönüştürülmeliydi.

Görüldüğü gibi toplumsal boyutlu olan bu gelişmelerin tamamı bilimin önünün açılmasını, düşüncenin aydınlatılmasını gerekli kılar. Aydınlanma o nedenle bir bilim ve akıl çağıdır.

Din, işte bilimin bu atılımı karşısında, kendisini savunmak zorunda kaldı. Aslında bu oldukça zor bir görevdi. Nitekim bilimsel buluşlar dinin bütün öğretilerini yerle bir ediyordu. Jeoloji yeryüzünün

yaşının 6000 yıl olduğu dogmasını çürütüyor, Darwin bütün canlı türlerinin evrim geçirmiş olduklarını kanıtlıyor, paleontoloji insan ile maymunun ortak atadan geldiklerini ortaya çıkarıyor, böylece insanın tanrının sureti olduğu şeklindeki dini kutsallık çöküyor, bütün bu gelişmeler tanrı inancını sorgulanır hale getiriyordu.

Görüldüğü gibi dinin bu atılım karşısında ayakta kalma şansı son derece sınırlıydı. İşte bu noktada, din kurumu, dinin buyruklarını yerine getirmenin inanç özgürlüğünün bir gereği olduğu yönündeki karşı duruşun yanına bir de din ile bilimin aynı değer derecesine sahip sistemler oldukları savını ekledi.

Bu argüman en somut biçimde kendisini evrim konusunda ortaya koydu. Dinciler, evrimle ilişkili kanıtlar birikirken, "yaradılış kuramı" dedikleri iman biçiminin evrim kuramıyla eşdeğerde bir düşünce sistemi olduğunu iddia etmeye başladılar. "Yaradılış kuramı" dedikleri şey doğrudan kutsal kitapların öğretisiydi.

Evrim kuramıyla yaradılış arasındaki savaş ABD'de çok görünür bir hal aldı. 20. yüzyılın başında pek çok eyalette eğitim müfredatı içinde evrim kuramının öğretilmesi yasaktı. Bu eyaletlerde yalnızca yaradılış eğitimi veriliyordu. Sonradan, evrimcilerin hukuksal mücadelesinin sonucunda, müfredatlara yaradılışın yanına evrimi de eklemek zorunda kaldılar. Aslında ABD'ninki bir fikrin karşıtının da öğretilmesinin gerekli olduğunu düşünen demokrasici bir tutum değildi. ABD Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı'ndaki askeri başarılarından şaşkına dönmüştü. Sonrasında ise Sovyetlerin, uzayın keşfinde kendisini geride bırakması şaşkınlık derecesinin artmasına neden olmuştu. Bu gelişmeler ABD'de eğitim sisteminin kalite ve başarısı konusunda önemli tartışmaların yaşanmasına yol açtı. En nihayetinde eğitimin akli temellere oturtulması gereği üzerinde bir mutabakata varıldı. İşte bu siyasal nitelikli gelişmeyle eş zamanlı olarak müfredatta yaradılışın karşısında evrime de yer verilmesi gerektiği yönünde bir kanaat oluştu. Mahkemeler bu gelişmelerle paralel olarak açılan davalarda evrimcilerin lehine kararlar vermeye başladılar. Hal böyleyken, Amerika'da bu konunun halen tam olarak bir sonuca bağlanamadığı, eyaletlerin bazılarında evrim üzerinde önemli baskıların devam ettiği de akılda tutulmalıdır. Bugün ABD evrim karşıtlığının en yüksek oranda olduğu ülkelerden birisidir.

Ben bu kitapta dinin, inanç ile bilimi aynı derecede geçerli, değerli sistemler olarak gören argümanını ele alıyorum. Dikkat edilirse, bu argüman dinin yeniden insanın vicdanıyla sınırlı konumundan kurtulma, karşı bir atak gerçekleştirme, yeniden toplumsallaşma niyetinin dışa vurumudur. İnancı bilimle eş değerde görmek, bilimin etkisini sınırlandırır, dine toplumsal yaşamda etki göstereceği bir alan açar, bilimi inanç düzeyine indirger, akla olan güveni sarsar. O nedenle önemle mücadele edilmesi gereken bir dogmadır.

Din ile bilim birbirleriyle hiç ilişkisi olmayan konulardır. Din tamamen inançlar üzerinden hareket eder. Dinde öğreti, fikir, ilim denilen şey; dinin öğrenilmesini ve uyulmasını emrettiği dogmalardır. Bu dogmaların geçerliliğinin herhangi bir şekilde sınanması mümkün değildir. Bu anlamda din akli bir sistem değildir. Dinin emirlerine uyulurken sergilenen zihinsel faaliyet de akli değildir. Tersine inanç düzleminde anlamlandırılması gereken sorgulanmaz nitelikli bağlanmadır.

Bilim ise tamamen farklı bir sistematik üzerinden gelişir. Bu süreç hipotezlerin kurgulanmasıyla başlar, bunların bizzat yaşamın içinde ve/veya deneyler aracılığıyla sınanmasıyla devam eder. Sınamayı geçen varsayımlar doğrulanmış olarak bir kuramı oluşturacak şekilde genel bir bağlam içine yerleştirilirler, birbirleriyle ilişkilendirilirler. Dolayısıyla kuram dediğimiz yapı doğruluğu kanıtlanmış bilgi bütünüdür. Böyle bakıldığında yaradılış inancının hiçbir şekilde kuramla ilişkisinin olmadığı da ortaya çıkar. Örneğin evrim, değişik olgu ve hipotezler üzerinden binlerce kez kanıtlanmış bir kuram iken, yaradılış tanrı emri bir inançtır.

Bilimde az önce kısaca özetlediğimiz sistematik tümevarım yöntemi olarak bilinirken bunun karşıtı da söz konusudur. Bilimsel akıl yürütme yalnızca tümevarımla işlemez. Tümevarım yöntemiyle oluşturulmuş kuramlardan, tam kanıtlanamamış fikir kümelerinden hareket ederek hipotezler ortaya koymak ve bunları sınayacak düzenekleri çalıştırmak da söz konusudur. Bu ikinci yönteme verilen isim ise tümdengelimdir.

Bilimde tümevarım ve tümdengelim birlikte çalışırlar. Bilimde hiçbir şey kutsal değildir. Doğruyu belirleyen tek yöntem akıl yürütme, sınama, soyutlama ve yeniden sınamadır. Bu, nesnel

gerçekliği anlamak, bilmek, kontrol etmek ve değiştirmek bakımından tek geçerli yöntemdir. Bilim yanılabilir, ancak yanılgılarının farkında olacak olan da yine bilimin kendisidir. Bilimsel yöntemle bilgimiz sürekli gelişir, derinleşir, kapsamı genişler, uzmanlık alanlarımız çeşitlenir.

Bilme faaliyeti sonsuz bir entelektüel etkinliktir. Her bilme, yeni bir bilinmeyenin farkına varılmasını sağlar. Bu anlamda bilimsel çalışma sonsuzdur. Bilim kendi fikirlerini, hipotezlerini ve hatta kuramlarını yanlışlayabilecek denli yaratıcı bir sistemdir.

Zaten dincilerin bilimden korkuları da buradan kaynaklanır. Onlar bilimin tanrıyı sorgular hale getiren yaratıcılığından korkuyorlar ve o nedenle de bilimi küçümsemeye, yasaklamaya çalışıyorlar.

Dinin etkisini giderek artırdığı günümüz koşullarında, inanç özgürlüğü denilen siyasal niyet ile dinin bilimle kendisini eşdeğer konuma yerleştirmeye çalışan fırsatçılığını deşifre etmek aklın önünü açmak bakımından zorunludur. Akıl kısıtlanırsa, özgür bırakılmazsa, sömürünün bir şekilde devam edeceği de açıktır.

Bugün din en önemli sömürü araçlarından birisidir. Bireyi ekonomik, toplumsal ve siyasal sömürü karşısında en azından sessiz kılar. Sömürünün tanrının emri olduğu yönündeki propagandanın etkisini pekiştirir. Kendisi de zaten, dünyayı yaratanın tanrı olduğunu ileri sürdüğünde, dünyanın eşitsizlik ve adaletsizliklerle dolu bu halinin tanrısal iradenin yaratımı olduğunu söylemiş olur.

O nedenle bu dünyanın herhangi bir kutsallığın yaratımı olarak görülemeyeceği fikrinin savunulması son derece önemlidir. Sömürüye karşı çıkmak, sömürüyü meşrulaştıran her tür fikrin reddedilmesini gerektirir.

Bu kitap esas olarak bu gereklilik üzerine oturuyor.

Böyle bir çaba doğal olarak, teoloji denilen saçmalığın ele alınmasını gerektirir. Kitabın birinci bölümü tamamen bununla ilişkili.

İkinci bölüm dinin istismar ettiği bilimsel konuları inceliyor. Bilim gelişirken, din tam bir karşı saldırı gerçekleştirdi. Bunu iki şekilde yerine getirdi: Bir yandan bilimin alanına giren bazı konular için, bilimdeki gelişmelerin gerçeği yansıtmadığını iddia etti; öte yandan ise yeni bilimsel gelişmelerin kutsal kitaplarda bin yıllar

önce vaaz edilmiş olanları yalnızca doğruladığını ileri sürdü. Dinin bilim ve toplum dünyasına yönelik bu müdahalelerindeki akıl dışılığı ortaya çıkarabilmek için bu konuların ele alınması gerekir. Bunlar, evrim, termodinamik, büyük patlama ve kuantum gibi konulardır. Bunlara belki başkaları da eklenebilir. Ancak benim bütün düşünme ve okumalarım sırasında önemli olduklarını gördüklerim bunlar oldu. Kesinlikle ortadadır ki bu konuların her birisi apayrı uzmanlık alanlarıdır. Her birisinde, en azından 20. yüzyılın başından beri devam etmekte olan bilimsel çalışmalar üzerinden büyük ölçekli bir birikim sağlanmıştır. Birikimin gözden geçirilmesi bile uzmanlık gerektirir. Dolayısıyla benim gibi bu alanların tamamen amatör bir izleyicisi olan birisi açısından, bir kitabın bir bölümüne konu edilmeleri bile, yalnızca çok zor değil, aynı zamanda fazlasıyla da risklidir. Risk hata yapma ihtimaliyle ilişkilidir. Buna rağmen, din bilim ilişkisinin incelendiği böyle bir kitapta mutlaka yer almaları gerektiğini düşündüğüm için bu cahil cesaretini göstermek zorundaydım. Şurası açık ki, bu bilim alanlarının hiç birisinde orijinal bir şey söyleyebilecek durumda değilim. Amacım yalnızca bilgi birikimini en genel hatlarıyla toparlamak oldu. Yalnızca dinin istismarını ortaya çıkarmak ve dini desteklediği ileri sürülen bilim alanlarının (kuantum bunların başında geliyor) ve bu alanlardaki pek çok bilinmezin yalnızca bilimin konusu olabileceğini ortaya çıkarmak için.

Üçüncü bölüm bilimsel yöntemle ilişkili. Bu bölüm dinle bilimi aynı kefeye koyan iddialarla hesaplaşmak bakımından gerekliydi. Bilim ne demek, ne zaman ortaya çıktı, bilim amatörleştirilebilir mi, insanın gündelik yaşantısında bilimin yeri nedir, bilimsel yöntem ne anlama gelir, bilgiyi nasıl üretiriz, bilgi üretiminde ön yargıların yeri var mıdır, tümden gelim önyargı mıdır, bilgi üretiminde doğrulama ve yanlışlamanın önemi nedir, bilim insanları idealist düşüncelerin etkisine neden ve nasıl kapılırlar, bilimsel nedensellik ne anlama gelir ? Bütün bu çok önemli soruların yanıtlarının izini bu bölümde sürmeye çalıştım.

Bu kitap dinsel dogmaya karşı bilimsel aklı koyuyor. Ancak bilimin ulaşacağı en yüksek soyutluk düzeyi felsefedir. Bilim nasıl sorusunun yanıtı iken, felsefe ne sorusunun peşine düşer. İnsanın neyi araştıracağına, bileceğine, merak edeceğine felsefe yanıt

üretir. Bilim bu yanıt üzerinden nasıl sorusunu sorarak ilerler. Felsefe hayata, siyasete, bilime yön verir. Bilim bu yön üzerinden araştırır. Bu nedenle bilimle ilgili tartışmaların felsefeye bağlanması kaçınılmazdır. İnsanlık üç milyon yıllık uzun yolculuğu boyunca bilimle olduğu kadar felsefeyle de uğraştı. Başlangıçta bu ikisi birbirleriyle ve toplum da bu ikisiyle iç içeydi. Zamanla, bilimdeki gelişmelerle birlikte, bilim ve felsefe ayrıştılar ve felsefenin uğraş alanı sınırlandı. Aynı süreçte toplum da bilim ve felsefeden koptu. Profesyonel bilimciler ve felsefeciler çıktı ortaya.

Felsefeyi bugün artık iki alanda görebiliriz. Bunlardan birisi hayatın anlamıdır: Neden yaşarız, yaşarken ne yapmalıyız ? İkincisi ise bilgi felsefesi, yani epistemolojidir. Nasıl biliriz, bilmenin yöntemi nedir ? Bilmenin yönteminin bilimsel olarak saptanabilmesi gerekir. Bilimin tek bilimsel yöntemi ise diyalektik materyalizmdir. İşte bu sonuncu bölümde felsefeyle ilgili bütün bu soruları en genel hatlarıyla yanıtlamaya çalıştım.

Çok kısaca ifade edecek olursam kitabın amacı dogmalar karşısında bilimsel yöntemin kurallarını ortaya koymaktır.

Bu kitap izleyen dönemlerde üzerinde dikkatle çalışmam gerektiğini en fazla derecede hissettiğim kitap oldu. Her kitap yazarından çıktığı anda yeniden yazılma gereği ortaya çıkarır. Ama bu kitap için bu gerçek çok daha fazlasıyla geçerli.

Bu kitapla birlikte dinle ilgili bir üçlemeyi tamamlamış oldum: *Dinin Toplumsal Kökenleri, Din-Toplum-İktidar* ve *Din-Bilim-Felsefe*. Her birisini hissettiğim bir gereksinimi karşılamak üzere yazdım. Umarım görevlerini yerine getirirler

Kasım 2016

BİRİNCİ BÖLÜM

Tanrı'nın Kanıtı: Dinin Sözü

1-Din nedir? Hangi gereksinimi karşılar?

Din insanlığın üç milyon yıl önce Güney Afrika'da başlamış bulunan uzun yolculuğunun belli bir aşamasında ortaya çıktı. Bu, sınıflaşma uğrağıydı.

İnsan uzun yolculuğunun ilk 2,5 milyon yıllık bölümünü sınıfsız, komünal, dayanışmacı üretim ilişkileri içinde tamamladı: O dönem üretim biçimi toplayıcılık ve avcılığa dayanıyordu.

Sonra durum değişti. Hayvancılıkla birlikte artı ürün ortaya çıktı. Artı ürün insanın ertesi gün için hayatta kalabilmesini garanti altına aldı. Zorunlu çalışma süresini kısalttı. Kol emeği dışında kafa emeğine ve zihinsel faaliyetlere böylece olanak doğdu. Bilim, sanat ile birlikte hayatı kavramaya, yorumlamaya, anlamlandırmaya, geleceği planlamaya yönelik düşünsel etkinlikler, üretim faaliyetinin yanı sıra gündelik yaşama dahil oldu.

Toplayıcı ve avcı aşamada insanın temel derdi hayatta kalabilmekti. Yaşam koşulları çetindi. Alet yoktu. Emek verimliliği düşüktü. O gün toplanıp, avlanabilen şeyler ancak o günkü ihtiyacı karşılıyordu. İçine sığınılabilecek konut yoktu. Yaşam göçebeydi. İnsan sürekli toplamak ve avlamak zorundaydı. Koşullar grubun birlikte davranmasını, toplamasını, üretmesini ve tüketmesini zorunlu kılıyordu. Bu aşamaya, ilkel komünal üretim tarzı diyoruz.

İnsanın ancak kıt kanaat geçinebildiği bu uzun serüvende akıl tamamen gündelik işlerle doluydu. Zihinsel etkinliğin temel derdi

doğayı kontrol altına alabilmek, günü kurtarabilecek besini elde edebilmek, topluluğu hayatta tutacak doğurganlık oranını yakalayabilmek, yağmalanan coğrafi alanı terk ettikten sonra başka verimli bir toprak parçasına ulaşıp, burada geçici konaklamayı sağlayacak düzenlemeleri yapabilmekti.

Anlaşılacağı üzere insan zihni tamamen somut bir işleyişe sahipti. Böyle olmak zorundaydı. Boşa geçirecek vakit yoktu. Zamanın soyut zihinsel faaliyetlerle israfı yaşamla bağdaşmıyordu. Bilinç, olayların görünür halleri arasındaki ilişkileri nedensellik olarak kavrıyor, olgu ve olaylar yüzeysel biçimde birbirine bağlanabiliyordu.

Bu haliyle materyalistti. Tamamen dünyaya dairdi. Ama aynı zamanda diyalektik bir karaktere de sahipti. Diyalektik, düşünce ilişkilendirme sürecini ifade ediyordu. Var olduğu biçimiyle kaba bir analizdi bu. Olgu ve olayları içinde bulundukları koşullar zemininde algılama zorunluluğu nedeniyle, çok ilkel halde de olsa, bilimsel bir içeriğe sahipti.

Bu dönemlerin bilinç yapısına animizm ve totemizm diyoruz. Animizm düşüncedeki materyalist, kaba diyalektik, nüve halindeki bilimsellik anlamına gelir. Bu bilinç aşamasında insan henüz, kendisiyle çevresini aynı varlıklar olarak görür. Doğadaki her şeyi ikili karşıtlıklar zemininde kavrar ve ifade eder: Ben ve diğerleri, var ve yok, ölüm ve yaşam, sıcak ve soğuk, düz ve ters gibi. Dil henüz gelişmemiştir. Gerçekliğin ikili karşıtlıklar olarak kavranışı kavramsal haritaya da olduğu gibi yansır. Avcılık döneminde topluluğun en çok avladığı hayvan türü ata olarak kabul edilir. Bunun nedeni topluluğun o hayvan türünü tüketerek yaşayabiliyor olmasıdır. Topluluk için, tükettiği ve kendisine hayat veren tür totemdir, kutsaldır. Avcı klanın kutsalı somuttur, hayatın içindedir, yediği, postundan vb. yararlandığıdır. Klan totemin önünde eğilmez, ondan af dilemez, totemini kendisi gibi bilir, aralarındaki ilişki de somut ve dünyevidir.

İnsan bilincinin gelişmişlik düzeyi ancak bu kadardır. Animist ve totemci bilinci üretim biçiminin düzeyi belirler. Toplayıcılık ve avcılık aşamaları daha karmaşık bir düşünce sisteminin, bilinç formasyonunun gelişmesine olanak tanımaz. Ateş henüz keşfedilmemiştir. Protein tüketimi yetersizdir. Bu nedenle beynin

gelişmişlik düzeyi, ağırlık olarak kapasitesi ve iç yapıları arasındaki organizasyon da soyut düşünmeye fırsat vermez.

Hayvancılıkla birlikte artı ürünün elde edilmesi, yani yarının garanti altına alınması, zihinsel faaliyetlere olanak tanıyan boş zaman yarattı. Böylece evreni, doğayı, yaşamı, toplumu, insanın varlığını totem türe bağlamanın yetmediği bir zihinsel aşamaya ulaşıldı. Üretim biçimi avcılıktan kurtulmuştu. İnsan hayvan sürülerinin peşinde koşturuyordu. Konaklayacak, başını sokacak bir evi ve köyü vardı. Bu aşamada yeni şeyleri, yeni bir tarzda düşünmeye başladı. Totem türe olan bağımlılıktan kurtulunca, totemde gördüğü somut kutsallığı, hayvancı üretim biçiminin gündelik yaşamının içine dahil ettiği doğal fenomenlere yükledi. Taşlar, kayalar, atlar, inekler, dağlar, nehirler, gökyüzü, güneş, ay, değişik yıldızlar, fırtınalar vb. böylece insanın kutsallığını oluşturur oldular. Artık bu varlıkların tümünün ruhunun olduğuna inanılıyor ve bunlardan çare umuluyordu. Zihin, giderek içinde yaşanılan bu dünyaya doğrudan bağlılıktan kurtuldu ve zaman içinde bugünkü anlamına denk düşecek bir kutsallık anlayışını inşa etti.

Ama bu bakımdan esas belirleyici olan tarıma dayalı üretim ilişkileridir. İnsanoğlu ilk kez Mezopotamya bölgesinde, Fırat ve Dicle'nin ince kolları çevresinde tarım yapmayı başardı. Sonra da bu iki büyük nehrin ana kollarını denetim altına almak üzere bentler, su kanalları inşa etti. Büyük sulama tarımına geçti. Bu büyük organizasyonu gerçekleştirirken komünal yapı tamamen yıkıldı, hayvancı dönemin doğal şefleri kral-yönetici haline geldiler. Askeri ilişkiler ön plana çıkarken, kadının toplumsal konumu zayıfladı, erkek egemen ve baba soylu bir toplum yapısı gelişti.

İnsan tarımla birlikte doğanın karşısındaki gücünün farkına vardı. Zihni doğaya bağlılıktan kurtuldu. Hayvancı üretim biçimi de asalak nitelikteydi. Hayvan sürülerinin bakımı vahşi tahıllara bağımlılık yaratıyordu. Hayvanlar bir bölgeyi yağmaladıklarında başka bir verimli tahıl alanının bulunması için göç ediliyordu. Tarımla birlikte bu bağımlı yapı kırıldı. Nehirlerin kontrol altına alınması insana kendi gücünü kanıtladı. Tam yerleşik hayata geçildi. Artık aynı yerde, göç etme zorunluluğu olmaksızın, hem tarım yapmak hem de hayvan sürülerini beslemek olanaklıydı.

Üretim biçimindeki bu gelişme, insan zihninin doğaya bağımlılıktan tam manasıyla kurtulmasını da sağladı. Hayatı anlamlı kılmak bakımından zihin ilk kez tamamen soyut varlıklara yönelmeye başladı. Kutsallık bu dünyadan koparak soyutlaştı. Tanrı inancı ilk kez Mezopotamya'da ortaya çıktı. Tanrı, ilk aşamada yine de dünyayla, somutla bağlantılıydı. Bu bağlantıyı sağlayan ise, büyük sulama işinde toplumu organize eden kral oldu. İlk aşamada kral, Tanrı'ydı. Soyutlama yeteneğinin gelişmesiyle birlikte insan, kraldaki kutsallığı ondan alarak, hiç görünmeyen, tam soyut, olmayan bir şeye yükledi. Kutsallık, dünyanın somut gerçekliğini terk edip Tanrısal karakter kazanırken, dünyayı tamamen kuşatan bir güç düzeyinde tahkim oldu.

Allah, Tanrı inancının ortaya çıkması böyle oldu.

Dolayısıyla din bir inanç sistemi olarak gelişti. Yukarıda da değindiğimiz gibi arkasında iki önemli uyarıcı etken vardı. Bunlardan ilki, insanın zihinsel faaliyetinin ulaştığı düzey bakımından somut kutsallıkların yetersizleşmesiydi. Bilim yeterli derecede gelişmemişse, üretim ölçeği küçükse, doğa olaylarının yıkıcılığı karşısında güvensizlik hissi hâkimse, artı değerin paylaşımı savaşlara neden oluyor ve savaş başlı başına topluma korkular salan bir etki doğuruyorsa, insan mutlaka kendisine sığınacak mekânlar arar. Ancak bir süre sonra, bu dünyadaki sığınacak mekânın da yeterli derecede korunaklı olmadığı anlaşıldığında, sığınmak için kendisi kutsal mekanlar inşa eder ve hayatının anlamını oraya yükler. Din, bu arayışın sonucunda ortaya çıktı. Cennet ve cehennem kavramları insana sığınacağı mekânı sunmak üzere şekillendi. Dolayısıyla din, bir yönüyle insan zihnini, psikolojisini tatmin edecek kutsallık arayışının bir gereğidir.

Ancak dindeki esas belirleyici etken, bu arayışın sınıflı toplum içinde ve kralın elinde karşılığını bulmuş olmasıdır. Mezopotamya kent devletlerinin kralları insanın soyutlama yeteneğinin ulaştığı bu gelişmişlik aşamasını ve bu aşamanın ortaya çıkardığı zihinsel soyutlama gereksinimini fark ederek, toplumsal bilinci ellerine geçirdiler ve bilinci inanç sistemi, din olarak organize ettiler. Dinde, halk sınıfları kendi soyutluk ihtiyaçlarını, sığınacak mekânlarını bulurken; krallar da toplumu yönetmek için kendilerine gerekli olan gücü dinle inşa ettiler. Din en başından itibaren sınıfsal bir

karakterde gelişti. Kralın elinde halk sınıflarını yönetme işlevi gördü. Sınıflı toplum yapısının sürdürülmesine hizmet etti. Günümüze kadar süregelen sınıflı toplum yapısı boyunca da bu işlevi hiç değişmedi.

Animizm, totemizm ve Şamanizm; insanın, içinde eylediği doğayı egemenliğinin altına almasını hedefleyen bilinç formasyonlarıydı. Bunların esas hedefi; üretimdeki istikrarı sağlamak, toplumsal sağ kalımı başarabilmekti. Bilinç formasyonunun üretimi toplum tarafından, pratik üretim faaliyetinin içinde, kolektif tarzda ve toplumun kolektif gereksinimlerini karşılamak üzere gerçekleştiriliyordu. Bu zihinsel üretim faaliyeti kendiliğinden bir karakter sergiliyor, herhangi bir sınıfsal ayrışma zeminine oturmuyor, insan kutsal varlıklar önünde boyun eğmiyor, tapınmıyordu. Doğadan kopuk, doğaüstü herhangi bir kutsallık yoktu. Avcının kutsalı etini yediği totem hayvandı. Üretim, doğal dünya bilince yön veriyor, bilinç doğayı değiştirmek üzere etki gösteriyordu.

Din ise toplumu egemenlik altına alacak bir inanç sistemi olarak formüle edildi. Egemenlerin elinde siyasal bir araç olarak hizmet etti. Üretimi, egemenlerin istihdam ettiği din adamları tarafından gerçekleştirildi. Din, kralı Tanrı olarak kutsarken, üreten insana kral önünde boyun eğmekten başka çare bırakmadı. Din, insan bilincini pratikten kopardı. Bilince öte dünyayı, Tanrı'yı, Yaradan'ı soktu. İkili bir zihinsel yapı yarattı. İnsan üretim faaliyeti içinde aklıyla davranır, bilimsel bir bilinç sergilerken; üretim dışında, toplumsal yaşamda Tanrı'ya sığınmak, orada krala itaat etmek zorunda kaldı. Pratikte materyalizm, toplumsallıkta ise idealizm hâkimdi. İnanç denilen şey somuttan kopuk bir bağlanma ihtiyacı, bir sayıltı olarak ortaya çıktı.

İlkel bilinç formasyonları topluma doğa karşısında kurtuluş yolu açarken, din egemenlere halk sınıflarına tahakküm etme olanağını sundu. Kralın Tanrı olarak kutsanması, Tanrı diye bir gücün inşası bu nedenleydi. Büyük sulama tarımı döneminde, insanı, zihinsel yeteneklerinin ulaşmış bulunduğu gelişmişlik aşamasında, dünyevi kutsallıklarla oyalamanın imkânı kalmamıştı. Zihni hem oyalamak hem de kralın dünyevi planlarına boyun eğdirebilmek için, hiçbir biçimde sorgulanamayacak, ulaşılmaz bir kutsallığın inşası gerekiyordu. Allah ve Tanrı kavramları böyle ortaya çıktılar.

Bu olgular tamamen siyasal bir amaç için hizmet gördüğünden, başlangıçta kralın bir niteliği olarak inşa edildiler. İlk dönemlerde kral, üreten halk sınıfları için o denli ulaşılmazdı ki, Tanrısallaşmasında, kendini tanrısallaştırmasında herhangi bir eksiklik, hata, anlaşılmaz bir yön, itiraza konu oluşturacak bir özellik bulunmuyordu, hiç kimse kralın Tanrı'lığında herhangi bir açık arayamıyordu. Böylece Tanrı fikri ortaya çıktığı anda, insan bilincinin ihtiyaç hissettiği kutsallıkla, kralın ihtiyaç hissettiği yönetim işlevini buluşturan bir hizmet gördü.

2- Dincilerin büyük telaşı

Din kendisini Tanrı'yla kutsar. Tanrı ise dinle düzenini kurar. Tanrı yaratandır. Dünyevi aracı dindir. Din adamları, dinci yazarlar, hülasa dinciler, bu aracın yaratıcısı, yayıcısıdır. Varlık nedenleri Tanrı'nın varlığıyla bağlantılıdır. Dinde Tanrı'nın kanıtlanması bunların görevidir.

İnsanların evren ve canlı hayatın nasıl ortaya çıktığı sorusunu sorması kaçınılmaz ise, bu sorunun yanıtlanması görevi, egemen ideoloji dünyasında, kaçınılmaz biçimde dincilerin üzerindedir. Tanrı'nın varlığına ilişkin tartışma bu nedenle dinin özellikle maniple ettiği bir konudur. Din ile ilgili tartışma zorunlu biçimde Tanrı noktasına kilitlenir. Dinin ilk görevi, Tanrı'nın varlığını kanıtlamaktır. Hayatın anlamı, insanın görevleri, iyilik, kötülük tartışmaları, bunların tümü daha sonra gelir.

Bir önceki bölümde özetlediğimiz sürecin gösterdiği gibi Tanrı ve Allah inancı toplumsal gelişimin belli bir aşamasında, büyük sulama tarımına dayalı üretim tarzı içinde, yöneten tarafından icat edildi. Tanrı inancına götüren somut dayanak üreten halk sınıflarının sığınma ihtiyacıydı. Üretici sınıflar için bu dünya fazlasıyla acılıydı, kendilerini mevcut haliyle bu dünyada anlamlı ve var hissetmelerinin olanağı bulunmuyordu. Öte yandan, kralın artı ürünü kendine mal edebilmesi ve iktidarını sürdürebilmesi, bu sınıflara, bu dünyayı, yani gerçekte çektikleri acıları, uğradıkları haksızlıkları anlamsız gösterecek, bu dünyadan vazgeçişi kutsayıp, sömürüye tahammülü sağlayacak soyut bir anlamın sunulmasını gerektiriyordu. Tanrı aslında sömürüyü kutsuyordu.

Bu dünyada somut bir anlam bulmak ve sunmak olanaklı olmadığı için, bu dünyayla hiçbir somut bağlantısı olmayan Tanrı, ezilen sınıflar için anlam vaat eden bir araç olarak inşa edildi. Tanrısal nitelikli aşkın bir soyutluk halk sınıflarının anlam dünyasını oluşturacak bir içerikle sunuldu. Bu dünya halk sınıfları için o denli çaresiz bir yerdi ki, çaresizce bu aşkın soyutluğa bağlanmak zorunda kaldılar.

Durum bu kadar basit olsa da dinci yazarlar Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için büyük uğraş verirler. Bunun nedeni bilimin bugün ulaştığı gelişme düzeyi karşısında buna mecbur olmalarıdır. Ya Tanrı'nın varlığını kanıtlayacaklar ya da dünyayı açıklamak konusunda bilimi tam yetkili kabul edecekler. Ortası yok.

Tanrı'nın varlığının kanıtlanması konusunda dincileri büyük çabaya mecbur bırakan bir başka faktör ise dinin kendi ontolojisindeki bir çelişkidir. Din bu dünyadaki çaresizlikler için öte dünyaya bağlanmayı öneriyor, bu dünyanın anlamsızlığı karşısında anlam olarak öte dünyaya işaret ediyor ve halk sınıflarına bu dünyadan vazgeçmeyi vaaz ediyorsa, bu dünyanın zenginliklerinden faydalananların, üretici sınıfların emeğine el koyanların, beklenti ve kaderlerini öte dünyaya ertelemeyenlerin, bu dünyayı yaşayanların durumu nasıl açıklanacak? Tanrı nasıl oluyor da kimilerine öyle, kimilerine ise böyle davranabiliyor? Bu apaçık bir çelişki, taraflılık değil mi? Tanrı'nın bu kararında hiç de ahlaklı olmayan bir tutum yok mu? Neden herkes bu dünyanın nimetlerinden eşit biçimde yararlanamıyor? Tanrı nasıl oluyor da, birilerinin işini öte dünyaya bırakmadan bu dünyada bitirmesine izin verebiliyor?

Dikkat edilirse yukarıdaki soruların bir yandan felsefi bir içeriği vardır. Tanrı varsa, neden taraflı? Bir yandan ise egemenler açısından açık biçimde riskli bir olasılığa işaret ederler. Dine ve Tanrı'ya yönelik bu sorgulama, ya bu fikirleri üretmiş olan egemen güce karşı yönelirse? Tanrı'nın varlığının sorgulanması, Tanrı'yı yaratmış olan kralın gücünün ve hâkimiyetinin sorgulanmasına giderse? Ya da tersi: Bu dünyadaki adaletsizliklerin sorgulanması, adaletin hiç de ilahi olmadığı şüphesi yaratıp, düzenin her şeyine yönelecek külli bir itirazı tetiklerse?

O nedenle dinciler Tanrı'nın varlığına dair sorular karşısında acilen önlem almak zorundadırlar. Kendilerinin, adına "din felsefesi" dedikleri etkinlik bu zeminde ortaya çıkar. Dinciler bu alana

gayet ciddi bir laf kalabalığı ile derinlik hissi vermeye çalışırlar. Dinde bir felsefe olduğunu, Tanrı'nın varlığının epistemolojik olarak kanıtlanabileceğini ileri sürerler. Tanrı fikrine epistemik bir anlam katmaya çalışırlar. Hatta gerekirse din ile bilim arasındaki uyumdan söz ederler. Dinin bilimsel, akli bir dünya görüşü olduğunu; bilimin keşiflerinin dinde mevcut derinliğin, öngörülerin saptanmasından başka anlamı olmadığını; dinin felsefi kapsayıcılığının bilime perspektif sunduğunu ileri sürerler.

Biz felsefeyi, anlamını, neye hizmet ettiğini, din felsefesi diye bir alanın olup olamayacağını tartışacağız. Ancak önce, Tanrı'nın varlığını gerekçelendirirken dinciler hangi argümanları kullanıyorlar, buna bakalım.

3- Dinde Tanrı'nın varlığına dair inanışlar

Yukarıdaki bölümde Tanrı'nın dindeki varlığının inançsal bir olgu olduğunu söyledik. Yani Tanrı'nın varlığına inanılırsa vardır. Zaten Tanrı'nın varlığının akli bir zemini de yoktur.

Şüphesiz dinciler böyle düşünmüyorlar. Çünkü, Tanrı'nın akıl dışı bir düzleme oturduğunu, salt inanç dünyasına ilişkin bir kurgu olduğunu kabul etmeleri, dini, bizzat kendi elleriyle bireyin inanç dünyasına sınırlandırmaları anlamına gelecektir. Bunu yapmak istemezler, yapamazlar.

Oysa din, Mezopotamya'da doğduğu andan itibaren, daha doğrusu ontolojik olarak dünyevidir. Dünyeviliği iki şeyi dile getirir: 1- Din tamamen bu dünya içine doğdu. Toplumsal üretim tarzının belli bir gelişmişlik düzeyi içinde evreni, insanı, toplumu kavrama yöntemi olarak ortaya çıktı. 2- Ama bu gelişme sınıfsal bir toplumsallık içinde tezahür etti ve din böylece egemen sınıfın yönetim aracı olarak yapılandırıldı. Bu yönüyle dünyayı yönetme işlevinin bir bileşeni olarak inşa oldu.

Tanrı inancı için de doğal olarak bu iki olgu geçerlidir. Tanrı da bu dünya gerçekliğine dayanır ve dünyayı yönetmekle ilişkili somut bir işlevi vardır.

Dincilerin Tanrı'nın varlığını akla dayandırmak istemelerinin nedeni de budur. Onlar kendi ideolojilerinde olduğu gibi, dünyanın dine göre yaşanması ve dine göre organize edilip, yönetilmesi gerektiğini düşündükleri için, Tanrı'nın varlığının akılla

açıklanabileceğini ileri sürüyorlar. Dini, bireyin inanç dünyasına sınırlamak istemiyorlar. Din, bireyin inanç dünyasına sınırlandığında dünyayı ve toplumu yönetmek iddiasından vazgeçmiş olacak. Bu, dinin kendiliğinden kabulleneceği bir geri çekiliş değil. Din ancak dışarıdan bir basınç gelirse, akıl, bilim ve sınıf mücadelesi etkili olursa birey ölçeğine geri çekilip, toplumsal ölçekli iddialarından vazgeçebilir. Bunu da ancak yeniden toplumsal ölçekte etkili olacağı koşulları yaratmayı gözeterek yapar. Aksi durumda din kendi var oluşunu, varlık nedenini reddetmiş, kendisi olmaktan çıkmış olur.

Dinciler Tanrı'nın varlığına ilişkin kanıtları üç grupta topluyorlar: Kozmolojik, teleolojik ve ontolojik kanıtlar (Alpyağıl R 2012: 249-251).

Kozmolojik kanıt grubu fizik ve astronomideki yeni keşifleri Tanrı'nın varlığını kanıtlayan bulgular olarak sunuyor. Evrenin bir sonunun olduğuna ve bir gün yok olacağına ilişkin astrofizik varsayımları, bir başlangıcının da olması gerektiği yönündeki görüşün kanıtı olarak kullanıyor: Evren yok olacaksa, başlangıcı da olmalı. Bundan sonra bir adım daha atıyor: Başı ve sonu belli olan bir oluşumun varlığı kendisiyle açıklanamaz. Evren, yani canlı ve cansız doğa kendi kendisini yaratıp, var edemez. Bu durum onun bir yaratıcı güç tarafından yaratılmış olduğunun kanıtıdır. Peki neden kendi kendisini var edemez, yani kendi maddesel dinamikleri içinde ortaya çıkıp, gelişen doğal bir yapı olarak görülemez? Bu gerçek bir sorudur, ancak dincilerin düşünce dünyası içinde yeri yoktur. Onlar yalnızca, evrenin oluşumu hakkında ileri sürülen büyük patlama kuramının kozmolojik kanıtının kendisi olduğunu yinelemekle yetinirler.

Dinciler, Tanrı'nın varlığı konusunda kullandıkları ikinci kanıt yumağına, teleolojik kanıt diyorlar. Buna göre, içinde bulunduğumuz evren hem küçük hem de büyük ölçekte muazzam bir uyum sergiliyor. Bütün ölçeklerden elde edilen veriler bu uyumun çok hassas bir denge durumunda gerçekleştiğini gösteriyor. Her tür akıl yürütme bu uyumun bir yaratanının, nedeninin ve sürdürücüsünün olması gerektiğini düşündürüyor. Dinciler varsaydıkları bu hassas uyumun yaratıcısının Tanrı olduğunu ileri sürüyorlar. Tasarım dedikleri ve içinde muazzam uyum gördükleri

gerçekliği açıklama çabası yerine, onu Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak kabullenmek... Öte yandan hayranlık duyulan bu uyum, neden Tanrı'nın varlığının kanıtı da, evrenin kendi iç yasalarının gücünün, maddenin kendi kendisini yaratımının kanıtı değil?

Üçüncü kanıt grubu ise ontolojik delillerdir. Bu grup, ilk ikisinden farklı olarak apiroridir. Herhangi bir dünyevi bağlantıya, deneyime dayanmaksızın, Tanrı kavramının akla düşmesinin bizi onun varlığına götürdüğünü ileri sürer. Nasıl ki üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğu sonucu zorunlu olarak ortaya çıkıyorsa, Tanrı kavramından da Tanrı'nın var olduğu sonucuna zorunlu biçimde ulaşılır. İyi değil mi? Sanki üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olması üçgenin kendi keyfiyetine bağlıymış ya da matematikçiler bu sonuca tamamen keyfi biçimde ulaşmışlar, daha doğrusu keyfi biçimde üçgenin iç açılarının toplamını 180 derece olarak buyurmuşlar gibi.

Ontolojik kanıt düzleminde, bilimsel akıl yürütmenin disiplini ile Tanrı'nın varlığının iddia edilmesindeki keyfiyet aynı statüye yerleştirilmiş oluyor. Söz konusu olan keyfiyetse, bütün matematikçilerin üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğu ortak keyfiyetine nasıl ulaştıkları sorusu kaçınılmaz olarak yanıtsız kalıyor. Ya da herhangi bir nesnenin, canlının ya da kavramın varlığı kendi var oluşunun kanıtı olarak kullanıldığında insanın her tür saçmalamasının gerçek ve hatta mucizevi gerçek olarak kutsanmasının önü de açılmış oluyor. Eğer kavramlar kendi gerçekliklerinin apriori kanıtı iseler, birisi de yerinde duramayarak, yeni bir iddia ortaya atmak konusunda kendisini tümüyle serbest hissedecektir: Görünenin yalnızca bilinen, daha doğrusu bilinmesine kendisinin izin verdiği gerçeklik parçası olduğunu ve dünyayı, sıradan insanların tam olarak algılamasına bile izin vermediği kuvvetleriyle kendisinin yarattığını söyleyebilecektir. Eğer her tür apriori keyfiyete kanıt deniliyorsa, bu iddialara herhangi bir itiraz neden kabul edilsin ki?

Tanrı'nın varlığına ilişkin kanıtlar bakımından bu tür bir sınıflama yapılmış olmasına rağmen, teleolojik kanıt başlığı altında sınıflananların aslında ontolojik kanıt bağlamına yerleştiği de anlaşılıyor. Zira teleolojik kanıt da apriori nitelikli olup, evrenin varlığını Tanrı'nın kanıtı sayar. Teleolojik kanıtın evrendeki ince

uyuma bakıp, bu durumu Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak kabul etmesiyle; ontolojik kanıtın, herhangi bir deneyim ve bilgiye dayanmaksızın, Tanrı fikrinin akla düşmesini Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak kabul etmesi arasında hiçbir fark bulunmuyor. "Evren Tanrı'nın kanıtıdır" demekle, "Tanrı kendisinin kanıtıdır" demek farksızdır. Çünkü Tanrı'ya inanan herkes için evren Tanrı'nın yaratımıdır. Aradaki fark "evreni Tanrı yarattı" demekle, "Tanrı evreni yarattı" demek arasındaki fark kadardır.

Yukarıdaki üç kanıt yumağı Tanrı'nın varlığını kanıtlamak bakımından esas teşkil ediyor. Bunlar dışında daha az derecede kullanışlı olanlar da mevcut. Bunlar da dahil olmak üzere konuya biraz daha ayrıntılı olarak bakabiliriz.

3-1- Tanrı'nın varlığı konusunda kozmolojik kanıt: Büyük patlamayı nasıl kullanıyorlar?

Tanrı'nın varlığı için sunulan kozmolojik kanıt evrenin oluşumuna ilişkin büyük patlama kuramıdır. Dinciler bu kuramı evrenin hiç yoktan büyük bir patlamanın sonucunda oluştuğu biçiminde anlayıp, ifade ediyorlar. Madde ve zamanın yokluktan ortaya çıktığını, böylece materyalistlerin maddenin öncesiz ve sonrasız olduğu şeklindeki tezinin bilimin bizzat kendisi, yani büyük patlama kuramı tarafından yıkıldığını belirtiyorlar. Buradan da bir adım daha atarak, var oluşuna ilişkin belirli bir zamansallık saptanabilen, başlangıcı var olan, yani öncesizliği söz konusu edilemeyecek maddenin sonunun da olması gerektiğini ileri sürüyorlar. Sonra bu ikili mantık silsilesine bir üçüncüsünü ekleyerek evreni yaratan bir de failin bulunması gerektiğini belirtiyorlar. Tanrı büyük patlamadan türetilmiş oluyor.

Swinburne (1997a: 550), kozmolojik kanıtı, evrenin kendi varlığındaki olgulardan hareket eden a posteriori kanıt olarak tanımlar. Burada evrendeki olay ve olgular Tanrı'nın varlığını kanıtlayan bulgular olarak değerlendirilir. Tahmin edileceği üzere bu somut olguların neden Tanrı'nın varlığını kanıtlıyor oldukları konusu tamamen açıkta kalır. Daha doğrusu bu haliyle kozmolojik kanıt olarak değerlendirilenlerin apriori biçimde Tanrı'nın varlığını kabul eden ontolojik kanıt sisteminden herhangi bir farkı bulunmaz.

Craig (2012: 327-33340) ve Efil (2012: 364-380) gibileri büyük patlamayı dayanak alarak şu biçimde akıl yürütürler: Varlığının başlangıcı olan her şeyin bir nedeni vardır. Büyük patlamanın kanıtladığı gibi, alemin varlığının da bir başlangıcı vardır. Dolayısıyla alemin bir nedeni vardır. Hiçbir şey nedensiz biçimde ortaya çıkmaz.

Bu uslamlama, açık biçimde, evrenin yoktan ortaya çıktığı varsayımına dayanır. Evrenin yoktan yaratılmış olması uzayın, zamanın ve maddenin olmadığı bir ön durumun düşünülmesi gerekliliğini ortaya koyuyor. Evren bir ilk patlamayla oluştuğuna ve bu dünyada bu büyük işi gerçekleştirebilecek herhangi bir somut güç bulunmadığına göre, evren yoktan ve Tanrı tarafından yaratılmıştır deniyor.

Evrenin yokluktan var olduğu varsayımının dünyevi anlamda hangi verilere dayandırıldığı, söylemeye bile gerek yok ki, tamamen belirsizdir. Apriori bir karakter sergiler ve bu haliyle kozmolojik değil, ontolojik kanıt sınıfına dahil edilmesi gerekir. Ek olarak, uslamlamanın birinci aşamasıyla ilişkili bu sorun bir an için görmezden gelinse bile, bu kez yoktan ortaya çıkan şeyin nedeninin neden Tanrı olması gerektiği noktası belirsizlik, daha doğrusu teistik bir taraf tutma anlamına gelir. Evrenin yoktan var edildiği ve bu var edişin failinin Tanrı olduğu konusunda, bu varsayımın apriori kabulünün ötesinde, hiçbir somut dayanak yoktur. Büyük patlama kuramı bu varsayıma dayanak teşkil edecek bir içeriğe sahip değildir.

Daha sonra daha ayrıntılı biçimde ele alacağımız gibi, büyük patlama kuramı evrenin ileri derecede yoğun ve sıkışık bir maddesel kütlenin patlaması sonucunda oluştuğunu ve saniyenin çok çok küçük birimi içerisinde büyük bir hızla genişleyip soğuyarak bugünkü haline geldiğini varsayar. Anlaşılacağı üzere büyük patlama evrenin yoktan var olduğunu (edildiğini) değil, yoğun ve sıkışık bir maddenin patlayıp genişlemesiyle ortaya çıktığını ileri sürer. Bugün bu varsayım, pek çok bilimsel keşif sonucunda kuram derecesinde gerçeklik kazanmıştır. Büyük patlama kuramına göre evren maddenin yalnızca şekil değiştirmiş yeni bir halidir. Kabul edileceği gibi, Craig'in ifade ettiği dinci düşünce büyük patlamayı ya hiç anlamamakta ya da keyfine göre

çarpıtmaktadır. Böyle olduğu için de, uslamlamasının birinci halkasını izleyen diğer iki halkası zaten kendiliğinden gündemden düşmektedir.

Craig'e göre, evren gibi hayal edilmesi bile olanaksız derecede karmaşık bir yapı sıkışık bir maddenin patlaması sonucunda oluşmuş ise, bunu yaratan güç ancak evren ötesi bir varlık olabilir. Öyle ki bu varlık, henüz başka herhangi bir maddi varlık yokken bile var olma kudretinde olan bir entitedir.[1] Bu aşkın neden, değişmez ve gayri maddi bir yapıda, bu özellikleri nedeniyle de nedensiz, sonsuz ve başlangıçsız olmalıdır. Büyük patlama evrenin Tanrı tarafından yaratılmış olduğunun, yani Tanrı'nın varlığının kanıtıdır. Büyük patlama teistik dinlerin kozmolojik kanıtı olarak sunulur.

Bu varsayımların tümüne birden "neden?" diye sormak gerekir. Diyelim ki evren, bir sıfır öncesi zamanda yoktan var oldu. Büyük patlama öncesinde zaman ve madde yoktu. Var olan tek şey Tanrı'ydı. Onun varlığı için zaten herhangi bir mekâna da gerek yoktu. Değişimi söz konusu olmadığı için zaman da bulunmuyordu. Ama yine de neden? Bu yoktan var oluşu neden madde ötesi, varlık ötesi, zamansız, mekânsız bir entite gerçekleştirmiş olsun? Ya da ileri derecede sıkışık ve yoğun ilk maddenin patlaması için neden Tanrı gerekli olsun? Örneğin içinde yer aldığımız evren, bizim algılamaya çalıştığımız evrenden daha büyük, bizim evrenimizi de kapsayan bir başka evrenin diyalektik akış süreci içinde neden oluşmuş olmasın? Evrenin sıfırdan yaratılışını aşkın bir gücün eylemi olarak görenlerin, sorgulamayı neden bu şekilde gerçekleştirmediklerini açıklamaları beklenir. Ama böyle bir açıklama çabası gerçekleşmez. Teistik büyük patlamacıları sorgulamak yerine, inançlarına sarılırlar ve büyük patlama konusundaki bütün keşifleri inançlarının doğrulanması olarak okurlar.

Büyük patlamaya dayandırılan kozmolojik kanıt tam apriori, öznel idealist bir akıl yürütme biçimidir. Burada tamamen keyfi bir mantıksal çıkarım söz konusudur. Önce büyük patlama kuramı keyfi biçimde değiştirilmekte, patlamanın maddesiz bir ortamda

---

1 E.N: Entité, Fransızca kökenli bir sözcük olup, "kendilik, varlık, mahiyet" anlamına gelmektedir.

gerçekleştiği (Bu durumda ne patlatılacaktır?) biçiminde tahrif edilmektedir. Patlayanın yoğun bir maddesel yapı olduğu saklanmaktadır. Bir yokluğun patlayarak evreni oluşturduğu söylenmektedir. Buradaki akıl yürütme öylesine saçmadır ki: Yokluk nasıl patlayacaktır? Bir güç, yoklukta patlatacak ne bulacaktır? Ama bir kez Tanrı'ya inanmış ve varlığına kılıf ayarlamaya çalışanlar için saçmalık diye bir kavram yoktur, devam ederler: Sonra da bu denli büyük ve karmaşık bir yapıyı oluşturan patlamanın, kendisinden de büyük ve kesinlikle maddi olmayan bir yaratıcısının olması gerektiğine inanmamızı isterler. Varsayımın herhangi bir noktasını, herhangi bir veriyle destekleyerek kanıtlama gereksinimi duymaksızın.

Bugünkü evreni oluşturan büyük patlamayı, üstelik maddesiz bir ortamda gerçekleştirebilecek kudrette bir güç varsa, o gücün varlığını kanıtlamak için büyük patlama kuramının varlığına gerek olmadığının da kabul edilmesi gerekir. O kudretli güç maddeyi ve evreni bir biçimde yaratacak maharete nasıl olsa sahiptir. Varlığının kanıtı olarak, büyük patlamaya ihtiyaç duyulması, olsa olsa kudretini alçaltmak anlamına gelir. Tam bir ironi: Ontolojisi gereği kanıta ihtiyaç duymayan bir varlığı kanıtlama gereği hissetmek ve bunu yaparken zorunlu olarak o varlığı sorgulanır hale getirmek. Varlığını kanıtlamaya çalışırken Tanrı'larını yok ediyorlar.

Dinler evrendeki düzenliliği de bilimin onu açıklayamayacak olmasının verisi olarak değerlendirirler. Bu denli düzenli bir yapı ancak aşkın bir varlığın eseri olabilir. Bilim bu tür büyük düzenlilikleri açıklama kapasitesine sahip değildir. Evren büyük patlama ile yaratılmıştır. Tanrı büyük patlamanın da evrenin de yaratıcısıdır. Bu haliyle evren insanın bütünleşerek kendisini kemale erdirme amacını taşıması gereken bir alandır. İnsan, evreni anlamaya çalışarak değil, onunla bütünleşerek, onda Tanrı'nın varlığını duyumsayarak anlamını bulacaktır. Tek Tanrıcı dinler ve teizm işte tam bu noktada işe karışır. İnsanın evrenle bütünleşmesi, evrende yansıyan Tanrısal iradenin farkına varması dindar olması sayesinde olanaklı hale gelecektir. Bu büyük yapı her şeyiyle Tanrı'nın varlığının kanıtıdır. İnsanın huzuru bunu kabul etmesinde yatmaktadır. Huzur dindar olmayı zorunlu kılmaktadır.

Bu kadar sözü edenlerin, en başında Tanrı'nın varlığına inandıkları açık. Bu nedenle, kabul edilmeli ki, Tanrı'nın varlığı konusunda hiçbir şüphe duymayanların bu kadar zahmete girmelerinin de gereği bulunmuyor: Evren büyük, karmaşık ama düzenlidir. Bu yapının kendi iç dinamikleriyle oluşma ihtimali yoktur. Bu karmaşık düzenlilik ancak bir Tanrı'nın işi olabilir. Kısaca, evren varsa Tanrı vardır. Madde ancak bir Tanrı'nın eseri olabilir. Maddenin varlığı Tanrı'nın kanıtıdır.

Bu iddialara gerçekten de yalnızca inanılabilir. Bu spekülatif mantık silsilesine bir kez akıl dahil edilip, "neden?" diye sorulduğunda ise bütün çerçeve çöker. Zaten inanılanın akli gibi gösterilmeye çalışılması, bir yandan akıl karşısındaki güçsüzlüğün, bir taraftan da göz boyama niyetinin göstergesidir.

Dikkat edilirse dinci uslamlamanın, aynı şeyi durmaksızın yinelemesinin dışında, söylediği başka herhangi bir şey yoktur: Tanrı vardır, Tanrı vardır ve Tanrı vardır... Dolayısıyla buna uslamlama demek de doğru değildir. Bu tam bir spekülasyondur, totolojidir. Dinciliğin bu uslamlaması rol yapmak anlamına gelir. Büyük şeyler söyleniyor, büyük düşünülüyor olduğu yanılsaması yaratmayı hedefleyen bir sahne söz konusudur.

Bunun skolastik bir mantık olduğu kesin. Spekülatif mantık silsilesini kuran, düşüncesini herhangi bir somut veriyle, deneyle desteklemek ihtiyacı hissetmiyor. Spekülasyonu felsefe ve Tanrı'nın kozmolojik kanıtı olarak sunuyor. Neden? Nereden biliniyor? Kendisinde bu keyfiyette bulunma hakkını nereden buluyor? Başkalarına aynı keyfi skolastik akıl yürütmeyle Tanrı'nın var olmadığına inanma (kanıtlama değil) hakkını veriyor mu? Bütün bu sorular bu keyfiyet karşısında haklı bir zemine otururlar. Bu sorulara tatminkâr yanıtlar verilememesi, herkese istediği düşünceyi, tamamen özgür bir keyfiyetle doğru kabul etme ve hatta doğru diye dayatma skolastik özgürlüğünü de vermiş olur. Ne kadar kolay değil mi? Oturur, soluklanır, kafamızı biraz toparlar, hayallerimizi kelimelere döker, herhangi bir kanıt bulmaya, göstermeye gerek duymaksızın inandığımız Tanrı'yı düşüncelerimizde, düşüncelerimizle kanıtlarız. Tam idealizm.

Tanrı'nın varlığı bu şekilde kanıtlanamaz, bu tür saçmalıklar Tanrı'nın varlığının kanıtını oluşturamaz.

Aslında bu haliyle bu skolastik çabaya bile gerek yoktur. İnandığım Tanrı'yı, herhangi bir somut kanıt göstermeksizin, herhangi bir deney yapmaksızın, oturduğum yerden, düşüncelerimi amacıma ulaşacak biçimde kullanarak kanıtlayacak isem, kanıtlama çabasına ne gerek vardır? Tam bir taraf tutma, ikiyüzlülük ve cehalet örneği. Bu akıl yürütmenin Tanrı'yı kanıtlayan yöntem olarak sunulması ve izleyenlerden de bu spekülasyonun doğruluğuna inanmalarının beklenmesi cehaletin kitleselleştirilmesi amacından başka bir şey değildir. Ve aslında bu egemen sınıf siyasetinin tam kendisidir.

Öte yandan, dincilerin Tanrı'nın varlığına dair bulabildikleri en "bilimsel" kanıt da budur. Diğerleri içinse totolojinin ve spekülasyonun derecesi daha da göz çıkarıcıdır.

3-2- Tanrı'nın varlığı konusunda teleolojik kanıtlar: Totoloji

Yukarıda teleolojik kanıtların ontolojik kanıtlardan herhangi bir farkının bulunmadığını söylemiştim. Nitekim bu kavram yaşamın ve evrenin temelinde erekselliğin/amaçsallığın bulunduğunu ileri sürer. Evren ve içindeki her şey bir amaç doğrultusunda hareket ederler. Bu hareket içinde bir neden varsa bile bu neden de belirlenmiş amaca uygun biçimde etki gösterir. Daha da ötesinde teleoloji evrende bulunduğunu iddia ettiği amacın da her şeyin üzerinde yer alan bir üst amaç tarafından belirlendiği iddia eder. Buradaki üst amaç ile kast edilenin Tanrı olduğu açıktır. Tanrı evreni bir amaç doğrultusunda yaratmış ve içine de bu amaca uygun düşen bir hareket ve neden eklemiştir. Bu haliyle teleoloji bir din öğretisidir. Dinler arasında bu bağlamda beliren tek farklılık Tanrı'nın evrene yüklediği amaçtadır. Örneğin Uzak Doğu dinlerinde yaşamın amacı mutlu olmak ve haz almak iken, Hıristiyanlık'ta acı çekmek ve bu dünyadan vazgeçmektir.

Teleoloji kelimesi telos (erek, amaç) ve logos (bilim) köklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. Bu haliyle "amacın bilimi", "amaç bilim" gibi anlamlara gelir. Eğer aşkın bir güç tarafından belirlenmiş bir amaçtan söz ediyorsak, bu belirlenmiş amacın incelenmesinin bilim olamayacağı açıktır. Bu nedenle teleoloji kelimesi kendi etimolojisiyle tutarsızlık sergiler: Bilim denilen şeyin bilimle alakası yoktur. Teleoloji, Tanrı'nın varlığının bilim dışı "kanıtlanması" olup, var olan haliyle düpedüz dinin bir versiyonudur.

Bir faaliyetin bilim olabilmesi için belirlenmiş bir maddi kategoriyi ve buna ait hareketi, değişimi kendisine inceleme konusu olarak seçmiş olması gerekir. Eğer hareket üst amaç tarafından belirlenmişse, yani maddeye bir yön çizilmiş ve ulaşacağı kesin bir nokta tayin edilmiş ise, bu olgu bilimin konusu olamaz. Ön belirlenmiş bir varlığın bütün hareket dinamikleri de ön belirleyen tarafından belirlenmiş demektir ve bu olgu içinde incelenecek, keşfedilecek herhangi bir şey de söz konusu değildir. Dolayısıyla, maddenin yaratımı konusundaki tartışma bir tarafa bırakılsa bile, teleoloji denilen alan kendi içerisinde tam bir tutarsızlığa sahiptir. Amaçsallığın incelenmesi, yalnızca, Tanrı'nın var olduğu inancının sürekli biçimde yinelenmesine hizmet eder. Ama teleolojinin amacı da zaten budur. Tanrı yaratısı olduğunu düşündüğü bütün olay ve olgularda Tanrısal bir amaç "keşfetme". Her şeyde bir amaçsallık bulunduğunun ve bu amacın da bir üst amaç tarafından belirlendiğinin yinelenmesi, bilimin değil, imanın alanına girer. Bu haliyle teleoloji kelimesi bir yanıltmacadan ibarettir. Nasıl ki teleoloji her şeyde bir amaçsallık görüyorsa, teleoloji kelimesinin kendisinde de bir amaçsallık vardır. Bu da her şeyde bir amaç olduğu yönündeki dinsel-ideolojik yanılsamanın, bilim kisvesi altında yeniden ve yeniden üretilmesidir.

Teleoloji denilen alan dinden başka bir şey değildir. Dinlerin incelenmesi bilimin konusu olabilir. Bilim dinlerin nasıl ortaya çıktığını, geliştiğini, toplumsal koşullarla ilişkisini, hangi gereksinimlere yanıt verdiğini vb. inceleyebilir. Toplumsal koşulların değişimi zemininde dinlerin nasıl değişeceği konusunda öngörülerde bulunabilir. Farklı dinlerin birbirleri karşısında, sosyal, psikolojik, iktisadi bakımlardan nasıl farklılaştığını inceleme konusu yapabilir. Ancak dinin içinde, dinin amaçsallıkla belirlenmiş sınırları içinde bilim olmaz. Bilim Tanrı'nın varlığını kanıtlayacak amaca bulaştırılamaz. Böyle yapıldığında bu iş bilimsel değil, dini bir faaliyet olur. Teleoloji her şeye amaçsallık yükleyen içeriğiyle bilimsel değil, dinsel bir faaliyettir.

Benim Tanrı'nın varlığı konusunda teleolojik ve ontolojik kanıtları aynı başlık altında toplama önerimin zemini de zaten budur. Hem ontolojik kanıtlar hem de teleolojik kanıtlar evrenin yaratımı ve Tanrı'nın varlığı gibi konulara dinin içinden, dini

zeminden, apriori bir konumlanışla, ön belirlenmiş bir mantıkla Tanrı'nın varlığına inanmış olarak, Tanrı'nın varlığına kanıt bulmaya çalışırlar. Tanrı inancını, Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak sunarlar.

Yine de konuyu tam olarak anlayabilmek bakımından, dinci yazarların teleolojik kanıtlar başlığı altında inceledikleri konulara göz atalım.

Örneğin Fahri (1981: 260) İbn Hazım'ın çevremizde gördüğümüz her şeyin sonluluğunun, bir başlangıcı ve sonu olması gerçeğinin, evrenin de bir başı ve bir sonu olduğunun kanıtı olduğunu düşündüğünü aktarır. Eğer böyleyse evrenin de her şeyin olduğu gibi bir yaratıcısının olması gerekir. Bu önemli bir karardır. Bu karar ancak evrenin olma imkânını olmama imkânına tercih edecek bir Tanrı tarafından verilebilir. Akıl bunu kanıtlar. Buradaki argümantasyonun kozmolojik kanıt kümesiyle alakalı olduğu açık. Er-Razi'ye göre ise, evrenin varlığı, var olmasına imkân tanınmış olması, evren üzerinde değişik varlıkların mevcudiyeti, Tanrı'nın varlığının kanıtıdır: "Evrenin ve içerisindekilerin düzenlenme biçiminde Tanrı'nın varlığı için bir delil vardır." (Leaman O 2012: 20).

Bakıllani'ye (2000: 269-271) göre âlemin bir halden başka bir hale, bir nitelikten başka bir niteliğe dönüşümü, yani düzenlilik ve uyum onun sonradanlığının/hudusünün kanıtıdır. Eğer evrendeki varlıklar değişiyorlarsa bu değişimi gerçekleştiren bir güç olmalıdır. Bu da Tanrı'dır. İslamcılar için "hudus" kelimesi bir şeyin sonradan yaratılmış olması anlamına gelir. Bu kapsamda bir kâğıt üzerinde "a" harfinin görünmesi için nasıl birisi tarafından yazılması gerekiyorsa, evrendeki varlıkların ve varlıklardaki değişimin de, bu işi becerebilecek kapasitede bir güç tarafından belirlenmiş, başlatılmış, yönlendirilmiş olması gerekir. Evrende hudusu gerçekleştiren, yani imkân dahiline sokan Tanrı'dır. Böylece İslam teleolojisinde hudus ve imkân kavramları birbirlerini Tanrı fikir ve inancında tamamlarlar. Oysa "a" harfini yazan insan da, yaptığı da tamamen dünyevidir ve insan cansız doğadan başlayan uzun bir evrimsel süreç içinde ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, bu analojinin Tanrı'nın varlığını kanıtlamak bakımından hiç de iyi bir örnek olmadığı açıktır.

Ya da daha kısa olarak şu: "İnsanı tanımladığımızda Allah'ı, Allah'ı tanımladığımızda insanı tanımlamış oluruz." (Aktay Y 2015: 149). Bunu yazan bir zamanlar bir üniversitede akademisyendi. Şimdi ise AKP'nin milletvekili. Bu totolojik yaklaşımın bilimle herhangi bir ilişkisinin ve bilimle ilişkilenmek gibi bir amacının olmadığı ortada. Bu cümle Allah'ın varlığı konusunda hiçbir kanıt sunmuyor. Bu cümle skolastik totoloji dışında, hiçbir analitik çaba içermiyor. Bu cümle yalnızca Tanrı'ya inanan birisinin Tanrı'ya olan inancını ifade ediyor.

İslam tarafının teleolojik zeminde gerçekleştirdiği bu tartışma aynen Hıristiyan dininde de yer alıyor. Hıristiyanlıkta Thomas Aquinas'ın kanıtları olarak kodlanan argümanlar tam bu kapsama giriyor. Aquinas bu kanıtları 13. yüzyılda ileri sürmüştü. Şöyle: 1- Hiç hareket etmemiş hareket ettirici: Hiçbir şey bir ilk hareket ettirici olmadan hareket edemez. İlk hareketi sağlayan güç Tanrı'dır. 2- Sebepsiz sebep: Hiçbir şey kendi kendisinin sebebi olamaz. Bir ilk sebep vardır ve buna Tanrı denir. 3- Evrensel kanıt: Fiziksel şeylerin olmadığı bir ilk zaman mutlaka olmuştur. Fiziksel şeyleri, olmadığı zaman diliminde var eden ve kendisi fiziksel olmayan şey Tanrı'dır. 4- Dereceden kanıt: Dünyadaki şeyler farklı derecelerdedir. Örneğin iyiliğin dereceleri vardır. En yüksek iyilik insanın içinde olamaz. En yüksek mükemmellik Tanrı'dır. 5- Tasarımdan kanıt: Dünyadaki şeylerin tasarlanmış olduğu açıktır. O halde bir tasarımcı vardır, o da Tanrı'dır.

Dawkins (2012: 100-102) Aquinas'ın bu skolastik mantık silsilesinin kendi içinde belirgin tutarsızlıklar içerdiğini yazarken haklıdır. Aquinas'ın ilk üç mantıksal çıkarımı her şeyi yaratan güçteki bir Tanrısal varlığın kanıtlanmasına dayanır. Ancak ilk üç maddedeki tutarsızlık da tam buradadır. Eğer her şeye gücü yeten bir Tanrı varsa, Tanrı her şeye gücü yetme özelliği nedeniyle yapacağı müdahaleleri önceden biliyor demektir. Ama eğer böyleyse, bu önceden bilme durumu Tanrı'nın kendi müdahalelerini sonradan değiştirmeyeceğinin de kanıtıdır. Çünkü yaptığını önceden tüm sonuç ve olasılıklarıyla bilerek yerine getirmiştir. Oysa ki, her şey gözümüzün önünde bile değişmektedir. Eğer Tanrı kararlarını sonradan değiştiriyorsa, ki bunun kanıtı dünyadaki varlıkların gösterdiği değişimdir, bu onun her şeyi önceden bilemediğinin

kanıtı olur: Her şeyi bilen, geleceği gören Tanrı, bir kez yarattığı bir şeyi süreç içinde neden sürekli değiştirmek zorunda kalmaktadır; yarattığı varlıkların sonradan memnuniyetsizlik duyacağı özelliklerini neden baştan tahmin edememektedir? Değişim, Tanrı'nın yarattığı varlıkların son hallerini bilemediği ve değişen varlıkların Tanrı'nın başlangıçta koyduğu iradeye rağmen başlarına buyruk davrandıkları anlamına gelmemekte midir?

Ancak benzer şekilde 4. kanıtta da (dereceden kanıt) bir tutarsızlık görülür. Eğer her şeyin en üst derecesi Tanrı oluyorsa, o halde bütün en kötülükler de Tanrı'dır, Tanrı'dandır. Tam bu noktada Schopenhauer'in (2013: 111) uslamlaması da benzer bir içeriğe sahiptir: "Eğer Tanrı günahları istiyorsa onları işleyen odur, yok eğer günahları dilemiyorsa onlar yine de işlenmektedir, dolayısıyla onun ya öngörüsüz ya iktidarsız ya da zalim olduğunu söylemek gerekir." İktidarsız, öngörüsüz, zalim. Bu sıfatların tümünün Tanrı'nın varlığına en azından şüphe düşürdüğü çok açık.

5. kanıt, yani tasarımdan kanıt, bütün cansız ve canlı varlıkların bugün oldukları halleriyle bir yüce yaratıcı güç tarafından en başından tasarlanmış olduklarını ifade eder ki, bu sav Darwin tarafından açık biçimde çürütülmüştür ve bugün de evrimsel biyologlar tarafından sürekli ve sürekli olarak aynı kadere mahkûm bırakılmaktan kurtulamamaktadır.

Tanrı'nın kanıtı olarak kullanılan teleolojik kanıtlarda, az sonra ele alacağımız ontolojik kanıtlar gibi, aslında mantıksal bir totolojinin ürünüdür. Örneğin, Abdülcebbar'ın "cisim ve arazların muhdes olduğu (yani sonradan yaratılmış oldukları) ispat edildiğinde, bunların bir muhdis ve failinin olduğuna delil nedir?" sorusuna verdiği yanıt "... cisim ve diğer arazların muhdes oldukları vakit, bir muhdise muhtaç olduklarının kaçınılmaz olduğunu bilmelisin." Bu akıl yürütmede öncelikle varlıkların yaratılmış olduklarına ilişkin kanıt yoktur. Varlıkların yaratılmış oldukları fikri bir ön kabul halindedir. Bu apriori kabul için kutsal kitap kanıt olarak sunulur. Sonra da "madem ki böyle, o halde bir yüce yaratıcı olmalıdır." sonucuna ulaşılır. Oysa soru zaten bu iddianın kanıtına ilişkindir. Din bu soruya bir yanıt sunmaz, ama sorunun kendisini yanıt olarak görür: "Yaratılmış iseler bir yaratanları vardır." Hakkında tartışma yürütülen Tanrı fikri kendisinin

kanıtı olarak kullanılır. Tanrı'nın, kendi varlığını kanıtlamak konusunda yapabildiği tek şey budur. Kendisini kendisinin kanıtı olarak kullanmak: "Ben böyle diyorsam doğrudur, sana düşen benim kendimin varlığı ve doğruluğu hakkında sana söylediklerime inanmaktır." Bu bir mantıksal çıkarım bile değildir, yalnızca kendisinin tekrarıdır.

Gazzali bu totolojik ve kendi içinden bakan mantığın en tipik temsilcilerinden birisidir. Gazzali 1058-1111 yılları arasında yaşamış Selçuklu dönemi İslamcılarındandır. Fars kökenli olduğu sanılıyor. Horasan'ın Tus kentinde doğup, ölüyor. Ortadoğu'nun pek çok kentinde yaşıyor, öğretisini yayıyor. O dönem etkisini artıran Yunan felsefesine ve İslam içindeki farklı yorumlara karşı çıkıyor, Mutezile akımına karşı savaşıyor. Esas mücadelesini felsefeye karşı yürüttüğü anlaşılıyor. İslam'ın akılla değil sezgilerle yorumlanması gerektiğini düşünüyor. Thomas Aquinas'ı (1225-1274) etkileyenlerden birisi olduğu söyleniyor. Bu haliyle İslam'da aklı temsil ettiği düşünülen İbn-Rüşt ile karşıtlık sergiliyor.

Gazzali (1971: 285) her hadisin (söz ve davranışın) bir sebebinin bulunduğunu, âlemin kendisinin bir hadis olduğunu, Allah'tan başka her şeyin âlemi oluşturduğunu, her şeyin bu âlemde bir yer işgal ettiğini, tek yer işgal etmeyen varlığın Allah olduğunu, bunun Allah'ın âlemin yaratıcısı olduğuna dair kanıt oluşturduğunu belirtiyor. Aslında kanıt olarak saptananda hiçbir kanıtsal özellik bulunmuyor. Bu akıl yürütme yalnızca kendi içinde mantıksal bir akış sergiliyor. Tanrı'nın varlığını kanıtladığı belirtilen bu spekülasyonun herhangi bir şeyle sınanmasına ihtiyaç hissedilmiyor. Zira spekülasyonda kanıt aranmaz.

İbni Sina (2004: 287-289) da din alanındaki düşünceleriyle aynı mantıksal zemine yerleşiyor. 980'de Özbekistan'da doğup, 1037'de İran'da ölüyor. İslam dünyasının önemli tıp ve bilim insanlarından birisi olarak kabul ediliyor. Tıp alanında yazdıkları 17. yüzyıla kadar Batı'da da okutuluyor. Kimi eserlerini Tanrı'nın varlığının kozmolojik kanıtı konusunda kaleme alıyor. İbni Sina varlıkları aklen ikiye ayırıyor. Varlığı zorunlu olmayanlar ve zorunlu olanlar şeklinde. Varlığı zorunlu olmayan varlıkların sebebi, yaratanı varken, varlığı zorunlu olanın yaratanı bulunmuyor. Zorunlu varlık ne görelidir, ne değişkendir, ne çokluktan oluşmuştur, ne de

kendi varlığından başka bir varlıkla ortaktır. İbni Sina nihayetinde şöyle yazıyor: "Zatı gereği zorunlu ise, onun varlığında başka varlığın zorunlu kılışının tesiri olmaksızın mevcut olmuştur." İşte, varlığı zorunlu olan ve başka bir varlığın zorunlu kılışının tesiri olmaksızın mevcut bulunan varlık Tanrı'dır. Tanrı'nın varlığının kanıtı, zorunlu var oluşu ve bu var oluşun başka bir varlığın tesiri olmaksızın var olmuş olmasıdır. Müthiş bir kanıt değil mi? Burada da bir kez daha teleolojik diye sunulan kanıtların ontolojik içeriğini, totolojik karakterini görüyoruz. Ön kabulün, apriori inancın, kendisini kendisinin kanıtı olarak sunduğu mantık oyununu açık biçimde izliyoruz.

Bu totolojik, herhangi bir kanıt sunmaya gerek duymaksızın dil oyunları gerçekleştiren spekülasyonu başka yazarlarda da izliyoruz. Örneğin;

İbn Kemmune (2004: 291, 295) "... varlığı mümkün her var olan, kendisiyle birlikte var olan ve onun varlık tarafını yokluk tarafına tercih eden bir nedenin (illet) varlığına gereksinim duyar... çünkü bütün mümkündür ve her mümkün bu nitelikte bir nedene gereksinim duyar, bunun bilgisi zorunlu bir bilgidir.";

Cürcani (2011: 299) "... imkân mümkünün müessire muhtaç olmasının illetidir (yani varlığa kavuşmuş varlık bir yaratana muhtaçtır)",

Cüveyni (2003: 315) "Şu halde, alem için cevaz (birbirinden farklı, çeşitli şekil ve özelliklerde var olmanın mümkün olması) hükmü sabit olduğuna göre, onun kadim olduğu söylenemez. Bu durumda da âlemin, hali hazırdaki şekil ve özelliklerine sahip biçimde var olmasını gerektiren bir varlığa muhtaç olduğu ortaya çıkar.... Âlemin özelliklerinin belirleyicisi olan varlık ya tercih ve seçilmede bulunması söz konusu olmayan bir varlıktır ya da kendi irade ve tercihiyle varlıklar üzerinde etkide bulunan bir varlıktır.",

Paley (1997: 393) "... herhangi bir zamanda şu veya bu yerden gerçekten ihtiyacı karşıladığını gördüğümüz bir amaç için onu yapan, onun yapısını tamamen kavrayan ve kullanımını tasarımlamış bulunan bir sanatkâr veya sanatkârlar var olmuş olmalıdır.",

Ward (2004: 341) Kaynağı ve yapısı hakkında derinden düşünen ve yazanların çoğuna göre evren, kendi ötesindeki-fiziksel olmayan ve büyük bir zekâ ve güç sahibi bulunan bir kaynağa

işaret eder görünmektedir.... Dini hakikat ... onu görmezden gelmek insan tecrübesinin çok geniş bir boyutunu görmezlikten gelmektir.",

Swinburne (1992: 350, 353) "Eğer hayat anlamlıysa Tanrı vardır. Hayat anlamlıdır. Tanrı vardır. Bu kanıt kesinlikle geçerli bir kanıttır... Evreni Tanrı'nın var etmiş olması ve varlıkta tutması onun varlığını izah etmektedir... Bilincin varlığına dayanan kanıt bilinçli varlıkların bulunması olgusunun esrarengiz bir şey olduğunu, Tanrı'nın yaratmasına başvurmaksızın bunun izahının yapılamayacağını savunur.",

Swinburn (1997: 406) "Basit tabiat kanunları neredeyse bütün birbiri ardından geliş olaylarını yönetirler. Birbiri ardından gelme düzenliliklerinin başka bir şeye göre normal bilimsel açıklaması da yapılamaz. Zira birbiri ardından gelme düzenliliklerinin işlemesinin normal bilimsel açıklaması, çok daha genel bir birbiri ardından gelme düzenliliğinin çalışmasına göredir.",

Behe (1998) "Çalıştığım üniversitenin kampusunda heykeller bulunmaktadır. Onları yol kenarında parçalanmış vaziyette görseydim, etrafa saçılmış metal parçalar olduklarını düşünürdüm, ancak heykellerin dizilişi de tasarlanmıştır. Bu sonuçtan, her şeyin aslında tasarlanmış olabileceği sonucuna varabiliriz.".

Totolojide ısrar devam ediyor. Yazılanların hiçbirisi, hiçbir şeyin kanıtı olarak kullanılamaz. Bunlar yalnızca Tanrı'nın var olduğu ve her şeyi yarattığı iddiasının, inancının yinelenmesidir. Bir iddiayı kanıtlamanın yolu onu milyonlarca kez yinelemek değildir. Bir düşüncenin yüksek sesle bağırılması, milyonlarca kez dile getirilmesi, eldeki güce dayanarak karşı tarafın susturulması, dile getirilenin haklılığını kanıtlamaz. Bu yalnızca yineleyeni aptal durumuna düşürür. Eğer her şeyi yaratan yüce bir gücün varlığı kanıtlanmak, bu konuda gerçekten kanıt sunulmak isteniyorsa bundan daha fazlası yapılmak zorundadır. Ama zaten sorun da tam bu noktadadır. Zira Tanrı'nın varlığı konusunda hiçbir bulgu ve/veya sınanmaya açık hiçbir varsayım yoktur.

Kanıtlama bilimsel bir faaliyettir. Bilim ise somut, maddi gerçekliği araştırır. Gerçekliğin şu an için bilinmeyen statüsündeki bölmesi, bu araştırma faaliyetinin sonucunda giderek daralır.

Bilim elde ettiği yeni bulgu ve bunlardan ürettiği bilgilerle bilinmez statüsündeki bölmeye yeniden ve yeniden yönelir. Ama bu arada yeni sorunlar da keşfeder. Bilimde her sorun aslında yeni bir keşiftir. Sorun keşfetmek aklın işlediğine delalettir. Kimi kez neyi bilip neyi bilmediğimizden şüpheye düştüğümüz anlar bile olur. Ama araştırma ve bilme süreci zaten tam da budur. Araştırma sürecinde Tanrı'nın yeri yoktur. Tanrı'nın varlığı için söz konusu edilebilecek tek şey inançtır. İnancın objektif, bilimsel bir zemini, karşılığı yoktur. Din-bilim vardır, ama dinin bilimi, teleoloji yoktur. Aksini iddia etmek tam anlamıyla açık bir tahrifattır. Tanrı araştırmayla, bilimle, kanıtlar sunarak kanıtlanabilmiş bir fenomen değildir. Dincilerin Tanrı'nın varlığına ilişkin sunabildikleri hiçbir gerçekçi kanıt yoktur. Anlaşılacağı gibi insani etkinlikte apriori kabullerin yeri bulunmaz. Apriori kabul olduğunda bilim ortadan kalkar, bilime ve bilmeye gerek kalmaz. Tanrı inancı en kritik apriori kabuldür. En kritiktir, çünkü her şeyin Tanrı tarafından yaratıldığını ileri sürer. Bu apriori öncül bir kez kabul edildiğinde araştırmaya, kanıta gerek kalmaz. Problemin zaten çözülmüş olduğu ilan edilmiş olur. Bu deney dışı bir mantıktır. Salt spekülasyondur. O nedenle Tanrı'nın varlığı konusunda kanıt sunmaya çalışanlar; aslında kendi iddialarının, inançlarının doğruluğuna güvenmeyenlerdir. Tanrı'nın varlığı konusuna bilimi karıştırmak, bilimin içeriğinin boşaltılması ve zaten bunun amaçlanmakta olduğu anlamına gelir.

3-3- Tanrı'nın varlığı konusunda ontolojik kanıt: Totolojiye devam

Dinle bağlantılı zeminde yürütülen tartışmalarda teleolojik bakış Tanrı'nın varlığını bu dünyadaki somutlukla bir biçimde bağlantılı bir akıl yürütme içinde kanıtlamaya çabalarken, ontolojik bakış bu dünyaya ilişkilenmeyi hiçbir şekilde gerekli görmez ve tamamen apriori mantıksal çıkarımlarla ilerler. Tanrı'nın varlığını ontolojik olarak göstermeye çalışanlar için bu dünyada ne olduğunun herhangi bir önemi bulunmaz. Onlar tamamen kendi muhakeme süreçlerine gömülmüş durumdadır. Belli ki Tanrı'yla uğraşanlar olarak dünyevi bir zemine alçalmanın kendilerine yakışmadığını düşünürler.

Ben ayrım yapmıyorum ama, Dawkins Thomas Aquinas'ın beş kanıtının aposteriori olduğunu, yeryüzünün gözlemlenmesine dayandırıldığını düşünüyor. Bunun karşısına apriori karakterli olan kanıt grubunu yerleştiriyor ve bu kanıtların tamamen muhakeme, akıl yürütme (spekülasyon demeliyiz) zemininde elde edildiğini ve en ünlüsünün de ontolojik kanıtlar olduğunu yazıyor. Ontolojik kanıtların içinde de en bilineninin, 1078 yılında Cantenbury azizi Anselm tarafından ileri sürüldüğünü belirtiyor. Teleolojik denilen de yeterince aprioridir, ama bir de bunlara bakalım.

Apriori kelimesi felsefi düzlemde deney öncesi anlamında kullanılır. Aposteriorinin karşıtıdır. Genel olarak deneysel olarak tanıtlanamayacak olguları ifade eder. Bu konudaki en tipik örnekler hayatın başlangıcına, ölüme, ölümden sonra ne olacağına ilişkin dinsel dogmalardır. Oysa, bilim açısından hiçbir önsel bilgi yoktur. Apriori kavramı antik Yunan'da skolastikler tarafından geliştirilmiş ve Kant felsefesinde yaygın biçimde kullanım alanı bulmuştur.

Anselm'in Tanrı'yı apriori, tamamen muhakeme düzeyinde kanıtlama mantığı şöyledir: "Kendisinden daha mükemmel hiçbir varlığın tasavvur edilemeyeceği bir varlığı tasavvur etmek mümkündür... Fakat gerçek dünyada var olmayan bir varlığın, bu gerçek yüzünden mükemmelliği eksiktir. O halde bir çelişkiye düşeriz ve demek ki (çabucak anlarız) Tanrı vardır!" (Aktaran Dawkirs R 2012: 104).

Bu akıl yürütme yöntemi mantıksal olarak kutsal kitapların zeminindedir. Tek farkla, zira kutsal kitaplar Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya gerek duymazlar. Onlar yalnızca Tanrı'nın var olduğunu vaaz edip, insanların buna inanmasını beklerler. İnanmayanları da cezalandırmakla tehdit ederler. Bunun nedeni kutsal kitapların Tanrı'nın sözü olduklarını iddia etmeleridir. Yani kutsal kitap zaten Tanrı'nın sözüdür ve bu nedenle Tanrı'nın varlığı konusunda herhangi bir tartışma yürütme durumunda da değildir. Tanrı'nın sözü karşısında yapılabilecek tek şey onu kabullenmektir. Aksi, en temel gerçeği inkâr etmek, yani günaha girmek olur.

Anlaşılan Anselm kutsal kitabın bu kestirip atan ve dayatıcı tutumuna bir kılıf geçirmek, kendince bir açıklamada bulunmak gereği hissediyor. Ancak yaptığı kutsal kitaptakinden kesinlikle

herhangi bir farklılık sergilemiyor. Anselm diyor ki zihninde en mükemmel, mükemmelin mükemmeli bir şey düşün. Tabii ki düşündüğün bu şey fazlasıyla mükemmel olduğu için gerçek dünyada olamaz. Ama zaten gerçek dünyada olamaması bu şeyin Tanrı olduğunun kanıtıdır. Anselm böylece, kendisini Tanrı'nın varlığını kanıtlamış olarak görüyor.

Bu akıl yürütmenin tamamen apriori ve gerçeklikten tümüyle kopmuş bir içeriğe sahip olduğu kesin. Dünyadaki düzeni, güzelliği, uyumu Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak sunan teleolojik argümantasyondan gerçekten bir ölçüde farklı. Teleolojik yaklaşım hiç olmazsa kendisini bu dünyanın içinden gerekçeler bulmak zorunda hisseder. Dünyayı, yani maddi gerçekliğin kendisini Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak sunar. Anselm'in ontolojik kanıtı, Tanrı'yı düşünmeyi, Tanrı'nın kanıtı olarak sunmak konusunda tipik bir örnek oluşturur. Bütün bunlar kelime oyunu değilse ne?

Attas (2002: 19, 21) ontolojik kanıtı gayet özlü biçimde şöyle ifade eder: "Varlığın kendisi soyut mevcudiyetinin zorunlu sonucu olarak vardır... Özü var oluşu olan tek varlık Tanrı'nın kendisidir." Bu cümle kendisinden başka hiçbir şeyi açıklamıyor. Tanrı'nın var olduğunu iddia eden bu cümlenin, aslında, Tanrı'nın varlığı konusunda hiçbir açıklayıcılığı bulunmuyor. Ontolojik kanıt denilen şey tam da budur.

Şu da aynı totolojik, apriori, kanıtsız "kanıtlama" biçimi: "Düşünce, düşünceye oranla sonsuz olan her varlığın sonsuz aşkınlığını kabul etmek zorundadır. Her bilgi durumunun gerçekliğinin kaynağı, varlığın düşünce karşısındaki bu aşkınlığıdır. Dinin objesi hem gerçektir hem de bu gerçekliğin temellendirilmesinin ön şartıdır. Gerçek sorunu önce dini alanda anlam kazanır." (Tillich P 2000: 76, 80). Bu akıl yürütmenin kendi mantığıyla çürütülmesi de pekâlâ olanaklı. Şöyle:

Anselm ne demişti: Var olan her şeyden daha mükemmel bir varlık tasavvur edilebilir. İşte bu varlık Tanrı'dır. Bu dünyanın mükemmel bir yer olmadığı açık olduğuna göre, hiç mükemmel olmayan, hatta sıklıkla kötülük dışında bir görüntü vermeyen bu dünya nasıl mükemmel bir varlığın yaratımı olabilir? Kötülüklerle dolu bu dünya gerçekten Tanrı'nın yaratımıysa, açık ki, Tanrı mükemmel olamayacak kadar kötüdür ya da kötülük açısından

mükemmeldir. Dünya mükemmel nitelikli Tanrı'nın yaratımı olamayacak kadar kötülüklerle doluysa, bu durumda da, Tanrı'nın yaratımı değildir, yani Tanrı yoktur. Zira, Anselm'in dediği gibi, mükemmel olmayan bir şey Tanrı olamaz.

Fahri (2002: 450) için Tanrı öyle zorunlu bir varlıktır ki, ondan daha mükemmel bir varlığın olduğu büsbütün bir iç çelişkiye düşülmeksizin düşünülemez. İyi de işte tam bu noktadayız. Bu dünyayı yaratmış olan bir varlık nasıl mükemmel olabilir ki? Eğer bu dünya yaratılmış ise o zaman kesinlikle Tanrı diye bir şey yoktur.

Aynı tartışma Hume'un (2004: 219-221) Demea'sı ile Cleanthes'i arasında da sürer. Demea filozofça şöyle söyler: "Varoluşunun sebebini kendi içinde taşıyan ve açık bir çelişkiye düşmeksizin var olmadığı varsayılamayacak zorunlu olarak var olan bir varlığa başvurmamız gerekir. Öyleyse böyle bir varlık, yani Tanrısal varlık vardır." Neden başvurmamız gereksin ki? Cleanthes tam da buradan tutar ve devam eder: "Zorunlu varoluş sözünün hiçbir anlamı yoktur... Maddi evrenin kendisi niçin o varoluşa zorunlu olmasın? Maddenin bütün niteliklerini bildiğimizi söyleyemeyiz, belirleyebildiğimiz kadarıyla maddenin öyle birtakım nitelikleri olabilir ki, bunları bilebilseydik maddenin var olmayışını bize iki kere ikinin beş etmesi kadar büyük bir çelişki olarak gösterirlerdi... Aynı kanıtlamanın, Tanrısal varlığı kavrayabildiğimiz kadarıyla, eşit ölçüde onun için de geçerli olduğunu ... görmemek büyük bir yan tutarlık olur... Buna nesnelerin başsız ve sonsuz bir art arda gelişini izlerken, genel bir neden ya da ilk yaratıcı aramanın çok saçma göründüğünü de ekleyin."

Cleanthes iki şey söylüyor: İdealizmin, evrenin kendisinin Tanrı'nın varlığının kanıtı olduğunu ileri süren totolojisine karşılık, kendisine de aynı keyfiyet hakkını tanıyor ve her şeyin maddenin kendi iç kurgusunun ürünü olduğunu savunuyor. İkinci olarak ise, maddenin gözlenen ve idealizmin Tanrısal varlığın kanıtı olarak gördüğü düzenliliğinin, en gelişmiş varlıkların bile kendi maddi diyalektik süreçleri içinde gelişmiş olduklarının kanıtı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyor. Diyor ki, evrende, sizin önünde tapınmaya durduğunuz düzenlilik, maddenin kendi diyalektik gelişim sürecidir. Bu tam da düşmanını düşmanının silahıyla vurmak ustalığı değilse ne?

Fahri, Anselm'in İslam'daki karşılığının Farabi (872-951) olduğunu yazar. Farabi de Anselm'e benzer biçimde şöyle düşünür: "... Varlık en iyi varlık ve en kadim varlıktır. Ondan daha iyi ve daha kadim bir varlığın olma imkânı yoktur.... Her ne surette ve şekilde olursa olsun O'nun var olmaması mümkün değildir." Gerçekten de Anselm ile Farabi'nin düşüncelerinin aynı kapıya çıktığı çok açık. Tanrı mükemmelin mükemmeli, en mükemmel varlıktır. Böyle bir mükemmeliyetin zihinde tasavvur edilmesi mümkündür. O halde Tanrı vardır.

Tanrı'nın varlığı konusunu ontolojik bakışla ele alan İslamcı yalnızca Farabi değil. Bu konuda Gazzali'nin (1971b: 619) konumu da tipik. Gazzali doğrudan "Âlem zihinleri hayrette bırakacak bir takım harika ve ayetlerden meydana gelen... üstün bir nizama, eşsiz bir düzene sahip bir yaratıktır. Bu ise şüphesiz üstün bir kudrete delalet etmektedir. Muhkem olan her fiil kudret sahibi bir fail tarafından meydana getirildiğine... göre, alemin kadir olan bir fail tarafından yaratılmış bulunduğuna şüphe yoktur." Mesele çözüldü. Hep aynı şey. Dünya içinden çıkamayacağımız derecede karmaşık ve mükemmel bir yapıdır. Burada her şey uyum halindedir. O halde Tanrı vardır. İnsanlık milyonlarca yıldır evreni, doğayı, canlı yaşamı ve toplumu açıklamak, kendisine refah düzeyi yüksek bir yaşam kurmak için ne diye çaba sarf ediyor? Hiç gerek yok aslında.

Ontolojik kanıtın kendi içinde bu bağlamda çok ciddi bir çelişki de mevcut. Dincilerin dünyada gördükleri mükemmelliği yaratan ve geliştiren aslında insanın kendisi. Hatta bu mükemmelliği bilgi olarak toparlayarak gündeme getiren, kendi önüne bir inceleme, merak ve algı konusu olarak koyan da yine bizzat insan. O nedenle bu dünyada, mükemmelliği karşısında hayranlık duyulacak bir varlık var ise o da insan. Üstelik insan başlangıçta, bugünkü mükemmel haliyle var olmadığı, tersine, yaşı 4,5 milyar yılı bulan evrenin içinde, cansız ve canlı hayat sürekliliğinde, en azından fiziksel olarak hiç de mükemmel olmayan bir görünüme sahip bulunan daha ilkel canlı türlerinden çok yavaş, ama kararlı biçimde evrimleşmiş olduğu için, mükemmel evrenin en mükemmel parçası olarak Tanrı tarafından yaratılmış ve Tanrı'nın varlığının en doğrudan işareti olarak da kabul edilemez.

Anselm'in (1997): 464) Tanrı'yı ontolojik düzlemde kanıtlaması aslında ona bir yakarış gibidir: "Bu öyle gerçek bir biçimde vardır ki, onu var olmayan olarak düşünmek imkânsızdır. O'nun var olmayan olarak tasavvur edemeyeceğimiz bir şey olduğu tasavvur edilebilir. Bu, var olmayan olarak tasavvur edebileceğimiz şeyden daha büyüktür... Çünkü eğer herhangi bir akıl senden daha iyisini tasavvur edebilse, yaratık yaratıcısından üstün olmuş ve yaratıcısını yargılamış olurdu." Dediğim gibi bu kanıtlama değil, yakarış, dua, boyun eğiştir. Kesinlikle laf cambazlığı, totoloji. Her şeyden daha mükemmel bir şeyin varlığını düşünebiliyorsam Tanrı'nın varlığını kanıtlamış oluyorum. Yeterliyse sorun yok. Ama zihinde tasavvur edilebilecek farklı şeylerin Tanrı'nın varlığına şüphe düşüreceği, onun mükemmelliğini kirleteceği de aşikâr.

Nitekim Kant (1999: 63-64) bu açmazları görerek Tanrı'nın varlığı için ortaya sürülen ontolojik kanıt mantığını acımasız biçimde eleştirir: "... Mutlak olarak zorunlu varlık kavramı bir saf akıl kavramıdır, yani, sadece bir kavramdır, ki nesnel gerçekliği aklın ona ihtiyaç duyuyor olması gerçeği tarafından kanıtlanmış olmaktan çok uzaktır. Bu gerçekliğin ise, bu nesnelerin yapısını saf akılla kavrayarak, onlarla ilgili teorik bilgiyi genişletmekte en ufak bir etkisi yoktur... Bu kategoriler, yalnızca, düşünen varlıklar olarak varlıklarla ve bunlarla yalnızca aklın istemesi yönünden, dolayısıyla hep yalnızca pratik olanla ilgilidirler. Bunun ötesinde bu varlıklar üzerine hiçbir bilgi verme savları yoktur. Böyle duyular üstü varlıkları teorik olarak tasarımlama biçimine ilişkin olan ve bu kategorilerle bağlantılı olarak ortaya konulabilecek öbür özellikler, bir bütün olarak bilgi sayılamazlar; yalnızca bu varlıkları kabul etme ve var sayma yetisi sayılabilirler." Yani, Kant diyor ki doğaüstü varlıklara ilişkin saf akılla gerçekleştirdiğiniz muhakemeler onların varlığı konusunda kanıt sunmaz, yalnızca sizin inancınızı belgeler. O inanç ise hiçbir somut dayanağa sahip değildir. O halde Tanrı'nın varlığı konusunda bunca spekülasyona aslında hiç gerek yoktur. Kutsal kitabın yazdığının sorgusuz kabul edilmesi, buna zaten inanmakta olanları, inandıkları şeyi kanıtlamak zahmetinden kurtaracak daha kolay ve kestirme bir yoldur. Nasıl olsa inanıyorlar ve kanıt diye sunduklarının kanıt olmakla ilgisi yok.

Kafadaki kurguyu gerçekliğin kanıtı olarak kabul etmek yalnızca imandır ve yalnızca kurgulayıcısını bağlar. Kurgu ise gerçek değildir ve hiçbir değeri yoktur.

3-4- Tanrı'nın varlığı konusunda dini tecrübe kanıtı: İnanan Tanrı'yı gördüğünü söylüyorsa Tanrı vardır

Dini tecrübe insanın Tanrı'yı görmesi ve/veya onun varlığını bir biçimde içinde hissetmesidir (Iraki F 1948: 487). Bu deneyim herhangi bir esrarengiz, doğa üstü olaya tanıklık etmekle ya da o zamana dek deneyimlenmemiş bir duygunun hissedilmesiyle gerçekleşir. Dawkins (2012: 114) o nedenle buna "deneyimden kanıt" diyor: "Gece yarısı o ve kız arkadaşı çadırın içinde bir iblisin sesini duyup uyandılar, bu hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın bizzat şeytandı... bu tecrübeyi hiçbir zaman unutmadı ve bu onu daha sonra papazlığa sürükleyen etkenlerden birisiydi." George Bush da Irak'ı işgal etmesini Tanrı'nın kendisine buyurduğunu söylemişti. Ama O Irak'ı işgalini bu ülkede kitle imha silahlarının olduğu gerekçesine dayandırmış ve her ne hikmetse Tanrı kendisine bunun gerçek olmadığını işin başında söylemeye tenezzül etmemiş ya da Irak'ta kitle imha silahları olduğunu uyduran Bush'un açıkça yalan söylemesine göz yummuştu. Ne Tanrısal vasıflar değil mi?

Ancak kimi kez Tanrı'nın varlığı konusunda kesin bir delil bulmanın olanaksız olduğuna da işaret edilir. Zira Tanrı her yer ve her şeydedir. Bu var oluş daimidir. Onun gücü her şeye yeter ve insan onun gücü karşısında yok olabilir. O nedenle, doğrudan çıplak gözle güneşe bakanın yalnızca karanlık bir halka görmesi gibi, onu görmek mümkün olmaz. Bu nedenle Tanrı'yı görmek, hissetmek akılla değil, ancak deneyimle gerçekleşebilir (Şebüsteri M 2006: 489).

Tanrı'nın varlığının bu kanıtlama biçimi tam bir öznel idealizmdir. Ama örneğin Alston bu akıl yürütmenin "direkt-realist" bir yaklaşım olduğunu ileri sürerek (1999: 493) şöyle yazar: "Bu görüşe göre eğer bir şey köpeğimin kuyruğunu salladığı şeklinde kendisini bana görsel olarak sunuyorsa ve buna dayanarak ben de köpeğimin kuyruğunu salladığını varsayıyorsam bu varsayımımda haklı sayılırım. Yani bana öyle göründüğü için ben köpeğimin kuyruğunu salladığını varsayıyorum ve bu nedenle de haklı kabul

ediliyorum.... O nedenle burada da tecrübe sahibi kişi Tanrı'nın kendisini ona sunduğuna ya da Tanrı'nın ona yönelik olarak şu ya da bunu yaptığına inanmada haklıdır." Güzel: Aslında köpeğim kuyruğunu sallamıyor, ben öyle varsaydığım için herkes buna inanıyor ve köpeğimin kuyruğunu salladığını görmüş oluyor. Başkalarının benim köpeğimin kuyruğunu salladığına inanması için kendilerinin de köpeğimin kuyruğunu salladığını zihinlerinde varsayması gerekmiyor. Bunu yalnızca benim varsaymam, herkesin benim varsayımıma inanması için bile oluyor. Zaten herkesin aynı varsayımı aynı anda yapması çok büyük bir koordinasyon gerektirirdi. Düşünsenize çevremizde her an tanık olduğumuz çok değişik olaylar için, o olayları aynı şekilde algılamak bakımından hepimizin aynı anda aynı şeyi varsaymamız gerekiyor.

Şu da doğru mu acaba: Ben Tanrı'yı varsaydığım için herkes Tanrı'ya inanıyor, aslında Tanrı diye bir şey yok ya da var olup olmamasının bir önemi yok. Bunlar "dini tecrübe" kanıtı denilen saçmalığın genetik sorunları: Nasıl oluyor da yalnızca benim varsaymam herkesin o varsayıma inanması ve benim varsayımımı varsayması için yeterli olabiliyor? Yok böyle değil de, benim kuyruğunu salladığını varsaydığım köpekle ilgili olarak herkes farklı bir şey varsayabiliyorsa, ortada köpeğe ilişkin bir gerçeklik, gerçek bir algı kalır mı? Bu ben merkezci, gerçek dışı, traji komik görüşü Plehanov (1994: 34) alaya alır: "Fareler hiçbir zaman kedinin aslandan daha güçlü olduğunu sanmaktan kurtulamayacaklardır."

Bütün bu ifade edilenler bir düşünce olarak kabul edilebilir. Ancak bu düşüncenin akılla alakasının olmadığı kesin. Yeniden aynı şeyi söylemek zorundayız: Aslında bu laf kalabalığına da hiç gerek yok. Eğer Tanrı'nın varlığı konusundaki kanıt onun var olduğunu düşünmemiz olacak ise, Tanrı'nın varlığını kanıtlama çabası boşuna zahmet.

Kimileri bu açmazı görerek, baştan kestirip atıyor: "Doğa bilimleri araştırmalarının yöntemi olan deney ve gözlemle sınanabilme ve defalarca test edilebilerek tümevarımın sınırları içinde de olsa doğrulanabilme imkânı... kendilerine bağlı olduğumuz birçok inancımız... değerlerimiz için gerekli şart oluşturmaz." (Yaran CS 2007: 513). Bu düşünce, sahibinin işini tamamen basitleştirmiş oluyor: Tanrı tecrübesi olarak gördüğü türden deneyimleri

yaşamış olanlar, bize Tanrı'nın varlığına ilişkin en net kanıtı sunmuşlardır ve bu bakımdan başka bir kanıta da ihtiyaç yoktur. "Örneğin bir kişi geceleyin gökyüzüne bakar ve aniden onu Tanrı'nın eseri olarak görür." (S: 514). Bu kadar: Tanrı'nın varlığının hissedilmesi Tanrı'nın varlığının kanıtıdır. Eğer insanın bu konudaki hissiyatına itiraz edilecek olursa o noktadan sonra insanın herhangi bir şeye inanması olanaklı olamayacaktır. Anlamsızlığa yol açacağı için bunu yapmamak gerekir. Eğer başkaları o kişinin Tanrı'nın varlığı konusundaki deneyimini tecrübe etmemişlerse, bu onların kendi sorunlarıdır ve yalnızca kalplerinin, gözlerinin kapalılığını gösterir.

Bu tür öznel idealist görüşleri ileri sürenler o denli ciddiler ki, buna "safdillik ilkesi" gibi bir isim bile veriyorlar. Tanrı'nın varlığını öznel idealistçe kabullenen benciller saf oluyor. Ancak bazı dinci yazarlar, bireye, bu saflık mertebesine ulaşmadan önce, deneyimlediği söz konusu nadir olayın doğal mekanizmalarla açıklanıp açıklanamayacağı konusunu ayırt etmesini öneriyorlar. Konuyu ciddiye alıyorlar. Ancak doğal mekanizmalarla açıklanamayan olaylar Tanrı'nın safdilli deneyimlenmesi olarak yorumlanıyor. Deneyimlenen olayın Tanrı'nın varlığını kanıtlayan bir kanıt olup olmadığına böyle karar veriliyor. Ne olursa olsun öznel idealizmin zemini ortadan kaldırılmış olmuyor. İsteyen Tanrı'nın varlığını istediği gibi kanıtlama keyfiyetine sahip bulunuyor. Zira en nihayetinde herkesin eleştirel bakışı da kendisine özel oluyor ve ancak kendisini bağlıyor.

Tüzer (2006: 528), bu subjektif durumu yine Tanrı'nın varlığıyla ve Tanrısal ontolojiyle ilişkilendiriyor: "Tanrı'nın nerede, nasıl, ne zaman ve kime kendisini göstereceği, yalnızca Tanrı'nın elinde olan bir şey olduğu için, dini tecrübe sahasında tekrarlanabilir düzenliliklerin ve başarılı çıkarımların kendisine yer bulması pek mümkün değildir." Cümledeki "pek" kelimesi üç harfli ama tamamen fazla. Üstelik Tanrı'ya istediği kişiye, istediği yerde görünme keyfiyeti tanındıktan sonra bu tür bir "bilimsel" zemin hazırlığına gerek de yok. Tanrı istediğine görünür, Tanrı'yı isteyen istediği gibi deneyimler. Söylenecek şey bu kadardır. Ama tam bu noktada dinciler açısından bir risk var. Tanrı'nın istediğine görünme, isteyenin Tanrı'yı istediği gibi deneyimleme keyfiyeti varsa, o zaman

herkesin kendisine istediği gibi, istediği türden dünya ve Tanrı yaratma keyfiyeti de var demektir. Biz iddia etmiyoruz. Tüzer gibilerin düşünce sistematiği doğal olarak bu keyfiyeti de açık biçimde içeriyor zaten. Ancak dediğimiz gibi gayet riskli bir durum bu. Tanrı bu denli keyfi biçimde deneyimlenip, yaşanacaksa, herkes kendisine özel bir Tanrı inşa edip, onunla ilişkisini de tamamen kendisine özel biçimde kurabilir demektir. Bu serbesti açık biçimde hem tek tanrıcı din ontolojisini hem de Tanrı'ya yüklenen kutsallığı yerle bir eder.

3-5- Birbirlerinden farksız apriori "kanıtlar" Tanrı'nın varlığını kanıtlamaz

Tanrı'nın varlığına ilişkin bütün kanıtlar hep apriori bir öncülden hareket ediyor. Ontolojik ve teleolojik kanıt denilen grup zaten böyledir. Ontolojik kanıt, analizin en başında, apriori olarak Tanrı'nın varlığını kabul edip, çevresinde gördüğü varlıkların tümünün, her şey ve halleriyle Tanrı'nın yaratısı olduğunu kanıtladığını ileri sürüyor. Tanrı'nın akla getirilmesinin onun varlığının kanıtı olduğunu iddia ediyor. Tam bir öznel idealizm. Tamamen kendi içinde dönen, dışarıdan gelebilecek herhangi bir veriyi, uyaranı mantık sürecine dahil etmeyen bir düşünce yapısı: Düşündüğüm, varsaydığım şey gerçektir. O halde herkesin gerçeği değişir. O halde gerçeklik yoktur. Düşünce açısından kesin bir sefillik. Bu haliyle buna düşünce denilmesi bile doğru değildir. Zira insan, düşüncesiyle içinde yaşadığı gerçekliği algılamaya çalışır. Bu öznel idealizmde ise düşüncenin gerçeklikle bağlantısı yoktur. Ontolojik kanıt durumunda ise kendisini gerçekliğin tamamen dışına yerleştiren bir düşünce, gerçeklikte ne yaşanıyor olursa olsun onunla ilgilenmez ve gerçeklikte yalnızca kendi kurgusunun haklılığını görür. Gerçeklikle algılamak ve açıklamak için değil, kendisini dayatmak için ilişkilenir. Gerçeklik düşünceyi şekillendirmez, apriori düşünce kendisini gerçeklik olarak dayatır.

Teleolojik kanıt analizi ise, evrendeki büyük uyumun Tanrı'nın varlığının kanıtı olduğunu düşünür. Evren o denli mükemmeldir ki, ancak ondan daha mükemmel ve tasavvur bile edilemeyecek derecede kudretli bir varlığın yaratısı olabilir. Aksini düşünmek akla aykırıdır. Din ilk kez teleolojik analiz sürecinde gerçeklikle

ilişkilenir. Gerçeğin Tanrı'nın kanıtı olduğunu varsayar. Gerçeklik olduğuna göre Tanrı da olmalıdır, zira yaratılmamış hiçbir gerçeklik yoktur. Yani gerçeklik varsa, yaratılmış olduğu için Tanrı vardır ve Tanrı her şeyi yaratmıştır. Ama burada da akli manada herhangi bir şey söylenmiş olmaz. Gerçeklik ve Tanrı yalnızca cümlenin değişik yerlerinde birbirlerinin yerine geçen kavramlar olarak belirirler. Bunun bir akıl yürütme olmadığı kabul edilmelidir. Teleolojik yaklaşımda akıl yoktur ama, kendisi gibi düşünmeyeni akla aykırı hareket etmekle itham konusunda kendisini hiçbir şekilde sınırlandırmaz. Burada da dinci yaklaşım evrenle onu algılamak, anlamak amacıyla ilgilenmez. Dert kafadaki apriori kabulün, yani Tanrı'nın var olduğu savının kanıtı olarak evreni gündeme sokmaktır. Evrenin içine nüfuz edilmez. İçinde var olunan bu somut gerçeklik Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak kabul edilir. Bu haliyle teleolojik kanıt yaklaşımının aposteriori olarak nitelenmesi olanaklı değildir. O da en az ontolojik kanıt varsayımı kadar aprioridir.

Öte yandan evrenin mükemmelliği saptaması da son derece tartışmalıdır. Evrende mükemmel olan nedir? İnsan öncesi canlılar dünyasında yaşanmakta olan kanlı hayatta kalma mücadelesi mi? 4,5 milyar yıl içinde milyonlarca canlı türünün evrimsel adaptasyon yeteneği gösteremediği için ayıklanmış, yok olmuş olması mı? Homo sapiens sapiens aşamasına gelene kadar, yine adaptasyon gösteremediği için elenmiş sayısız insan alt türü mü? Bugün insan toplumları içinde/arasında devam etmekte olan ve şimdiye dek on milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmış savaşlar mı? Zenginin yoksulu ezmesi mi, katliamlar mı, soykırımlar mı? Milyonlarca tür canlıdan oluşan evren, şimdiye dek milyonlarca canlı türünün elendiği gayet sıradan ve hatta başarısız bir ortamdır. 4,5 milyar yıl içinde ortaya çıkmış bulunan insan türüne baktığımızda, evrim bir başarı olarak kabul edilebilir şüphesiz, ama esas gerçek olan belki de tam tersidir. Bu sorulara dinin penceresi dışına çıkılmadıkça yanıt veremeyiz.

Ontogenetik düzlemde bakıldığında bütün canlı türlerinin başına musallat olan binlerce çeşit hastalık, aynı olumsuz görüntünün bir karesidir yalnızca. İnsan bile, bu hastalıklarla doğal, fizyolojik mekanizmalarla baş etme konusunda son derece başarısız bir

türdür. Bugün kendi emeğimizle gerçekleştirmiş bulunduğumuz çevresel düzenlemeler söz konusu olmamış olsaydı, insanın ortalama yaşam süresi 30 yılı bulmuyor olurdu. Mükemmellik sıfatı bu acizliğin neresine atfedilebilir? Evrende görülen mükemmellik teleolojik kanıtçıların hüsnü kuruntusudur. Amaç bir biçimde en mükemmel ve tasavvur bile edilemeyecek derecede kudretli bir varlığın varlığının kanıtlanması olduğunda, bu tür yanılsamalar bilinçli olarak üretiliyor tabii ki.

Kozmolojik kanıt kümesine gelince, bu mantık Tanrı'nın varlığına ilişkin bilimsel bir yaklaşım olarak sunulur. Kozmolojik kanıt mantığı evren ve üzerindeki canlılar hakkındaki bilimsel buluşların Tanrı'nın varlığını kanıtladığını ileri sürer. Burada da esas olarak dört bilimsel keşfi ele alır: 1- Yukarıda da değindiğimiz gibi evrenin ortaya çıkışını açıklamak üzere geliştirilmiş bulunan büyük patlama teorisi. 2- Termodinamik yasaları: Kozmolojik kanıt mantığı enerjinin sakınımı manasına gelen termodinamiğin yasalarının evrenin sonlu olduğunu kanıtladığını belirtir. Böylece de her sonlu şeyde olduğu gibi bir başlangıcının ve dolayısıyla da bir yaratanının olması gerektiğini bizzat termodinamiğin ortaya koyduğunu savunur. Termodinamikle ilgili olarak bu söylenilenler büyük patlama kuramıyla ilgili gündeme getirilenleri tamamlar niteliktedir. 3- Evrim kuramı: Kozmolojik kanıt mantığı evrim kuramının geçersizliğini kanıtlamaya odaklanarak, bilimdeki bu hatanın tanrının varlığı konusunda kanıt oluşturduğunu ileri sürer. 4- Kuantum kuramı: Kuantum kuramının atom altı parçacık dünyasındaki hareketin öngörülemezliğine ilişkin teoreminin fiziği tümüyle geçersizleştirdiğini, maddenin hareketindeki kesinlik, öngörülebilirlik ve hesaplanabilirlikle ilişkili bütün klasik fizik yasalarını alt üst ettiğini, bunun da maddi süreçlere hayatı açıklamak bakımından esas rol biçen bütün materyalist felsefeyi çürüttüğünü savunur. Bunların tümünü, bunlar hakkında kozmolojik kanıt mantığının söylediklerini ve bu kuramların içeriklerini ayrı bir bölüm halinde ele alacağız.

Din aslında çok basit bir mantıksal örgüye sahiptir. O da Tanrı'nın birliği ve yaratıcılığı varsayımının kabulüdür. Onun yüceliği ve kudreti, bu güçlerinin belirlediği ikincil nitelikli özelliklerdir. Tanrı'nın bu basitçe kavranışı teizmin ana özelliğidir. Bilen,

yaratan Tanrı olduğuna göre, bu mantıksal silsilenin evrenin ortaya çıkışı ve tezahürü gibi konularda herhangi bir başka girdiyi dikkate almasına aslında hiç de gerek yoktur.

Oysa bilim tamamen farklı bir yönteme sahiptir: Olgular saptanacak, aralarındaki ilişkiler gözlenecek, gözlemler değişik koşullar altında sınanacak, değişik ortamlarda farklılaşan ve değişmeden kalan işlevler kaydedilecek, olguların zaman içindeki değişimi saptanacak, bütün bu hareketlerdeki genel düzenlilikler ortaya konulacak ve bu çerçeveyi tümüyle açıklayan kuramlar geliştirilecek. Tabii bir de bu arada var olan kuramlar eleştirilerek, yeni ortaya konulan kuramın insanlığa ne kattığı konusu aydınlatılacak. Toplumsal yaşam bütün bu birikime göre yeniden düzenlenecek.

Din ise tersine, Tanrı'nın yarattığı, yaptığı, izlediği, değiştirdiği kabulü üzerinden ciddi bir iç rahatlığı sağlar. Görüp, yaşadıklarınızın nedenlerini aklınıza takmadığınız sürece.

Tanrı inancı kadar Tanrı'nın kendisi de tamamen basittir. Basitliğini sağlayan kendisine vehmedilen erişilemez, kavranılamaz nitelikli kudretidir. Ama ne olursa olsun basittir. Karar verir ve yapar.

Nitekim, teleolojik kanıt mantığının önemli isimlerinden Swinburne dinin bu çok basit Tanrı inancını tüm açıklığıyla ifade ediyor: "Teizm var olan diğer tüm maddelerin var olmalarının ve var kalmalarının sadece tek bir madde yani Tanrı yüzünden olduğunu iddia eder. Ve her maddenin sahip olduğu her özelliğin, Tanrı'nın neden olmasına veya olanak vermesine bağlı olduğunu iddia eder.... Teizmin doğru kabul ettiği tek neden, sonsuz güce (Tanrı mantıken mümkün olan her şeyi yapabilir), sonsuz bilgiye (Tanrı mantıken bilinmesi mümkün olan her şeyi bilebilir) ve sonsuz özgürlüğe sahip kişidir." (Aktaran Dawkins R 2012: 189). Bu kadar basit. Tanrı basittir. Tanrı'ya ulaşmak, inanmak basittir. Tanrı evreni basitçe, kudretinden kaynaklı gücüyle yaratmıştır. Dincilerin bu basitliği gizlemeye çalışmalarının, Tanrı'nın varlığını kanıtlayan entelektüel görünümlü bir çaba sergilemelerinin nedeni Tanrı'yı insan zekâsının sorgulamasından uzak tutmak niyetidir.

Dinci ekoller arasında bu noktada farklılık ortaya çıktığı da olur. Örneğin kimine göre, Tanrı her şeyi bugün var oldukları halleriyle yaratmıştır. Bu ekol değişimi reddeder. Kimisi ise kabullenir,

ama, varlıklarla birlikte onların içindeki değişim dinamiğini de Tanrı'nın yarattığını ve hatta zaman zaman bu dinamiğe müdahale bile ettiğini ileri sürer. Ama bunun bir önemi yoktur. Sonuçta varlıkları da onlardaki değişim potansiyelini de, yani her şeyi yaratan yine Tanrı'dır.

Tanrı nasıl bir evrende yapar bütün bunları, ne büyüklükte bir varlık âlemini kontrol eder, bir başka deyişle iş yükü ne boyuttadır, nasıl bir karmaşa içinde kendi varlığını kudret halinde işlevsel kılar? Bu sorular insan zihninin algılamasının bile yetersiz kalacağı hacimdeki niceliklere işaret eder.

Örneğin evrende 100 milyar galaksi, yalnızca güneş sisteminin içinde yer aldığı bizim galaksimizde 1-30 milyar gezegen vardır. Dünyanın da içinde yer aldığı bu kümenin içinde toplam olarak kaç tane gezegen olduğunu hesaplayabildiniz mi? Tam 100 milyar çarpı en azından 1 milyar tane gezegen. Buna karşılık dünyamızda tam 10 milyon canlı türü yaşıyor. Milyonlarcasının da 4,5 milyar yıllık ömrü olan dünyanın zor hayat koşullarına dayanamayıp yok olduğu tahmin ediliyor.

Görüldüğü gibi, yaratıcı olarak kabul edilen bu kudretli (ama basit) güç, neredeyse sayısız çokluktaki gezegeni, milyonlarca türün kim bilir nasıl karmaşık yaşamını, o türlerin metabolizmasını, elektron etkileşimlerini vb. yaratıp, kontrol etmektedir. Kim bilir belki de koşullara adaptasyon gösteremeyip yok olan canlıların başına gelen bu felaketin nedeni de Tanrı'nın bu baş döndürücü niceliksel trafik içinde kimi kez yoruluyor, kafası karışıyor olmasıdır. Ama eğer böyleyse bu aslında Tanrı'nın da yeterince mükemmel olmadığının kanıtı değil midir? Eğer mantığımız bize bunu en küçük ölçekte bile çağrıştırıyor ise, o zaman, hakkında konuştuğumuz varlığın tanrılığı konusunda en azından önemli şüpheler ortaya çıkmış olmuyor mu?

Tanrısal varlık her ne derecede kudretli olursa olsun, bu gigazilyonluk karmaşa içindeki olaylar zincirini aynı anda gözleyebilme olanağının bulunduğu kesinlikle iddia edilemez. Tabii ki akıl zemininde. Bu kaosa ancak, sıradan insanın, Tanrı'nın kudretini kavrama konusunda tam manasıyla yetersiz olduğu ve bu işlere kafasını takmaması gerektiği şeklindeki kestirip atmayla çözüm getirilebilir. Ama bu da ontolojik kanıt mantığı kapsamı içinde

bile değerlendirilemeyecek türden mantık dışı bir yaklaşım olur. Bu nedenle Dawkins (2012: 141) şu saptamayı yaparken tamamen haklıdır: "Tasarımcı bir Tanrı düzenlenmiş karmaşıklığı açıklamakta kullanılamaz. Çünkü herhangi bir şey tasarlama kapasitesindeki herhangi bir Tanrı, kendisi için aynı türde bir açıklama gerektirecek kadar karmaşık olmak zorunda olacaktır. Tanrı bizim içinden çıkmamıza yardımcı olamayacağı sonsuz bir kısır döngü meydana getirir."

Anlaşıldığı gibi kozmolojik kanıt mantığı içinde de önemli bir tutarsızlık vardır ve bu tutarsızlık kaçınılmaz biçimde, sunulan kanıtı da, kanıtın var olduğunu kanıtladığını iddia ettiği Tanrısal varlığı da sorgulanır hale getirmektedir. Bu karmaşa içinde aslında tek erdemli iş bütün bu akıl almaz, mantığa sığmaz tartışmaları bir tarafa bırakıp, hiç olmazsa ne olduğunu anlamak için evreni ne ise o olarak kavramaya çalışmak değil midir?

4- İsteyen Tanrısına inansın, ama...

Görüldüğü gibi dinin Tanrı'nın varlığına ilişkin sundukları kanıt değil, yalnızca apriori kabullerdir.

İnsan bunlarla yetinecekse kendi bileceği iştir. Sonuçta dine inanmanın da Tanrı inancının da yapısal nitelikli siyasi, sosyal, psikolojik, ekonomik nedenleri var.

Sınıflı toplum yapısı içinde egemen sınıflar, egemenliklerini daim kılabilmek adına ezdikleri sınıflara özel olarak din pompalıyorlar. Onların akıllarını dünya gerçekliğinden koparmak için bütün idealist, bilim dışı, gerçekliğe dokunmayan mantık sistemlerini üretip, istismar ediyorlar.

Din ve Tanrı inancı bu dünyada ezilen halk sınıflarına, bu dünyada bulamadıkları anlamı, öte dünya diye sunuyor. Halk sınıfları din sayesinde anlamsız yaşamlarında bir "anlam" buluyorlar ve toplum olarak ancak bu şekilde bir arada durabiliyorlar. Bu dayanışma bu dünyanın sömürüsünü kabullenmek anlamına geliyor ve sosyal bakımdan sömüren sınıfların dünyalık yapmalarına hizmet eden bir işlevi yerine getiriyor.

Din ve Tanrı inancı üzerinden insan, bu dünyanın sorunlarından kaçarak, sığınabileceği bir kuytu elde ediyor. İnsan bu dünyadaki sorunların yaratacağı benlik yarılmasından bu kuytuya

gizlenerek kurtulabiliyor. Bu haliyle din toplumsal ölçekte gerçeklikten kaçış, gerçekliği inkâr ediş anlamında nevroz halini alırken, bireysel ölçekte benlik yarılmasını engelleyen bir araç olarak hizmet ediyor. Ancak, bireyin benlik yarılmasından kurtulması, aynı zamanda, sömürüye, bu dünyanın gerçek sorunlarına ve egemenlere boyun eğmesi anlamına geliyor.

Ama en temelde, dinin üzerinde yükseldiği zemini, ekonomik düzlemde kurulan üretim ilişkileri yaratıyor. Din sömürücü üretim ilişkileri zemininde yükselen ve bu üretim ilişkilerini siyasi, sosyal ve psikolojik bakımdan garanti altına alan siyasi bir araç olarak devreye sokuluyor.

Bütün bu nedenlerle dinin ve Tanrı inancının bireylerde ve toplumlarda yarattığı yanılsamayı ortadan kaldırmanın ve dinin bu ideolojik-siyasi etkisini kırmanın yolu, onu yaratan sosyoekonomik formasyonla mücadele etmekten, o formasyonda sömürüye dayalı ilişkileri ortadan kaldırmaktan geçiyor.

Sömürücü üretim ilişkileri var oldukça, ne kadar gerçek dışı olsa da, dinsel yanılsamayla mücadele etmenin olanağı bulunmuyor. Dinle mücadele etmek için onun gerçeklikteki bağlantılarından tutmak gerekiyor. Nitekim gerçek dünyada, dünyanın gerçekliği aynı kaldığı sürece, bu gerçeklikten türeyen gerçek dışı bir olguyu etkisizleştirmeyi, yok etmeyi beklemek tamamen mantıksızdır.

İnsanlar ve toplumlar sömürünün yarattığı insani, ekonomik, siyasal travmaların etkilerinden kaçabilmek için sığınacak yerler, tutunacak dallar arayacaklar ve bu durumda önlerine hep din konulacak. Egemenler bu manipülasyonu hep yapacaklar. İnsanları din tuzağına çekecekler, bunun için gereken koşulları da bizzat kendileri yaratacaklar.

Böyleyse eğer, o zaman, sömürücü toplumsallıkta din ve Tanrı inancı hep olacak demektir. Ama bilim de bu ilişkiler yumağını çözmeye, o kuytulara ışık tutmaya, olayların iç yüzünü aydınlatmaya devam edecek.

Bu sınıfsal ortamda önemli olan bir nokta, dinin Tanrı'nın varlığını açıklamak için bilimsel bir kisveye bürünmesidir ve bizim, bu kitap bağlamında, Tanrı'nın varlığı konusuna ilgi göstermemizin nedeni de budur. Ama, dincilerin Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak sunduğu kozmolojik, teleolojik ve ontolojik kanıt kümelerinin

hiçbirisi herhangi bir kanıt içermiyor. Kanıt diye ortaya dökülenlerin kanıt anlamında herhangi bir değeri bulunmuyor. Bu kanıt kümelerini anlamlandıran faaliyette herhangi bir düşünce izine de rastlanmıyor. Buradaki mantık yalnızca apriori bir kabulün, Tanrı'nın varlığı fikrinin devamlı biçimde tekrar edilmesidir. Apriori kabul Tanrı'nın varlığıdır ve bu kabul Tanrı'nın varlığının kanıtıdır. Gerçek şudur ki, bu yaklaşım hiçbir şey söylememekle eş anlamlıdır.

Bunun bilim, analiz, düşünce, felsefe vb. olarak sunulması, insanın aklına, analiz yeteneğine yapılacak en büyük hakarettir. Ama dincilerin amacı da zaten budur. Bilimi gözden düşürmek, gereksiz kılmak, aklı boğmak, ideolojik ve siyasi dünyayı gerçekliği bulunmayan spekülasyonlarla doldurmak. Halk sınıflarının bu dünyaya ait hedefler belirlemesi ancak böyle önlenebilir ve dinin etki alanı ancak böyle garanti altına alınabilir çünkü.

Tanrı'nın varlığı konusunda ileri sürülen kanıtlar, kanıt değildir. Bu nedenle dincilerin yaptığı şey yalnızca spekülasyondur. Bir şeyin zihinde tasarlanmış, akla düşmüş olması o şeyin varlığının kanıtı olamaz. Evrendeki düzen, kaos, karmaşa, ihtişam, her ne, nasıl iddia ediliyorsa, bunların tanımlanması, nedenlerinin ortaya konulması ancak bilimin konusudur. Ama Tanrı'nın varlığının kanıtı değil.

Böyle kavranabildiğinde, zaman yitimi anlamına gelecek tartışmaların zemini de ortadan kalkmış olur. Dinciler iç rahatlığıyla kendi yollarına düşebilirler. Nasıl olsa hiçbir analiz ve akıl yürütme biçimi kendilerini Tanrı'nın varlığı konusundaki apriori varsayımlarından vazgeçirme gücüne sahip değildir. Karşımızdaki olgu akli değil, imanla ilişkili olduğu için böyledir bu. Ama söz konusu faaliyetin bilim olmadığı da kabul edilmeli ve bilimin bu spekülatif mantık işlerine alet edilmesine de gerektiği biçimde karşı çıkılmalıdır.

Tanrı'nın varlığını kanıtlamak adına bilime hakaret edilmesine göz yumulamaz. Tanrı'nın varlığını kanıtlamak peşine düşenlerin bilime gereksinimleri yoktur. Tersine bilim, Tanrı'nın varlığını kanıtladığını ileri süren bütün mantıksal çıkarımları kesin olarak çürütür. Zaten bu nedenle, Tanrı'nın varlığını kanıtlama işinde bilimi referans olarak göstermek, bilimin içini boşaltmaya

çalışmak anlamına gelir ve bu tür tartışmaların esas hedeflerinden birisi gerçekten de budur. Stenger'in "Başarısız Hipotez Tanrı" isimli kitabında sürekli vurguladığı ve net olarak gösterdiği gibi Tanrı'nın varlığını ima edecek hiçbir akli kanıt yoktur. Dinin Tanrı'nın varlığı konusunda ileri sürdüğü varsayımların hiçbirisi şimdiye dek kanıtlanamamıştır. Daha da ötesinde Tanrı'nın varlığını kanıtladığını ileri süren varsayımların tamamı bilim tarafından çürütülmüştür. Tersine bilim, evrenin hareketinin kendi maddi iç yasaları çerçevesinde gerçekleştiğini kanıtlamaktadır.

5- Din felsefesi?

Dinciler yukarıdaki tartışmaların tümünü "din felsefesi" olarak tanımlıyorlar. Din felsefesinin üzerinde yoğunlaştığı konuların başında ise Tanrı geliyor. Tanrı var mıdır? Kanıtları nelerdir? Varlığı konusunda ileri sürülen kanıtlar nasıl değerlendirilmelidir? Tanrı'nın varlığı konusunda kanıta ihtiyaç ve gerek var mıdır?

Leaman teoloji, yani din bilim, ile din felsefesinin birbirinden farklı olduğunu, din felsefesinde kanıtlayıcı bir akıl yürütmenin bulunduğunu ileri sürüyor. Benzer şekilde Wierenga da (2003: 32) din felsefesini dinde ortaya çıkan felsefi sorular üzerine eleştirel ve derinlemesine düşünme olarak tanımlıyor. Wieranga açısından din felsefesinin kaynağını, Tanrı'nın varlığı, Tanrı'nın her şeyi bilip bilmediği, bir insanın Tanrı'nın zaten bildiği bir eylemi yerine getirmesinin, bir düşünceyi ifade etmesinin herhangi bir anlamının olup olmadığı gibi sorular oluşturuyor.

Swinburne (2001: 69) "din felsefesi" yerine "felsefi teizm" kavramını kullanıyor ve bunu Tanrı'nın varlığına dair ikna edici kanıtların programı olarak ifade ediyor. Swinburne teizmi, yani tek tanrıcı inanç sistemini, felsefi bir düzlemde yorumlamaya çalışsa da, işe yine dinin kendisinden, apriori bir kabulle başlıyor, St. Paul'ün sözünü referans olarak kabulleniyor: "Görünmez şeylerin, yaratılanların algılanması vesilesiyle apaçık biçimde göründüğü" yorumu. Swinburne, St. Paul'ü yüzlerce yıl sonradan takip eden birisi olarak bu apriori kabulle arasına yalnızca şöyle bir fark koyabiliyor: "Çeşitli gözlemlenebilen görüngülerden elde edilen muhtelif her bir kanıtın, Tanrı'nın var olduğu iddiasını bir şekilde desteklediğini ve bu iddiayı Tanrı yoktur şeklindeki iddiadan

önemli ölçüde daha olası kıldığını" yazıyor (s: 73). Swinburne bu "tarafsız" teistik yorumunu üçüncü yol olarak tanımlıyor. Yani, doğrudan "evrendeki varlıklar bir yaratıcılarının olduğunun kanıtıdır" demek yerine, "böyle söylemek, Tanrı yoktur iddiasından önemli ölçüde daha olasıdır" demiş oluyor. Swinburne, Tanrı'nın varlığının analitik biçimde kanıta dayandırılması gerektiğini belirtiyor ve kanıta dayalı analizini şöyle sunuyor: "Elbette ki Tanrı vardır iddiası açık bir iddia değildir. İddiam şudur ki, özünde her şeye kadir olan, her şeyi bilen ve tamamen özgür olan ve ezeli olan bir varlık mecburen diğer ulvi özellikleri de içerir. Bahsedilen bu özellikler muntazam olarak birbirine uyar ki bu da Tanrı vardır iddiasını çok basit bir iddia kılar... Herhangi bir şeyin varlığının belki de bütünüyle apriori olarak olanak dışı olmasına rağmen, basit bir varlığın var olması diğerlerinden daha yüksek apriori olasılığa sahiptir." Ne güçlü bir kanıt ve ne muhteşem bir analiz değil mi? St. Paul'ün cümlesinden tek farkı, "basitlik" kavramını bir kanıt unsuru olarak denkleme dahil etmiş olması. Aslında yalnızca şunu söylüyor: Tanrı vardır, çünkü, her şeyi yaratan bir varlık ancak Tanrı olabilir. Tanrı vardır, çünkü evren vardır. Evren yaratılmıştır, o halde bir tanrısı olmalıdır. Bu basit cümleyi kurmuş olmak Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak dayatılıyor ve bu apriori mantık silsilesine "felsefe, felsefi teizm" deniliyor. Oysa bu kelime kalabalığının dinden hiçbir farkı yoktur. Dinciler, içinde Tanrı kelimesi geçen uzun ve benzer cümleleri yinelemenin felsefe olduğunu sanıyor.

Wolterstorff (2000: 54) analitik din felsefesini Tanrı'nın bilgisinin elde edilebileceği epistemolojik güven sağlayan bir faaliyet olarak görüyor. Analitik din felsefesi Tanrı'nın varlığıyla uğraşırken eleştiri ve şüpheyi devreye sokuyor. Yazara göre bu yaklaşım din felsefesini epistemolojik bir perspektife doğru genişletmiş oluyor. Buradan kaçınılmaz olarak çıkacak sonuç Tanrı'nın varlığı konusunda yapılacak eleştirel ve şüpheci tartışmaların bilgi bilimsel (epistemolojik) bir düzlem yaratacağı savıdır.

Ancak dincilerin geliştirmeye çalıştıkları ya da analizlerinin içerdiğini ileri sürdükleri epistemoloji yine Tanrı'nın var olduğunun apriori olarak kabul edilmesine takılıp kalıyor. Örneğin Kenny'ye (1992: 102) göre eğer bir önerme (Tanrı'nın varlığı

önermesi) ani bir kavrayışla bilinirse (Örneğin, herhangi bir katı analize gerek hissedilmeksizin varlığı kabul edilirse), işte bu açıklık Tanrı'nın var olduğuna ilişkin epistemolojik öğedir. Kanıttaki bu açıklık kişiye göre değişebilir ve bu değişkenlik de zaten Tanrı'nın varlığı konusundaki analizleri gereksiz kılar. Bu haliyle dincilerin felsefesi, bilginin, içine dahil olmasının gerekli görülmediği bir içeriğe sahiptir. Kendileri buna epistemoloji deseler bile, bu epistemoloji olmayan bir kurmacadır. Dincilerin epistemolojisi, Tanrı'nın var olduğunun hissedilmesi anlamına geliyor. Hissiyat, soyut mantık, sayıltı epistemoloji diye yutturuluyor. Anlaşılan, Tanrı inancına atfettikleri derinlik, herhangi bir bilgi arayışına gerek bırakmıyor. Tanrı'nın hissedilmiş olmasının yeterli derinliği sağladığını düşünüyorlar.

Din felsefesi Tanrı'nın varlığı tartışmasını düşüncede bağlıyor, Tanrı'nın düşünülmüş olmasının, varlığının kanıtı olduğunu iddia ediyor (Leaman O 1998: 18). His, kanıt oluyor.

Felsefe olarak tanımlanan bu alanda aslında gerçek bir tartışmanın yürütülmediği, bunun zaten imkân dahilinde olmadığı, kendilerini din felsefecisi olarak tanımlayan kimi yazarlar tarafından da kabul ediliyor. Örneğin William James dini inancın lehine yeterli kanıt olmadığını kabul ederek, Tanrı'nın varlığına olan inancın doğruya inanmak anlamına geldiğini ve Tanrı'nın varlığına da ancak bu zeminde kanıt sunulabileceğini kabulleniyor (Wierenga ER 2003: 35-36). Anselm'in Tanrı'yı, kendisinden daha büyük bir varlığın tasavvur edilemeyeceği bir varlık olarak tanımlayıp-kanıtlaması da aynı zemine oturuyor. Tam olarak böyle: Tanrı, kendisinden daha güçlü ve mükemmel bir varlığın tasavvur edilemeyeceği kadar güçlü ve mükemmel bir varlıktır. Yani Tanrı apriori zihinsel bir tasarımdır. Tanrı inanma keyfiyetidir. Tanrı gerçeklikle herhangi bir bağlantısı bulunmayan soyut tasarımdadır. Hissiyat, spekülasyon kanıtsa, buna dair bir düşünce kurmak da felsefedir. Din felsefesi denilendeki epistemoloji bu kadardır.

Din felsefesi ya da felsefi teizm denilen şey gerçeklikle ilişkilenme zahmetine katlanma gereği hissetmeyen tasarımlama özgürlüğüdür. Gerçeklikle bağlantı kurmayan felsefe olmayacağı için sözü edilen şey yalnızca teizmdir. Dinde herhangi bir biçimde felsefe bulmak olanağı yoktur. Dincilerin keyfi zihinsel tasarımları felsefe

olarak görme yanılgıları, yanıltmacaları dışında. Burada tam olarak felsefenin karikatür biçimde algılanışının bir yansıması mevcuttur: Akıldan geçen düşüncelerin anlaşılmaz ve hiç kimsenin işine yaramasının beklenmediği uzun cümleler halinde ifade edilmesi. Düşünce saçmalaması.

6- Din felsefesi mi, felsefede din mi, dinle episteme bağdaşır mı?

Yukarıda aktarılanların açığa çıkardığı gibi, dincilerin din felsefesi dedikleri şey dini düşüncenin kendisidir. Bütün dinlerin ve kutsal kitapların Tanrısı vardır. Kutsal kitapların Tanrı'nın varlığı konusunda sundukları en önemli kanıt, evrenin varlığıdır. Evren varsa bir yaratanının, yani Tanrısının olması gerekir. Bu varsayım, dincilere göre, nedensiz hiçbir şeyin olamayacağı kadar apaçık bir gerçektir. Tanrı kendisini evren ile görünür kılar, kanıtlar.

Din felsefesinin söylediklerinin de bu kısa varsayımdan hiçbir farkı yoktur. Kutsal kitaplarda Tanrı'nın varlığı konusunda ileri sürülen bu varsayım din felsefesi tarafından teleolojik kanıt olarak sunuluyor. Ancak evrenin kendisinin Tanrı'nın varlığının teleolojik kanıtı olarak sunulması Tanrı'nın varlığı bakımından hiçbir şekilde kanıt oluşturmuyor. "Evren varsa Tanrı vardır" demek, "Tanrı olduğu için evren vardır" demekle eş anlam taşıyor. Bizim totoloji olarak tanımladığımız şey budur. Bu Tanrı'nın varlığını apriori kabullenen dini inancın tam kendisidir. Tanrı'nın varlığını evrene dayandırmakla, evrenin varlığını Tanrı'ya dayandırmak bir ve aynı şeylerdir. Bu iki cümlenin birbirleri bakımından herhangi bir açıklayıcılığı yoktur. Bu iki cümle Tanrı ile evreni bir ve aynı şey olarak gören apriori kabullenişin ayna yansıması, iki yüzüdür. Evren Tanrı'nın kanıtıdır demek, Tanrı evrendir demekle eş anlamlıdır. Bu totolojinin Tanrı konusunda herhangi bir açıklayıcılığı yoktur.

O nedenle din felsefesi (teoloji) denilen şey tam olarak dindir. Ama din, kendi inanç sistemini, kutsal kitapları referans alarak duyurup, örgütleyen din adamlarının dışında, farklı bir kadroya, daha geniş bir yüzeye ihtiyaç duyar. Doğrudan kiliselerde, camilerde, havralarda çalışmayan, Swinburne gibileri bu ihtiyaç

üzerine ortaya çıkarlar ve gerçekleştirdikleri faaliyete din felsefesi derler. Din açısından bu kadrolaşma çeper genişletme, dinin ideolojik etki alanını pekiştirme faaliyetidir.

Bu felsefi bir faaliyet değildir. Din felsefesi denilen alanda felsefe yoktur. Din felsefesi (teoloji) denilen şey dinin kendisidir.

Felsefe kelimesi Yunanca "sevgi" anlamına gelen "philia" sözcüğüyle, "bilgi, bilgelik" anlamlarına gelen "sophia" sözcüğünün birleştirilmesinden türetilmiştir. "Bilgiyi sevmek, bilgi severlik, bilginin peşinde koşmak" anlamlarına gelir. Bu işi ilk yapanın, yani ilk filozofun Pythagoras (MÖ 570-495) olduğu söylenir. Nitekim o kendisi için "Ben bir philosophos"um demişti. Ancak bu terimin ilk kez Heraklitos (MÖ 535-475) tarafından kullanıldığını ileri sürenler de vardır. Bu durumda Heraklitos ya da Pythagoras felsefenin kurucusu olarak kabul edilebilir (Hançerlioğlu O 1977: 147).

Felsefe dünya görüşü oluşturmayı hedefler. Dünya görüşü ise, dünyanın, evrenin yapısını, gelişimini ve değişimini içindeki-üzerindeki her şeyle birlikte açıklamaya çalışan görüşleri, insanlığın doğuşuna, gelişmesine ve geleceğine, insan hayatının anlamına ve özüne, insanın düşünebilme yeteneğine ve buna benzer temel sorunlara ilişkin yorumları, anlayış ve görüşleri ifade eder (Engels Enstitüsü 1996: 201). Bu anlamda felsefe evreni, maddeyi ve yaşamı anlamlandırmaya çalışan en soyut zihinsel faaliyettir. Felsefe insanın ve toplumların yaşantısına anlam vermeye, yön sunmaya çalışır.

Felsefe esas olarak üç önemli sorun yumağıyla ilgilenir: 1- Evrenin yapısı ve niteliği ile ilgili sorunlar: Ruh ve madde birbirlerinden ayırt edilebilir mi? Evrende olup bitenlerin belli bir amaç ve bütünlüğü var mıdır? Doğa yasaları denilen kurallar nesnel midir? 2- İnsanın değer ve niteliği ile ilgili sorunlar: İnsanı diğer canlılardan ayırt eden ve Tanrısal diye nitelenebilecek özellikleri var mıdır? İyilik, güzellik, doğruluk vb. kavramları evrensel midir ve bunların kökeni nedir? 3- Bilgilerimizin nitelik ve sınırları ile ilgili sorunlar: Bilgimizin kökeni nedir? Evreni bilebilir miyiz? Nasıl bilgileniriz? Tam bilgiye ulaşmak mümkün müdür? Bilgi mutlak mıdır? (Yıldırım C 1997: 23).

Bu tanıma uygun ilk felsefi çalışmalar antik Yunan çağında başladı. Bu çağın düşünürleri bilgiyi günlük yaşam pratiği içinde aradılar. Hayatı kolaylaştıran, pratiğe uygun düşen zihinsel ürünleri

bilgi olarak sınıfladılar. Böylece insanın bu dünyaya ilişkin bilgi ve anlam arayışı idealizmden, dogmalardan ve dinden koparak dünyevi, materyalist ve diyalektik bir karakter kazandı. Haliyle felsefenin ilk hali bilimle iç içeydi. Bunun nedeni bilimin ilkelliğiydi. Canlı ve cansız maddenin varlığının ve hareketinin kavranması faaliyeti olan bilimle, yine aynı gerçekliklerin soyut bir düzlemde anlamlandırıldığı felsefe o zamanlar, hemen hemen aynı işi yapıyor ve aynı anlama geliyordu. Felsefe ile bilimin ayrılması bilimlerin gelişmesiyle olanaklı oldu. Bu durumda, bilim geliştikçe, felsefenin etkinlik alanı bilimle elde edilen bulguların en genel yasalarının formülasyonuna doğru sınırlandı ve esas anlamını buldu. Felsefe evrene ve yaşama dair en soyut anlamın keşfedileceği bir alan olarak şekillendi.

İlk çağda bilim henüz felsefeden bağımsızlığını kazanmış değildi. Felsefe o dönemde tüm bilimleri kendi çatısı altında toplayan, bir tür, bilimlerin bilimi durumundaydı. Thales, Anaksagoras, Pythagoras, Demokritos gibi ilkçağ düşünürleri, bizim bugün bilim dediğimiz şeyi felsefe olarak anlıyorlardı. O dönemde bilim yapmak doğa ve insan hakkında düşünce üretmek anlamına geliyordu. Bilimsel yöntem henüz gelişmemiş olduğundan, dünyayı anlamak için ancak mantık geliştirilebiliyor ve mantıksal çıkarımlarla yetinilmek zorunda kalınıyordu. Ama mantığın temeli somuttu. Bu haliyle ilkçağ felsefesi din ve idealizmden kesin olarak ayrılıyordu. Bilim ile felsefe arasındaki bu iç içelik 18. yüzyılda bile söz konusuydu. Newton'un mekanik, fizik ve astronomi gibi bilimsel konuları ele aldığı önemli eserinin adı bu nedenle "Doğa Felsefesi'nin Matematik İlkeleri" adını taşıyordu. Ancak 19. yüzyıldan itibaren önce doğa bilimleri, sonra da psikoloji, sosyoloji gibi insan ve toplum bilimleri kendi özel alanlarına ayrılarak derinlik kazandılar. Böylece felsefe tek başına kaldı. Bilim ile felsefe kendi metodolojilerini kullanan ayrı alanlar olarak ayrıştılar.

Buradan hareket eden Rosenberg (2014: 15) felsefenin ilgi alanını tamamen daraltır. Ona göre felsefenin ilgi alanı, bilimin bugün yanıt veremediği ve belki de hiçbir zaman yanıt veremeyeceği sorularla, bilimlerin bu sorulara neden yanıt veremediği sorusudur. Örneğin zamanın ne olduğu sorusu bu kapsama girer. Gerçi fizik

bilimi zaman için bir tanım yapmaktadır, ancak bu tanım insan hayatının anlamı söz konusu olduğunda ortaya çıkan tartışmalar bakımından neredeyse ilgisiz bir yanıt oluşturmaktadır.

Antik Yunan felsefesinin yoğunlaştığı alan evrenin neden yapıldığının keşfedilmesiydi. Heraklitos'a göre evren ateşten yapılmıştı ve sürekli devinim halindeydi. Ancak daha o zamanda bile felsefeyi pratikten, maddeden kopuk salt bir düşünce eylemi olarak kavrayan spekülatif bir felsefe ekolü de vardı. Bunun başlıca temsilcisi ise Platon'du. Platon insan ruhunun insanın dünyaya gelmesinden önce var olduğunu, onun bedeninden bağımsız bir yaşam sürdüğünü ileri sürüyor ve ölümsüzlük fikrini ortaya atıyordu (Olzerman T 1988: 108). Platoncu akım ortaçağda felsefeye hâkim oldu ve felsefe din halini aldı. Bu dönem felsefesinin amacı Tanrı'yı bilmekti. Din her şeyin Tanrı tarafından yaratıldığını ileri sürüyordu. Tanrı'nın özelliklerini, gücünü insanın algılayabilmesi mümkün değildi. O nedenle insan yaratım işini kavrayamaz, varlıkların değişimini bilemez, maddenin-yaşamın özünü algılayamaz, geleceğe dair öngörülerde bulunamazdı. Zaten her şey kader olarak yazılmıştı. Ortaçağda felsefe bu doktrinin değişik biçimlerde dile getirildiği ve propagandasının yapıldığı bir şekil aldı. Felsefenin yeniden maddeyle, gerçek yaşamla bağlantı kurması, ancak, dinin etkisinin kırıldığı Rönesans ile birlikte mümkün oldu. Rönesans bilimsel atılım çağıydı.

Felsefe "gerçek nedir, gerçeğin ne olduğuna nasıl karar veririz, doğru ve yanlışa nasıl ulaşırız, bilgi edinmek mümkün müdür, bildiğimizi nasıl biliriz, doğru bilginin kökeni ve sınırları nelerdir, ahlaken doğru ve yanlış olarak kodlanan değerlere nasıl karar verilir, bunlar mutlak mıdır, yoksa değişir mi, zaman ve mekân nedir, bunların doğası nedir, din nedir, kökenini nereden alır, Tanrı var mıdır, varsa kanıtı nedir?" gibi soruları kendisine konu edinir.

Felsefe evrenin genel hareket tarzını, kanunlarını inceleme gereğinden, rasyonel düşünme ihtiyacından doğdu. Bu aynı zamanda dünya görüşü oluşturmaya denk düşen bir ihtiyaçtır.

Felsefe canlı ve cansız doğanın hareketinde mevcut yasal kategoriler sistemini çözümler, evrenin, maddenin işleyiş yasalarını bu en genel kategoriler üzerinden inceler. Öz, madde, devinim, uzay, zaman, birlik, yasa, zorunluluk bu kategoriler arasındadır.

Nesneler bilim açısından somut bir konu halinde iken, felsefede genelleştirilmiş bir biçim içinde ele alınırlar. Ozerman'a (1988: 260) göre felsefenin varlıklara ilişkin incelemesi doğanın, toplumun, bilmenin, kişisel insan yaşamının vb. en genel tanımlarının yapılmasını gerektirmesi itibariyle özgüldür.

Bilimlerin gelişmesi felsefenin hareket alanını sınırlandırır, özgülleştirirken, bilimin dinle temas halinde geliştiği de oldu. Örneğin Newton'a göre, madde yabani ve aptal bir varlıktı ve bu nedenle onu harekete geçiren ilahi bir irade olmak zorundaydı (Eagleton T 2014: 36-37). Gökbiliminin temel yasalarını keşfeden bu büyük bilim insanının, kendi geliştirdiği bilim karşısında Tanrı'yı kutsayan bir idealizme düşmüş olması, bilimsel buluşunda Tanrısal bir yaratım görmesi anlaşılmaz değildir. Bu eklektik bir tavırdır. Bilim gelişirken bir dönem için Tanrı'ya yeni bir hareket alanı açar. Somut gerçekliğe ilişkin keşif öylesine göz kamaştırıcıdır ki, bilim insanının kendisi bile keşfine konu olan maddenin ve hareketinin ancak Tanrı'nın yaratısı olabileceği yanılgısına düşebilir. Newtoncular bu mekanik evrim anlayışları nedeniyle yalnızca Tanrı'yı değil, aynı zamanda onun dünyevi, siyasi temsilcisi olan monarşiyi de kutsadılar. Mekanik materyalizm ile monarşi işbirliği geliştirdiler. Newtoncu fizik tam bir ironiyle tinsel otoriteye payanda oldu.

Schopenhauer (2014: 126-143) da bilimin patlama gerçekleştirdiği Aydınlanma çağında bu gerilimin esiri olmuştu. Fiziğin mutlak manada bir ilk sebep bulamayacağını, ilk sebebin her daim bilinemez olarak kalacağını düşünüyordu. Fizikte kaydedilen ilerlemeler metafizik bir sisteme olan ihtiyacı artırıyordu. Kendi ürettikleri kavramların esiri olan Skolastikler gibi, tabiat araştırmacıları da gözlerinin gördüğünden başkasını göremiyorlardı. Fenomen ile kendinde şey arasındaki derin uçurumun ayırtına varamıyorlardı. Şeylerin özüne ilişkin bilgi ancak öz bilinç ile elde edilebilirdi, bu olmadan duyulara dolaysız olarak sunulanın ötesine geçilemezdi. Zihni fenomenler fiziki olandan daha az önemli değildi. İdealizmin gerçek alanı zihin felsefesi denilen şeydi. Felsefe fenomende saklı olana ulaşacak, ama bunu yaparken kendisini deneyimden koparmayacaktı. Bu nedenle aşkın değil, deneyimseldi. Bu haliyle bilimin eksiğini tamamlayan bir güce sahipti. Schopenhauer

felsefeyi esas olarak bir dünya bilgeliği olarak anlıyor, Tanrı'yı huzur içinde bırakacağı sözünü veriyor, buna karşılık Tanrı'dan da felsefeye karşı aynı sözü istiyordu.

Gerilim içindeki Schopenhauer Tanrı inancına sahiptir. Yalnızca bilim ile felsefenin alanını ayrıştırır. Tanrı'dan bilimi de felsefeyi de rahat bırakmasını ister. Ama aynı zamanda da felsefenin amacını ilk var olanın araştırılması, orada Tanrısal iradenin keşfedilmesi olarak belirler. Felsefeye Tanrı'yı keşfetme ve anlamlandırma görevini verir. Bilim ile felsefe iç içe hallerinden böyle bir gerilimli süreç içinde ve kendi gerilimlerini çevrelerine de yayarak ayrıştılar: "Eğer tabiatta var olanların dışında başka bir varlık yok ise fizik asıl bilim olacaktır. Ama eğer sabit, değişmez bir varlık var ise o zaman bu ilk bilimdir ve felsefe ondan sonra ilk ve dolayısıyla en genel/evrensel bilimdir. Çünkü o ilktir ve onun meselesi var olan olarak var olanın araştırılması olacaktır." (Schopenhauer A 2014: 124).

Bu gelişme, kaçınılmaz biçimde, felsefe alanı içinde maddeden, nesnellikten tamamen kopuk idealist formların ortaya çıkmasına da neden oldu. Bu tür felsefe akımları doğal olarak dine yakınsadılar, dini bir görünüm kazandılar ve hatta tamamen din haline geldiler. Örneğin Bernstein bizim algıladıklarımız dışında herhangi bir gerçekliğin, herhangi bir somut maddi kategorinin olmadığını söyleyebildi. Yani maddeyi reddetti. Bu düşüncenin bu haliyle, Tanrı'nın varlığını, onu hissetmekle kanıtlayan dinden ve dinin ontolojik kanıt sisteminden hiçbir farkı bulunmuyordu.

Ancak bu durum, bilimden ayrışmış felsefenin, her zaman spekülatif bir karakter sergileyeceği anlamına gelmez. Tersine, bilimlerin ayrışmasıyla birlikte felsefe ile bilim arasındaki ilişki, materyalist bir zeminde de gelişti. Bu zeminde bilim ile felsefe birbirlerini karşılıklı olarak desteklemeye başladılar. Bilimlerin maddenin somut hareket yasalarıyla ilgili olarak ulaştıkları objektif sonuçlar felsefenin soyutlama yeteneğini geliştirirken, felsefe de bilim alanının önünü açtı, ona perspektif sundu. Böylece biyoloji, fizik, kimya bilimlerindeki gelişmeler her şeyin Tanrı'nın yaratısı olduğunu savunan idealist felsefe akımlarını geçersizleştirirken, felsefeye bu dünyada maddi bir derinlik kazanma olanağı verdiler. Buna karşılık diyalektik felsefenin antik Yunan'dan beri

olgunlaşan her şeyin değişim halinde bulunduğu yönündeki postulatı, özellikle biyolojideki evrim kuramının üzerine oturacağı gerçek bir dünya görüşü olarak işlev gördü, biyolojiye sağlam bir temel sundu. Biyoloji bilimi Heraklitosçu diyalektik perspektif doğrultusunda canlıların değişimine odaklandı.

Felsefe doğa bilimine dayandığı ölçüde, dünyanın doğa bilimsel görünümünden hareket eder ve bu görünümü felsefi, soyut kategorilerle açıklayarak, genelleştirir. "Ne yapıyoruz? Ne yapmalıyız? Canlı ve cansız doğa bütünlüğü ne ifade ediyor? Neden değişiyoruz? Değişime müdahale edebilir miyiz? Kendimiz değiştirebilir miyiz? Hayat neyi ifade ediyor? Hayatı daha anlamlı hale getirebilir miyiz? Nasıl?" gibi sorular dünyevi bir anlam kazanır. Bunların yanıtları ise, bilim açısından, üzerinde çalışacağı yeni alanlara işaret eder.

Bilim maddi evrenin sınırlı, tanımlı kategorileri üzerine yoğunlaşıp o dar alanın hareket yasalarını ortaya çıkarır, maddeyi bilinebilir kılar. Böylece antik Yunan'da iç içe olan, birbirlerinden ayırmanın olanaklı olmadığı bilim ve felsefe ayrışırlar. Felsefenin hareket alanı bilimin maddi dünyayı bilme faaliyeti tarafından daraltılır. Nereden geliyor ve nereye gidiyoruz soyut sorusu çevresinde dönmeye başlar.

Böyle bakıldığında, felsefenin "ne?", bilimin ise "nasıl?" soruları üzerine odaklandıkları anlaşılır.

Böylece felsefe evrenselin anlaşılmasına, yorumlanmasına yönelir. Bilim, maddi doğanın hareketine ilişkin yasaları keşfettikçe, felsefeden ayrışır ve felsefe örneğin bilmenin özünün ne olduğu noktasına doğru derinleşir, soyutlaşır. Biyoloji, türlerin kökenini aydınlatıp, insanın da evrimsel bir süreç sonucunda ortaya çıktığını kanıtladıkça, felsefenin alanı canlıların hangi maddelerden meydana geldiği sorusu olmaktan çıkar ve yaşamın anlamı alanına doğru kayar. Din ve Tanrı inançları felsefede böyle önem kazanırlar. Dolayısıyla Tanrı, Tanrı inancının nereden türediği, varlıkları var eden ve değişimlerini sağlayan dinamiklerin neler olduğu gibi konular felsefenin önemli ilgi alanı haline gelir. Ancak bu gerçek dinin felsefe olduğunu göstermez. Din, bilimin ve felsefenin konusu iken, tersi doğru değildir. Yani din felsefesi, din bilim diye bir alan yoktur. Yukarıda da değindiğimiz gibi, din felsefesi

denilen şey dinin kendisidir. Dinin içinden felsefe türetmeye çalışmak, dinde bilime yol gösterecek bir derinlik ve vizyon aramak, dini inanç ve dogmaları yinelemekten başka bir anlama gelmez. Yapılırsa, bu, siyasi bir amacın olduğuna işaret eder.

Bilim ve felsefenin ortak ve farklı yanları şöyle özetlenebilir: Her ikisi de kesin ve güvenilir bilgi olan epistemeyi elde etmeye çalışırlar, akla dayanırlar ve kendilerini akla dayalı nedenlerle haklı kılarlar, bilgiyi elde etmede bilinçli, yöntemli ve sistematik bir tarza sahiptirler, kavram ve soyutlamalar üzerinden ilke ve yasalara ulaşmayı amaçlarlar.

Buna karşılık aralarındaki önemli farklılıklar şöyle sıralanabilir: Bilimsel yöntem araştırma teknikleri ve bulgular öğretilebilir ve yinelenebilir iken, felsefe özneldir, burada herkesin üzerinde uzlaşabileceği standartlar bulmak zordur. Bilim temelinde teknik oluşturulabilir, felsefe ise salt entelektüel bir faaliyettir. Bilim yalnızca olgular üzerine odaklanırken, felsefe ek olarak değerleri de ele alır. Bilimin kavram ve soyutlamaları felsefeye göre daha somut ve daha az derecede geneldir.

Felsefenin iki önemli alanı mevcut: Ontoloji ve epistemoloji. Ontoloji "birinci felsefe" olarak da tanımlanır. Tekil formlarından bağımsız olarak varlığın doktrini anlamına gelir. Bu manada idealizm ile eş anlamlıdır. Ontoloji spekülatif bir varlık belirlenimi sistemidir. Ontoloji kavramını ilk kez ortaya atan Aristoteles'tir. Ortaçağda ise, bu kavram, kilise tarafından dinsel argümanların felsefi düzlemde kanıtlanması amacıyla kullanıldı. Aquinalı Thomas'ın Tanrı'nın varlıksal kanıtı olarak sunduğu gerekçelerde ise en yetkin biçimine ulaştı. Thomas ontolojiyi Tanrı'nın yarattığı varlıkların bilgisi olarak tanımladı. Bu haliyle ontoloji Tanrı'nın bilgisi, Tanrı'nın hissedilmesiydi. Asıl anlamını 17. yüzyılda Alman filozof Goclenius'un elinde kazandı. Gerçeklikle ilişkisini yitirmiş kavramların (varlık, olasılık, nicelik, nitelik, neden, sonuç vb.) soyut tümdengelimsel (yani yaratandan türetilen) analiz yöntemi halini aldı. Ontoloji, varlığı, var olduğu gibi, herhangi bir belirlenim ilişkisi içinde görmeksizin ele alır. Böylece hem içine yerleştiği nesnel gerçeklikle ilişkilenmesini, hem kendisini oluşturan parçaları arasındaki ilişkileri, hem de içine yerleşmiş bulunduğu bağlamda yaşadığı değişimi görmemiş olur (Hançerlioğlu

O 1980: 136; Rosenthal M, Yudin P 1972: 365). Aslında ontolojide bütün bunlar, yani varlık da, içine yerleştiği bağlam da bizzat Tanrı'dır. Böyle olduğu için soyut, tümdengelimsel bir mantıksal çıkarım olarak işlev görür.

Felsefenin ikinci önemli alanı ise epistemolojidir. Yunanca "bilgi" anlamına gelen "episteme" ile "bilim" anlamına gelen "logos" kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiştir. Epistemoloji "bilgi teorisi" demektir. İnsanın gerçekliği bilme yeteneğinin, bilgilenmenin kaynaklarının, biçimlerinin ve yöntemlerinin, gerçekliğe ulaşma yollarının bilimsel yöntemidir. Bilgi olanla olmayanı birbirinden ayırmaya yarar (Hançerlioğlu O 1977: 62; Rosenthal M, Yudin P 1972: 140). Epistemoloji bilgi bilimi olarak tanımlanabilir.

Anlaşıldığı gibi ontoloji varlık sorununa, epistemoloji ise bilme sorununa odaklanmış felsefe alanlarıdır. İdealizmin etkisinde gelişen ontoloji varlık olarak Tanrı'ya bağlanırken, bilmeye çalışan epistemoloji, kaçınılmaz biçimde, kendi ontolojik karakteri nedeniyle, bu ontolojik kavrayışı yerle bir eder.

Böyle bakıldığında felsefenin iki önemli sorununun bulunduğu ortaya çıkar. Bunlardan ilki ontolojik, ikincisi ise epistemolojik sorundur. Felsefenin ontolojik zemindeki sorunu, evrenin, maddenin, varlığın bilinip bilinemeyeceği konusundadır. Felsefenin epistemolojik sorunu ise, ancak, ontolojik soruna olumlu yanıt verilmesi durumunda devreye girebilir ve varlığı bilmek mümkünse bunun yönteminin ne olacağı sorusuna odaklanır.

Felsefenin ontolojik ve epistemolojik soruları ilk çağlardan itibaren insanın ve filozofların aklını kurcaladı. Felsefe bu iki soru üzerinden gelişti. Gerek idealist gerek materyalist felsefeler de sonuç olarak bu iki soru üzerinde çalışırlar.

Felsefe maddenin, varlığın, evrenin bilinip bilinemeyeceği sorusuna olumlu ya da olumsuz yanıt verebilir. İdealizm maddenin, varlığın bilinemeyeceğini kabul eder. Bunun nedeni tüm evrenin Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu düşünmesidir. Tanrı evreni yaratmış ve kendisini evrende-evrenle görünür kılmıştır. Tanrı hakkında bunun ötesinde herhangi bir şey bilmek olanaklı olmadığı ve hatta bunun ötesinde Tanrı'yı bilmek yönündeki insani çabalar dinen yasaklanmış bulunduğu için, Tanrı ve dolayısıyla onun sureti durumundaki madde de bilinemez. Maddeyi bilinir

kabul etmek, bilmek için araştırmak, Tanrı'ya müdahale anlamına gelir. Yapılması gereken şey maddeyi bilmek yerine Tanrı'ya inanmak olarak kabul edilir. Madde ancak Tanrı'nın bize gösterdiği şekliyle algılanabilir durumdadır. Maddeyi bilmek, Tanrı'nın bilinmesi demektir. Bilinen şey çevresini kuşatan ve koruyan sis perdesini, kudretini, kutsallığını, erişilmezliğini yitirecektir. Bütün idealizmler bu nedenle, bugün bile, bilimlerin özelleştikleri maddi kategorileri hiçbir zaman tam olarak bilemeyecekleri şeklinde belirsiz bir alan tanımlarlar. Tanrı inancı, cinler, periler, şeytan, melekler, kurtarılma yönündeki beklentiler, günahlar, korkular, dualar bu alanda cirit atar.

Yukarıda tanımladığımız idealizme diyalektik düşüncenin kurucusu olarak kabul edilen Hegel de bile rastlanır. Hegel, "Mantık Bilimi" (2014: 68-103) başlıklı çalışmasında sorunu iki düzlemde ele alır. İlk soru bilimin nesnesinin ne olduğudur. Hegel buna tereddütsüz "gerçeklik" diye yanıt verir. Sonra ikinci soruya yönelir: Gerçekliği bilme yeteneğimiz var mıdır? Sorun şudur: Hegel bilimin nesnesini gerçeklik olarak belirlerken, Tanrı'yı gerçeklik olarak tarif eder, hatta Tanrı'nın gerçekliği yaratan, gerçeklikte yansıyan güç olduğunu düşünür. Bu anlamda Hegel'in mutlak tin kavramsallaştırması yaratıcının izdüşümü halindedir. Bilimin en yüksek görevi ise Tanrı'nın akıl yoluyla algılanmasıdır. Hegel'de gerçek denilen Tanrı'dır ve bilme sorusu da bu varlığa ilişkindir. Bununla bağlantılı olarak Hıristiyanlık aklın bildirilişidir, özgür düşünce Hıristiyanlığın içeriğinde yansır. Bilim bu içeriği aydınlığa kavuşturacaktır. Düşünme insanın özgür etkinliği olduğuna göre, gerçek doğa insanın tinsel ürünü olarak belirlenecektir. O halde Hegel için ontolojik gerçeklik Tanrısal bir bağlama yerleştirildiği anlaşılan tinselliktir. Hegel felsefesi tam olarak idealisttir. Görevi Tanrı'yı bilmektir. Bu tinsel bir etkinliktir. Dolayısıyla aklın görevi tinselliktir. Hegel'in diyalektiği bu zeminde anlam kazanır. Bu diyalektikteki değişim tinsele ilişkindir.

Kojeve (2012: 178) Hegel diyalektiğini tartışırken, gerçeğin tam olarak bilenemeyeceğini ileri sürer. Bunun nedeni bilme işlemi sırasında hem öznenin hem de bilmenin konusu olan nesnenin karşılıklı olarak etkileşerek değişmeleridir. Bilmeye çalışan kişi, bilmeye çalıştığı nesneyi, bilme ilişkisine girdiği anda değiştiriyorsa,

nesne hiçbir zaman bilinemeyecek demektir. Bu nedenle sıradan bir insani etkinlik olan bilim özerk gerçeği, Kant'ın "kendinde şey" olarak nitelediği şeyi hiçbir zaman tam olarak ele geçiremez. Bilim ve bilimsel çaba özerk gerçekliği de kendinde şeyi de bozar. Bu bozulma nedeniyle bilimsel düşünce gerçeğe ulaşamaz, tam anlamıyla bilimsel gerçek diye bir şey yoktur. Gerçek denilen şey yalnızca bir soyutlamadır. Bilinen şey gerçek değil, yalnızca bilindiği sanılandır. Gerçek denilen hiçbir şekilde tam olarak bilinemez.

Gerçeği bilmenin Tanrı'yı, kutsalı bilmek olduğunu ve/veya gerçeğin hiçbir zaman bilinemeyeceğini ileri süren idealizm türlerine karşılık, felsefenin ontolojik sorusuna materyalizmin yanıtı olumludur: Somut gerçeklik bilinebilir. İnsanın zihinsel etkinliğinin biricik konusu gerçeklik, amacı ise bilmektir. Böyle olmasaydı insan denilen canlının varlığı ve bu haliyle dünya mümkün olamazdı. Bilmek inanmanın dışındadır. İnanmak bilmeyi engeller. Bir şeye inanıyorsak, neden bilmeye, anlamaya, değiştirmeye çalışalım ki?

Ontolojik soruna olumsuz yanıt verilmesi durumunda epistemolojik soruna geçilemeyeceği ise açıktır. Madde bilinemez kabul edildikten sonra, bu olumsuz yanıtı veren taraf tabii ki maddenin nasıl bilinebileceği sorusuna muhatap kılınamaz. Dolayısıyla idealist felsefe türleri açısından felsefe burada biter. İdealizm yalnızca ontolojik bir içeriğe sahip olan ve ontolojik manada da maddeyi Tanrı olarak "bilen" bir yapıdadır. İdealizmde epistemoloji yoktur, olamaz.

Bu nedenle dinci yazarların dini epistemolojiden söz etmeleri felsefenin bilimsel manasında tamamen anlamsızdır. Dincilerin dini epistemoloji derken kast ettikleri şey, evrenin varlığının Tanrı'nın varlığını kanıtladığı totolojisidir. İdealizm açısından ontoloji Tanrı'dır. Madde ancak Tanrı'nın varlığı kabul edildiğinde anlaşılır olur. Bunun dışında maddenin, evrenin içeriğini, özünü inceleme, kavrama çabası ümitsiz, bu anlamda da gereksiz ve hatta günahtır. Çünkü maddi gerçekliği zaten Tanrı'nın kendisi açıklamaktadır. Ötesine çabalamak Tanrı'nın gücüne hakaret etmek olur.

Felsefenin epistemolojik boyutuna ulaşabilmek için ontolojik soruna, yani varlığın bilinip bilinemeyeceğine ilişkin soruya olumlu yanıt vermek gerekir. Varlık, madde, evren bilinebilir kabul

edildiğinde, ancak bu koşulda, nasıl bilinebileceği ve/yani bilmek için ne yapılması gerektiği soruları gündeme gelir. Materyalist felsefe bu haliyle tamamen aklidir. Ontolojik soruna olumlu yanıt vermesi bunun kanıtıdır. Sonrasında varlığı bilmek ise zaten akli bir çabayı gerektirir. Ontolojik soruna olumlu yanıt verilmesi materyalizmi, epistemolojik manadaki bilme arayışı ise diyalektiği ifade eder. Maddeyi bilinebilir kabul edip, bilme faaliyetine girişen felsefe o nedenle materyalist ve diyalektik bir içeriğe sahip olmak zorundadır.

Materyalizm maddenin bilinebileceğini söyler ve böylece bilimlerin, aklın önünü açmış olur. İnsana güven verir. İnsanı bilinmezler labirentinden çıkarır. Bu dünyayı içinde yaşanılabilir bir mekân haline getirmenin yöntemsel zeminini sağlar. Diyalektik ise bilimlere genel bir araştırma ve bilme yöntemi sunar. Bu yöntemin temel kategorileri, maddenin bağımsız hareket tarzı, karşıtların birliği, nicelikselden niteliksele geçiş, zorunluluk/rastlantısallık ve maddenin ve toplumun hareketindeki süreklilik/kopuş diyalektikleridir.

Bilme çabası bilimsel bir faaliyettir. Bilimsel, gerçek felsefe maddeyi bilinebilir kabul etmekle bu dünyayla maddi olarak, gerçek anlamda ilişkilenir ve nasıl bilinebileceği düzeyine geçerek de bilimlerle, akılla bağlantı kurar. Ontolojik soruna olumsuz yanıt üreten idealizm Tanrı'nın kabulü noktasında takılıp kalırken, dünyayla, gerçeklikle, yaşamla, toplumların yaşadıkları canlı sorunlarla bütün ilişkisini kesmiş olur. Buna karşılık varlığı bilme çabasına giren, bunun için bilimle etkileşim gerçekleştiren felsefe, toplumların somut sorunları içinde devinir, o sorunlara yanıt üretme çabası geliştirir. Bu hem bilimsel-akli hem de insani tek felsefe türüdür.

Toparlayacak olursak: Felsefe din ile ilgilenir. Ancak din bir felsefe değildir. Dinde felsefi bir derinlik, kapsam yoktur. Bunun nedeni dinin her şeyi Tanrı'ya bağlayan totolojik içeriğidir. Bu içerik herhangi bir akli süreci, dolayısıyla analizi gerektirmez, hatta reddeder. Dinde felsefe ve epistemoloji denilen, aynı şeyin, yani her şeyin tahayyül edilemez derecede kudretli bir varlığın, Tanrı'nın yaratımı olduğu sayıltısının milyonlarca kez yinelenmesidir. Bu haliyle din ontolojik manada insan aklını reddeden

bir karakter sergiler. Tanrı'nın varlığına kanıt olarak sunulan şey evrenin, maddenin varlığıdır. Dinde Tanrı'yı anlamak isteyen evreni duyumsamalı, evrenin nasıl var olduğunu anlamak isteyen ise Tanrı'ya inanmalıdır. Burada felsefi bir çabanın söz konusu olmadığı açıktır.

Dinle felsefe bağdaşmaz. Dinin epistemolojisi olmaz.

Ama tersi mümkün ve gereklidir: Bütün bu dini sayıltıların nasıl, nerede, hangi toplumsal zeminlerde ortaya çıktığını ve bugün neye hizmet ettiğini anlamak bilimin ve felsefenin konusudur.

Dinin epistemolojisi yoktur, ama, din epistemolojinin konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

Bilim Üzerinde Dinsel İstismar

Din ontolojik manada maddenin bilinemeyeceğini, epistemolojik manada ise bilmenin Tanrı'ya inanmak olduğunu söyler.

Dinde epistemoloji denilen bilginin bilimle ilişkisi yoktur. Bu yalnızca Tanrı'ya inanmaktır. Zira Tanrı'nın sözü kutsaldır. Evrenin, canlıların bilgisi bu sözde ifade edilmiştir. Tek tanrıcı dinin sözü kutsal kitapta yazılmıştır. Tanrı zaten bilmiştir. Ayrıca insanın bilme eylemine, bilmenin bilgisine dair kuramsal yaklaşımlara gerek yoktur. Bilen sözünü söylemiş, düzenini kurmuştur. Bu da dindir. Din Tanrı'nın sözüdür. İnsanın yapması gereken Tanrı'ya inanmak, dinin çizdiği yoldan yürümektir. Dinde bilmek, Tanrı inancı anlamına gelir. Dinde bilmek kutsal kitabı bilmektir. Dinin epistemesi kutsal kitaptır.

Bu nedenle bilim ile din arasında tam bir karşıtlık söz konusudur. Çünkü bilim imana değil akla dayanır. Akıl, içinde yaşadığı çevreyi, uzak, yakın demeden anlamaya, çözümlemeye, refah düzeyini artıracak bilgi üretmeye çalışır. Bilim pratiktir. Amacı dünyevidir. Özünde cansız ve canlı doğanın daha yaşanılabilir hale getirilmesi çabası yer alır.

Bilimin bir metodolojisi vardır. Somut olayları gözler. Benzer ve karşıt olanları ayrıştırarak, sınıflandırır. Olayların süreçsel dinamiğini kavramaya çalışır. Deney yapar. Elde ettiği sonuçları geneller. Genellemelerinin pratiğe, yaşama uyup uymadığını, yaşamı açıklayıp açıklayamadığını yine gözlem ve deneylerle test

eder. En nihayetinde ilgilendiği olaylar dizgesini açıklayacak ve geleceğe dair öngörüler üretmeye olanak verecek kapsayıcı kuramlar geliştirir.

Bilim hep akli döngüyle ilerler. Bilimde inanç, iman, kutsal yoktur. Bilim insanının tek inancı yaptığı işe, bilinmezlerin bilim tarafından çözüleceğine dairdir. Bilim değişmek ve değiştirmek üzere çabalar. Din ise Tanrı'nın sözünü, iradesini kutsamak için çalışır. Din gerçeklikte Tanrı'yı görür. Bilim ise gerçekliği anlamaya, değiştirmeye, etki altına almaya odaklanır. Din bütün gerçekliği Tanrı'ya adar, bilim ise insanın hizmetine sunar.

Bilim ile dinin amaçları da, yöntemleri de, hedefleri de tamamen farklıdır.

Hal böyleyken dincilerin bugün önemli kısmı bilim ile dinin birbirlerini desteklediklerini inancındadır. Bu da tam bir apriori inançtır. Aynen Tanrı inancında olduğu gibi. Bilimle dinin amaç, yöntem ve hedeflerindeki köklü farklılıklar aralarında destekleyici, besleyici herhangi bir ilişkinin olamayacağını kanıtlar. Schopenhauer (2013: 148, 150) "bilimle din arasında barış ve uyum olamaz" diyor ve dinin cehalet toprağında geliştiğini belirtiyordu.

Dincilerin dini bilimle barıştırmaya çalışmalarının nedeni, bilimin dinin etki alanını sınırlamasıdır. Din, Mezopotamya'da, egemen sınıfların elinde bir yönetim ve sömürü aracı olarak şekillendiğinde, insanın aklını ele geçirmiş, halk sınıfları için aklı gereksizleştirmiş ve yerini imanla, dogmalarla doldurmuştu. Bu hâkimiyet ortaçağ boyunca Avrupa'da tamamen belirginleşti. Dinin dogmalarına karşı konuşanların engizisyondan kurtuluşu yoktu.

Ancak insanın akli mücadelesini engellemek olanaklı değildir. Pek çok sıkıntı yaşandı, tarifsiz acılar çekildi. Ama akıl sözünü söylemekten geri durmadı. Aydınlanma budur. Temelinde Rönesans vardır. Reform ise dinin Rönesans'a, bilim ve sanatlardaki gelişmelere karşı gerçekleştirdiği zorunlu gözden geçirmedir. Haddini biliştir, geri çekiliştir, toplumsal ölçekli iddialarından vazgeçiş ve dini bireysel bir inanç konusu olarak kabulleniştir. Tabii, fırsatını bulduğu anda ontolojik özüne, o özde şifrelenmiş siyasi hedeflerine yeniden geri dönmek üzere. Dinin genetik şifresinde, toplumu, Tanrı'nın iradesi doğrultusunda örgütlemek vardır.

Dini bilimle "barışmaya" mecbur bırakan Aydınlanma oldu. Başka çaresi yoktu. Bilim maddi ve toplumsal gerçekliği açıklamakta öyle yetkin biçimde kendisini ortaya koymuştu ki, kutsal kitaplardaki temel iddiaların tamamen gerçek dışı olduğu ortaya çıkmıştı. Evrenin yaşının 6000 yıl olduğu, bütün canlıların bugün var oldukları halleriyle yaratılmış oldukları şeklindeki inançların tümü bilimsel buluşlarla çürütülmüştü.

İşte bu noktada din temel bir strateji kullanmaya başladı. Bilimdeki gelişmelerin, bilimsel keşiflerin kutsal kitaplarda yazanların doğrulanmasından başka bir anlama gelmediği söylendi. Yeni keşifler, tam olarak olmasa bile, kutsal kitapların satır aralarında en azından ima edilmişti. Dolayısıyla bu önemli bilimsel gelişmeler yalnızca Tanrı'nın varlığını kanıtlıyordu. Örneğin büyük patlama kuramının gösterdiği gerçek buydu.

Ancak bu çıkarcı yaklaşımın söz konusu olamayacağı konular da vardı. Örneğin, evrim bunların başında geliyordu. Bu durumda da dincilerin bazıları evrim gerçekliğini tamamen reddetmeyi tercih ettiler. Bazıları ise evrim sürecini kabul ederek, bu sürecin dinamiklerini yaratanın da Tanrı olduğunu ileri sürdüler. Buna göre Tanrı maddi gerçekliği yaratırken, içerisine evrim şifresini de eklemişti. Değişimi yaratan Tanrısal diyalektik saatti. Evrimi yöneten, şekillendiren Tanrı'ydı.

Dolayısıyla, bu bölümde dinin bilimsel gelişmelere bakışına, önemli keşifleri nasıl değerlendirip, kullanmaya çalıştığı odaklanacağız. Bu bakımdan dinin özellikle ilgilendiği bilimsel konuları ele alacağız: Evrim, termodinamik, büyük patlama ve kuantum.

1- Din ve evrim teorisi

1-1- Dinde yaratılış

Sümer'den beri dinler Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığını söylerler. Yedinci gün ise yorulan Tanrı için dinlenme günüdür. Demek ki algılama sınırlarımızın ötesinde bir kudrete sahip olan Tanrı yorulabiliyor. Olur mu? Kabul edildiğinde kutsallığına gölge düşürülmüş olmaz mı? Kutsal kitap, Tanrı'yı yorarak, kendisi bunu yapmış olmuyor mu? Böylece kutsal kitap bizzat kendisi, kendisinin ve Tanrısının kutsallığına gölge düşürmüyor mu?

Yahudi inancında dinlenme gününün adı Şabbat'tır. Dinlerde bu konudaki tek farklılık dinlenme gününün zamanlamasındadır. Yahudilik için cumartesi (Babil'de de Tanrı cumartesi günü dinleniyordu), Hıristiyanlıkta pazar ve İslam'da cuma günü. Hatta, Muhammed'in Medine'de, hicretin ilk dönemlerinde Yahudilerle arası iyiyken, İslam'daki kutsal gün de cumartesi idi.

Sümer efsanesine göre evrende ilk olarak tanrıça Nammu adında uçsuz bucaksız bir su vardı. Tanrıça bu sudan bir dağ çıkardı. Oğlu hava tanrısı Enlil suyu ikiye böldü. Üstü gök, altı ise yer oldu. Tevrat Tekvin 1: 2-9'daki anlatı ise şöyledir: "Suların yüzü üzerinde Allah'ın ruhu hareket ediyordu. Allah suların ortasında kubbe olsun, suları ayırsın dedi ve Allah kubbeyi yaptı. Altta olan suyu üstte olan sudan ayırdı ve Allah kubbeye "gök" ve alttaki kuru toprağa "yer" dedi." Kuran'da Embiya 30'da ise durum şöyle tasvir edilir: "Gökler ve yer yapışık iken onları ayırdığımızı, bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?"

Görüldüğü gibi evrenin yaratılışı konusundaki Sümer efsanesi hemen hemen aynen tek tanrıcı dinlere de geçmiştir. Evren diye söz konusu edilen mekân dünyadır. Bu efsanenin merkezinde başlangıçta gök ile yerin yapışık bir su kütlesi halinde olduğu inancı vardır. Suyu gök ve yer küre olarak ayırıp, şekillendiren Tanrı'dır. Tanrı bu operasyonunun en başında suyun içinde canlı hayatı da yaratmıştır (Çığ Mİ 2005).

İnsanlığın ilk tek tanrıcı dini Museviliğin kutsal kitabı Tevrat'ın ilk bölümü Tekvin (Yaratılış), bu bölümün ilk babı ise "Dünyanın Yaratılışı" başlığını taşır. Anlaşılan kutsal kitaplarda yaratılış derken hayal edilebilen ölçek dünyadır. Tanrı'nın yaratımı dünyaya aittir. Evren kavramı henüz somut bir yaratım konusu olarak düşünceye dahil olmuş durumda değildir. Dinin ve kutsal kitabın evren boyutunda bir algısı yoktur. Kutsal kitabın dünya ölçeğinin ötesini hayal edememesi kutsallığının kapasitesine işaret eder. Kutsal kitabın gücü insanın, üretim tarzı tarafından belirlenmiş bilgisiyle sınırlıdır.

Yaratılış babına göre, Tanrı ilk önce göğü ve yeri yaratır. Sonra ışığı yaratıp, onu karanlıktan ayırır, ışığa gündüz, karanlığa gece adını verir, sonuçta akşam ve sabah olur, birinci gün böyle tamamlanır. İkinci gün gök kubbenin altında suları yaratır. Böylece gök ile sular birbirinden ayrılır. Üçüncü gün suların içinde karaları ve

karalar üzerinde bitkileri, dördüncü gün geceleri ve gündüzleri aydınlatacak olan ayı, yıldızları, güneşi ve mevsimleri, beşinci gün gökteki kuşları ve denizlerdeki canlıları, altıncı gün karalardaki hayvanları ve en nihayetinde kendi suretinde insanı yaratır. İnsanı erkek ve dişi olarak ayırıp, kutsar. İnsana yeryüzünü doldurma, üzerindeki her şeyle birlikte denetim altına alma görevi verir. Yedinci gün ise dinlenmeye çekilir. Dinlendiği günü insanlar için kutsal gün ilan eder.

İnsanın yaratılışıyla ilgili anlatı da bütün dinlerde çok büyük benzerlik gösterir. Sümer efsanesinde (Enuma Eliş) dişi Tanrılar, insanı gündelik işlerinde kendilerine yardım etsin diye yaratıyorlar. Bilgelik tanrısı deniz tanrıçası Nammu'ya şöyle sesleniyor: "Ey annem! Adını vereceğin yaratık oldu, onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy, dipsiz suyun çamurunu karıştır, kol ve bacakları meydana getir... İşte o bir insan." Aynı durum Gılgamış Destanı'nda da öykülenir. İnsan zayıftır ve bu nedenle görevi Tanrılara hizmet etmektir. Ve Tevrat Tekvin 1: 26: "Suretimizde benzeyişimize göre insan yaratalım." Nihayet Kuran Sad suresi 71: "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım."

Dinlere göre Tanrı canlıları sudan, insanı ise çamurdan yaratmıştır.

İlk tek tanrıcı kutsal kitap Tevrat 2. babda Âdem ile Havva başlıklı bölümde Rabbin Adem'i topraktan yaratarak, burnuna yaşam soluğunu üflediği yazılıdır. Böylece yaşayan ilk varlık Âdem olur. Sonra Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe diker. Âdem'i oraya koyar. Bahçenin ortasına yaşam ağacı ile iyiyle kötüyü ayırt edebilen bilme ağacını yerleştirir. Âdem'in görevi bahçeye bakmaktır. Âdem bahçedeki her ağacın meyvesini yiyebilir. Tek istisnası iyiyle kötüyü ayıran bilme ağacının meyvesidir. Çünkü bilme ağacının meyvesi zehirlidir. Yaratılış anında bilmenin insana yasaklanması ilginçtir. Bilen Tanrı'dır, insanın bilmesi ise yasak. İnsan Tanrısını bilse yeterlidir.

Tanrı bahçede Âdem'e yardımcı olması için O'nun kaburga kemiğinden bir de kadın yaratır. Kadını Âdem'e verir. Yılan, bilme ağacının meyvesinin de yenilebileceğini söyleyerek kadını kandırır. Bu meyvenin insana Tanrı gibi olma gücü vereceğini söyler. Aslında doğrudur. Bilgi en azından insanın Tanrı'ya bağımlılığını kıracaktır

ve Tanrı'nın bilgide gördüğü güç de budur. O nedenle bilgiyi elinden kaptırmak istemez. Kadın meyveyi yer. Kocasına da yedirir. İkisinin de gözleri açılır. İlk kez çıplak olduklarının farkına varırlar. Tanrı bu duruma çok sinirlenir. Yılana ömür boyu karnı üzerinde sürünme, kadına çocuk doğururken acı çekme ve kocası tarafından yönetilme, Âdem'e emek vermeden yiyecek bulamama cezası verir. Âdem ile karısının ölümsüzlüklerini ellerinden alır ve ikisini de Aden bahçesinden kovar. Bu cezadan sonra Âdem karısına Havva adını koyar. Zira Havva İbranice'de "yaşam" anlamına gelir. Âdem ile Havva'nın öyküsü bir cezalandırılma öyküsüdür. Ama bunun "yaşam" olarak ifadelendirilmesi de önemlidir. Kutsal kitap insandaki yaşam tutkusunu ve isyan ruhunu teslim etmek ediyor gibidir.

Bu anlatı Kuran'da da benzer şekilde yer alır. Tevrat'ta Aden bahçesi denilen yer aslında cennettir.

Kuran'da yaratılış konusu Allah'ın gücünü, tekliğini, yaratıcılığını, her şeye kadirliğini sorgulanmaz hale getirecek biçim ve amaçla işlenir: "Gökleri yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden (ona hükmeden) rahmandır. Bunu bir bilene sor." (Furkan 59). "O yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için gözetmeden gıdalar taktir etti. Sonra duman halinde göğe yöneldi, ona ve yerküreye, isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de 'isteyerek geldik' dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti." (Fussilet 9-12). "Onun (göğün) çatısını yükseltti ve onu düzenledi. Gecesini kararttı ve gündüzünü açığa çıkardı. Ardından yeri yaydıkça yaydı. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı. Dağları da sağlam bir biçimde oturttu. Size ve hayvanlarınıza bir rızık olsun diye." (Naziat 27-33). "Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz onu elbette genişleteceğiz. Yeri de döşedik. Bak ne güzel döşeyiciyiz." (Zariyat 47-48).

Kuran'a göre de yaratma işlemi altı günde tamamlandı. Ama İslam inanışına göre Kuran'da yaratılış için bir gün olarak belirtilen süre, insan dünyasındaki 1000 yıla denk gelir. Böylece toplam yaratım 6000 yıl içinde tamamlanmış oldu (Secde 4-5 ve Kaf 38). Allah işi bitince yeniden göklerdeki tahtına geri döndü. Bundan sonra da dünyadaki bütün doğal ve toplumsal olayları oradan idare etmeye başladı.

Kuran'da insanın yaratılışı konusu Tevrat'takine benzerdir. Belki biraz daha ayrıntısı söz konusudur: "Andolsun biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta (rahim) nufte (duru su) haline getirdik. Sonra nufteyi aşılanmış alaka (yumurta) yaptık. Peşinden alakayı bir parçacık et haline soktuk, bu bir parçacık eti kemiklere çevirdik, bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik." (Mu-minun 12-14). Tevrat'taki "ruh üfleme" işi Kuran'da da vardır: "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman..." (Sad 71-72).

Görüldüğü gibi bütün dinlerde dünyanın yaratımı konusundaki inanış ortaktır: Tanrı dünyayı altı günde yarattı. Öncesinde yalnızca büyük bir su kütlesi vardı. Tanrı ilk iş olarak bunu ikiye ayırıp gök ve yeri ortaya çıkardı. İnsanı çamurdan yarattı. İçine ruhunu üfledi.

Batı'da yaratılışçı düşüncenin yaygınlaşmasında, din kitaplarının dışında Platon ve Aristo'nun rolü büyük oldu. Platon'un (2005: 37) idealist felsefesinde dünya ve ona ait nesneler, saf ve durağan formların deney üstü dünyasının duyu organlarımızla sezilebilen, fakat gerçek olmayan, kusurlu kopyalarından başka bir şey değildir. Her şeyin aslının (ideasının) yaratıcısı Tanrı'dır. Her ölümlü, önderlerin en iyisi, Tanrı'nın peşinden giderek onu övmeli ve türküsüne katılmalıdır. Aristo'da ise doğanın düzeni amaçsaldır. Örneğin geyiklerin uzun bacaklara sahip olmasının nedeni avcılardan kaçabilmek içindir. Benzer şekilde Tanrı insanı kendisine inanması ve tapması için yaratmıştır. Bu düşünce teleolojiyle tamamen örtüşür. Canlıların biçimsel tasarımı yaratılış amaçlarına uygun biçimde düşünülmüştür. Bu düşüncenin esas olarak Atina toplumunun köleci sınıflı toplum yapısını kutsamaya varacağı açıktır. Nitekim Aristo'nun devlet anlayışında (1998) Atina toplumunda soyluların ve kölelerin konumları Tanrısal olarak belirlenmiş bir doğallık olarak sunulur.

Bilimin bütün bu anlatıyı yerle bir ettiği açık. Böyle olsa bile dinler dünyanın yaratımı konusundaki inançlarını (çaresiz) sürdürüyorlar. Bu konuda toplumu etkilemeyi de başarıyorlar. Yaratılış inancı değişik formlarda karşımıza çıkıyor.

Bakalım.

1-2- Yaratılışçılığın güncel biçimleri: Ne ararsan var

Bilimsel gelişmeler tek tanrıcı dinlerin yaratılış konusundaki temel dogmalarını kesin biçimde sarstı. Böylece Hıristiyan dünyası içinde konuya yaklaşım itibariyle farklılıklar ortaya çıktı. Söz konusu kesimlerin tümü kendilerini Hıristiyan olarak tanımlasalar da, yaratılış konusuna yaklaşımları arasında önemli bir açı belirdi. Bilimlerin yeryüzünün yaşı, canlıların evrimleşmesi, türler arasındaki geçişkenlik gibi konularda bulduğu gerçekler, dini bu temel konularda yeni bir tutum almak zorunda bıraktı.

Bilimin dinin etki alanını sınırlaması pek çok insanın kendi bireysel yaşamlarında dinle bilimi bağdaştırmaya yönelik bir tutum geliştirmesini de gerektirdi. Evrimin kabul edilmesi, ama bu zeminde Tanrı'ya yine de yer verilmesi bunun örneklerinden birisidir. Buna göre belki de Tanrı işin en başında yaşamı başlatmış, örneğin ilk bakteri benzeri canlıyı yaratmış ve sonra da Darwinci vb. yollarla türlerin ortaya çıkmasına, evrime izin vermiştir. Skybreak (2009: 234) bunun Hıristiyan dünyasında en yaygın inanç olduğunu belirtir.

Böyle olsa da, yaratılış ve evrim konusundaki bu farklılaşma bir süreklilik zemininde gelişir. Spektrumun bir ucunda İncil'in en köktenci yorumları yer alır. Süreklilik en Ortodoks yaratılışçılık inancı ile evrim kuramını birbirine bağlar. Dizge boyunca yaratılışçılığın değişik formları sıralanır (Scott EC 2012: 110-120; Skybreak A 2013: 272-286). Bunlar yaratılışa ve evrime bakışın bugün var olan farklı formlarıdır. Sırasıyla ele alalım.

1- Düz dünya yaratılışçılığı dünyanın yuvarlak değil, düz olduğunu ve İncil'deki pek çok pasajın buna işaret ettiğini savunur. İncil sadakatin de dünyanın düz olduğuna inanılmasını gerektirdiğini ileri sürer. İncil'de yazılanlar bilimsel bilgiden önce gelir. Fizik, biyoloji, astronomiden gelen bilgiler İncil ile çeliştiğinde referans İncil'dir.

2- Yer merkezci yaratılışçılık, dünyanın yuvarlak olduğunu kabul edip, güneşin çevresinde döndüğü gerçeğini ve daha da ötesinde modern bilimleri reddeder. Gökyüzünün karalar ve onları çevreleyen denizler boyunca bir kemer gibi uzanan bir kubbe (Firmament) tarafından desteklendiğine inanır. Güneş, ay ve yıldızlar

bu kubbeye iliştirilmiştir. Firmament konusunda ise İncil'i referans olarak gösterir. Dünyanın evrenin merkezinde bulunduğunun kanıtı, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yaratmış olmakla ona vermiş olduğu önemi göstermiş olmasıdır. Bu önem nedeniyle, insanın yaşadığı dünya evrenin merkezinde yer alıyor olmalıdır.

3- Genç dünya yaratılışçılığı çoğunlukla yeryüzünün düz olduğu ve güneş sisteminin merkezinde bulunduğu inancından vazgeçmiştir. Dünya 6000 yıl, en çok 10 bin yıl, yaşındadır. Büyük patlama teorisi yanlıştır. Yeryüzünün bugünkü jeolojik yapısı önemli derecede Nuh Tufanı'na bağlıdır. Bitki ve hayvan çeşitliliği ayrı ayrı yaratılmıştır. Tanrı canlıları en azından ayrı familyalar halinde yaratmıştır. Sonra her familya kendi içerisinde evrimleşmiştir. Örneğin önce kedi yaratılmış, sonra kedi 6000 yıl içinde aslan, kaplan vb. şeklinde değişim geçirmiştir. Yani familyalar arasında herhangi bir geçişkenlik söz konusu değildir. Genç dünya yaratılışçılığının değişime yakınsayan bu tutumunun nedeni evrim kuramına yanıt verebilme çabasıdır.

4- Yaşlı dünya yaratılışçılığı, 1800'lü yıllarda evrenin gelişimiyle ilgili bilimsel bulgular sonrasında bu gerçeği kabul etmek zorunda kalan yaratılışçılıktır. Buna göre evreni yaratan yine Tanrı'dır, ama yaratılışın süresi 6000 bin yıldan çok daha eskidir. Yaşlı dünya yaratılışçılığının bir kolu (aralıklı yaratılışçılık) Tevrat ve dolayısıyla İncil'in Yaratılış bölümünün 1. babında sözü edilen dünyanın ve insanın altı günde yaratıldığına dair efsaneyi kabul eder, ama, ilk beş gündeki dünya yaratımıyla altıncı gün arasında uzun bir süre bulunduğunu belirtir. Dünyanın yaşı bu nedenle 6000 yıldan fazladır. İkinci kol olan gün-asır yaratılışçılığı ise aynen Kuran'da belirtildiği gibi, kutsal kitapta söz edilen bir günün binlerce, hatta milyonlarca yıla denk geldiğini savunur. Yaşlı dünya yaratılışçılığının bir başka kolu olan aşamalı yaratılışçılık ise büyük patlamayı ve dünyanın yaşı konusundaki bilimsel verileri kabul eder. Büyük patlama yaratılışın kanıtıdır. Madde, enerji büyük patlamayla Tanrı tarafından yoktan var edilmiştir. Böylece modern fizik önemli derecede yaratılışçılığa dahil edilmiş olur. Aşamalı yaratılışçılığın canlıların evrimi konusuna yaklaşımı ise daha temkinlidir. Tanrı'nın canlıları aşamalı olarak yarattığına inanır. Yani Tanrı canlıların her birisini, bugün yalnızca fosillerini

bildiklerimiz de dahil, kendi yaşlarına uygun bir zamansallık içinde ama birbirlerinden tamamen kopuk olarak, ayrı ayrı yaratmıştır. Yaşlı dünya yaratılışçılığının son kolu evrimsel yaratılışçılıktır. Bu ekol evrimi ve canlı türlerin evrimsel sürekliliğini olduğu gibi kabul eder, ama bu süreci yönetenin Tanrı olduğunu ileri sürer.

5- Akıllı tasarım yaratılışçılığı Amerikan yaratılışçılığının en yeni ve popüler akımıdır. Evrim geçerlidir. Ama evren ve canlı yaşamı kendiliğinden evrimleşmiş olamayacak kadar karmaşıktır. Mutasyonlar ve doğal seçilim, türlerin evrimleşmesini, bir türden yeni bir türün ortaya çıkmasını açıklayamaz. Dolayısıyla bütün bu konularda akıllı bir tasarımcıya gerek vardır. Bu akıllı tasarımcı da zaten Tanrı'dır.

6- Yaratılışçılığın güncel formlarına ait dizge bu noktada sona erer ve buradan itibaren net biçimde evrimci bir çizgi başlar. Ama evrimci görüş bu aşamada halen dinle ilişkisini sürdürür. Bu çizginin ilk kolu teistik evrimciliktir. Teistik evrimciler modern, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji ve antropolojinin bütün bulgularını kabul ederler. Bütün türler bir ortak atadan değişerek bugünkü formlarına ulaşmışlardır. Ama bütün bu süreci yaratıp, kontrol edip, yönlendiren güç Tanrı'dır. Evrim süreci maddenin kendi iç dinamiklerinin ürünü değildir. Bu noktada bu ekol kendi içinde ikiye ayrılır. Bazıları Tanrı'nın doğa yasalarını tam olarak yaratıp, bütün süreci de baştan belirlediğini, diğerleri ise Tanrı'nın evrim sürecine ancak önemli kırılma noktalarında müdahale ettiğini düşünür. Bugün Amerika'da Protestan ruhban okullarında konu böyle öğretilir. Katolik kilisesi de aynı çizgidedir. Hatta 1996 yılında papa Tanrı'nın evrimi yarattığını ve insanın primatlardan evrimleştiğini söylemiştir. Tanrı'nın evrim sürecine müdahalesi bakımından en önemli kırılma noktası insana ruh verdiği andır.

7- Agnostik evrimcilik, Tanrı'nın varlığı noktasında kendisini karar vermek zorunda hissetmeyen bir duruştur. İnsan maddi dünyaya ait bir varlık olarak Tanrı'nın var olup olmadığına ilişkin gerçeğe ulaşamaz. Ancak maddi dünyanın dışında bir dünyanın kategorik olarak reddedilmesi de olanaklı değildir. Maddi dünyanın ötesinde bir Tanrı'nın var olup olmadığı bilinemez, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak olanaksızdır, ama olmadığı da iddia edilemez.

8- Materyalist evrimci görüş ise yaratılışçılıktan evrimci çizgiye uzanan ve kendi içinde mantıksal bir süreklilik de sergileyen dizgenin diğer ucunda yer alır. Felsefi materyalistlerin görüşüdür. Doğadaki görüngüleri açıklamak için maddesel nedenlerin incelenmesine dayalı metodolojik materyalizmin ötesine geçer ve doğaüstü güçlerin var olabileceğine dair her tür düşünceyi reddeder. Bir materyalist evrimciye göre Tanrı yoktur. Anlaşılacağı üzere, her felsefi materyalist aynı zamanda metodolojik materyalist iken, her metodolojik materyalist felsefi materyalist değildir. Zaten bu nedenle kendi bilimsel çalışmalarında metodolojik materyalizmi kullanan pek çok teistik vardır. Mendel belki de bunun en bilinen örneğidir. Kendisi genetik bilimini kuran bir papazdı ve ömrü boyunca bu konumunu da değiştirmedi.

Bütün bunlardan yaratılışçılık kapsamındaki ekollerin bir kısmının, bilimi bir referans olarak kendi dünyalarına dahil etmeye çalıştığı anlaşılıyor. Ancak, işe yaratılışçılık dahil edildiği sürece, yapılanın bilimle hiçbir ilişkisinin olamayacağı kabul edilmelidir. Bu nedenle bu faaliyetin yaratılışçılığın bilimsel formu olarak nitelenmesi de yanlıştır. Yaratılışçılık dünya görüşüne bilimi dahil etse bile, temel olarak yine Tanrı inancına dayanır. Yapmaya çalıştığı dini inanca bilimsel bir görüntü vermekten ibarettir. Yaratılışçı fikirlerin bilim dergisi olarak nitelenen yerlerde yayınlamaması da bu gerçeği değiştirmez. Bilim somut veriler üzerinden gerçekleştirilen bir faaliyettir. Yaratılışçılığın ise böyle bir çalışması yoktur. Bilim hipotezlerin somut verilerle test edilmesine, doğrulanmasına, yanlışlanmasına dayanır. Yaratılışçılar ise ortaya attıkları düşüncelerini titizlikle bu sürecin dışında tutarlar. Bir noktada ise bu düşüncelerinin somut maddi dünyanın ötesinde bir içeriğe sahip olduğunu, bu nedenle de bilimin kriterlerine tabi tutulmalarının olanaksız bulunduğunu savunurlar. Ama böyle yapıldığında, yaratılışçı fikirler zaten bilimle ilişkili olmak iddiasını tamamen yitirmiş ve yeniden tam olarak dini zemine dönülmüş olur. Yaratılışçılık inandığı, inanmak istediği şeyin doğru olduğu noktasında ısrar eder.

Bu öyle akıl dışı bir uğraştır ki, kutsal kitaplarda sözü edilen Nuh'un Gemisi'nin kalıntılarının bulunması için önemli kaynaklar harcanarak arkeolojik çalışmalar yapılmış, evrimin geçersizliğini kanıtlamak amacıyla dinozorlarla insanların aynı zaman diliminde

yaşamış olduklarını kanıtlamak üzere aynı jeolojik katmanlarda insan ve dinozor fosilleri aranmış, Büyük Kanyon'un milyonlarca yıl içinde değil de yalnızca birkaç bin yıl içinde su erozyonuyla oluştuğu iddia edilmiştir. Tahmin edileceği gibi bu tür çabaların tamamı sonuçsuz kalmıştır. Çünkü tümü gerçeğe aykırıdır. Gerçek, dışarıdan yüklenen inançlarla eğilip, bükülemez. Gerçek son derece yalın, ama daha da önemlisi, bir o kadar da katıdır.

Bilimsel keşiflerin, özellikle türlerin değişimiyle ilgili olanların ortaya çıkardığı gerçeklere rağmen, yaratılışçıların her şeyin Tanrı yaratımı olduğu konusunda sergiledikleri ısrarın nedeni esasen siyasidir. Çünkü yaratılışçılık dindir. Dinin esas amacı ise dünyanın kutsal kitaplar referansıyla yönetilmesini sağlamaktır. Bu öyle bir siyasi hedeftir ki, Tanrı'nın emirlerinden en hafif bir sapmanın bile toplumları tam bir felakete sürükleyeceği inancını yayar. Gebelikleri ve sahip olacakları çocuk sayısı konusunda karar verme hakkının kendilerinde olduğunu savunan kadınlar, yaşamlarını güvenceye almak için sınırları ihlal eden göçmenler, baskıya direnen emekçiler, azınlıklar, kendilerine yaşanabilir bir gelecek sunamadığı için bu dünyayı anlamsız bir mekân olarak değerlendirip, huzursuzlanan gençler, değişik cinsel eğilimleri olanların tamamı, savaşlara karşı çıkan barış yanlıları, bu grupların tümü bu dinci doktrin tarafından, Tanrı'nın ve kutsal kitapların itibarı sarsılmasın diye, dinin çizdiği sınırların dışına taşan günahkârlar ve dinin kurallarına göre yaşamadıkları için mutluluğu bulamamış düzen karşıtları olarak nitelenerek, hedefe yerleştirilirler. Bugün Avrupa'da ve Amerika'da yükselen ırkçı milliyetçi ve koyu Hıristiyan dalganın bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Aynı olumsuz gelişme, üstelik daha çarpıcı biçimde İslam dünyasında da yaşanmaktadır.

Bu halleriyle yaratılışçılık aynı zamanda son derece gerici siyasi bir hareket halindedir.

1-3- Yaratılış inancını sarsan "kendiliğinden" gelişmeler

Kendiliğinden derken, dinin etkisini sınırlayan ve yukarıda vurguladığımız, ilerleyen bölümlerde ise özel olarak ele alacağımız bilimsel keşiflerin dışında kalan, siyasi ve ekonomik olguları kast ediyorum.

Bir kere, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi feodal sistemle birlikte dini de sarstı. Feodalite durağan bir toplumsal yapıya işaret ediyordu. Hep savaşlarla karakterize bir sınıflı toplum yapısıydı. Feodalitede toplumsal sınıfları üretime zorlayan, verimliliği artırma çabasına yönelten herhangi bir iç dinamik söz konusu değildi. Üretim biçimi olarak tarıma dayanıyordu. En önemli üretim aracı topraktı. Toprak hemen tümüyle feodallerin, senyörlerin ve kilisenin mülkiyetindeydi. En büyük toprak sahibi ise en büyük feodal olan kraldı.

Köylüler bedenleri itibariyle özgür olsalar da, sonuçta üzerinde yaşayıp, işledikleri toprağa doğrudan bağımlı durumdaydılar. Toprağın işlenmesiyle elde edilen ürün feodal toprak sahibine kalıyordu. Toprak sahibi, köylüye ailesiyle birlikte yaşayabileceği kadar ayni ürünü bırakıyor ve kalanına kendisi el koyuyordu. İhtiyaçların tekdüze seyrettiği, ürün çeşitliliğinin bulunmadığı feodalitede topraktan fazla ürün alınmasını zorlayacak herhangi bir iktisadi dinamik bulunmuyordu. Topraktaki mülkiyet biçimi ve ürünün paylaşım tarzı, tarımı gerçekleştiren köylü ailesinde üretimi, verimliliği artırmak ve ürün çeşitliliği sağlamak yönünde herhangi bir motivasyon yaratmıyordu.

Verimlilik yönündeki iktisadi baskı feodalitenin daha ileri dönemlerinde, piyasa dinamiklerinin ortaya çıktığı aşamada uç vermeye başladı. Bu aşamada toprak sahibi topraklarının bir kısmının kullanım hakkını köylüye bırakmış ve köylü de o toprak parçasından elde ettiği ürünü pazarda para karşılığı değişime sokmaya başlamıştı. Piyasacı yönde ortaya çıkan bu iktisadi gelişme, köylüyü gelirini artırmak amacıyla toprağı daha verimli işlemeye motive etti. Aynı zaman diliminde tüketim mallarının çeşitlenmeye başlaması bu motivasyonun talep ayağını yaratan bir faktör olarak etki gösterdi.

Üretim biçiminde verimliliğin artırılması, ürün çeşitliliğinin yaratılması, daha fazla artı ürün elde edilmesi yönündeki ekonomik güdü, esas olarak kapitalist üretim ilişkilerinde ortaya çıkar. Piyasa dinamikleri, bireyin ihtiyaç yelpazesinin genişlemiş olması, ihtiyacın bizzat arz yönlü olarak pompalanması ve çeşitlendirilmesi, kapitalistlerin ayakta kalabilmek ve büyümek amacıyla birbirleriyle giriştikleri rekabet olgusu, bu ekonomik güdünün bileşenleridir.

Feodalitenin durgun iktisadi yapısı, sınırlı tüketim kalıpları ve geri piyasa dinamikleri, bir bütün olarak toplumsal yapıda da durağanlığı koşullar. Kendi içine kapalı bu yapının sarsılması burjuvazinin gelişmesi ve 1700'lerde özel bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşti. Üretim ilişkilerindeki piyasacı değişimle bağlantılı olarak ortaya çıkan demokratik fikirler, monarkların aileden gelen ve yalnızca kiliseyle paylaştıkları yönetme hakkının kutsallığı düşüncesinin yerini almaya başladı. Bu gelişmenin çok önemli bir diğer etkisi ise kilisenin gücünün ve Tanrı inancının üzerine oturduğu inanç zemininin sorgulanması oldu.

Dinin etkisini sarsan bilim dışı faktörlerden bir diğeri ise coğrafi keşiflerdir. Bu seyahat dalgası 16. yüzyılda başlayarak 19. yüzyıla kadar devam etti. Sonuç olarak bütün kuzey ve Güney Amerika kıtalarıyla birlikte Okyanusya Avrupalıların hâkimiyetine girdi. Keşfedilen coğrafyalarda karşılaşılan yeni bitki ve hayvan türleri ve hatta dış görünümleri Avrupalılara hiç benzemeyen insanlar İncil inancını yerle bir etti. Zira İncil bunların hiçbirisinden söz etmiyordu. Bu insanlar nasıl olup da buralara kadar gelebilmişlerdi? Konuşmaları, giyimleri, inançları, davranışları, kültürleri neden bu denli farklıydı? Tamamen farklı bu dünyadan İncil'in hiç söz etmemiş olması gerçekten de akıl erecek gibi değildi. O halde İncil her şeyi bilen, kapsayan bir kitap değildi. Bu eksikli haliyle nasıl kutsal olarak görülebilirdi? Yeni Dünya'da karşılaşılan yeni bitki ve hayvan türleri Eski Dünya'da bir zamanlar vardı da sonradan mı yok olmuştu? Böyleyse Tanrı bunları neden korumamıştı? Ya da bu türler Eski Dünya'daki türlerin değişim geçirmiş biçimleri miydi? Böyleyse İncil'de her şeyin bugünkü halleriyle yaklaşık 6000 yıl önce yaratılmış olduğu bilgisi tümüyle yanlışlanmış olmuyor muydu? Üstelik bazı canlı formlarının zaman içinde yok olup gitmiş olması fikri, Tanrı'nın yaratılış eylemini mükemmel olmaktan çıkarıyordu. Hatta bu şekilde Âdem ve Havva inancı da sarsılıyordu. Çünkü İncil yaratılan türlerin tamamının Âdem tarafından isimlendirildiğini yazıyordu. Yeni Dünya'da karşılaşılan yeni türlerin isimleri bilinmediğine göre Âdem'in gözden kaçırdığı, hiç karşılaşmadığı O'nun ve Tanrı'nın haberi olmaksızın var olmuş türler miydi bunlar? Ya da türlerin isimlerinin Âdem tarafından verildiği İncil bilgisi mi yanlıştı?

Daha büyük sorun ise, Yeni Dünya'da karşılaşılan ve morfolojisi tamamen farklı insanlarla ilişkili olarak ortaya çıkıyordu. Bu görünümleriyle bunların Âdem ve Havva'nın çocukları olması ihtimali bulunmuyordu. Renkleri, yüz yapıları bambaşkaydı. O halde bunlar nasıl yaratılmış ve buralara kadar nasıl gelmişlerdi? Kutsal kitaba göre Nuh, büyük tufanda var olan her canlı türünden bir çifti gemisine doldurmuş, canlı yaşam Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'na oturmasıyla kurtulmuş, türler bundan sonra üreyerek çoğalmalarını sürdürmüşlerdi. Yani dünyanın bu bilinmedik insanları ve canlı türleri Eski Dünya'da hiç olmadığına göre acaba Nuh Tufanı da mı tamamen gerçek dışıydı?

Kimi din adamları bu son soru için bir açıklama önerdiler. Buna göre insan dışı bütün canlı türleriyle birlikte Yeni Dünya'nın insanları da yaratımın ilk aşamasında yaratılmışlardı. İnsan ise ikinci aşamanın ürünüydü. Bu tam olarak aralıklı yaratılışçılığa karşılık gelen bir açıklamadır. Böylece Âdem ile Havva'nın soyundan Eski Dünya insanları çoğalmıştır. Ancak burada da bir sorun bulunuyordu. Eğer bu açıklama doğruysa Yeni Dünya insanlarının Tevrat'ta sözü edilen ilk günaha hiç bulaşmamış olmaları gerekiyordu. Eğer böyleyse İsa'nın, tüm insanlığın günahlarının kefareti olarak kendi canını feda etmesi bu insanlar için söz konusu edilemezdi. Bu durumda Yeni Dünya insanlarının kendi yaşamlarını İsa'nın yoluna adamalarının da gereği bulunmuyor demekti.

Durum tek tanrıcı dinler açısından gerçekten de sıkıntı arz ediyordu. Ama bu kadar da değil.

Yaratılış inancını sarsan bu "kendiliğinden" gelişmelerin bir diğeri de İngiltere'yi boylu boyunca kat eden kanal sisteminin kazılması sırasında karşılaşılan bulgularla bağlantılı olarak ortaya çıktı (Scott EC 2012: 131). Kanal inşaatı William Smith'e verildi. Smith Britanya'da suyu sızdırma özelliği farklı olan çeşitli jeolojik oluşumlar bulunduğunu biliyordu. Kazılacak kanalın işlevsel olabilmesi için bu katmanların tanımlanması ve sınıflandırılması gerekiyordu. Smith jeolojik katmanların kimilerini yüzlerce kilometre izleyerek ayrıntılı bir harita çıkardı. Bu sırada, sonradan başka jeologlarca da doğrulacak önemli bir keşfe imza attı. Farklı katmanlar farklı fosil tiplerini barındırıyordu ve içinde barındırdığı fosil tipi bilindiğinde o jeolojik katmanı dönemsel olarak

sınıflandırmak olanaklı oluyordu. Smith'in bir diğer keşfi ise, jeolojik katman ne kadar derindeyse, barındırdığı fosillerin, günümüzde yaşayan canlı formlarından o ölçüde farklılık gösteriyor olmasıydı. Pek çok fosilin bugün yaşayan canlılar arasında karşılığı yoktu ve bu durum özellikle derin katmanlardaki fosiller için geçerliydi. Gerçek şuydu: Derinde bulunan jeolojik katmanlar daha yüzeydekilerden yaşlıydı. Daha derindeki fosillerin günümüzde yaşayan canlı formlara daha az benzemesinin ve ait oldukları canlı türlerinin günümüzde temsilcilerinin bulunma ihtimalinin azalmasının nedeni de buydu.

Sözünü ettiğimiz bütün bu gözlemler bilimin önemli keşifleri olmadan kutsal kitapları sarsan önemli etkiler yarattılar. Feodalitenin yerini kapitalizmin ve piyasa dinamiklerinin alması, talep çılgınlığı, bu da ürün çeşitlenmesi yönünde büyük bir motivasyon ortaya çıkardı. O andan itibaren feodaliteyle birlikte anılan dini kutsallık ve her şeyin bugünkü halleriyle Tanrı tarafından yaratılmış olduğu inancı büyük bir darbe aldı. Bu katılığın ifadesi olarak toplumsal bir pozisyona sahip olan kilise de bu gelişmelerden aynen etkilendi. Yeni Dünya'nın keşfi kutsal kitaplarda yazılanların doğruluğuna büyük şüphe düşürdü. İngiltere'deki kanal sisteminin kazılması ise jeolojide devrim niteliğinde yeni fikirlerin gelişmesinin yolunu açtı.

1-4- Dünyanın yaşının 6000 yıl olduğuna ilişkin dinci söylencenin yıkılması

Bilim uzun zamandır her tür nesnenin yaşını kesin olarak saptayabiliyor. Yer kabuğunun, dağların, kayaların, toprağın içindeki fosillerin, her şeyin. Bunu sağlayan tekniğe yaş tayini tekniği deniliyor. Bunların içinde en yenisi, son 30-40 yılın ürünü olan moleküler yaş tayini teknikleridir.

Bu tekniklerle hesaplandığına göre dünyanın yaşı 4,5 milyar yıldır. İlk bakteriler dahil en basit yaşam formları 3,5 milyar, her türden deniz hayvanı 540 milyon, ilk kara bitkileri ve hem karada hem de suda yaşayabilen amfibiler ve böcekler 540 ile 440 milyon, ilk sürüngenler 350 milyon, dinozorlar ve ilkel memeliler 250 milyon, ilk çiçekli bitkiler ve kuşlar 200 milyon yıl önce ortaya çıktılar. 65 milyon yıl önce dinozorlar yok oldu. Bunlar kesin doğru ve kutsal kitaplarda yazılanlar da bir o kadar yanlış.

Yaş tayini tekniklerinin önemlilerinden birisi radyoaktif parçalanmanın derecesine dayalı olarak ölçüm yapan radyometrik yaş tayini teknikleridir. Bunların hiçbirisi Darwin zamanında bilinmiyordu. Radyoaktivite 19. yüzyılın sonunda keşfedildi. 1950'lerde ise çeşitli maddelerde doğal olarak bulunan çeşitli radyoaktif maddelerin kendiliğinden bozunarak, aynı elementlerin radyoaktif olmayan formlarına dönüştüğü anlaşıldı. Ayrıca zaman içinde her radyoaktif maddenin bozunma süresi de net olarak belirlendi.

Böylece, mevcut radyoaktif izotopun göreli miktarına karşı, aynı elementin kararlı formlarını ölçmek suretiyle radyoaktif bozulma süresi hesaplandı. Örneğin potasyumun radyoaktif izotoplarının argona, rubidyum-87'nin stronsiyum-87'ye, toryum-232'nin kurşun 238'e, uranyum 238'in kurşun 206'ya dönüşme hızı sabittir. Ayrıca aynı maddede bulunan farklı radyoaktif maddelerin (karbon, potasyum, rubidyum gibi) bozunma sürelerinin farklılığı üzerinden, o maddenin yaşının bu farklı radyoaktif maddelerin bozunma sürelerinin hesaplanmasıyla sağlamasını yapmak da olanaklıdır.

Kayalarda bulunan radyoaktif maddelerin bozunma hızı öyle sabit ve öngörülebilirdir ki bilim insanları bunlardan "kayalardaki saatler" olarak söz ederler.

Bir diğer yaş tayini tekniği karbon ölçümüdür. Bitki ve hayvanlar canlı olduklarında ortamdan karbon alırlar. Bedenlerinde iki tip karbon vardır: Karbon 12 ve 14. Bunların birbirlerine oranları daima sabittir. Bitki ya da hayvan öldüğünde ortamdan karbon almayı keser. Bundan sonra bedenindeki karbon-12 miktarı aynı kalırken karbon-14 tedrici olarak radyoaktif bozunmaya başlar ve karbon-12'ye dönüşür. Dönüşüm sabit ve öngörülebilir bir hızda olur. Karbon ölçümü 50 bin yıl öncesine kadar yaş tayinine izin verir. 50 bin yıldan daha eski bozunmaları ölçebilmek içinse diğer radyoaktif izotoplara bakmak gerekir.

Radyoaktif bozunmayla yaş tayini kayaçların yaşını tayin etmekte kullanılır. Kayaçların yaşının tayini ise içerdikleri fosillerin yaşını gösterir. Her fosil kendisiyle aynı yaştaki kayaçların içindedir. Hiçbir zaman yaşı farklı bir kayaç içinde bulunamaz. Bu da aslında jeologlar tarafından çok eski zamanlardan beri yapılmış bir gözlemdi. Radyoaktif ölçümleme bu gözlemi nicelikselleştirerek

kesinleştirmiş oldu. Fosillerle kayaç tabakaları arasındaki eş zamanlılığa işaret eden bu ilişki kutsal kitaplarda bütün canlıların hemen hemen aynı zaman dilimi içinde yaratılmış oldukları söylencesini de yerle bir etti.

Son 10 yıllarda ise moleküler yaş tayini teknikleri geliştirilmiştir. Bu teknik, akraba türlerin farklı soylarında zaman içerisinde biriken nötr mutasyonların miktarının ölçülmesiyle yapılır. Nötr mutasyonlar görece daha sabit oranlarda olduğu düşünülen mutasyon türleridir. Böylece akraba türler arasındaki belirli moleküler farklılaşma miktarı hesaplanarak ilgili soyun ortak atadan ayrıldıkları zaman süresini bulmak mümkün olur. Ayrıca farklı türlerin DNA yapılarının ortaklık miktarı üzerinden de türlerin ne kadar yakın derecede akraba olduklarını hesaplamak olanaklıdır.

Fosil kalıntılarının yaşının radyoaktif ölçüm teknikleriyle saptanması, hem canlıların hem de dünyanın yaşı konusunda kesin bilgiler elde etmemizi sağladı. Fosiller geçmişin enstantaneleri gibidir. Uzun süre önce ölmüş, ancak bedenleri daha sonra sert kaya olarak katılaşacak olan toprak ve tortul tabakayla kaplanmış, böylece kapatılıp saklanmış bitki ve hayvanların iz ve kalıntılarıdır. Aslında radyokarbon yaş tayini tekniği yokken de, bugün yaşamayan canlıların izi olan fosillerin bulunması, türlerde bir değişimin yaşanmış olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştı. Yaş tayini teknikleri bu değişimin zamansallığı bakımından kesin bilgiler elde etmemizi sağladı.

Ayrıca yeryüzü katmanlarının birbirinden tamamen farklı karakterdeki yapıları da yeryüzündeki değişim bakımından fikir vericiydi. Üstelik kaya katmanlarının çok uzun zamanlar boyunca oluşabileceği gerçeği de dikkate alındığında katmanlar arasındaki farklılaşmanın işaret ettiği değişimin kutsal kitaplarda yazdığı gibi 6000 yıl içinde gerçekleşmiş olma ihtimalinin bulunmadığı daha ilk bakışta anlaşılabiliyordu. Yerkürenin değişiminin zamansallığı da yine yaş tayini teknikleriyle kesin olarak ölçülmüş oldu (Skybreak A 2009: 19-36).

Dinciler, fosillerle ilgili duruma itiraz ederler. Bu itiraz özellikle fosil kalıntıları arasındaki boşluklara ilişkindir. Dincilere göre bu kopukluklar kesintisiz bir değişime işaret eden evrim görüşünün geçersizliğinin kanıtıdır.

Bu iddiayla ilgili olarak söylenebilecek birkaç şey vardır. Öncelikle, fosil kalıntılar arasındaki boşluklar pek çok canlı türünün biyolojik yapısının fosilleşmeye uygun olmamasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla yaşamış ve yok olmuş milyarlarca türe ait herhangi bir kalıntıya ulaşılamamasının nedeni öncelikle budur.

Öte yandan evrim süreci her zaman aynı düzenlilik ve hızda ilerlemez. Bazı dönemlerde süreç hızlanır, bazı dönemlerde ise neredeyse durur. Örneğin jeologların Kambriyen Patlaması olarak isimlendirdikleri dönem canlı türlerinde gerçekten tam patlayıcı tarzda bir artışa işaret eder. Bu dönem günümüzden yaklaşık 540 milyon yıl öncesine, Kambriyen çağına denk gelir. Denizlerin daha önce var olmamış karmaşık çok hücreli canlılarla (mercanlar, deniztarağına benzer yumuşakçalar, ilkel ıstakozlar, eklembacaklılar dahil) dolmasını tanımlar. Kambriyen patlaması öncesinde mevcut yaşam yalnızca tek hücrelilerden oluşuyordu. Dolayısıyla buradaki patlama terimi canlı türlerindeki sayısal çoğalmayı ve niteliksel olarak çok hücreli yaşama jeolojik zamansallık boyutu bakımından çok kısa bir zaman içinde geçişi tanımlar. Dinciler Kambriyen patlamasını da bir yaratanın el atması olarak görürler. Her zaman olduğu gibi bu yaklaşımda da herhangi bir açıklayıcılık yoktur. Dinciler sıkıştıklarında hep yaptıkları gibi bu şaşırtıcı doğa olayı için de Tanrı'yı yardıma çağırırlar. Oysa aynı sıçramayı bilim insanları iklimsel ve jeolojik gelişmelerin bir sonucu olarak açıklama eğilimindedir. Ayrıca yine bilimsel araştırmalar 540 milyon yıldan daha eski dönemlerde de çok hücrelilere ait fosil kalıntılarının bulunduğuna, dolayısıyla bu patlamanın daha önceki çok uzun süreli bir birikimin sonucunda gerçekleştiğine de işaret etmektedir.

Kısaca evrim kararlı ve sürekli bir süreçse de kimi jeolojik dönemlerde hızı değişmektedir. Buna evrim literatüründe "kesintili denge modeli" denilmektedir. Her şeyi Tanrı'nın iradesine bağlayan dinci bakış açısının, bütün bu gerçekleri görebilmesi, kabullenebilmesi doğal olarak olanaklı değildir.

1-5- Din ve yaratılış üzerinde Darwin'in etkisi: Papaz kiliseyi yıktı

Darwin'in "Türlerin Kökeni Üzerine" adlı kitabı 1859'da yayımlandı. Kısa süre içinde büyük ün kazandı. Ancak Darwin bu kitaptan önce de tanınan bir bilim insanıydı. Esas çalışma alanı

jeoloji, volkanlar, mercan resifleriydi. Titiz bir doğa gözlemcisiydi. Kaya midyelerinin anatomisi ve fizyolojisi üzerine yazmış olduğu dört ciltlik bir kitabı vardı. Orkideler üzerine de ayrıntılı çalışmaları mevcuttu. Taşradaki arazisinde bitki yetiştiriyor ve bunlar üzerine gözlem ve deneyler yapıyordu. "Türlerin Kökeni Üzerine" Darwin'in 19 kitaplık serisinin dokuzuncusudur. İlk baskısı 1250 adet yapıldı ve din adamları arasında da büyük ilgi gördü. Toplam altı baskı yaptı.

Darwin'in doğaya olan ilgisi Edinburg Üniversitesi'nde tıp, sonra da Cambridge'de teoloji okurken ortaya çıktı. Babası ve dedesi zamanın ünlü hekimlerindendi. Tıbba ilgisi hep sınırlı oldu. Lamark'ın evrim teorisini tıp okurken öğrendi. Teoloji eğitimine, tıbba ilgisizliğini fark eden babasının zoruyla başladı. Burada doğa tarihiyle ilgili özel dersler aldı. Jeolojiyle de bu dönemde ilgilendi. 1831 yazında bir doğa tarihi profesörüyle birlikte Galler'in jeolojik katmanlar haritasını çıkardı.

Hayatının dönüm noktası Beagle isimli gemiyle çıkacağı Güney Amerika yolculuğu oldu. Kaptan yolculukta kendisine arkadaşlık edecek bir doğa bilimci arıyordu. Gezi iki yıl olarak planlandıysa da tamamlanması beş yılı buldu. Yolculuk İngiltere'den başladı, Güney Amerika kıtasını çepeçevre dolaşarak Galapagos Adaları'na ulaştı, buradan okyanusu kat ederek Avustralya'ya uğradı, Güney Afrika ucundan yeniden Güney Amerika'ya ulaşarak, aynı rota üzerinden başladığı limanda son buldu.

Darwin yolculuk boyunca pek çok canlı türü ve fosil topladı, bunların bir kısmını yanında Avrupa'ya taşıdı. Batı Afrika açıklarındaki Santiago Adası'nda yüksek volkanik kaya yamaçlarında mercan ve deniz kabuğu kalıntıları buldu. Böylece bu yamaçların bir zamanlar deniz altında olduğu sonucuna ulaştı. Yerküre değişiyordu. Jeolojik değişime işaret eden benzer gözlemleri çok farklı ülkelerde de yaptı.

Güney Amerika'da soyu tükenmiş dev memelilerin fosillerine ulaştı. Aynı jeolojik katmanda deniz kabukları da vardı. Yani bu memelilerin soyu yakın zamanda ve herhangi bir iklim değişikliği ya da felaket olmadan tükenmişti. Oysa o dönemde fosillerin Nuh Tufanı'na bağlı ölen hayvanlara ait olduğuna inanılıyordu. Sonradan bu dev memelilerin aynı coğrafyada halen yaşamakta olan

memeli türlerine akraba olduğu gösterildi. Bu bulgu Darwin'de doğal seçilim düşüncesini güçlendirdi.

Galapagos Adaları'nda kuş türleriyle ilgili zengin gözlemler yaptı. Bu kuşların adalar arasında küçük fizyolojik değişiklikler gösterdiklerini fark etti.

1836'da Beagle İngiltere'ye döndüğünde saygın bir bilim insanıydı. Yolculuk boyunca Avrupa bilim çevreleriyle yazışmayı hiç bırakmamıştı. Yanında getirdiği fosiller pek çok eski canlı türünün tanımlanmasını sağladı. Ornitologlar, Darwin'in gözlediği, ama tanımlayamadığı değişik kuş türlerinin birbirlerine akraba olduğunu daha sonra saptadılar. Bu da doğal seçilim teorisini destekleyen bir keşif oldu. Farklı ispinoz türleri farklı adalarda yaşıyordu. Darwin anakaradan göç ederek farklı adalara yerleşen kuşların, zaman içinde değişim geçirerek farklı türlere dönüştüklerini anladı.

Bütün veriler yeryüzünün ve türlerin değişimine işaret ediyordu. Oysa o dönemde dünyanın Tanrı tarafından yaratılmış olduğu fikri egemendi ve bunun aksi bir şey söylemek sapkınlık ve toplumsal düzeni bozmakla suçlamaya yol açıyordu.

Darwin, Malthus'un "Nüfus Prensibi Üzerine Deneme" kitabından etkilendi. Malthus bu kitabında insan nüfusunun aslında her 25 yılda bir ikiye katlanarak artma potansiyelinin bulunduğunu, fakat bunun hastalık, savaş ve açlık nedeniyle gerçekleşemediğini yazıyordu. Darwin aynı görüşü tüm canlı türlerine uyguladı: Canlılar mevcut kaynakların izin verdiğinden daha fazla yavru üretiyor, zayıf olanlar eleniyor, koşullara adaptasyon sergileyebilenler ise yaşayıp, çoğalıyor, adaptasyon yeteneği sağlayan özelliklerini yavrularına da aktarıyordu. Böylece türler nesiller boyunca değişirken, çevrelerine uyum dereceleri de artıyordu. Bu görüş açıkça genetik çeşitlilik ve doğal seçilimden oluşan evrim teorisinin kendisiydi ve Darwin bu teorisini ilk kez 1838 Eylül ayında günlüklerine yazdı.

Henüz yalnızca kendisinin bildiği bu teori bütün yaratılış inancını kökünden sarsacaktı.

Teorisini açıklamadan önce hayvan ve bitkiler üzerinde gözlem ve deneyler yapmayı sürdürdü. Üç yıllık bir çalışmanın ardından 1842 yılında (Mayıs) 230 sayfalık taslak kitabını bitirdi. Fikirlerini

ilk kez 1844'te botanikçi bir arkadaşına açtığında, kendisini bir cinayeti itiraf ediyormuş gibi hissedecekti. Teorisini yine aynı yıl isimsiz olarak "Yaradılışın Doğal Tarihinden İzler" başlığıyla yayınladığında kitap doğa bilimciler tarafından yerden yere vuruldu. Bu ortam moralinin bozulmasına ve teorisini duyurmak konusunda daha titiz olması gerektiğini düşünmesine neden oldu. 1854'te kızının ölümü Tanrı'ya inancının tamamını yok etti.

Avrupa'da Hıristiyan hâkimiyeti ve siyasi ortamın gericiliği esas kitabını yazmaya başlamasını 1856'ya kadar geciktirdi. Kitabı henüz yazım aşamasındayken 1858 yılında doğa bilimci Wallace'tan, ki o sırada iki yıldır Endonezya'da canlı örnekleri toplamaktaydı, bir mektup aldı. Wallace mektuba eklediği makalesinde Darwin'in yıllardır sakladığı doğal seçilim fikrini anlatıyordu. Benzerlik o denli çarpıcıydı ki Darwin Wallace ile ortak dostları olan Lyell'e şöyle dedi: "Daha çarpıcı bir tesadüf görmedim... Kullandığı ifadeler şu anda kitabımın bölüm başlıkları ile aynı... Bütün özgün çalışmam, ne var ne yok mahvolacak." Birbirlerinin çalışmalarından neredeyse tamamen habersiz iki bilim insanı, aynı konuda, çok büyük bir benzerlikle aynı sonuca ulaşmışlardı.

Açıkça morali bozulmuştu, buna rağmen, Wallace'ın makalesini yayımlanması isteğiyle iki yakın arkadaşı Lyell ve Hooker'a gönderdi. Lyell o dönem jeolojik katmanlardaki değişimi ve farklılığı açıklamak için Tanrı'yı işin işine sokmaya gerek olmadığı fikrinin yaygınlaştırılmasında önemli katkısı olan bir bilim insanıydı. Bu iki arkadaşı Darwin'in doğal seçilim fikrini Wallace'tan çok daha önce düşünmüş olduğunu ve bu teorisini son derece ayrıntılı gözlem ve deneylere dayandırdığını bildikleri için Darwin'in bir yayımlanmamış makalesinin, konuyu işleyen bir mektubunun ve Wallace'ın Darwin'e gönderdiği makalenin 1858'de Linnean Cemiyeti'nde okunmasını sağladılar. Wallace o sırada tropiklerde araştırma gezisindeydi ve toplantıdan haberi bile yoktu. Darwin'in, teoriye Wallace'ın da ortak edilmesi konusunda bilimsel bir titizlik gösterdiği anlaşılıyor. Zira Linnean Cemiyeti'ndeki toplantı öncesinde Lyell'e şöyle yazar: "O'nun veya başka birinin aşağılık bir ruh haliyle davrandığımı düşünmesindense bütün kitabımı yakmayı tercih ederim." Bundan sonra Darwin, "Doğal Seçilim" ve "Türlerin Kökeni" kitabını bitirmeye odaklandı. Kitap

ancak 1859'da kitapçılara dağıtıldı. Kısa sürede de ünlendi. Çok zengin bir veri tabanı üzerinden doğal seçilimi ve türlerin değişimini anlatıyor, insanın evrimi konusuna ise hiç girmiyordu. Darwin o dönemde bu konunun halen tabu olduğunu düşünüyordu.

Darwin'in kafasındaki düşünceyi sistematik biçimde yazmayı ve açıklamayı 1838'den 1858'e kadar geciktirmesinin nedeni, bir yandan onu olabildiğince sağlam dayanaklara oturtma çabası ise bir yandan da göreceği tepkiye karşı duyduğu korkudur. Hatta bu korku nedeniyle çalışmasının ölümünden sonra yayımlanmasını istediği bile söylenir. Bu nedenle Wallace'ın kendisine gönderdiği makalede, kendi düşüncelerinin özet biçimde de olsa tıpa tıp yazılmış olması O'nu hem biraz kıskandırmış hem de çalışmasını toparlama ve düşüncesini açıklama konusunda cesaretlendirmiştir. Sonuçta teori bu iki bilim insanına aittir. Bu nedenle Londra Linnean Cemiyeti 1908'den beri Darwin-Wallace madalyası isimli bir ödül vermektedir. (Darwin ve Wallace konusunda bkz Rosen J 2007 ve http://www.evrimagaci.org/makale/196).

Darwin, "Türlerin Kökeni" isimli bu devrimci kitabının giriş bölümünü şöyle tamamlar (1976: 27): "Pek çok şey karanlık kalmakta ve uzun zaman karanlık kalacak ise de, başarabildiğim en titiz çalışmadan ve en nesnel yargılamadan sonra doğa bilginlerinin yakın zamana kadar kabul ettikleri ve eskiden benim de kabul ettiğim görüşün, yani her türün başlı başına yaratılmış olduğu görüşünün, yanlışlığı konusunda hiç şüphem yoktur. Türlerin değişmez olmadığına, tersine, aynı cinsten denilenlerin tıpkı herhangi bir türün onaylanmış çeşitlerinin o türün dölleri olması gibi, başka ve genellikle tükenmiş bir türün doğrudan doğruya dölleri olduğuna kesinlikle inanıyorum. Bundan başka, doğal seçmenin, değişiklik geçirmenin biricik yolu değilse bile, başlıca yolu olduğu kanısındayım."

Görüldüğü gibi Darwin'in teorisi zooloji, botanik, jeoloji, biyoloji gibi değişik bilimsel disiplinlerin kesiştiği bir alana oturuyor ve Darwin de kişisel olarak bu alanların tümünde profesyonelce bilimsel araştırma ve üretim gerçekleştiriyordu. Teori, Malthus'tan etkilenmiş biçimde yola çıkıyor ve esas olarak şu görüşe dayanıyordu: Her canlı türü yaşaması mümkün olandan daha fazla birey doğurur. Canlılar ciddi bir hayatta kalma

mücadelesinin içine girerler. Yaşamın karmaşık ve sık sık değişen koşulları içinde kendisine fayda sağlayacak herhangi bir varyasyona sahip olan her canlı, hayatta kalma bakımından da daha yüksek şansa sahip olacak ve doğal olarak seçilecektir. Kuvvetli kalıtım ilkesi sayesinde, seçilen her cins kendi yeni ve değişik formunu yayma eğiliminde olacaktır. Burada üç ilke mevcuttur: Bir canlı popülasyonunda çeşitli karakteristikler vardır ve bunlar bireyler tarafından yeni doğanlara genetik olarak aktarılır. Canlılar ölenlerden fazla sayıda doğururlar. Ortalamada popülasyonun büyüklüğü sabit kalır, hiçbir popülasyon sonsuza kadar büyümez.

Bu haliyle teori türlerin değişimini, türler arasındaki geçişkenliği, bugün var olan türlerin eski türlerin değişimi sonucunda ortaya çıktığını, bu sürecin genetik bir temelinin bulunduğunu, türlerdeki değişimi sağlayanın genetik çeşitlilik olduğunu, genetik çeşitliliğin içerdiği özelliklerin çevresel koşullar tarafından doğal olarak seçildiğini ortaya çıkarıyor ve canlıların Tanrı yaratımı olduğu yönündeki dinci görüşü ve kutsal olarak kabul edilen dogmayı yerle bir ediyordu. Sonuç gerçekten de Darwin'in korktuğu kadar vardı. Darwin o dönemde Avrupa'yı etkisi altında bulunduran Hıristiyan öğretiden çekiniyordu. Wallace ise hayatının hemen tamamını tropik bölgelerde bitki ve hayvan tür ve fosilleri toplamakla geçirmiş olduğu için, bu havayı belki de Darwin kadar hissetmiyordu. O'nun doğal seçilim teorisini hiç çekinmeden açıklayabilmiş olması muhtemelen bununla ilişkilidir. Makaleyi yine hiç çekincesiz Darwin'e göndermiş olması ise kesinlikle alçakgönüllülüğünün kanıtı olarak görülmelidir. Darwin de Wallace'ın bilimsel zekâsını sonuna kadar taktir etmiştir.

O dönemde bilimin temel hedefi kesin bilgiye ulaşıncaya kadar somut verilerin biriktirilmesiydi. Bilimin başarısının temel ölçütü ulaşılan sonuçların doğruluğunun kesinleştirilmiş olmasıydı. Bu tümevarımcı bir yaklaşımdı. Veriler sabırla toplanıp, düzenli ve mantıklı biçimde bir araya getiriliyor ve en nihayetinde kuram ölçeğinde sistemleştiriliyordu. Bir bilimsel açıklama ilgili bütün olguları açıkladığı ve böylelikle tam ve kesin bir doğa yasası haline geldiği zaman kanıtlanmış kabul ediliyor ve ancak o zaman kamuoyuna açıklanabiliyordu.

Darwin zamanın bu egemen bilim üretme mantığının da dışında davrandı. O bilginin hiçbir zaman tam kesinlik kazanmayacağını biliyordu. Çok iyi bir gözlemci olarak topladığı verileri hipotezler haline getirerek ilerledi. Oluşturduğu hipotezleri olgularla sınayarak başka hipotezler oluşturdu. Böylece tümevarım ile tümdengelimi iç içe kullanan bir araştırma metodolojisini kullandı. Birbiriyle bağdaşan ve kanıtlarla desteklenen bir dizi çıkarımı, karşı kanıtların yokluğu koşulunda, gerçeği verme olasılığı en yüksek çıkarım olarak kabul ediyordu. Bu olasılıkçı yöntem dinamik evreni açıklamak bakımından, tam kesinlik arayan yönteme göre daha uygundu.

1-6- Türlerin Kökeni'ne dinci istismar

Dünya İncil'e göre altı, Kuran'a göre ise 6000 yılda yaratıldı. Oysa jeoloji ve biyolojideki gelişmeler bu iddiaların gerçeklerle hiçbir ilişkisinin olmadığını ortaya çıkardı. Evren büyük patlamadan milyarlarca yıl sonra oluşmaya başladı. İlk önce gaz bulutları ortaya çıktı. Zamanla bunun içinde yıldızlar ve tam 4,5 milyar yıl önce de dünya oluştu. Dünyada canlı yaşamın ortaya çıkması ise bir milyar yıl sonra gerçekleşti. İlk canlılar son derece ilkel ve canlı olup olmadığı bile zorlukla ayırt edilebilecek nitelikteki varlıklardı. Evrenin, dünyanın, canlı yaşamın oluşumu çok uzun bir zaman dilimi içinde, çok yavaş bir süreçte, ama son derece kararlı biçimde gerçekleşti.

Bilimin bu sürece ilişkin bulgu ve kuramları dinle hiçbir şekilde uyuşmaz. Dinle bilim arasındaki bu çatışmayı Darwin'in devrimci teorisi daha da belirgin hale getirdi. Darwin'in kuramına kadar evrenin oluşumu hakkında dinci görüş hakimdi. Buna göre canlı türleri ya bugün oldukları halleriyle yaratılmışlardı ya da bir canlı türü ancak kendi içinde küçük değişimler yaşayabiliyordu, yani türler arasında herhangi bir geçişkenlik yoktu. Her tür bir diğerinden ayrı olarak yaratılmıştı. Evrim söz konusu ise o türün içinde söz konusuydu. Ama nasıl olursa olsun türler arasında hiçbir ilişki yoktu. Zamanla bilim dini alt etti ve din canlı hayatın gelişimi konusunda evrim teorisini bir biçimde kabullenmek zorunda kaldı. Günümüz Hıristiyanlığı örneğin türlerin ortak bir atadan türemiş oldukları yönündeki evrim gerçeğini kabul eder. Ancak bu sürecin Tanrı tarafından ve özel bir amaçla kurgulandığını ileri sürer.

Aslında Darwin de Cambridge'de teoloji eğitimi alırken William Paley'in 1802 yılında yazmış olduğu Doğal Teoloji: Doğadaki Belirtileri Işığında Tanrısallığın Özellikleri ve Var Oluşunun Kanıtları isimli kitabından etkilenmişti. Paley bu kitapta karmaşık yapıların, organizmaların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Tanrı tarafından özel olarak tasarlanmış olduğunu savunuyordu. Dolayısıyla doğadaki karmaşıklık aslında Tanrı'nın varlığının da kanıtı oluyordu. Karmaşık bir yapıya sahip olan insan gözü, özel bir amaç için özel biçimde tasarımlanmış olmasının dışında, kendiliğinden oluşmuş olamazdı.

Aynı iddiayı, sonradan Hoyle, canlı yaşamın rastlantı sonucu ortaya çıkma ihtimalinin, bir Boeing 707 uçağının kasırga tarafından altüst edilmiş bir hurdalıkta rastlantıyla ortaya çıkma ihtimalinden daha fazla olmadığını belirterek yineledi. Düşünce değişmiyordu. Canlı yaşam mükemmeldi ve ancak özel bir tasarımın ürünü olabilirdi.

Ancak tüm canlı türlerin mükemmel örnekler oluşturmadıklarına ilişkin bulgular daha Darwin öncesi dönemde bilim dünyasının ve meraklı insanların bilgisi dahiline girmeye başlamıştı. Örneğin pisi balıklarının gözleri. Genç pisilerde gözlerin her birisi kafanın bir tarafında, yani normal pozisyonda bulunurken, yetişkinlerde ikisi de kafanın bir tarafında toplanarak yapısal bir gariplik sergilerler. Pisi balıkları okyanusun tabanında yatay pozisyonda yaşamaya alışmışken neden doğduklarında gözler kafanın tek bir tarafında bulunmamaktadır? Doğada kesinlikle mükemmel ve amaçlı bir yaratımın eseri olarak görülemeyecek buna benzer pek çok yapısal gariplik vardır.

Tanrı'nın varlığı konusuna şüphe düşüren bu gariplikler aslında Darwin'in doğal seçilim teorisine tamamen uygundur. Nitekim çevresel koşullara bir şekilde ayak uydurabilen tür bireylerinin hayatta kalabilmesi, kimi kez, görünüşte anormallik sergileyen bu tür yapılar sayesinde mümkün olur. Mesele Tanrı'nın varlığını kanıtlayacak derecedeki mükemmellik değil, işlevselliktir.

Bilimdeki bu gelişmeler karşısında din, canlıların Tanrı tarafından özel olarak yaratılmadığı, ama Tanrı tarafından yaratılmış yasalara bağlı olarak çevrelerine uyum gösterdikleri görüşüne sığınmaya çalıştı. Ama bu değişim bile dinci çevreler içinde kabul

görmedi. Nedeni bu görüşün açık biçimde Tanrı'nın gücünü ve dinin yaratımdaki amaçsallık teolojisini gündemden düşürüyor olmasıydı.

En nihayetinde din genel olarak evrimi Tanrı'nın gücünün bir kanıtı olarak kabul eden ve evrimin yasalarının Tanrı'nın varlığının kanıtı olduğunu ileri süren bir çizgide konsolide oldu: Evrim vardır ve evrimi Tanrı yönetir.

Ancak Hıristiyan dünyası evrimle ilgili olarak başka bir tutum daha sergiledi. Darwin'in teorisini geliştirdiği dönem aynı zamanda İrlanda, Almanya, İtalya, Polonya gibi ülkelerden Katoliklerin ABD'ye yoğun göç ettiği yıllardı. Bunların Amerikanlaştırılması Katolikliğin Amerikanlaştırılması anlamına geliyordu. Amerika'ya ilk göç etmiş ve Katolik göçü sırasında Amerika'nın yerlisi durumunda olanlar ise Protestanlardı ve bunların çoğu evrim fikrini kabul etmiş durumdaydı. Sonradan göç eden Katoliklerin ilk gelenler tarafından iş olanakları bakımından bir tehdit olarak algılanması Katolikler ile Protestanlar arasındaki siyasi ve sosyal içerikli çatışmaları şekillendirirken, evrim konusunun da bir başka amaçla kullanılmasının zeminini yarattı. En nihayetinde, Amerika'da doğal seçilim konusu göçmen karşıtı görüşlerle harmanlandı ve 20. yüzyıl başlarında gelişen öjenik hareketi temellendirmek üzere kullanılır oldu: Evrim güçlüler ayakta kalır diyordu, o halde güçsüz görülenlerin insan eliyle hayattan ayıklanması meşru olmalıydı. Protestanlar evrim görüşünü böylece kendi ellerinden işlerini alacak olan Katoliklere ve üretmedikleri halde toplumsal kaynakları tüketen değişik güçsüz gruplara karşı kullanmaya başladılar.

Doğal seçilim teorisi böylece geri zekâlıların kısırlaştırılması, zorunlu doğum kontrolü ve ırkçılık biçimlerinde kendisini ifade eden Katolik karşıtlığının bir bileşeni halinde organize edildi. Bu ortamda Amerikan Katolikliği de zaman içinde evrim düşüncesini kabullenmek durumunda kaldı (Scott EC 2012: 137-144). Darwin teorisinin benzer siyasi amaçlara alet edilişi, bilindiği gibi, daha sonra Hitler döneminde ortaya çıktı. Buradan Sosyal Darwinizm denilen bir saçmalık türetildi.

Sosyal Darwinizm, Darwin'in doğal seçilim ilkesinin doğadan alınarak, sosyal ilişkilere, toplumsal hayata taşınmış halidir. Bu görüşe göre, doğada canlıların çevrelerine uyumunu ve uyum

sağlayanların seçilerek kendi döllerine güçlü genetik materyallerini aktarmasını sağlayan doğal seçilim dinamiği toplumsal ilişkilerde de geçerli kılınmaktadır. Böyle yaklaşıldığında, beklendiği gibi, kapitalist sınıflı toplumun bütün sorunlarının ve sınıflı toplum yapısı içinde ezilenlerin toplumsal konumunun mazur gösterilmesinin de yolu açılmış olur. Sınıflı toplum yapısı içinde herkesin yeteneklerine uygun bir konumda bulunduğu yanılsaması yaratılmaya çalışılır. Ezilenler güçsüz oldukları için o konumlarını hak etmişlerdir. Hayat böyledir.

Daha da ötesinde Sosyal Darwinizm'in doğal seçilimi bizzat yöneticiler tarafından gerçekleştirmeye dönük bir bileşeni de söz konusu olabilir. Mademki doğadaki seçilim kuralları toplumsal ölçekte de geçerlidir ve mademki sınıflı toplum yapısı içinde ezilen konumunda bulunanların durumu koşullarla baş etme potansiyellerinin bulunmamasına bağlı bir doğallıktır, o zaman bu gerçeklik ve kuralın, toplumun genetik kodlarını geliştirecek ve üstün bir insan ırkı yaratacak yönde en başından planlı biçimde uygulanmasının da önünde durulmaması gerekir. Bu aslında tam da Hitler'in yaptığıdır. Plan, doğanın, ortama uyum gösteremeyen birey ve türleri ayıklaması gibi, toplumsal yaşamdaki zayıfların ayıklanması ve hatta yok edilmesine dayanır (Hançerlioğlu O 1979: 349).

Anlaşılacağı üzere muhafazakârlar doğal seçilimi toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırmak için açıkça çarpıtırlar. Ama kimi kez tam tersini de yaparlar. Kendi muhafazakârlıklarını, faşistliklerini gizlemek için, doğal seçilimin toplumsal eşitsizlikleri, sınıfsal çelişkileri ve en nihayetinde üstün ırk yaratma amaçlı öjeniyi meşrulaştırdığını ileri sürerek evrim kuramını faşizmin temeli olmakla itham ederler. Aslında yukarıda gördüğümüz gibi doğal seçilim Amerika'da bizzat Protestanlar tarafından beden ve zekâ özürlü bireylerin ortadan kaldırılması amacıyla istismar edilmişti. Aynen, üstün Alman ırkı yaratma projesi için Hitler'in yaptığı gibi. Aradan uzunca zaman geçtikten sonra, dincilerin bu kez, öjeninin gerekçesi olarak kullanılıyor diye doğal seçilime, evrim teorisine ve Darwin'e saldırılıyor olması, Hitler'den önemli dersler çıkarmış insanlık önünde prestij kazanmayı amaçlayan bir taktiktir yalnızca.

Din bilim karşısında işine geldiği gibi davranıyor. Darwin kuramı çok uzun süre boyunca dinci çevreler tarafından tamamen reddedildi. Sonradan dünyanın, evrenin, yerkabuğunun değişimine ilişkin veriler biriktikçe ve değişim iddiası Darwin'le sınırlı olmaktan çıktıkça, her şeyin Tanrı tarafından ve bir kerede yaratılmış olduğu yönündeki inançlarını revize etmek zorunda kaldılar.

Bundan sonra ise evrim kuramını ve özellikle de doğal seçilim ilkesini kafalarına ve duruma göre istismar etmeye başladılar. Yeri geldi doğal seçilimi üstün ırk yaratmak amacıyla, doğanın yasalarını planlı biçimde kullanmaktan ve egemen kılmaktan başka bir şey yapmadıklarını ileri sürerek öjeni unsuru olarak kullandılar. Yeri geldi, doğal seçilimi, üstün ırk yaratma faşist planını destekliyor, meşrulaştırıyor diye eleştirdiler ve ırkçılığın bütün suçunu doğal seçilime ve Darwin'e yıkmaya çalıştılar.

Peki dinin doğal seçilimi bu şekilde, ters yönlerden hareket eden aynı mantıkla istismar etmesine Darwin'in herhangi bir katkısı söz konusu muydu? Şöyle de sorabiliriz: Dinin gerçekleştirdiği bu istismara Darwin kuramı herhangi bir biçimde zemin sağlıyor muydu?

Bu noktada Darwin'in "var olma savaşı" kavramına bakmak gerekir. Darwin bu kavramı Malthus'tan öğrenmişti. Malthus'un bu düşüncesiyle Beagle gezisinden döndükten iki yıl sonra, 1838'de tanıştı. Besin kaynakları üzerindeki var olma savaşının bireylerin seçilimi bakımından önemli bir mekanizma olduğunu, bu savaşta ayakta kalabilenlerin yeni türleri oluşturmak üzere yaşamlarına devam edeceklerini düşündü. Var olma savaşından dolayı, ne kadar hafif derecede ve hangi nedenle ortaya çıkmış olursa olsun, değişim, o türe ve/veya o türün ilgili bireyine, başka organizmalarla olan aşırı karmaşık ilişkilerinde, döllerine genellikle soyaçekimle aktaracağı, yapısal avantajlar sağlayacaktır. Darwin her küçük değişimi, yararlıysa, esirgeyen bu ilkeyi doğal seçme olarak adlandırır. Dolayısıyla doğal seçilim kıt kaynaklar üzerinde verilen yaşam, var olma savaşıyla gerçekleşir.

Darwin (1976: 87) terimi somutlarken şöyle yazar: "Bu terimi bir varlığın bir başkasına bağımlılığını ve yalnız bireyin yaşamını değil, döl vermedeki başarısını da kapsayan geniş ve eğretilemeli bir anlamda kullanmakta olduğumu belirtmeliyim." Bireyler hem

kıt kaynaklar için hem kendi türleri içindeki diğer bireylere karşı, hem de aynı mekânda yaşayan ve aynı kaynakları tüketerek yaşayan diğer tür bireylerine karşı savaşırlar. Öte yandan da ortak yaşam mekânı üzerinde birbirlerine bağımlı bir hayat sürerler. Bu ilişki hem yarış hem de dayanışma anlamına gelir. Zira örneğin pek çok çiçeğin polenini kuşlar yayar. Aynı bitki farklı böcekler için yiyecek malzemesi durumundadır. Doğada bu ilişkiye dair sayısız örnek gözlemek olasıdır. Darwin şöyle devam eder: "Var olma savaşı bütün organik varlıkların büyük oranda çoğalma eğiliminde olmasının kaçınılmaz sonucudur... Yaşayabilecek olandan daha çok birey üretildiği için, var olma savaşı her durumda, bir bireyle aynı türden başka bireyler arasında, ayrı türlerin bireyleri arasında ya da fiziksel yaşam koşullarına karşı vardır." (S. 88).

Dincilerin istismar ettikleri Darwinci görüş işte bu var olma savaşı ilkesidir ve esas olarak Malthus'a aittir. Darwin ise var olma savaşı kavramını kendi özgün ilkesi olan doğal seçilimin temel dayanağı olarak kullanmıştır. Doğal seçilim biyolojik bir mekanizmadır. Kavramın Darwinci anlamı içinde dincilerin işine yarayacak türden herhangi bir ırkçı zemin söz konusu değildir. Darwin doğal seçilimi yalnızca doğa için söz konusu eder, insanın toplumsal yaşamıyla ilişkilendirmez. Darwin'in var olma savaşı, öjeniyi, soykırımı, üstün ırk tasarımını rasyonalize etmenin herhangi bir biçimdeki gerekçesi olarak kullanılamaz. Darwinci var olma savaşı kavramı, tamamen insan öncesi canlılar dünyasının ilişkilerini veri alan bir içeriğe sahiptir. Üstelik Darwin insan öncesi canlılar dünyası için söz konusu ettiği bu kavramı kullanırken Malthus'un yaptığı zorlamaya da dikkat çeker ve var olma savaşının doğada bile tam manasıyla geçerli olmadığını saptar: "Bu, Malthus'un bütün bitkiler ve hayvanlar âlemine aşırı zorlayarak uyguladığı öğretisidir. Çünkü bu durumda besin zorla artırılamaz ve çiftleşme sağgörüyle (basiretle) önlenemez. Bugün bazı türler hayli çabuk çoğalmakta ise de, bütün türler böyle davranamaz, yoksa yeryüzüne sığmazlardı." (S: 88-89). Darwin var olma savaşının Malthus tarafından bitkiler ve hayvanlar dünyası için bile aşırı zorlamayla uygulandığını yazar.

Sonuç olarak doğal seçilim ilkesi bitki ya da hayvan tür bireylerinin içinde yaşadıkları doğal ortama uyum sağlama derecelerini belirleyen bir kriterdir. Söz konusu edildiği âlem insan öncesi

canlılar âlemidir. Bu ilkeyi aklıyla kültürleşen, toplumsallaşarak hayvanlar âleminden kopuş gerçekleştirmiş bulunan insan türüne, toplumsal yaşama aktarmak tam bir saçmalık ve /veya kasıtlı bir çarpıtmadır. Dincilerin bunu çarpıtma amacıyla yaptıkları ise açıktır.

1-7- Canlının oluşumu için yaratıcıya gerek yok

Dinin en kritik iddialarından birisi canlı hayatın oluşumunun Tanrı'nın eseri olduğudur. Din aslında her varlık için bunu iddia eder. Ama canlı denildiğinde durumun değiştiği, iddia sahiplerinin iddialarına yüklediği anlamın şiddetlendiği de kesindir. Öyle ki canlı hayatın var oluşu Tanrı'nın varlığının en güçlü kanıtıdır ve bu kanıtı hiçbir başka kanıtın çürütmesi olanağı da yoktur. Çünkü canlılık yaratıcı bir gücün müdahalesi olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkamayacak derecede karmaşık ve mükemmel bir gelişmedir.

Öyle midir? Canlı yaşam kendiliğinden, maddenin kendi spontan hareket süreci içinde ortaya çıkamaz mı? Bakalım bu konuda bilim ne diyor?

Dünya 4,5 milyar yıl önce oluştu. Yaklaşık 1 milyar yıl sonra ilk canlı türü olan protistalar ortaya çıktı. 4,5 milyar yıl önce Hadean dönemde güneş sistemi içinde sekiz değil, 14 gezegen vardı. Her yere kaos hâkimdi. 10-30 milyon yıl içinde bu kaosta dünyanın çekirdeğinin oluşumu tamamlandı. O dönemde yerçekimi gücü olmadığı için atmosfer henüz gelişmemişti. Yüzey ısısı yaklaşık 500 santigrat dereceydi. Ama soğuma hızlıydı. Çekirdekteki yüksek ısılı sıvı materyalin yüzeye ulaşması volkanik patlamalara neden oluyordu. Her yer erimiş plastik magma kıvamındaki bir karışım halindeydi. Birkaç yüz bin yıl içinde sıcaklık 230 dereceye kadar düştü. Birkaç on milyon yıl içindeyse birkaç on dereceye indi. Meteor çarpmaları dünyaya değişik elementlerin taşınmasını sağladı.

Magma soğudu. Yüzeyde dev çukurlu kayalık alanlar ortaya çıktı. Çevredeki buharın soğumasıyla hemen hemen bütün dünya suların altında kaldı. Su kütlesinin içinde ilk kıtasal oluşumlar belirdi.

Dünyanın neredeyse tüm yüzeyini kaplayan su kütlesi uzaydan gelen radyoaktif ışınımların derinlere inmesini engelliyordu. İlk canlı oluşumlar okyanusların çok derinlerinde, volkanik bacaların çevresinde gelişti. Su ısı tutma kapasitesi yüksek bir maddedir.

Bu sayede ısının dengeli dağılımını sağlar. Bu da hayat için önemli bir avantajdır. Ayrıca çok iyi bir çözücü olarak pek çok kimyasal tepkimenin gerçekleşmesine olanak verir.

Bugün bile okyanusların derinlerinde volkanik bacalar vardır. Bunların içindeki ısı 400 dereceye kadar ulaşır, çevresinde ise 60 derece kadardır. Hidrojen, metan, karbondioksit, hidrojen siyanid, nitrojen vb. kimyasallar bu ortamda oluşur. Bunlar ise ilk canlı moleküllerin sentezleneceği ilk maddelerdir. Oluşan bu ilk kimyasallar okyanus dibine çöker ve hatta sıcaklık farkının yarattığı akıntılarla bu hidrotermal bacaların uzaklarına doğru da yayılır. Okyanus dibinin yüksek basıncı kimyasal reaksiyonları hızlandıran bir ortam yaratır.

Her canlı aslında cansız bir varlıktır. Cansız varlığın moleküler yapısı bir aşamada canlı olarak isimlendirilmesini olanaklı kılan bir düzeye sıçrar. Bu anlamda canlılık ve cansızlık arasında diyalektik manada bir süreklilik kopuş ilişkisi söz konusudur. Konuya böyle bakıldığında ilk canlının nasıl cansız maddenin evrimleşmesi sonucunda ortaya çıkmış olduğunu anlamak tamamen mümkün hale gelir.

Aslında bu sıçrama konusunda bugün bir ipucu oluşturan canlı türü virüslerdir. Virüs bildiğimiz klasik canlıdan tamamen farklı bir türdür. Zira o kendi başına yaşayamaz ve canlılık anlamında kendisini cansız doğadan ayıran tek fark bir hücre kılıfına sahip olmasıdır. Metabolizmasının çalışabilir hale gelmesi ve çoğalabilmesi için bir başka canlının, bakterinin, vücuduna girmesi gerekir. Bu haliyle cansız kimyasal kümeler ile canlı varlıklar arasındaki bir köprü gibidir. Virüs, kendi başına cansız, bir başka organizma içinde canlı haliyle, hem cansız hem de canlıdır.

Her canlı hayat molekülleri olarak adlandırılan dört yapı taşından oluşur: Lipitler (yağlar) nükleik asitler, proteinler ve şekerler.

Yağların en temel görevi hücre zarını oluşturmaktır. Nükleik asitler yönetici moleküller olarak isimlendirilen ve genetik kodlarımızı barındıran DNA ve RNA'dan oluşur. Proteinler canlılığın yapı taşıdır, bütün biyolojik faaliyetlerin içinde yer alır, biyolojik yaşamı gerçekleştirirler. Kimyasal reaksiyonları hızlandırırlar, hücresel yapıların oluşumuna katılırlar, hücre içi ve dışı iletim görevinde yer alırlar. Şekerler ise enerji kaynağıdır.

Lipitler, yukarıda da değindiğimiz gibi, hücre zarını oluşturur. Bu nedenle canlılığın ortaya çıkışını sağlayan ilk gelişme zarın oluşumuna yarayacak lipitlerin okyanus ortamında sentezlenmesidir. Lipitlerin yapı taşları ise yağ asitleri ve gliseroldür. Bu iki temel molekülün okyanus ortamında, uygun basınç ve sıcaklık derecelerinde kendiliğinden oluşabildiği gösterilmiştir. Su ortamında yağ moleküllerinin bir ucu su molekülünü kendisine çekerken, diğeri iter. Böylece yağ zincirleri su içerisinde içi su dolu zırhlar oluştururlar. Bunu gündelik deneyimlerimizden de biliriz. Suya bir damla yağ damlattığımızda oluşan kürecik bu fiziksel reaksiyonun tam kendisidir. Küresel şekilli yapının avantajı içinde kimyasal bakımdan istikrarlı bir yapı oluşturmasıdır. Bu küresel yağ zırhı, içerdiği kimyasallarla birlikte, koaservat denilen ve hücre öncülü olarak kabul edilebilecek bir canlı organizmadır aslında.

Lipit kılıfının çevrelediği hücre içi yarı akışkan yapıya protoplazma denilir. Protoplazma içinde evrimin bir aşamasında bir çekirdek oluşur. Çekirdek nükleik asitleri çevreler. Bütün canlılar protoplazmalı hücrelerden oluşurlar. Bu canlılığın temel yapı taşıdır. En karmaşık, gelişkin türlerde bile. Zaten bu olgu bile tek başına tüm canlıların aynı ortak atadan evrimleştiklerinin kanıtıdır. Ayrıca bütün canlılar en nihayetinde karbon, hidrojen, oksijen ve azot bileşiklerinden oluşmuştur. Canlılık kimyasal reaksiyon demektir. Cansız kimya ile canlı biyolojik yapı arasındaki çizgi hem çok ince hem de niteliksel farklılık gösterecek kadar kalındır. Bu da tam olarak süreklilik-kopuş diyalektiğinin somut halidir.

Koaservatın en temel özelliği içeride kimyasal tepkimelerle ürettiği enerjiyi, kendi bütünlüğünü sağlayacak, yani entropi artışına (düzensizliğe) direnecek yönde kullanabilmesidir. Lipitlerden oluşan zar, hem enerji üretimine olanak verir hem de yapının parçalanmasını engeller. İşte bu yapı bu haliyle canlı bir organizmadır. Lipit zırh, yapıya organizasyon sağlar. Zırhın içinde kimyasal reaksiyonlar, yani metabolizma faaliyeti ortaya çıkar. Korunma ve metabolizma canlıyı tanımlar. Bu yapıyla birlikte eş zamanlı olarak, belki de hemen önce, canlı yapının genetik özelliklerini sonraki nesillere bir şekilde aktaracak nükleik asitler oluşur. Zırh bu nükleik asitleri çevreler. Canlı yapı hem kendisini sürdürür, hem de genetik materyaliyle bu özelliklerini çocuklarına aktarır.

Şimdi bu bölümün başında sorduğumuz sorunun yanıtına geliyoruz. Canlılığın temel molekülleri kendiliğinden oluşabilir mi?

Nükleik asitler genetik şifremizi taşıyıp, aktaran moleküllerdir. 2007 yılında, nükleik asitlerin öncülü olan nükleotitlerin, 140 derece sıcaklıkta, yüksek basınç altında, yani okyanus dibi ortamında, yine o ortamda bolca bulunan formaldehitten ve borat molekülünün hızlandırıcı etkisi altında yalnızca 48 saatte kendiliğinden sentezlenebileceği gösterildi. Daha öncesinde ise, 1997 yılında, sıvı formaldehit ile kalsiyum fosfattan (her ikisi de okyanus tabanında boldur) 24 saatlik bir tepkime süresi içinde RNA molekülü üretilmişti. Bilindiği gibi RNA, DNA ile birlikte iki temel nükleik asitimizdir. RNA bir kez ortaya çıktıktan sonra hem süratle kendisini kopyalayarak çoğaltır, hem de DNA'yı sentezler. Genetik materyalin okyanus diplerinde sürekliliğini sağlaması, bu tür materyalleri içinde taşıyan koaservatların çoğalmasını ve denizlerde hâkim olmasını sağladı.

2010 yılında çok ilginç bir bilimsel gelişme oldu. Bir grup araştırmacı yapay bir gen dizilimi yaratarak bu yapıyı, gen yapısını çıkardıkları (yani öldürdükleri) bir bakteriye naklettiler. Bakteri, başına gelenleri, kendisine yapılanları hiç umursamadan, nakil sonrasında yaşamını sürdürmeye devam etti. Eğer canlılık Tanrısal bir gücün müdahalesiyle ortaya çıkmış olsaydı sonuç şüphesiz böyle olmayacaktı.

Hayat moleküllerinin en önemlilerinden birisi olan proteinlerin öncülü olan aminoasitlerin de kendiliğinden, doğal ortam içinde ortaya çıkabileceği daha 1828 yılında gösterilmişti. Sonra, 1853 yılında proteinlerin sentezine giren 22 aminoasidin tamamı doğal süreçlerle üretildi. 1970'lerde ise proteinlerin doğal süreçler içinde sentezlenebileceği kanıtlandı. Sodyum klorür, sodyum bikarbonat, amonyum klorür gibi kimyasallardan yararlanılarak 150 derece sıcaklıkta ve iki haftalık bir deneyin sonunda 23 aminoasidin bir araya getirilmesiyle bir protein zinciri üretildi. 2002 yılında ise bir protein molekülünün sentezlenebilmesi için bütün aminoasitlerin reaksiyona girmesinin gerekmediği gösterildi. Böylece protein sentez işinin gayet basit bir olay olduğu da kanıtlanmış oldu. 2008 yılında okyanus diplerini taklit eden ortam içinde aminoasitler sentezlenebildi. Sonraki yıllarda canlılığın

cansızlıktan kendi doğal süreci içinde sentezleneceğine dair sayısız bilimsel deney gerçekleştirildi. 2013 yılında ise 83 aminoasitten oluşan protein makinelerinin her 1000 yağ zırhının beşinde kendiliğinden oluştuğu gösterildi. Aslında dünyanın ilk atmosfer koşulları içinde canlı hayatın kendiliğinden oluşmuş olması gerektiğini ilk kez ileri süren kişi, daha 20. yüzyılın başında Rus biyolog Oparin idi.

Şekerler de yine okyanus diplerinde, 100 derece sıcaklıkta formaldehit molekülünün, kalsiyum fosfat ile iki saatlik bir tepkimesi sonucunda kendiliğinden oluşmaktadır. Bu tepkimede ilk olarak RNA'nın yapısına giren riboz şekeri oluşur.

İşin daha ilginç olan yönü, bu temel hayat moleküllerinden herhangi birisini laboratuvar ortamında üretmeye yönelik bir deney sonucunda hayat moleküllerinin tamamın üretilmesidir. Dolayısıyla yaşam için gereken nükleik asitler, proteinler, yağlar ve şekerler okyanus altındaki doğal koşullar sağlandığında aynı anda ortaya çıkmakta ve sonuçta da bir araya gelerek canlı formasyonu oluşturmaktadır.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere canlının ortaya çıkması Tanrı'nın herhangi bir biçimde dahline gerek göstermemektedir. Süreç tamamen doğaldır.

Ancak, bu gelişmelerle ilgili çok önemli gerçeklerden birisi de şudur. Ne Dünya'nın, ne okyanus diplerinde kimyasal moleküllerin, ne de bunlardan ilk hücre öncüllerinin oluşumu bir defada gerçekleşti. Canlılığın temel yapı taşları okyanuslardaki katrilyonlarca metreküplük su kütlesi içinde sonsuz sayıdaki tepkimenin, son derece zengin ve başarısızlıklardan hiç yılmayan kararlı bir deneme yanılma sürecinin sonucunda sentezlendiler. Bu süreç milyarlarca yıllık bir zaman dilimine yayıldı. Sonsuz sayıda tepkimede oluşan moleküllerin yine sonsuz sayıdaki miktarı başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak bu sonsuz sayıdaki deneme aslında çok çok az sayıdaki başarılı sonuç açısından çok yüksek dereceli bir ihtimalin hayata geçmesi anlamına da gelir. Bu yüksek ihtimal sonucunda tek bir canlı yapının ortaya çıkması bile o uygun ortam içinde canlı yaşamın devamlılığını sağlamak ve genetik şifrenin çoğalarak sonraki kuşaklara aktarılmasına olanak tanımak bakımından tamamen yeterlidir. Olan da zaten budur.

Doğa zengindir. Dünyanın ilk oluşum anı için (an dediysek yüz milyonlarca yıllık bir zaman diliminden söz ediyoruz) bahsettiğimiz kaotik ortam tam bu zenginliği ifade eder. Yüksek bir rastgelelik faktörüyle gerçekleşen kimyasal tepkimeler içinde, sadece ortama en uygun yapıdaki ürünleri üretebilenler varlıklarını sürdürebildiler.

Evrim zaten budur. Dünya 4,5 milyar yıl önce oluşmuştu. Ancak 1 milyar yıl boyunca hiçbir canlılık alameti belirmedi. Bu çok uzun süre ve sayılamayacak kadar çok sayıdaki kimyasal tepkime yaşam için gerekli olgunlukta ürünlerin kendiliğinden ortaya çıkması bakımından tamamen yeterliydi. Canlı yaşam evrimin gerçekleştirdiği çok uzun bir hazırlık sürecinin sonucunda ortaya çıktı. Ortaya çıkan çok basitti. Sonsuz uzunluktaki bir hazırlık sürecinin sonunda, sonsuz sayıdaki denemenin ürünü olarak ortaya çıkan şey yalnızca bir yağ zırhının çevrelediği nükleik asitlerden ibaretti. Ama bu tamamen devrimci bir gelişmeydi ve bir kez ortaya çıktıktan sonra tersine döndürülme olanağı bulunmayan bir sıçrama anlamına geliyordu. Canlı yaşam tamamen doğal bir ortam içinde ve kendi iç dinamiklerinin ürünü olarak gelişti.

Doğada hiçbir yapı bugün gördüğümüz karmaşık halleriyle, bir kerede var olmadı. Çok basit bir başlangıç noktasından yola çıkıldı, çok uzun bir zaman dilimi boyunca çok ufak değişiklikler üst üste birikti ve sonunda bu süreç dikkate alınmadığında kavranılması kesinlikle olanaksız bir olgunluk belirdi. Gelişme kademeli, ama kararlıdır. Daha doğrusu bugünkü yaşam formlarına baktığımızda böyle bir süreci kat ederek bugüne ulaşmış olduklarını görürüz.

İlk ilkel canlı organizmalar çekirdeksiz ve prokaryot denilen tek hücrelilerdi. Bulunan en eski fosiller de yaklaşık 3,5 milyar yıl öncesine ait eski bakterilere aittir. Bunlar tam 2,4 milyar yıl boyunca yeryüzünün tek canlıları olarak yalnız başlarına yaşadılar. Çoğalmaları bölünmeyle değil, kendilerini aynen kopyalayarak olduğu için genlerinin mutasyona uğrama şansı çok düşüktü. Zaten 2,4 milyar yıl boyunca canlılar âleminin tek türü olarak kalmalarının, hiçbir çeşitlilik sergileyememelerinin nedeni de budur. Zira evrimi ve farklı türlerin ortaya çıkışını belirleyen en önemli faktör mutasyondur.

(Bu alt bölüm için bkz: Bakırcı ÇM 2015: 56-82; Skybreak A 2009: 22; Woods A, Grant T 2001: 245-258).

Şimdi evrimin mekanizmalarına daha yakından bakabiliriz.

1-8- Canlıda evrimin mekanizmaları

1-8-1- Genetik çeşitlilik

Doğa muhteşem bir çeşitliliğe sahip. Örneğin, çekirdeksiz, basit bir hücre yapısına sahip olan prokaryotların 10 milyonlarca, çekirdekli hücre yapısı olan ökaryotların ise 10 milyona yakın türünün olduğu tahmin ediliyor. Buna karşılık bugün bilinen tanımlanmış tür sayısı, tüm prokaryot ve ökaryot türler dahil, ancak 2 milyon kadar. Karalar üzerinde yaklaşık 300 milyon bitki türü var ve bunların %70 kadarı biliniyor. Balık türlerinin sayısı 27 bin, kuş türlerininki 10 bin. Ayrıca 4000 farklı amfibi, 7000'den çok sürüngen türü mevcut. Karadaki hayvanların %12'si, mantarların %7'si, tüm ökaryotların %15'i bugün ancak biliniyor. Yapılacak ne çok iş var.

Dahası da var: Tahminlere göre bugün yaşayan türlerin sayısı şimdiye kadar yaşayıp yok olmuş türlerin yalnızca %1'i. Yani bugün dünyada 60 milyon kadar tür mevcutsa, yok olmuş olanların sayısı tam 6 milyar. Yani türlerin %99'u evrim süreci içinde yok olmuş. Bu bile yaratımı Tanrı'nın eseri olarak görenlerin, Tanrı'nın hiç de iyi bir iş çıkarmamış olduğunu kabul etmelerini gerektiren somut bir veridir. Bu "israf" Tanrı'yla açıklanamaz. Tamamen evrimin sonucudur. Evrimin amacı yoktur. Evrim başarılı ya da başarısız olarak nitelenemeyecek doğal bir süreçtir. Bir çeşit "deneme yanılma" olayıdır. Maddenin hareketi, davranış biçimi, doğasıdır.

Bu kadar çeşitlilik evrimin ürünüdür. Evrim değişimdir. Ama bir bireyin kendi yaşamı içerisinde, doğumdan ölüme kadar geçirdiği değişim evrim değildir. Ayrıca evrim bir türün bir an denilebilecek kadar kısa süre içinde başka bir türe dönüşmesi demek de değildir.

Evrim nesiller boyunca ortaya çıkan ve türün farklı bir türe doğru değişimini ifade eden değişimdir. Eğer söz konusu edilecekse, evrimin amacı türü değiştirmek, ortaya yeni bir tür çıkarmaktır. Değişime evrim diyebilmek için en azından bir neslin geçmesi

gerekir. Çoğu evrimsel değişim ise ortalama 1000 nesillik bir zamanı alır. Evrim kalıtımsal değişimlerdir. Kalıtımla, genetik materyal aracılığıyla sonraki nesillere aktarılır.

Her nesil kendi atasına göre belli derecelerde farklı genetik özelliklerle doğar. Buna varyasyon denir. Bu farklılık, çevresel koşullarla uyum gösteriyorsa, zamanla seçilerek birikir. Ya da tam tersi olur. Çevresel koşullarla uyumlu olmayan varyasyonlara sahip bireylerin yaşaması olanaklı olmayacağı için varyant genetik yapılar elenir. Birikim olursa, nesiller sonra, birikimin yarattığı etkilerle her şeyiyle kendi ata türlerinden tamamen farklı özellik gösteren yeni bireyler ortaya çıkar. Artık bu aşamada yeni bir türden söz etmek gerekir. Varyasyon, yani genetik çeşitlilik evrimin hammaddesi, zeminidir.

Her birey, kendi ebeveynlerinin genetik haritasından bile farklılık gösteren bir varyant genetik haritaya sahiptir. Ancak evrim bu varyasyonların zaman içinde birikmesini gerektirir. Bu da kimi kolaylaştırıcı faktörlerin etkisiyle gerçekleşir.

Bu faktörlerden birisi izolasyondur. İzolasyon bireylerin ve giderek türlerin birbirleriyle çiftleşmesini, yani gen alışverişinde bulunmasını engelleyecek kadar birbirlerinden farklılaşmasına yol açan mekanizmadır. İzolasyonun çeşitleri vardır: Habitat izolasyonu (dağlar ve nehirler gibi coğrafi engeller), zamansal izolasyon (üreme zamanlarının, döngülerinin farklılığı), mekanik izolasyon (üreme organlarının birbirine uymaması), davranışsal izolasyon (üreme davranışlarının uyumsuzluğu) ve gametik izolasyon (sperm ve ovum yapılarının uyumsuzluğu).

Aynı türün bireyleri örneğin coğrafi izolasyonla tesadüfen birbirlerinden ayrılmışlarsa, zaman içinde bireylerde kendiliğinden ortaya çıkan varyant genlerin birikimiyle, birbirinden tamamen farklı iki tür ortaya çıkabilir ve bu iki tür coğrafi engelin ortadan kalkması durumunda bile birbirleriyle çiftleşemeyecek derecede farklılaşmış duruma gelebilirler. Zira, ancak birbirleriyle çiftleşerek, verimli, sağlıklı döller verebilen canlılar aynı türde sayılırlar. İzolasyonlar zamanla, eskiden aynı tür içinde olan bireylerin birbirleriyle çiftleşemeyecekleri derecede varyasyon biriktirmelerine neden olabilir. Türler farklılaştığında hem genotipleri (yani genetik yapıları) hem de fenotipleri (yani görünüşleri) birbirlerinden farklılaşmış olur. Yine de akılda tutmak gerekir ki çiftleşememe

kriteri ayrı tür tanımı için geçerli kriterlerden yalnızca birisidir. Darwin'in Galapagos adalarında gözlediği, aynı ortak atadan türemiş olan kuşların farklı türlere doğru evrimleşmesini sağlayan mekanizma habitat izolasyonuydu. Birbirine bağlı olan adalar zamanla birbirinden kopmuş ve aynı kuş türünden, zamanla, birbiriyle çiftleşemeyen farklı türler ortaya çıkmıştı.

Popülasyonun bir alt grubunun izole olmasıyla genetik yapıda ortaya çıkan değişime genetik sürüklenme denilir. Eğer izole olan, kopan alt popülasyon gurubu küçükse sürüklenmenin etkisi daha net gözlenir. Çünkü, eskiden büyük grup içinde seyrelerek çok farklı özellikler yaratma ihtimali bulamayan genetik farklılıklar bu küçük grupta pekâlâ başat hale gelebilirler. Öyle ki bir süre sonra bu küçük izole grup ana grupla yeniden bir araya getirilse bile çiftleşme olanağı bulamayacak derecede farklılaşmış olabilir.

Genetik çeşitlilik için bir diğer mekanizma eşeyli üremedir. Eşeyli üremede dişi ve erkekten gelen genetik materyal birleşerek yavruyu oluşturur. Böylece farklı bireylerin gen havuzları birbirine karışma olanağı bulmuş olur. Eşeyli üremeyle doğan bebekler hem annelerinin hem de babalarının genlerini almış, genetik bakımdan daha zengin bireyler olarak yetişirler.

Başka bir genetik çeşitlenme mekanizması ise mutasyonlardır. Mutasyon genlerin yapısında farklılık yaratan değişikliklerdir. Değişik kimyasallar, radyoaktif ışınlar rastgele biçimde genlerimizi değiştirir. Önemli olan üreme hücrelerindeki genetik değişimdir. Yapılan analizlere göre bir insanın ömrü boyunca her bir geninde 100 milyon ile 10 milyar arasında mutasyon meydana gelmektedir. Bu mutasyonların çoğu düzeltme mekanizmaları aracılığıyla düzeltilir. Buna rağmen, insanın her bir eşeyli üreme hücresinde yaşam boyu 0.04-0.16 adet mutasyon sabitlenir, yani düzeltilemeden yerleşiklik kazanır. Bu da yaklaşık her beş, altı nesilde bir kere bir adet mutasyonun her bir bireyin soy hattında sabitlendiği anlamına gelir. Her bir erkeğin her bir sperm hücresi 1.6-6.4 mutasyon taşır. Her bir insan neslinde her bir insanda sabitlenen mutasyon sayısı ise 56-160 arasındadır. Tabii ki mutasyon hızı daha ilkel canlılarda daha yüksektir. Örneğin bir RNA virüsünde tek bir gün içinde 1000 ile 70 bin mutasyon sabitlenmektedir. Canlılarda meydana gelen mutasyonların %70-90'i nötr etkidedir. %10-30'u

zararlı olup, derhal elenir, yani bu tür mutasyonlara sahip bireyler yaşayamaz, ölür, böyle olduğu için de mutasyonun aktarılması mümkün olmaz. %1-10'u ise yararlıdır. İşte bunlar uzun vadede birikerek farklı genetik özelliklerin yerleşmesine zemin sağlar. Ancak nötr mutasyonlar da nesiller sonra tesadüfen bir araya geldiklerinde genetik yapıyı değiştirici kombinasyonlar oluşturabilirler. Örneğin köpeklerin 17. kromozomu üzerindeki FOX13 geni tesadüfen 7 farklı noktada mutasyona uğradığında kılsız köpek ortaya çıkar. Bakterilerin antibiyotiklere direnç kazanmalarının, her yıl salgın yapan yeni bir grip virüsü türünün ortaya çıkmasının nedeni basit mutasyonlardır.

Genetik çeşitlilik sağlayan bir başka mekanizma olarak transpozonlardan da söz etmek gerekir. Transpozon genetik materyalimizde bulunan, zaman zaman, durup dururken, kromozomun üzerine yerleşmiş bulunduğu bölgesinden bir başka bölgesine sıçrayarak yapışan DNA parçacığıdır. 21 bin kadar gene sahip olan homo sapiensin (insan türü) genlerinin %40'ı bu tür sıçrama yapışma mekanizmasıyla oluşmuştur (Bakırcı ÇM 2015: 97-138).

Şunu anlatmış olduk. Evrimin ilk koşulu genetik çeşitliliktir. Genetik çeşitlilik evrimin üzerinde çalışacağı hammaddedir. Dünyadaki canlılar böylesi bir çeşitliliğin kanıtıdır. Genetik çeşitliliği yaratan mekanizmalar, eşeyli üreme, genetik sürüklenme, mutasyonlar ve transpozonlardır. Bu mekanizmalarla biriken genetik çeşitlilik, bireyleri birbirleriyle bir daha çiftleşemeyecekleri bir noktaya kadar farklılaştırabilir.

Genetik çeşitliliğe sahip bireyler bir şekilde birbirlerinden izole olduklarında, birbirleriyle karışamaz duruma gelen gen havuzları tamamen farklılaşabilir. Türleşme, birbirlerinden izole olmuş birey gruplarının genetik çeşitliliğinin devamı sürecinde ortaya çıkar. Zamanla bu iki grubun genetik çeşitliliği birbirleriyle çiftleşemeyecekleri noktaya kadar farklılaşabilir

1-8-2- Doğal seçilim

Canlı organizma genetik ve fiziksel boyutlarıyla bir bütündür. Organizmayı oluşturan genlerle (genotip) canlının içinde yaşadığı çevre sürekli ilişki halindedir. Bu ilişki canlının dış görünümünü de belirler. Fenotip denilen özellik böyle ortaya çıkar.

Canlıyı değişmeye iten güç, içinde yaşadığı çevredeki değişimdir. Çevresel değişime yanıt olarak gelişen değişim bilinçli biçimde, isteğe bağlı olarak gerçekleşmez. Genetik varyasyon zemininde, çevre koşullarının etkisi altında bazı bireyler ölür, bazıları ise hayatta kalır. Hayatta kalanlar genotiplerini koruma ve sonraki nesillere aktarma fırsatı bulmuş olur.

Eğer canlıda içinde yaşadığı çevrede meydana gelen değişimlerin seçeceği türden bir genetik varyasyon varsa yaşamayı başarır. Bu varyasyona sahip olmayan bireyler ölür. Darwin Galapagos adalarında 12 farklı tür ispinoz kuşu örneklemişti. Sonradan ispinozların tür sayısının 15 olduğu saptandı. Bunların tümü aynı ortak ataya aittiler. Ortak ata 2,3 milyon yıl önce adalara göç etmiş bir ispinoz türüydü. Bu ortak ata farklı adalarda izole olmuş ve adaların farklı koşullarına adapte olarak farklı türlere doğru değişim geçirmişti. Sonradan, 2004 yılında, bu adaptasyonun zemininin BMP4 isimli bir gen üzerinde meydana gelen değişik mutasyonlar olduğu bulundu. Dolayısıyla Darwin'in öngördüğü çeşitlilik genetik düzeyde kanıtlanmış oldu.

Doğal seçilimin gerçekleşebilmesi için, türün seçilime elverişli bir genetik çeşitliliğe sahip olması gerekir. Böyle bir çeşitlilik yoksa türün tamamen yok olması bile söz konusu olabilir. Bir bakterinin antibiyotiğe direnç geliştirmesi de aynı mekanizmayla gerçekleşir. Bakterinin direnç kazandıracak bir genetik çeşitliliğinin olması, kendisine, böyle bireyler az sayıda bile olsa, antibiyotiğe rağmen hayatta kalma, çoğalma, antibiyotiğe dirençsiz bakteri bireylerinin ölmesi sonucunda, tüm bakteri popülasyonuna hâkim olma şansı verir. Sonuçta da bakteri popülasyonu tümüyle antibiyotiğe dirençli bir karakter kazanmış olur. Bitki böceklerinin tarım ilaçlarına direnç kazanmasının mekanizması da aynıdır.

Kambriyen dönemindeki canlı tür patlamasının nedeni de çevresel koşullardaki hızlı değişimdir. Kambriyen dönemde, oksijen düzeyindeki dalgalanma, tüm dünyanın buzullarla kaplanması, ekolojik dengenin hızla değişmesi, hayvanların gelişimini belirleyen HOX genleri üzerinde hızlı bir seçilim baskısı yarattı. Değişen koşullar, mevcut türler içinde, kendilerine koşullara uyum yeteneği sağlayan genetik varyasyona sahip

bireylerin seçilmesine ve jeolojik bağlamda çok kısa bir süre içinde çok sayına yeni türün ortaya çıkmasına yol açtı.

Nebraska'daki geyik fareleri de doğal seçilime uygun bir örnektir. Bu farelerin rengi kahverengidir. Bu renk, içinde yaşadıkları bol odun ve ağaçlık ortama uygundur. Kolayca kamufle olmalarını sağlar. Ancak komşu, kumluk bölgedeki aynı türle ilişkili fareler ise sarı renklidir. Bu değişim tam 8000 yıl içinde gerçekleşmiştir. Yapısal olarak kendisine sarı rengi kazandıran fareler, kum ortamında yaşamışlar, seçilmişler, koyu renkli olan diğerleri ise renkleri nedeniyle avcılarının dikkatini çekmiş ve avlanmışlardır. Eğer geyik farelerinin genetik havuzunda sarı renkle ilişkili bu genetik zenginlik olmasaydı kumluk arazide tümü yok olacaktı. Burada sarı renk farenin kumluk ortamda yaşayabilmesi için uygun bir karakterdir. Bu karakter tesadüfen farenin gen havuzundadır.

Anlaşılacağı üzere, farelerin sarı renge sahip olması, onların kumda yaşamalarını sağlayacak bir amaçsallığın ürünü değildir. Sarı farelerin, kumluk bölgede fare popülasyonuna hâkim hale gelmesi herhangi bir iradenin bahşettiği bir ayrıcalığa, kutsanmaya işaret etmez.

Doğal seçilim genetik havuzda zaten var olan bir materyali seçer. O materyale sahip olduğu için seçilenler ne en zekiler, ne de en çalışkanlardır. Yalnızca o ortama uygun olan avantajı taşıyanlardır. Bu tamamen tesadüfi bir şeydir. Buna yaşam mücadelesi demek de doğru değildir. Ortada şüphesiz yaşamak için verilen bir mücadele vardır. Avcılar kum üzerinde kahverengi renkleriyle sırıtan fareleri kolayca avlarken, sarı renkli olanlar aradan sıyrılırlar. Ancak bu mücadele farelerin bilinçli olarak sarı renge bürünerek verdikleri bir mücadele değildir. Yani sahip olunan fenotipik özelliği kazanmayla ilişkili bir mücadele söz konusu değildir. Söz konusu olan her zamanki karın doyurma savaşıdır. Genotipik bir avantaj aradan sıyrılma fırsatı vermekte, fare türünün kumlu araziye adaptasyonu mümkün olmaktadır. İlk başta ise kahverengi ve sarı renkli fareler aynı ortamda birlikte yaşamaktaydılar. Yaşam mücadelesi kavramına bilinç yüklemek, farenin sarı renge sahip olmak için verdiği mücadele gibi kavramak, fareye bilinçli bir eylemselliği yüklemek anlamına gelir ki,

bu tamamen saçma bir akıl yürütme olur. Ya da bu kavram böyle algılandığında, buradan, sürecin Tanrısal bir irade tarafından canlıların içine yerleştirilmiş olduğu fikri de çıkarılabilir ki, bu da tamamen gerçek dışıdır. Fareler avcılarına yem olmamak için sarı renge bürünmezler, böyle bir bilinçleri yoktur. Ya da Tanrı bazı fareleri korumak için onlara sarı rengi bahşetmiş değildir. Zira bu durumda niçin farelerin tümünü korumadığı ya da var olan canlı türlerini korumak için doğadaki müthiş değişkenlik içinde her birisine nasıl göz kulak olabildiği soruları ortaya çıkar. Fareler sarı renk genetik malzemesine sahiptiler. Sarı fareler, fare popülasyonu içinde zaten vardılar. Ancak göze çarpmıyorlardı. Sarı zeminde diğer renk fareler av olurken, sarılar doğal olarak avcının gözünden kaçtılar. Genetik materyalleri sarı zemine adapte olmalarını sağlayacak avantaj sağladı. Sarı zemin kendilerini doğal olarak seçti. Bu evrimsel sürecin akılla, tercihle, istekle, yaratanla hiçbir ilişkisi yoktur.

Doğal seçilim akıllı bir tasarımcı değildir. Doğal seçilim bir makineyi yepyeni tarzda planlayan bir tasarımcı yerine, var olan çeşitli özellikleriyle oynayarak ve değiştirerek geliştiren bir mühendis gibidir. Dolayısıyla evrimin planı yoktur. Doğal şartların seçtiği bir genetik özellik, doğal şartların değişmesiyle, pekâlâ, yaşamı olanaksız kılacak bir dezavantaj haline de gelebilir. Bu nedenle, son derece uzmanlaşmış bir habitata uyum sağlamış canlılar, habitattaki değişimle kolayca yok olabilirler. Çin'deki pandalar, şu anda kesilmekte olan belli bir tip bambuya bağımlı oldukları için yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Doğal seçilim mükemmel bir sonuç vermeyebilir. Canlının bir sisteminde mükemmel nitelikte değişiklikler yaratsa da, aynı anda başka bir sisteminde pekala yaşamla bağdaşmaz nitelikte değişikliklere yol açabilir.

Doğal seçilim Darwin'in keşfidir. Genetik çeşitlilik zemininde işler. Çeşitliliği, varyasyonu yaratan mekanizmalar ise, yukarıda özetlediğimiz gibi, değişiktir. Doğal seçilim teorisi sayısız örnek üzerinde kanıtlanmış ve bir kez bile olsun yanlışlanmamıştır

(Bu bölüm için bkz: Bakırcı ÇM 2015: 176-207; Charlesworth B, Charlesworth D 2006: 82-120; Skybreak A 2009: 45-55).

1-9- Yapay seçilim: İnsanın yarattığı türler

Evrim kesintisiz biçimde devam eden bir süreçtir. Aslında insan da bu sürecin en azından gözlemsel olarak farkındadır. Daha da ötesinde ebeveynlerinden, atalarından öğrendiği pratik yöntemlerle kendisi de bizzat evrime katkıda bulunur.

Çiftçilerin ve hayvancıların yeni bitki ve hayvan türleri elde etmek amacıyla kullandıkları yöntemler böyledir. Yeni bitki ve hayvan türleri hiçbir yaratıcı güce gerek duyulmaksızın, insanın kendisi tarafından, üretim pratiği içinde, sayısız gözlem ve deneye dayalı olarak ve gayet kısa süre içerisinde evrimin temel kuralları kullanılarak elde edilir. Evrimin bu türüne yapay seçilim adı verilir.

Yapay seçilim istenilen özelliklere sahip bitki ve hayvan türlerinin melezlenmesiyle gerçekleştirilir. Örneğin pek çok lahana türü böyle üretildi. Karnabahar, brokoli, Brüksel lahanası gibi sebzeler yapay seçilimle insan tarafından yaratılmıştır. Köpek soyları son birkaç bin yıl içinde kurttan yapay seçilimle üretilmiştir. DNA analizleri köpeğin kurttan 14 bin yıl kadar önce ayrıldığını, ancak kökeninin 135 bin yıl kadar önceye uzandığını gösterir. Çiftçiler yeni hayvan ve bitki türleri üretirken açıkça gen mühendisliği yaparlar. Yapay seçilimle elde edilen türlerin kesinlikle genetik bir temeli vardır. Bu değişiklikleri kendi çocuklarına aktarırlar.

Aslında Darwin'in doğal seçilimle ilgili fikirlerine de çiftçilerin gerçekleştirdiği yapay seçilim metotları zemin sağlamıştı. İyi bir gözlemci olarak Darwin'in çiftliklerde çok zaman geçirdiği biliniyor. Darwin bu gözlemleri sırasında çiftçilerin daha iyi süt ya da et elde etmek üzere, istedikleri özellikleri taşıyan hayvanları seçerek çiftleştirdiklerini saptamıştı.

Ancak yapay seçilimi gerçekleştiren tek canlı türü insan değildir. Örneğin Atta Colombica yaprak kesici karıncaların 41 türünden birisidir. Güney Amerika'da yaygın olarak yaşar. Bu karınca türlerinin yuvasında tam 230 farklı tür mantar vardır. Bu karıncalar bu mantar türleri içinde yalnızca basidiyomiket türünü hayatta bırakıp, diğer türleri yuvalarının duvarlarından sökerek dışarıya atarlar. Bunun nedeni bu mantarların ürettiği kimi kimyasalların karıncaların yuvasını değişik saldırganlardan koruyucu bir

kokusunun olmasıdır. Böylece karıncayla bu mantar türü arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi vardır. Karınca mantara nemli yuvasını sunarken, mantarın saldığı koku da karınca yuvasına saldırganların girmesini engeller. Karıncaların bu seçici davranışının yaklaşık 40 milyon yıl içinde doğal seçilim sonucunda evrimleştiği tahmin edilmektedir. Zamanında ise karınca popülasyonu içinde farklı davranışlar sergileyen karınca grupları bir arada yaşıyordu. Kimi karıncalar hiçbir mantar türüne özel bir ilgi göstermiyordu, kimileri bu mantar türünü özellikle koruyordu, kimileri ise bütün mantarları telef ediyordu. Zamanla bu mantar türüne dokunmayan grup, mantarın sağladığı koruyucu etkiyle, karınca popülasyonu içinde çoğalarak hâkim hale geldi. (Bu bölüm için bkz: Bakırcı ÇM 2015: 157-166; Charlesworth B, Charlesworth D 2006: 86-89; Skybreak A 2009: 41-43).

1-10- Evrim devam ediyor: Bakanın göreceği kadar açık

Evrim kesintisiz bir süreçtir. Bilim gözlemleriyle bunu saptayabilir. Evrimin sürekliliğinin nedeni, doğal seçilimin, sürekli değişim gösteren çevre koşulları içinde, genetik çeşitliliği kesintisiz olarak işlemesidir.

İngiltere'de 19. yüzyılın ortalarına kadar bütün Betularia türü güvelerin rengi açık griydi. Daha doğrusu zamanla bu renkteki güveler güve popülasyonunda hâkim hale gelmişti. Nedeni de diğer renklerdeki güvelerin ağaç kabukları üzerinde dinlendikleri anda kuşlar tarafından avlanmasıydı. Ağaç kabuğu rengindeki güveler ise kuşların gözünden kaçarak yaşamlarını sürdürmeyi ve çoğalmayı başarmışlardı.

Sonra 19. yüzyılın ortasından itibaren, sanayileşmeyle birlikte, güvelerin rengi yeniden koyulaşmaya başladı ve hatta sonunda siyah renk aldı. Bu durum fabrika bacalarından saçılan atıkların güvelerin kabuklarını kirletmesiyle alakalı değildi şüphesiz. Olan şuydu: Güve popülasyonunun hâkim rengi açık griydi ama içlerinde az sayıda da olsa koyu renk olanlar hâlâ vardı. Bunlar başlarda kuşlara yine av oluyordu. Sonra çevre kirlenmesiyle birlikte tüm bitki örtüsünün rengi koyulaşınca, bu kez hâkim güve türü olan açık renkli olanlar kuşlara yem olmaya ve siyah renkli olanlar ise kuşların gözünden kaçmaya başladılar. Yani

başlangıçtaki doğal seçilim süreci çevre kirlenmesinin etkisiyle tam tersi yönde işledi. Güve toplumu herkesin gözü önünde yeniden evrimleşmişti.

Gözümüzün önündeki diğer bir evrim örneği HIV virüsüyle ilgili olarak verilebilir. Almanya'da 1997 yılında Goethe Üniversitesi'nde tedavi edilen HIV enfeksiyonlu bir hastanın tedavisi HIV virüsünün geliştirdiği direnç nedeniyle kesilmek zorunda kalındı. Böylece beş tane ilacın hastaya uygulanması durduruldu. Hekimlerin beklentisi tedavinin kesilmesi nedeniyle hastanın kısa süre içinde öleceğiydi. Ancak bu beklenti gerçekleşmedi. Zira, zaten etkisiz olan ilaçlar kesilmişti. Bu nedenle tedavinin kesilmiş olması nedeniyle hastanın öleceğini varsaymak hiç de akılcı değildi. Ancak daha da ilginç bir şey oldu. Hastanın durumu üç ay içinde düzeldi. Bedenin ilaçsız ortamında ilaca dirençli virüs türleri (ilaç sayesinde yaşıyor oldukları için) ölürken, dirençsiz virüsler yeniden çoğalarak virüs popülasyonunda hâkim hale geldi. Bu noktada hastaya bir kez daha anti-viral ilaçlar verilmeye başlandı ve tedavi bu kez gerçekten de işe yaradı. Hekimlerin gözü önünde virus ilaca dirençli türden dirençsiz, yani yabanıl türe, ilk haline doğru evrim geçirmişti.

Yukarıdaki örneğe benzer şekilde bakterilerin antibiyotiklere karşı geliştirdikleri direnç örnekleri de gözümüzün önünde cereyan eden evrime örnek olarak verilebilir.

Lenski'nin deneyleri de bu kapsama girer. Lenski tanınan bir Amerikalı biyologdur. Kendi adıyla bilinen ünlü deneyine çalışma arkadaşlarıyla 24 Şubat 1988'de başladı. Aynı popülasyona ait E. Coli bakterilerini 12 gruba ayırdı. Bu bakterilerin kullanılmasının nedeni bölünme hızının 20 dakika olmasıdır. Yani insanda 25 yıl olan nesil süresi bu bakteride 20 dakikadır. Evrimi gözümüzün önünde gerçekleştirmek için çok uygun bir değişim hızıdır bu. Bu durumda E. coli bakterisi 1000 nesli yalnızca 2 hafta içinde tamamlar.

Lenski 12 bakteri grubunu üremeye bıraktı. Her yeni gün popülasyonun %1'lik kısmını yeni bir üreme kabına alarak, bunu 1 nesil olarak işaretledi. Lenski üreme ortamındaki besin miktarını sınırlı tutmuştu ve bu koşullarda bu bakteriler 150 günde 1000 nesil veriyordu, yani yaklaşık 4 saatte bir nesil. Lenski her 75 günde

bir, yani 500 nesilde bir elde ettiği son nesli dondurdu. Bu, kendisine fosil E. Coli elde etme şansı sağlıyordu. Lenski deneyi tam 22 sene sürdürdü. Bu sürenin E. Coli popülasyonuna tanıdığı evrim fırsatı bakımından ne denli tahayyül edilemez uzunlukta olduğu kabul edilecektir.

20 bin nesil sonunda (yaklaşık 1 yıl sonra) 12 soy hattındaki tüm bireylerde yüz milyonlarca nokta mutasyon meydana gelmişti. Ama bunların yalnızca 10-20 kadarı çevreye uyum sağlayıcı özellikler taşıdığı için sabitlenmişti. Bunların içinde bir soydaki sabitlenme ilginçti. Bu bakteriler besi yerindeki sitrat molekülünü oksijenli ortamda hücrelerinin içine alıp sindirerek enerji üretecek yönde evrimleşmişlerdi. Bu açıkça, bu popülasyonda sitratı sindirme yeteneği kazandıran bir mutasyonun ortaya çıkması sonucunda kazanılmış bir özellikti. Artık enerji kaynağı olarak sitratı da kullanabilen bu bakteriler diğerleri karşısında avantajlı konumdadır.12 popülasyonun tamamı da aynı ortamda yaşıyor olmalarına rağmen 20 bin nesil gibi çok uzun bir dönemin sonunda (insan ömrü açısından tam 500 bin yıllık bir süre) yalnızca birisinde tesadüfen avantaj sağlayan bir mutasyon gerçekleşmiş ve yerleşiklik kazanmıştır. Bu mutasyon bu tek popülasyonun tek ya da çok az sayıdaki bireyinde gerçekleşmiş ve sonra o ortam içerisinde, avantaj sağlayıcı özelliği nedeniyle, sitrat tarafından doğal olarak seçilmiş ve o tek popülasyonda sitratı kullanabilme özelliği başatlık kazanmıştır.

Gözümüzün önünde cereyan eden bu güncel evrim örneklerinin hiçbirisi yaratılışçıların işine gelmez. Çünkü hiçbirisi için yaratıcı bir gücün müdahalesinden söz edilemez. Tanrı neden kendi suretinde yarattığı insanı hasta eden bakterilerin tedavi amacıyla verilen ilaçlara karşı direnç geliştirerek evrimleşmesini sağlasın ki! Öte yandan yapay seçilim zaten doğrudan sıradan bir çiftçinin eseridir (Bakırcı ÇM 2015: 220-227; Skybreak A 2009: 60-73).

Dinin evrimi reddetmesinin ne denli mantık dışı olduğu bütün bu yazılanlardan sonra ortaya çıkmış bulunuyor. Öte yandan yine bilimsel gelişmeler evrimin Tanrı tarafından belirlenmiş bir şifresinin de söz konusu olmadığını, cansız ve canlı doğanın kendi diyalektiği içinde değişim geçirdiğini kanıtlıyor. Canlı yaşam mevcut en temel elementlerin kimyasal reaksiyonu sonucunda

kendiliğinden ortaya çıktı. Canlı yaşamın ortaya çıkışı evrimin gözümüzün önündeki kanıtıdır. Çünkü bugün laboratuvarlarda evrenin ilk koşullarına benzer bir ortam yaratarak aynı sürecin tekrarını insan eliyle gerçekleştirmek mümkündür.

Evrim var ve evrim için Tanrı'ya gerek yok. Tersine, canlılardaki değişim Tanrısal bir iradenin olmadığının da kanıtıdır.

2- Dincilerin termodinamik çarpıtması: Evren şişip yok olacakmış

Dinciler termodinamiğin ikinci yasasının evrim ile çeliştiğini ileri sürerler. Böylece evrim karşıtı ve tek tanrıcı düşüncelerine bilimsel bir zemin yaratmaya çalışırlar.

Termodinamik ısı dinamiğini inceleyen bilim dalıdır. Hem fizik gibi bir temel bilim alanıyla hem de uygulamalı bilimler alanıyla ilgilidir. Ayrıca evrenin ortaya çıkışı, gelişimi ve sonu gibi tartışmalı konularda da öneme sahiptir. Dört yasası vardır.

Termodinamiğin sıfırıncı yasası şöyledir: Eğer A ve B cisimleri termal (ısıl) olarak dengedeyse, yani aralarında ısı alışverişi yoksa, yani sıcaklıkları eşitse, sıcaklığını bilmediğimiz bir C cisimini sırayla bunlara değdirdiğimizde bu üç cisim arasında yine ısı transferi olmuyorsa, C'nin sıcaklığı da A ve B ile aynıdır. Sözün kısası, aralarında ısı transferi olmayan cisimlerin sıcaklıkları aynıdır. Yasa termodinamik dengeyi ifade eder.

Termodinamiğin birinci yasasına göre ısı bir enerji biçimidir. Dolayısıyla bütün diğer enerji formlarında olduğu gibi, ısının transferinde de korunum söz konusudur. Termodinamik dengedeki bir sistemin ısısındaki değişim, sisteme giren enerji ile çıkan enerji arasındaki farka eşittir. Sistemin ısıl dengede olabilmesi için giren ve çıkan enerjilerin eşit olması gerekir. Bu yaklaşım ısının korunumunu ifade eder.

Evrim konusunda tartışmaya neden olan ve dincilerin evrim karşıtlığı için referans olarak kullandıkları ikinci yasaya gelince, şöyle söyler: Isı asla daha soğuk, yani düşük enerjili bir bölgeden, daha sıcak, yani yüksek enerjili bir bölgeye akmaz. Dışarıdan bir etki olmadığı taktirde ısı akışı sıcaktan soğuğa doğrudur.

Termodinamiğin üçüncü ve sonuncu yasası ise entropi, yani düzensizlikle ilgilidir. Mutlak sıfır sıcaklığına (-273 dereceye) doğru

yaklaştıkça, sistemdeki bütün süreçler yavaşlar ve mutlak sıfırda durur. Bunun nedeni bu sıcaklıkta iş üretebilecek, akabilecek, başka sistemlerin ısıl dengesini etkileyebilecek hiçbir enerjinin kalmamış olmasıdır. Yani artık entropi (düzensizlik) sıfırlanmıştır.

Evrimin olanaksızlığıyla ilişkilendirilen ikinci yasaya yeniden dönecek olursak durum şöyle şekillenir. Genellikle karmaşık ve düzensiz sistemlerin enerjisi, organize ve düzenli sistemlere göre daha düşüktür. Çünkü sistem düzensiz bir hal alırken zaten enerjisinin bir kısmını kullanmıştır. Böylece ikinci yasa şöyle bir hal alır: Enerji akışı hiçbir şekilde düzensizlik halinden düzen haline doğru olamaz. Dışarıdan enerji almayan sistemlerde durum düzenlilikten düzensizliğe doğrudur: Yüksek enerjiden düşük enerjiye.

Evrim karşıtları, tanrıcılar buradan hareketle şunu iddia ederler: Canlı yaşamın cansız moleküllerden ortaya çıkması (yani abiyogenez), düzensiz moleküllerin bir araya gelerek daha düzenli olan canlı yaşam formunun gelişmesi olduğuna göre, bu durum ikinci yasayla çelişir. Çünkü canlı form cansız maddi forma göre daha düzenli, yüksek enerjili bir sistemdir. Oysa ikinci yasa akışın, hareketin yüksek enerjili düzenlilikten, düşük enerjili düzensizliğe doğru olduğunu söylemektedir. Canlının evrimi ise tersi bir süreçtir, düşük enerjili düzensiz formlardan, yüksek enerjili düzenli formlara doğru.

Soruya odaklanalım. İkinci yasa sürecin düzenli formlardan düzensiz formlara doğru olduğunu saptıyorsa, nasıl oluyor da düzenli formların inşası anlamına gelen evrim gerçekleşiyor? Bu soru aynı zamanda evren ölçeğinde de geçerlidir: Maddenin hareketi düzensiz, düşük enerjili, entropisi yüksek formlara doğruysa, nasıl oluyor da, daha düzensiz bulutumsu madde kümelerinden daha düzenli formlar olan galaksiler, yıldız kümeleri, göksel sistemler ortaya çıkabiliyor?

Bu sorulara bilimsel, mantıklı, yani doğru yanıtlar verebilmek için, sistemin açık ya da kapalı olup olmadığına ilişkin kriteri analize mutlak dahil etmek gerekir.

Kapalı sistemler kendi dış ortamıyla kütle alışverişi yapamayan, ama enerji alışverişi yapabilen sistemlerdir. Ağzı kapalı bir kavanoz böyledir. Kapalı sistemler enerji akışlarının izlenmesi bakımından deneysel olanak da sağlarlar.

Açık sistemlerde ise sisteme enerji ve kütle giriş ve çıkışı söz konusudur. Dünya tam da böyle açık bir sistemdir. Bunun nedeni güneşten enerji, uzaydan değişik miktarlarda madde (meteor gibi) alması ve aynı anda da uzaya değişik miktarlarda madde (toz, atmosferin dış katmanlarından gaz gibi) ve enerji (değişik reaksiyonların ve süreçlerin sonucunda ortaya çıkan ısı, ışık, radyoaktivite gibi) vermesidir. Örneğin Dünya'ya her yıl yaklaşık 40-60 bin ton madde girişi ve her saniyede de Dünya'dan uzaya 3 kilogram hidrojen kaçağı olmaktadır. Bu kütle ve enerji giriş, çıkışları, Dünya'nın ve güneş sisteminin ilk dönemlerinde çok daha yüksek miktarlardaydı.

Sonuç olarak Dünya'daki canlı hayatın ortaya çıkışı açık bir sistem ortamında gerçekleşmiştir. Üstelik canlı yaşamın kendisi, daha koaservat aşamasından itibaren tam bir açık sistemdir. Canlı organizma en ilkel formunda bile kendi dışıyla enerji, ısı ve madde alışverişi içindedir. Metabolizma olarak tanımlanan süreç zaten bunun kendisidir. Cansız maddeden canlının evrimi açık bir sistem içinde gerçekleşmiştir ve canlının kendisi de açık bir sistemdir.

Evren ve Dünya açık sistemler oldukları için, enerji kullanmayı gerektiren, dolayısıyla entropi artışına direnebilen mekanizmaları barındırırlar. Aynı şey canlı yaşam formları için de geçerlidir. Dışarıdan alınan enerji sayesinde dağınık hayat moleküllerine (karbon, azot, oksijen gibi temel elementler) göre daha düzenli ve daha yüksek enerjili olan koaservatın ortaya çıkması mümkün olabildi. Sonraki dönemlerde ortaya çıkan canlı yaşam formları da, yine dışarıdan enerji ve kütle alarak, düzenliliklerini korumayı ve hatta kendilerini daha da üst formlara taşımayı başarabildiler.

Evrim karşıtı tanrıcıların açmazı, Dünya'yı ve canlı yaşam formlarını, sürekli düzensizleşecek, enerji kaybedecek kapalı sistemler olarak değerlendirmeleridir.

Dediğimiz gibi gerçek tam tersidir, hem maddi varlıklar dünyası hem de canlı yaşam açık sistemlerdir. Örneğin, bir bitkinin meyvesindeki enerji tohumundakine göre daha yüksek olmasına rağmen meyve tohuma göre daha düzenli bir formdur. Bunu dışarıdan aldığı güneş enerjisiyle başarabilmektedir. Bu durumda dincilerin perspektifiyle bakıldığında dünyada hiçbir meyvenin, sebzenin yetişmemesi gerekir.

Canlı yaşam entropi artışına enerji kullanarak direnebilen madde formudur. Gereksindiği enerjiyi ise esas olarak güneşten alır. Yalnızca canlı yaşam formu değil, kar taneleri, yağmur damlaları da düzensizlikten düzenliliğe, yani ikinci yasanın tersine, düşük enerji formlarından yüksek enerji formlarına geçişin örnekleridir. Ama bunların ömürleri de sürelidir.

Düzensiz ve düşük enerjili canlı formlarından, yüksek enerjili düzenli formlara doğru gelişen evrim süreci de çevreyle olan enerji alışverişi sayesinde gerçekleşir. Ama evrim salt bu ölçekte değerlendirilebilecek bir süreç de değildir. Yeni evrimleşen tür mutlaka daha düzenli bir form olmak zorunda değildir. Evrimde kritik nokta çevresel koşullara uyum sağlayabilen bireylerin yaşayabilmesi, zamanla da kendi farklı ve başarılı genetik materyalini sonraki kuşaklara aktararak farklı türlerin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Burada çoğu kez yüz binlerce yıl süren birikimli bir süreç söz konusudur.

Görüldüğü gibi ikinci yasa evrimi çürütmek bir yana tam tersine destekler. Çünkü canlıyı canlı yapan özelliği enerji kullanarak düzensizliğini bir süreliğine bastırabilmesidir. Canlının enerji kullanması beslenmesiyle olur. Canlı öldüğünde, yani beslenmesi durduğunda, yani dışarıdan enerji alamadığında o zaman kapalı bir sistem haline gelir ve tam beklendiği gibi, işte o zaman düzensizliği artar, çürümeye başlar.

Canlı yaşam formu şu bakımdan da termodinamiğin ikinci yasasına göre işler: Her canlı organizma dışarıdan enerji alıp kendisini düzenlileştirirken, çevresini daha düşük enerjili, yani daha düzensiz hale getirmiş olur. Canlının yaşamındaki düzen, çevresini düzensizleştirmesiyle el ele gider.

İkinci yasa ne evrimle ne de cansız dünyadan canlı yaşamın ortaya çıkışını açıklayan abiyogenezle çelişir (Bakırcı ÇM 2015: 82-93).

Dediğimiz gibi ikinci yasa sınırlı ve belli bir ölçekte, kapalı sistemlerde geçerli olan bir yasadır. Bu nedenle Woods ve Grant 2001: 177) ikinci yasa "az sayıda parçacık içeren sistemlere (mikro sistemler) ya da sonsuz sayıda parçacık içeren sistemlere (evren) uygulanamaz. ... bu yasanın uygulanışını özel bir alanın oldukça ötesine genişletmeye dönük her türlü yanlış felsefi sonuçlara yol

açan... girişimlerde bulunulmuştur. Geçen yüz yılın ortalarında termodinamiğin ikinci yasasının kaşifleri... bu yasayı bir bütün olarak evrene uygulamayı denediler ve tamamen yanlış bir teoriye ulaştılar; evrenin sonunun ısıl ölümü teorisi." diye yazarlar.

İkinci yasa her koşulda doğru bir yasa değildir. Evrenin geleceği konusunda öngörüde bulunmaya yaramaz. Çünkü evren kapalı bir sistem değildir. Bu nedenle evrende entropinin giderek artacağı, yıldızların söneceği, evrenin ısıl ölümle sonlanacağı varsayımları yanlıştır. Maddenin mutlak bir denge durumuna doğru meylettiği yönündeki bu varsayımlar, aynı zamanda cansız, soyut bir evren kurgusudur. Evrende canlı yaşam var olduğu sürece kapalı bir sistem olarak düşünülmesi de, entropisinin önlenemez biçimde artacağı beklentisi de yanlış demektir.

İkinci yasanın uygulama ölçeğinin ötesine taşınması, buradan evrim teorisinin bu yasa tarafından çürütüldüğü ya da evrenin bir sonunun olması gerektiği şeklinde varsayımların türetilmesi, yalnızca, yaratancı, idealist düşüncelerin zeminini hazırlamayı amaçlayan siyasi çarpıtmalardır. Eğer bunlar gerçekse, evrenin, dünyanın üzerlerindeki her şeyle birlikte sonlanacakları bir kaderse, yaşamı anlamlı, insani ve yaşanılır kılmaya yönelik bunca uğraşın anlamı ne? Öyle değil mi? Yaratılışçılar ikinci yasayı manipüle ederek insanlığı tam da bu çıkmaza mahkûm etmeye çalışıyorlar. Çünkü din ancak böyle bir ortamda seçenek olarak örgütlenebiliyor.

Gerçek tam tersidir. Evrim geçerlidir. İkinci yasa evrim teorisiyle uyumludur. Termodinamiğin ikinci yasasının evrenin sonlu olduğunu varsayımı için kanıt oluşturduğu düşüncesi yanlıştır.

3- Büyük patlama: Dincilere göre Tanrı'nın varlığının kanıtı

Büyük patlama (Big Bang) evrenin nasıl başladığına dair en bilinen teorilerden birisidir. Evrenin bundan yaklaşık 14 milyar yıl önce sonsuz derecede küçük, ama aynı derece yoğun bir tekillik halinde başladığını ve halen şişmekte olduğunu ileri sürer. Bu teori matematiksel modellemelere dayanır. Değişik kanallardan gelen bilimsel verilerle bugün artık bir varsayım olmanın ötesinde, neredeyse kanıtlanmış, ama hâlâ geliştirilmesi gereken pek çok yönü bulunan bir teoridir.

Büyük patlama teorisi 1930'ların başında Belçikalı matematikçi Lemaitre tarafından ortaya atılmıştır. Lemaitre daha öncesinde de genişleyen evren teorisi isimli bir teori geliştirmiş ve bu görüşü Einstein da dahil dönemin önemli bilim insanlarının büyük itirazlarına rağmen kabul görmüştü. Lemaitre'nin büyük patlama teorisi evrenin primitif atom dediği tek bir kuantumdan bozunma yoluyla genişlemeye başladığını varsayar. Bu çalışmasında Lemaitre, evrenin tekillikten başlayan genişleme sürecini 3 evreye ayırmıştır: 1) Tekillikten başlayan hızlı genişleme, 2) genişlemenin yavaşladığı duraklama ve 3) duraklama döneminde oluşan yerel yoğunlaşmaların kütle çekimi (gravitasyon) ile itme kuvvetleri arasındaki dengenin (kozmolojik sabit) bozulmasıyla yeniden genişleme. Bu görüş, patlamayı sağlayacak Tanrısal bir müdahaleyi çağrıştırıyor olduğu gerekçesiyle pek çok bilim insanı tarafından tepkiyle karşılanır. Lemaitre'nin, bilim çevrelerinde henüz yeni yeni kabul görmeye başlamış genişleyen evren teorisinden (ki 1927 tarihlidir) vazgeçerek tekilliğin patlamasıyla oluşan evren modeline geçmiş olması ilginç bulunmaktadır. Bunda kuantum fiziğindeki gelişmelerin etkisinin olduğuna inanılır. Bu nedenle kuantik kozmoloji denilen bilim alanının temelini atmış olduğu da düşünülür.

Tekillikte meydana gelen patlama sonrasında ortaya çıkan parçalar evreni oluşturmak üzere çevreye dağıldılar. Patlama noktasından gözlendiği zaman, dağılan her parçanın hızı uzaklığı ile orantılıdır. Ancak bu olgu yalnızca patlamanın bulunduğu noktadan yapılan gözlem için geçerlidir. Oysa patlamanın bize göre tanımlanmış böyle bir merkezi olmadığı için, teoride adı geçen patlamayı, bir patlamadan çok, havada gitgide genişleyerek dağılan bir tutam dumana benzetmek daha mantıklıdır. Genişleme, genişleyen şeyin her tarafında aynı anda olup, özel bir merkezi yoktur. Uzayın genişlemesi sürecinde galaksiler de birbirlerinden uzaklıkları ile orantılı olarak artan bir hızla uzaklaşmaktadırlar. Galaksilerin kendileri ise içlerindeki maddenin oluşturduğu çekimin etkisiyle, boyutlarını korurlar ve genişlemeye katılmazlar. Sonuç olarak evrenin yaşı konusu da bu modelle uyumlu olarak tartışmalı hale gelir. Zira büyük patlama kuramı evrenin bir sıfır noktasından ortaya çıktığını varsayar.

Evrenin yaşı konusundaki hesaplar da galaksilerin birbirlerinden uzaklıklarının uzaklaşma hızlarına bölünmesiyle bulunur.

Lemaitre'nin ortaya attığı bu kuramın bir hiçliğe değil, ilkel bir atomsal yapıya ilişkin olduğu akılda tutulmalıdır. Dolayısıyla kuramın iddia ettiği şey, evrenin hiçliğin değil, tekilliğin patlamasıyla oluştuğudur.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Gamow isimli Sovyet kökenli bir fizikçi büyük patlama teorisine yeni katkılar getirdi. O zamana kadar yapılmış çalışmalarda, evren sürekli genişlediğine göre, başlangıcında çok yoğun olmuş olması gerektiği zaten düşünülüyordu. Gamow'un katkısı başlangıç aşamasındaki maddi tekilliğin ölçülemeyecek yükseklikte bir sıcaklığa sahip olması gerektiği görüşü oldu. Gamow ilkel evreni ölçülemeyecek sıcaklıkta bir fırın veya hiçbir hızlandırıcıda gerçekleştirilemeyecek (oysa Cern'de gerçekleştirildi) yüksek enerjilere sahip parçacıkların çarpıştığı bir ortam olarak algılıyordu. Gamow'un nükleer fizikçi olmasının bu teoriye bu katkıyı getirmesinde belirleyici olduğu açıktır. Gamow ilk kimyasal elementlerin bu ilkel atmosfer ortamında ortaya çıktığını savunuyordu. Sonradan gerçekten de ağır elementlerin tümünün ilkel atmosfer ortamında sentezlenebileceği gösterildi: Helium, Deuterim, Lithium gibi hafif elementler büyük patlamanın erken döneminde, geri kalan ağır elementler ise yıldızların içinde oluşmakta ve süpernova patlamaları ile uzaya yayılmaktadır.

Süpernovaların uzaya saçtığı bu elementler gaz bulutlarını ağır elementler bakımından zenginleştirmekte ve ileride bu gaz bulutlarından gravitasyon yoluyla sıkışarak oluşacak olan yeni kuşak yıldızlar ağır element içeriği bakımından eski yıldızlara göre daha zengin olmaktadır.

Bu noktada "Büyük patlama öncesinde ne vardı?" sorusu da bilimin aklına takılmaktadır. Bilim dünyasında daha çok benimsenen görüşe göre, evren büyük patlama öncesinde çekici kuvvetlerin etkisinde bir "büyük çöküntü" geçirmiş, sonra gravitasyon kuvvetlerinin çekicilikten iticiliğe dönüşmesiyle büyük bir patlama yaşamıştır. Bu evrendeki olaylar bakımından doğal bir süreçtir. Yapılan matematiksel hesaplamalar büyük patlama ile birlikte başlayan genişlemenin sonsuza kadar süreceğini ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi uzaya fırlatılan bir cismin yere düşmemesi için

gereken koşul cismin yerin çekim kuvvetini aşan bir hızla hareket etmesidir. Evrenin genişlemesinin sürüp sürmeyeceğine ilişkin hesaplar da bu mantık üzerinden yapılmaktadır. Daha da ötesinde yine yapılan hesaplamalar evrenin genişleme hızının arttığını göstermektedir (Hotinli M 2010).

NASA'ya göre evrenin başlangıcından hemen sonraki anda sıcaklık 5,5 milyar dereceydi. Kozmoz elektron, nötron ve proton gibi temel parçacıkları içeriyordu. Evrenin soğumasıyla bu parçacıklar reaksiyona girerek birleşmeye başladılar. Evrenin ilkel çorba olarak isimlendirilen bu aşamasının gözlemlenmesinin olanaklı olmadığı da varsayılıyor. Bu da yoğun elektron örtüsünün güneş ışığının ortama girmesine izin vermemesiyle açıklanıyor. Patlama saniyenin milyonda birinden az bir zaman içinde gerçekleşti. Evren bir anda değişip bir atomdan birkaç milyar kat daha büyük bir hale geldi. Sonra da bir beyzbol topu büyüklüğüne erişti. İlk anlardaki büyüme hızı sonraki 14 milyar yıldakinden daha fazlaydı.

Büyük patlamanın deneysel olarak kanıtlanabilmesi için evrenin o ilk dakikalarındaki ısı ortamının (milyarlarca derecelik) oluşturulması gerekir. Bu düzeye ancak parçacık hızlandırıcı deneylerle ulaşılabilir. Bu amaçla 1990'ların sonunda Cern'de kapsamlı bir deneysel araştırma süreci başlatıldı. Atom çekirdekleri çarpıştırıldı, elde edilen yüksek ısılarda çarpışma sonrasında ortaya sıvı çıkıyordu. Demek ki evrenin oluşum anı da sıvıydı. Bu bulgu bilim insanlarına evrenin oluşum anında kuarkların (atom çekirdeklerinin çarpıştırılmasıyla elde edilen proton ve nötronların yapı taşları) çok seviyede enerji yüklü olduklarını düşündürdü. Evren 1 saniyeden daha kısa süre içinde enerji topundan kuark çorbasına dönüşmüş olmalıydı. Sıvı evren yoğun ve sıcaktı. Sürekli etkileşen küçük parçacıklarla doluydu. Bunlar maddenin temel yapı taşlarıydı. 1964 yılında İngiliz fizikçi Higs başlangıçtaki sıvı evrenin bozon adını verdiği parçacıklardan fikrini ortaya attı. Higs bozonunun kanıtlanması büyük patlama için çok önemli bir kanıt oluşturacaktı. Cern'deki deneylerin önemli amaçlarından birisi de Higs bozonunun keşfedilmesiydi. Bu amaçla yerin 90 kilometre altında, 27 kilometre uzunluğunda, saç telinden daha ince olan borular içinde 300 trilyondan fazla proton ışık hızından daha fazla bir hıza ulaştırılarak defalarca

çarpıştırıldılar. Her proton çarpışmasının saptanması için saniyede 40 milyon kare fotoğraf çeken kameralar kullanıldı. Sonunda 2012'de Higs bozonu saptandı. Böylece büyük patlama sonrasında maddeyi oluşturan en temel parçacığa ulaşılmış oldu (Cansu B 2015a).

Sonuçta bilimin bugünkü gelişmişlik düzeyi nedeniyle konu hâlâ mistifiye edilmeye olanak tanıyan bir içerik taşıyor. Yaratılışçılar bu durumu hiç zaman kaybetmeden istismar ediyorlar. Dolayısıyla, termodinamiğin ikinci yasasıyla birlikte bilimin kendisi üzerinden istismar edildiği ikinci konu büyük patlama oluyor.

Öyle ki dinciler büyük patlama teorisini 14 milyar yıl önceki bu patlamadan önce herhangi bir maddi varlığın söz konusu olmadığı biçiminde pazarlıyorlar. Her şeyin, madde ve zamanın o patlamayla birlikte ortaya çıktığını, onun öncesinde yalnızca kesif bir boşluğun bulunduğunu ileri sürüyorlar. Dolayısıyla, tartışmayı, boşluktan, hiçlikten, maddeyi patlamayla yaratan bir gücün bulunması gerektiği noktasına kilitliyorlar. Bir adım daha atarak teorinin bir diğer önemli unsuru olan patlama sonrası ortaya çıkan genişleme evresini de evrenin bir sonunun bulunması gerektiği varsayımını gerekçelendirmek üzere kullanıyorlar. Böylece kendi büyük patlama teorileri tamamlanmış oluyor: Tanrı hiçlikten maddeyi, evreni yarattı, patlama öyle şiddetliydi ki evren o zamandan beri şişmektedir, böylece her şeyin olduğu gibi evrenin de sonu gelecektir. Ölümsüz, ezeli ve ebedi olan tek varlık Tanrı'dır. Bilim böylece kendisi Tanrı'nın varlığını, kudretini kanıtlamış olmaktadır.

Öyle ki dünyanın en bilimsel dergilerinden birisi olan New Scientist'ta 1994'de yayımlanan bir makalesinde Colin Priece (sonradan bilimi bırakarak papaz olduğu belirtiliyor) sözlerine şöyle başlıyordu: "Büyük patlama teorisi kutsal kitaba bu kadar mı ait? Veya başka bir şekilde ifade edelim, yaratılış hikâyesi bu kadar mı bilimsel? Hiç kimse büyük patlama hikâyesini Tekvin kitabının ilk iki bölümünün yazarlarından daha iyi takdir edemezdi." (Woods A, Grant T 2001: 185).

Burada ilk düzeltilmesi gereken çarpıtma büyük patlama teorisinin patlamanın hiçlikte, hiçlikten gerçekleştiğini savunduğunun ileri sürülmesidir. Gerçek tam tersidir. Teori patlamanın maddeye

ilişkin olduğunu, tekillikte gerçekleştiğini açıkça belirtir. Yani olmayan bir şeyin değil, sıkışık ve yoğun bir maddenin patladığını savunur.

Aslında evrenin büyük bir patlamayla oluştuğu varsayımına bilimsel zemin sağlayan bir başka keşif kozmik mikrodalgaların gözlenmesidir. Fikir ilk olarak 1948 yılında bir grup bilim insanı tarafından ileri sürüldü, ama 20 yıl sonra, bir radyo alıcısı yapmaya çalışan iki bilim insanının ortamda beklenenden çok yüksek sıcaklıkları tesadüfen keşfetmeleriyle kozmik mikrodalgalara gerçek manada ulaşılmış oldu (1965).

2013 yılında bu dalgalardan yararlanarak evrenin yaşının 13,82 milyar yıl olduğu bulundu. O zamana kadarki bilgi 13,7 milyar yıldı. 2014 yılında evrenin şişmekte olduğuna dair kesin bulguların saptanması büyük patlama teorisinin doğrulanması bakımından önemli bir gelişme oldu. Bulgulara göre evrenin şişmesi patlamanın ilk anlarında ışık hızından bile hızlıydı. Bu bulgu Einstein'ın hiçbir cismin ışıktan daha hızlı hareket edemeyeceği kuramını ihlal etmiyordu. Zira Einstein'ın kuramı evren içindeki maksimum hareket hızına ilişkindi.

Büyük patlamanın doğruluğuna ilişkin bir başka önemli kanıt ise antik radyasyonun keşfidir. Bu keşif ilgili bilim insanlarına 1978 Nobel fizik ödülünü kazandırmıştır (Cansu B 2015).

Evren genişliyor, ama giderek daha hızla genişliyor. Böylece galaksiler birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Öyle ki bir zaman sonra galaksilerin hareket hızlarının ışık hızına ulaşacağı ve dolayısıyla artık birbirleri tarafından görülemeyeceği düşünülüyor: Bir şey bizden ışık hızında uzaklaşıyorsa, o galaksiden bize gelen görüntünün ışık hızının yarattığı mesafeyi kapatması mümkün olamayacak demektir.

Bazı fizikçiler ise farklı evrenlerin varlığından söz ediyorlar. Teoriye göre şişmenin ortaya çıkardığı ilk büyük itmede uzay-zamanın farklı parçaları farklı oranlarda büyür. Farklı evrenlerin potansiyel olarak farklı fizik yasaları olabilir. Evrenlerin bugünkü şişme dereceleri birbirinden farklılık gösterebilir.

Buradan hareket eden bazı fizikçiler ise bizim evrenimizin deneyimlediği şişmenin ilk şişme olmayabileceğini savunan bir çoklu evren modelini savunuyorlar. Bu modelde kozmoz düzenli döngülerle şişen ve sönen evrenlerden oluşur (Akçay G 2015).

Büyük patlama teorisinin geliştirilmesini sağlayacak bir başka önemli gelişme Şubat 2016'da kütle çekim dalgalarının gözlenmesi oldu. Aslında kütle çekim dalgalarının varlığı fikrini 100 yıl önce Einstein ortaya atmıştı. 1992 yılında ise ABD'de doğrudan bu dalgaları saptama amacıyla bir enstitü kurulmuştu. Açıklama da zaten bu enstitüden geldi. Saptanan dalgaların kaynağı 1,3 milyar ışık yılı ötede, her biri yaklaşık 150 km çapta ve 30 güneş kütlesine sahip iki kara deliğin çarpışmasıydı. Kara delikler yaklaşık olarak güneş ışığının yarısı hızıyla birbirlerine girmişler ve uzayzamanda dalgasal değişikliklere neden olmuşlardı. Bu bu karakterde kaydedilen ilk dalgaydı. Süresi 7 milisaniyeydi. Bu bilimsel keşif kara deliklerin içinde neler olup bittiğini, büyük patlamanın ne zaman ve hangi karakterde gerçekleştiğini anlamamızı sağlayacak yeni keşiflerin bir öncüsü olarak görülüyor. Keşif aslında 1,3 milyar yıl öncesindeki bir olayın saptanması anlamına geliyor. Neden 14 milyar yıl önceki büyük patlama da bu şekilde saptanamasın? (Güven E 2016).

Evrenin genişlediği teorisi 1929'da Hubble'ın teleskopuyla yaptığı gözlemler üzerine inşa edildi. Hubble teleskopuyla galaksilerin uzaklıklarıyla doğru orantılı bir hızda bizden uzaklaşmakta olduklarını gösterdi. Hubble o zaman saniyede 25 bin mil hızla uzaklaşan galaksiler keşfetti. Yeni teleskoplar ise saniyede 150 bin mil hızla uzaklaşanları saptadı. Bunun üzerine ise evrenin tek bir yoğun maddeden başlamış olması gerektiği hipotezi eklendi.

Bunların tümünün araştırma ve bilme konusu olduğu çok açık ve dine bu bakımdan gerçekten de hiç söz düşmez. Bir kez daha belirtelim: Büyük patlama evrenin, maddenin, yokluktan var olduğunu savunmaz. Büyük patlama yaratılışçı iddiaları desteklemez. O her şeyin başlangıç noktası değil, bir ara dönemdir.

Üstelik büyük patlama kuramı büyük olasılıkla başka evrenlerin varlığını da zorunlu kılmaktadır. Çoklu-paralel evrenler kuramının ortaya çıkış nedeni de zaten budur. Büyük patlama bizim evrenimizin ortaya çıkışına ilişkin bir açıklamadır. Ama gözlemleyemediğimiz evrenler de olabilir. Evren, yukarıda da ima edildiği gibi, patlama ve çöküşlerin birbirini izlediği döngüsel bir hareket karakterine sahip olabilir.

Şu an evrenimize dair kesin olarak bildiğimiz şey evrenimizin bir ilk patlamanın sonunda ortaya çıktığı, sonraki saniyenin çok küçük bir dilimi içinde genişlemeye başladığı, ama o zaman kesiti içinde evrenin sıcak ve yoğun bir madde yığını halinde olduğu ve o zaman kesitinde bugün bildiğimiz fizik kanunlarının geçerli olmadığıdır. Evren sıfırdan, hiçlikten başlamadığı için, patlamanın gerçekleştiği andaki zaman da sıfır kabul edilemez. Patlama, evren 10 üzeri eksi 43 saniye yaşında iken patladı. Paralel evrenler hipotezi o 10 üzeri eksi 43 saniyelik zaman diliminin öncesinde ne olduğunu açıklamaya çalışıyor. Belki bugün gözlemlenen her bir kara delik bir başka evrene açılan bir penceredir. Bu bilimsel bir hipotezdir. Matematiksel olarak da tutarlı görülmektedir. Tek sorunu henüz deneysel olarak kanıtlanamamış olmasıdır. Ancak Einstein'in görelilik kuramları da, kozmolojik radyasyon da bir zamanlar aynı durumdaydı.

Dincilerin ise Tanrı'yı, o küçücük 10 üzeri eksi 43 saniyelik zaman dilimine sıkıştırmaya çalışacakları da kesin. Oysa hiç gereği bulunmuyor. Bilim nasıl evrenin bir patlama ile ortaya çıktığını, canlıların evrim geçirerek geliştiğini, canlılığın ilk yapıtaşları olan protein, lipit ve karbonhidratların hiçbir yaratıcının elinin değmesine gerek kalmaksızın daha ilkel kimyasallar üzerinden kozmik çorba içinde kendiliğinden evrimleştiğini kanıtladıysa, şimdi önüne koyduğu bu problem için de akla uygun bir açıklama getirecek, kendi yanılgılarını ayıklayacaktır.

Paralel evren kuramına göre, büyük patlama sonsuz sayıdaki evren-zarın birbirine çarpması sonucunda ortaya çıkar. Başka yerlerde başka boyutlarda da sonsuz sayıda büyük patlama meydana gelir ve sonsuz sayıda evren ortaya çıkar. Kimi matematik modellemelere göre çoklu evrenlerin birbirlerinden uzaklıkları 10 üzeri 29 metredir (Cankoçak K).

Büyük patlama kuramının yerini bir başka kuramın alıp almayacağı sorusu da ilginç bir sorudur. Ama bu soru zaten bilimin bütün kuramları için geçerlidir. Nitekim Newton'un kuramı Einstein kuramı tarafından yerinden edilmiştir. Ancak bunu aşılmış olarak nitelemek daha doğru olur. Zira bir gün büyük patlama kuramı bir başkası tarafından geçersizleştirilecek olsa da, büyük patlama kuramının bilime kazandırdığı pek çok yasa geçerliliğini

koruyacaktır. Örneğin evrenin statik değil, dinamik bir evrime sahip olduğu yönündeki yasa böyledir. Geçen yüzyılda evrenin değişiklik geçirmeyen statik bir yapıda olduğu, evrimin yalnızca biyoloji alanında geçerli olduğu düşünülüyordu. Bugün evrenin de evrim geçirdiği kabul edilmektedir.

Bütün bunlar bilimin konularıdır. Bu alanda, eğer neyin olup bittiğini anlamak, gelecekte nelerin olabileceğine dair nesnel analizler yapabilmek istiyorsak, kutsallıklara, imana, yaratıcı güce sığınmadan, akılla araştırmak zorunda olduğumuzu kabul etmeliyiz.

Bilim evrende ve canlılar dünyasında olup bitenleri anlamak, anlamlandırmak için sürekli gözlemler yapar, gözlemlerini biriktirir, analiz eder, hipotezler oluşturur, hareketin yasalarını belirler ve bu yasaları kapsayıcı kuramlar halinde genelleştirir. Bu arada ciddi yanlışlar da yapılır. Ancak bu akli süreçte ısrar edildiği taktirde yanlışların düzeltileceği, merak edilen sorunun daha doğru, bütünlüklü bir açıklamasına ulaşılacağı kesindir.

Bilimin güzelliği hiç bitmeyecek bir etkinlik olmasıdır. Nitekim her bilimsel çözüm aslında yeni bir bilimsel sorunun üretilmesi anlamına gelir. Bu bile maddenin ve hareketin sonsuzdan gelip sonsuza gitmekte olduğunun güzel bir kanıtıdır.

4- Kuantum: Her şeyin belirsizleştiği yönündeki istismar için malzeme

Bu konunun dinle ve dinci ideolojiyle alakasına odaklanmadan önce, neyi ifade ettiğini kısaca açıklamalıyız.

4-1- Kuantum: Öbekler, parçacıklar, paketler

Kuantum mekaniği ya da fiziği, madde ve ışığın atom ve atom altı seviyelerdeki davranışlarını inceler. Dalga mekaniği de denilir. Moleküllerin, atomların ve bunları oluşturan elektron, proton, nötron, kuark gibi temel parçacıkların davranışlarını konu edinir. Parçacıkların birbirleriyle ve ışık, x ışını, gama ışını gibi elektromagnetik radyasyonla etkileşimleri de inceleme alanına girer.

Kuantum kelimesi Latince kökeni "quantus"tan (büyüklük) gelir ve kuramın ele aldığı maddi kategorinin kesikli karakterine vurgu yapar. Sözlük anlamı olarak kuantum bir öbektir, bir pakettir.

Uyarılmış bir atom, bir ışık fotonu saldığı ve enerjisini daha yüksek bir değerden daha düşük bir değere düşürdüğü zaman, bir kuantum sıçraması yaşamış olur. Ortaya çıkan fotonun kendisi de bir kuantumdur, bir ışık öbeğidir. Foton bir enerji kuantumunu üzerine alır ve bu enerji kuantumunu, soğurulduğunda, örneğin retinamız tarafından, yaşamını sona erdirdiği noktada teslim eder. Kuantum teorisi ışığın, enerjinin hareketiyle ilgilidir.

4-2- Kuntum öncesi fizik ve fizikte kuantal gelişmeler

Kuantum öncesi klasik fizik, evreni bir süreklilik olarak modelliyordu. Nesnelerin konum ve momentum bilgilerini kullanarak, çeşitli kuvvet alanları içinde nasıl hareket etmeleri gerektiğini tahmin ediyordu. Başlangıcının Newton olduğu söylenebilir. Klasik fiziğin, ışığın hareketini açıklamaktaki yetersizliği, evreni üç konum ve üç momentumdan oluşan parçacıkların doldurduğu bir alan olarak ele almasına bağlıydı. Oysa madde salt parçacık karakterinde değildi.

Kuantum öncesi fizik üçe ayrılır. Kuvvet ve hareketin fiziği olarak mekanik, ısı, entropi ve hacimli maddenin fiziği olarak termodinamik ve elektrik, manyetizma ve ışığın fiziği olarak elektromagnetizma. Ayrıca Einstein'ın özel ve genel görelilik teorileri de, kuantum ölçeğinin dışında oldukları için, klasik fizik kapsamına alınır. Klasik fiziğin dallarının tümü kuantum öbekleri ve sıçramalarıyla değil, düz değişimle ilgilidirler. Klasik fizik, buhar makinesinin güçlendirilmesinde, radyo sinyallerinin iletilmesinde, aya astronot indirilmesinde şaşırtıcı derecede başarılıdır. Ancak atom altı ölçeğe inildiğinde durum tamamen değişir, çünkü bu ölçekte artık yasalar değişmiştir. İşte orada kuantum fiziği devreye girer.

Klasik fiziğin yetersizliği 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. 1900 yılında Planc enerjinin, 1905'te Einstein ışığın paketçiklerden oluştuğunu, yani süreksizlik gösterdiğini düşünmeye başladılar. Planc ışığın belirli büyüklükteki enerji paketleri tarafından yayıldığını ve soğurulduğunu ileri sürdü. Işık paketinin, yani kuantanın enerjisi frekansıyla orantılıydı. Frekans yükselip, dalga boyu kısaldıkça, kuantumun enerjisi artıyordu.

Einstein ise ışık demetini kesintisiz bir kuanta akışı olarak düşündü. Yüksek kuantalı bir enerji demetinin atoma çarpması elektronu yörüngesinden koparabilirdi. Bu enerji miktarı da ışığın

frekansıyla ilişkiliydi. Buna ışığın fotoelektrik etkisi dendi ve Einstein bu buluşuyla Nobel ödülü aldı.

Kuantum teorisinden önce ise ışığın dalgalar şeklinde yayıldığı düşünülüyordu ve buna dair veriler de vardı. Planc ve Einstein ile birlikte durum karmaşık bir hal almış, ışığın hem paketler hem de dalga biçiminde yayıldığı yönündeki iki görüş ise aynı anda doğru kabul edilir olmuştu. Açıkçası bu iki teorinin bilimsel şekilde birleştirilmesi gereği ortaya çıkmıştı.

Çok geçmeden Rutherford atomun küçük bir çekirdeğe sahip olduğunu kanıtladı. Böylece bilim dünyasında ilk kez atom altı dünyasına el atılmış oluyordu. Çekirdekten önce elektronun varlığı zaten biliniyordu. Şimdi ortaya çıkan bir diğer gerçek elektronların çekirdeğin çevresinde dönüyor olmalarıydı.

Bundan sonra sahneye Bohr (1913) çıktı. Elektronun çekirdek çevresindeki yörüngesinin dışarıdan gelecek bir etkiyle değişmesi sonucunda ortaya çıkacak enerjinin foton ışınımı yayılmasına neden olduğunu buldu. Bundan hemen sonra Compton (1923) Planc'ın gözlemlerinin niceliksel açıklamasını yaparak, Bohr'un atom çekirdeğine ve elektronların hareketlerine dair buluşunu da kullanmak suretiyle, elektromagnetik ışınımın parçacık karakterinde olduğuna dair bir kanıt sundu. Böylece kuantum kuramının netleşmesine ilişkin ilk somut adım atılmış oldu.

4-3- Kuantum dünyasındaki parçacıkların dalga hareketi

Nihayet Broglie 1923 tarihinde, doktora tezinde, ışığın hem parçacık hem de dalga karakteri taşıdığını gösterdi ve buradan hareketle de bütün madde çeşitlerinin aynı özellikte olması gerektiğini savundu. Broglie dalgalı yapıdaki ışığın parçacık özelliği göstermesi gerçeğinden hareketle, elektron gibi atom altı parçacıkların da ikili özellikte olmaları gerektiği hipotezini ileri sürdü. Parçacığın önemli özelliği olan momentin, dalganın önemli özelliği olan dalga boyuyla, matematiksel bir nicelik olan Planc sabiti üzerinden bağlantılı olması gerektiğini düşündü. Böylece parçacıklar dalgalar ve dalgalar da parçacıklar şeklinde ifade edilebiliyordu. Elektron bir parçacıktı ve dalga davranışı gösteriyordu.

Momentum kavramı klasik fizikte de vardır ve Newton fiziğinin konusu olan kütleli cisimlerin hareket hızını tanımlar. Klasik

fizikteki hız doğrusaldır. Atom altı ölçekte incelenen parçacıkların momentumu doğrusal değil, spin tarzındadır. Buradaki momentum açısal olarak tanımlanır ve bir topun kendi etrafında dönmesine benzetilir. Bu döngüsel harekete spin denilir.

Kuantum fiziği maddeyi konum ve momentuma sahip parçacıklar olarak değil, dalga fonksiyonu olarak tanımlar. Bu dalga fonksiyonu parçacığın bilgisini içerir. Dalga fonksiyonuna uygun sorular sorularak madde hakkında doğru fikir edinilebilir. Örneğin konum bilgisi için dalga fonksiyonuna "Parçacık nerede?" sorusu sorulduğunda alınacak yanıt, parçacığın sorunun sorulduğu anda nerede olduğuna ilişkindir. Kısacası, dalga fonksiyonu bir olasılık fonksiyonudur. Dolayısıyla, bir an sonra aynı soruya verilecek yanıt tamamen farklı olacaktır.

Klasik fizikte fiziksel dünyanın kesin ve tam olarak bilinebileceği varsayılır. Oysa gerçeklik böyle değildir. Çünkü gerçek dünya olarak tanımlanan ortam incelenen maddenin hareketine ilişkin pek çok değişkenin olasılıklarını içerir. İşte bu olasılıklar üzerine odaklanan kuram kuantumdur.

4-4- Kuantum dünyasındaki olasılıklar, belirsizlikler, kesinlikler

Maddenin olasılıklarına ilişkin somut durum Feynman tarafından çift yarık deneyiyle gösterilmiştir. Bu deneyde bir elektron ateşleyici tabancadan çıkan elektronlar, üzerinde A ve B diye iki yarık bulunan bir perdeye çarptırılırlar. Yarıklı perdenin arkasında elektronları kaydeden fotoğraf tabakasıyla kaplı bir perde vardır. Perdeye değen her elektron bu tabakada iz bırakır, görüntülenmiş olur. Tabakadaki kayıtlar elektronların parçacık şeklinde hareket ettiğini net olarak gösterir. Çünkü deliklerden geçen her elektron tabakada ayrı bir iz bırakır. Ancak iz sayıları arttıkça, bunların ortaklaşa yarattığı örüntü dalga şeklini alır.

Ancak buradaki daha ilginç bulgu, tek bir elektron yayıcı tabancadan çıkan elektronların deliklerden hangisinden geçtiğine ilişkindir. Tabancanın doğrultusu aynı olduğuna göre tüm elektronların aynı delikten, ya A'dan ya da B'den geçmesi gerekmez mi? Hayır böyle değildir. Çünkü aynı elektron her iki delikten birden geçmektedir. Zaten ortaya çıkan dalga örüntüsü de bu becerinin

sonucudur. Bu davranışı klasik fiziğin düşünce kalıpları içinde anlayıp, anlamlandırmak olanaklı değildir. Ancak kuantum fiziğinin açıkladığı da tam budur.

Bir parçacık olan elektron hareketi sırasında (ki sürekli hareketlidir) dalga fonksiyonu gösterdiği için, Feynman'ın çift yarığına doğru dalga olarak ilerler ve her iki delikten birden geçmeyi becerir. Bu beceri elektronun hem parçacık hem de dalga karakterinde olmasının sonucudur. Elektron dalgası üzerinde iki deliğin bulunduğu levhaya ulaşır, levhanın arkasında, bu iki delikten kırılarak geçmiş olan iki dalga olarak yoluna devam eder. Film kaplamada ortaya çıkacak dalga görüntüsü bu iki küçük etkileşiminin bir ürünüdür. Bir elektron atomun içerisinde yayılan bir olasılık dalgasıdır. Atomun içerisindeki tüm üç boyutlu uzama dağılmış olan bir dalgadır. Elektron dalgasının dağılımı yalnızca çekirdeğin çevresinde değil, aynı zamanda merkezden çevreye doğru, çekirdekten uzağa ve çekirdeğe doğru, içeriye ve dışarıyadır. Dönel titreşimlerle, içeri dışarı titreşimlerin bir bileşkesi olarak hareket eder. Bu nedenle ölçmeden önce konumunu kesin olarak bilebilmek olanaksızdır. Konumu ölçüldüğü anda kesinleştirilmiş olur. Kesinlik yalnızca ölçüm anı için geçerlidir. Elektronun kütlesi yoktur, boyutsuz bir nokta gibidir, ama momentumu, hareketi, enerjisi vardır. İşte elektronun bu karakteri bizi kuantum fiziğinin bir başka önemli kavramına götürür: Belirsizlik. Atom altı ölçekteki elektron ve diğer benzeri noktasal parçacıkların kendi ölçeklerinde bir sicim gibi hareket ettikleri de söylenir. Bunu savunan teori sicim teorisi olarak bilinmektedir. Bu titreşen sicimlerin, çapı 10 üzeri eksi 15 metre olan protonun büyüklüğüne ulaşabilmeleri için bin milyon kere milyar tanesinin birleşmesi gerekir. Bu ölçek için fiziğin belirsizliklerden, olasılıklardan söz etmesinden daha doğal bir şey olamaz. Ve belki de bugün belirsizlik diye tanımlanan sorun, fiziğin sahip olduğu ölçüm aletlerinin yetersizliğiyle alakalıdır.

Yukarıda madde/parçacık yapısındaki belirsizlikten söz ettik. Kuantum fiziğindeki belirsizlik, bazı gözlemlenebilir olguların bilinme derecesinin artmasının, diğerleri hakkındaki bilinme derecesinin azalmasıyla seyredeceğini ifade eder. Örneğin maddenin konum ve momentumuna ilişkin durum böyledir. Konumu iyi

bilinen maddenin momentumu, momentumu bilinen maddenin ise konumu o kadar az bilinir. Bu Heisenberg'in belirsizlik ilkesi olarak (1927) bilinen durumdur.

Heisenberg belirsizliği, çift delik deneyinde saptanan atom altı dünyadaki belirsizliği ölçümlemeye yarar. Bunun için de momentum ile konumu birbirinin değişkeni olarak ele alan bir modelleme geliştirir: Konum ölçümünün artan kesinliği ile momentumun azalan kesinliği arasında kaçınılmaz bir denge vardır. Heisenberg belirsizlik ilkesinin temeli budur. Daha net olarak şöyle ifade edilebilir: Bir elektronun ne yaptığı bilindiğinde nerede olduğu, nerede olduğu bilindiğinde ise ne yaptığı aynı kesinlik derecesinde bilinemez. Bu yaklaşım klasik fizik dünyasında hiçbir şey anlatmasa bile atom altı parçacık dünyasını anlamak için temel bilgidir. Bir elektronun yalnızca burada olması ya da burada olmaması gerekmez. Bu iki seçeneğin dışında geçerli olabilecek sayısız olasılıklar söz konusudur.

Heisenberg belirsizliğini belirleyen şey parçacığın dalga karakteridir. Dalganın frekansı ne kadar yüksek, yani dalga boyu ne kadar kısaysa, dalganın sonsuza doğru uzama ihtimali o kadar artacağı için, parçacığın momentumu kesinleştirmek olanaklı olsa bile, konumunu bilmek o denli zorlaşır. Buna karşılık frekansın azalması, yani dalga boyunun uzaması durumunda ise parçacığın hareket alanı kısalacağı için konumu o denli kesin olarak bilinebilir, ancak bu kez de momentumunu bilme bakımından kesinlik azalır.

Kuantum fiziğinin tamamen belirsizlikler ve olasılıklar üzerine oturduğu düşüncesi tamamen yanlıştır. Evet, enerji değişimleri belirli olasılıklar dahilinde gerçekleşmektedir. Ancak bunun ötesinde parçacıkların tamamının kütlesi, momentumu, lepton sayısı vb. gibi fiziksel parametrelerinin tamamı her bir hareket ve parçacık durumu için kesin olarak sabittir. Örneğin Flor-18 atomunun radyoaktif çekirdeğinin ömrü yaklaşık 9500 saniyedir ve kimse bu sabitliği değiştiremez. Bu sabitlik Florun her bir çekirdeği için geçerlidir. İşte bu kesinlikler kuantum ölçeğindeki belirsizlikleri belirli kılar. Bütün bunlar, fizikteki kuantal gelişmelerin bilimsel yöntemi geçersizleştiği şeklindeki argümanın saçmalığını ortaya çıkarır.

4-5- Kuantum dünyasının parçacıkları

Evrendeki bütün maddeler (hava, su, ateş, toprak...) bir metrenin on milyarda biri büyüklüğündeki atomlardan, atomlar kendilerinden on bin kat küçük çekirdek ile bir milyar kat küçük elektronlardan, çekirdek ise kendisinden on kat küçük nötron ve protonlardan oluşur. Proton ve nötronlar ise temel parçacık olan kuarklardan meydana gelir. Bu parçacıkların hareketleri günlük yaşamımızdaki maddelerin hareketlerinden tamamen farklıdır ve farklı yasalara tabidir. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi bu büyüklüklere ilişkindir.

Görüldüğü gibi kuantum fiziği atom altı dünyasının yüzlerce farklı parçacığıyla ilgilenir. Bu parçacıkların kendi ölçeklerindeki hareketinin yasalarını keşfetmeye çalışır. Bütün bu çaba Tanrı'nın sözünü ve kudretini kabul etmiş olsaydık tamamen gereksiz olacaktı. Ama o zaman da bu dünyanın hareketini anlama ve buradaki hareketi enerji olarak (nükleer) ele geçirme imkânımız hiç olmayacaktı.

Eskiden en küçük maddenin atom olduğu düşünülüyordu ve aslında bu düşünce içi tamamen boş biçimde eski Yunan felsefesinden beri kabul görüyordu. Atomun parçalanamaz olduğuna inanılıyordu. Sonradan elektronun keşfiyle birlikte (1897, Thomson tarafından) atomun da kendisinden daha küçük parçacıklardan oluştuğu anlaşılmış oldu. Sonrası ise çorap söküğü gibi geldi. 1930 yılında nötron ve foton keşfedilmişti. Artık neredeyse her gün bir atom altı parçacık keşfediliyor ve keşfedilen her parçacık yeni bir enerji türünün aktarıcısı olarak hayatımıza dahil oluyor.

Atom altı dünyasında iki farklı parçacık türü vardır: Temel ve bileşik parçacıklar. Temel parçacıkları başka parçacıklardan oluşmayan parçacıklardır. Bunlar fiziksel uzama sahip değillerdir. Bileşik parçacıklar ise başka parçacıklardan oluşurlar, dolayısıyla o parçacıklara parçalanabilirler. Fiziksel uzama ve mekâna sahiptirler, yok olabilirler. Elektron, foton ve müon temel parçacıklar iken, proton, nötron ve pion bileşik parçacıklardır. Hepsinin ölçeği atom altıdır.

Fizikçilerin şimdiye dek saptadıkları temel parçacık sayısı 23'tür. Bu sayının içinde henüz keşfedilmiş bulunan Higs bozunu yoktur. Bileşik parçacıkların sayısı ise yüzlercedir. Kaç tane olabilecekleri konusunda herhangi bir sınır verilememektedir.

Temel parçacıklardan altısı lepton olarak bilinir ve elektron buradadır. Yine altı tanesi kuark olarak bilinen parçacıklardır ve bunlar yeğin kuvvetlerden etkilenirler. Elektrik yükünün taşıyıcılarıdır. Temel parçacıkların kalan 11'i ise kuvvet taşıyıcı parçacıklar olarak isimlendirilir. Foton buradadır ve elektromagnetik etkileşimin sorumlusudur. Yine bu grupta yer alan W ve Z parçacıkları zayıf etkileşimden sorumludur. Dünyadaki her etkileşim leptonlar ve kuarklar arasındaki değiş tokuş sonucu ortaya çıkar. Değiş tokuş kimi parçacıkların yok olması kimilerinin ise ortaya çıkması anlamına gelir. Bu süreç bir kişinin elini sıktığımızda da gerçekleşir.

Heisenberg belirsizlik ilkesi atom altı dünyasındaki parçacıkların enerji ve konumlarını ne zaman değiştirecekleri konusundaki belirsizliği daha doğrusu olasılığı ifade eder. Belirsizlik demek enerji ve konumun bilinemeyeceği, kestirilemeyeceği anlamına gelmez. Parçacıklar arasında sürekli etkileşimin olduğu kesindir. Ve bu kesinlik bir olasılık dahilindedir. Fizikçiler bu olasılığı kesin olarak hesaplayabilmektedirler. Örneğin, bir elektronun her bir düşük enerji konumuna sıçrama olasılığını ve elektronun sıçramadan önce uyarılmış pozisyonunda kalmasının ortalama süresini bilebilirler. Elektron bu hesaplanan olasılık dahilinde düşük enerjili bir konuma sıçrama gerçekleştirdiğinde bir foton (yani ışık demeti) salacak, böylece toplam enerji korunmuş olacaktır. Aynı şey kütle konumu için de geçerlidir. Zira, fotonun salınması sonucunda elektronun kütlesi de bir miktar azalacaktır. Dolayısıyla enerjinin ve maddenin korunumu genel ilkeleri atom altı ölçekte de geçerliliklerini korurlar.

4-6- Evrendeki maddi etkileşimler, kuvvetler, bizi bir arada tutan güçler

Bugün, yaşadığımız evrenin ve onu oluşturan maddenin temel yapısı çok iyi biliniyor. Bu standart model denilen bir teori tarafından açıklanıyor. Standart model evrendeki hareketi dört temel kuvvetle açıklıyor: Kütle çekim, elektromagnetik, zayıf ve yeğin etkileşimler.

Kütle çekim etkileşimi makro ölçekli kütlelerin birbirleri üzerinde uyguladıkları çekim kuvvetini tanımlar. Newton'un klasik fiziği bu ölçekteki hareket yasalarını inceler. Kütle çekimi bizi dünyaya

bağlar, dünyanın üzerinden uzaya doğru kopmamızı engeller. Ayı dünyanın yörüngesine yerleştirir ve ayrıca galaksileri de dönen dev çarklar olarak bir arada tutar. Kütle çekimi evrenin bir ucundan diğer ucuna kadar uzanır. Ancak mesafe arttıkça etkisi düşer.

Elektromagnetizma denilen etkileşimin aracısı kütlesiz bir parçacık olan fotondur. Foton elektronun kuantal sıçraması ve enerji kaybetmesiyle ortaya çıkar, kütle çekimi gibi sınırsız bir uzama sahiptir, ancak mesafenin karesiyle ters orantılı olarak (kütle çekimi gibi) etkisi azalır. Evrendeki astronomik cisimler elektrik bakımından yüksüz olduklarından birbirlerini gravitasyonel olarak çekseler de elektriksel açıdan çekmezler. Elektromagnetizma kütle çekimine göre çok daha yeğin bir kuvvettir, ama geniş evrende pozitif ve negatif yüklerin birbirini götürmesi nedeniyle etkisi silinmektedir. Ama atom içerisindeki etkisi kütle çekimine belirgin derecede üstündür. Öyle ki kütle çekimi atomik alanda, bu ölçekteki parçacıkların ihmal edilebilir büyüklükteki kütleleri nedeniyle tümüyle göz ardı edilebilir. Atomun içinde proton ve elektronlar arasındaki etkileşim fotonların salınımı ve soğurulması aracılığıyla gerçekleşir. Elektromagnetik kuvvet denilen de zaten budur.

Yeğin kuvvet kütlesiz parçacıkların değişimiyle ortaya çıkar. Bu kütlesiz parçacıklara genel olarak bozon denilir. Bozonlar atom alto ölçeğin elektronları, nötronları, kuarkları arasındaki etkileşimin kuvvet taşıyıcısıdır.

Yeğin kuvvetin taşıyıcısı olan parçacığa gluon denilir. Yeğin kuvvet nükleer kuvvettir. Nükleer kuvvet kütle çekiminin ve elektromagnetizmanın aksine uzak mesafelere erişemez. Hareket mesafesi ancak bir protonun büyüklüğü kadardır. Gluonlar kuarkların proton mesafesinin ötesine çıkmasına izin vermez. Bu mesafe içinde bir kuark dışarıya doğru kaçtığında üzerindeki yeğin kuvvet artar ve yeniden eski konumuna doğru çekilir.

Kuvvetler panteonunda dördüncü ve son kuvvet zayıf kuvvettir. Zayıflık atom ölçeğinin diğer iki kuvvetine, elektromagnetizma ve yeğin kuvvete, göredir. Yoksa zayıf kuvvet de kütle çekimine göre yine kuvvetlidir. Bu kuvvetin değişim parçacıklarının adı W ve Z parçacıklarıdır. Bunların kütlesi protonun seksen katı kadardır. Ulaşma mesafesi çok kısadır. Çekirdeğin radyoaktif bozunumundan sorumludur.

Elektromagnetik kuvvetler atomlar üzerinde birbirini sıfırlar. Zayıf ve yeğin kuvvetler ise atom altı ölçekte, atomdan elektronun kopmasından ve yıldızlardaki element üretiminden bu ikisi sorumludur.

4-7- Kuantal belirsizliklerden idealizm üretilemez

Kuantum teorisinin atom altı dünyasındaki hareketin olasılıklarına ilişkin bir kuram olduğu ortaya çıkıyor. İşte tam bu noktaya din istismar edici tarzda müdahale ediyor ve kuantum kuramının bizzat kendisinin bütün kesinlikleri ortadan kaldırdığını, dolayısıyla bilimdeki kesinliği yıktığını, bilimsel yöntem diye bir şey olmadığını, evrenin sırlarına ulaşılamayacağını ileri sürüyor ve buradan da yeniden Tanrısal dünyayla bağlantı kuruyor. Dünyanın, evrenin, canlıların, kısaca maddenin bilinebileceği konusundaki materyalist felsefenin bu şekilde geçersiz kılındığını, kuantumun ontolojik manada idealizmi doğruladığını söylemeye çalışıyor.

Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi felsefenin iki temel sorunu maddeye ilişkindir: Madde bilinebilir mi (ontolojik soru) ve bilinebilir kabul ediyorsak nasıl bilinebilir (epistemolojik soru)? Dinin esas derdi ilk soruyladır. Zira maddenin bilinemeyeceğini ileri sürmek ve bunu kanıtlamak, maddenin Tanrı tarafından yaratıldığına ilişkin inanç açısından yol açıcı olacaktır. Din, maddenin bilinebilir olduğunu düşünmenin, Tanrı'ya atfedilen yüceliği, yaratıcılığı, bilinemezliği, kavranılamazlığı yerle bir edeceğinin, Tanrı'da görülen bütün gücü akla, bilime, insana vereceğinin farkındadır. Bu nedenle, ısrarla, maddeyi, varlığı tam olarak bilmenin olanaklı olmadığını, varlığın ancak yaratanın izin verdiği ölçüde bilinebileceğini savunur. Kesinsizlik ilkesine dayanan kuantum teorisi bu nedenle dinin istismarına açık bir alan durumundadır. Heisenberg'in belirsizlik teorisi dincileri fazlasıyla memnun eder.

Ancak gerçeğin bununla hiç ilgisi yoktur. Bir kere belirsizlik atom altı dünyada geçerlidir ve diğer ölçekler için klasik fizik kuramı geçerliliğini korumaktadır. Örneğin çift yarık deneyi bir tenis topuyla, tenis ağı üzerinde yapıldığında, tenis topunun yalnızca bir delikten geçtiği ve arkadaki duvarda da yalnızca kendi izini bıraktığı görülür. Dolayısıyla atom altı dünya için söz konusu edilen belirsizlik durumu günlük hayatta kesinlikle söz konusu değildir.

Tenis topunun hangi delikten geçeceğini, attığımız yön belli ise kesin olarak bilebiliriz. Duvara hangi hızla çarpacağını, duvarda ne şiddette bir etki yaratacağını da, topa vurma hızımızı, duvarın uzaklığını, topun yapıldığı malzemenin cinsini, topun büyüklüğünü biliyorsak kesin olarak hesaplayabiliriz.

Ayrıca, sözü edilen belirsizlik olasılıksaldır. Ait olduğu parçacık hareketine ilişkin kesin tahminlerde bulunmak mümkündür. Ek olarak hareketi olasılıksal olan parçacığın bütün özellikleri (kütle, momentum vb.) kesin olarak bilinebilmektedir.

Fakat kuantum teorisinin saptadığı belirsizlik konusunda daha önemli bir başka şey vardır: Her ne kadar atom altı dünyadaki hareketler bize rastlantısal nitelikte ve belirsizlikler içeriyor olarak görünse de, aslında, bütün bunların henüz bilemediğimiz ve yine o dünyaya ait maddi karakterli ayrıntılar tarafından belirlenmekte olduğu ihtimali. Bu bilinmezlik ölçüm araçlarının yetersizliği sonucudur. Bilimin bundan sonra odaklanacağı konulardan birisi de şüphesiz budur. Nitekim Higs bozonunun keşfedilmesine yönelik Cern deneyleri yıllar süren böylesi bir teknolojik gelişme sonrasında başlayabilmiştir. Bundan dolayı kuantal olasılık nihai anlamda bir kesinliğe dayanır. Atom altı dünyasının parçacıklarının olasılıksal hareketinin hesaplanabilmesi de bunu ifade eder.

Yani bu bakımdan bile işe Tanrı'yı karıştırmanın herhangi bir gereği bulunmaz. Yapılacak tek şey yalnızca belirsizlikleri yaratan maddi süreçleri ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Yani iş Tanrı'da değil yine akıldadır.

Atom altı ölçekte belirsiz ve düzensiz hareketler sergileyen elektronlar, kuarklar vb. parçacıklar nasıl oluyor da açık, tahmin edilebilir ve güvenilir görünen makro ölçekli gündelik deneyim dünyasını oluşturabiliyor. Görüldüğü gibi yine bir soru üretmiş durumdayız. Tanrıdan diyerek kestirip atabilirdik. Ancak o zaman milim yol etme kat etme şansımız olmazdı.

Yukarıdaki soru evrenin oluşumuna ışık tutacak derecede önem taşır. Çünkü evrenin oluşumu atom altı parçacıkların etkileşimiyle başladı. Bu olasılıklar ve belirsizlikler dünyasından, her şeyin kesin olarak öngörülebileceği ve fizik dünyası açısından Newton fiziği yasalarına tabi gündelik dünyaya nitel bir sıçrama gerçekleşti.

Bu gelişme, atom altı ölçeğin maddesel yapılarının kendi iç etkileşimleri sonucunda organize olmalarıyla ilgilidir.

Atom altı dünyasındaki belirsizlikler ve olasılıklar, bu dünyanın parçacıklarının gerçek olmadığını göstermez. Atom altı ölçekte de, bilim, tam olarak nesnel bir gerçeklikle ilgilenir durumdadır. Ancak o ölçekteki gerçeklik gündelik hayatımızdakinden farklıdır. Dolayısıyla o dünyanın gerçekliğinin kavranması için öncelikle o dünyanın yasalarının bilinmesine gerek vardır.

Kuantum fiziğinin olasılıksal karakterinden hareketle bu teorinin bilgiye dayanmadığını ileri süren idealist görüşler yanlıştır. Kuantum fiziği olasılık yasalarına dayanır. Ama bu ele aldığı olguları belirsizliklere, bilinmezlere terk ettiği anlamına gelmez. Yanıtı nettir ve tek bir açıklama sunar. Bu açıklama atom dünyasının hareketine ilişkindir. Atom altı dünyasındaki belirsizlik de matematiksel bir denklemle ifade edilebilen niceliksel bir kesinliktir. Kuantum fiziğini yanlışlamaya yönelik deneylerin hiç birisi başarıya ulaşamamıştır.

Kuantum fiziği olmasaydı, güneşin neden parladığı, gökyüzünün neden mavi olduğu, masanın üzerindeki kitapların neden yere düşmediği açıklanamazdı. Kuantum kuramı atom altı dünyaya, mikro dünyaya ilişkindir. Oradaki hareketi açıklar. O dünyadaki parçacıklar sürekli bozuşma, değişim halindedirler. Dolayısıyla dışarıdan kendilerini gözlemeye yönelik bir ölçüm yapılıncaya kadar hem kendileri hem de bozuşmuş hallerindedirler. Ancak bu ikili durum, kendileriyle ilgili kesin ölçümler yapılamayacağı ya da o dünyadaki hareketin belirsiz olduğu anlamına gelmez. Kuantum dünyası rastlantısallık ile zorunluluk arasındaki diyalektiğin her an işlediği bir ölçektir.

Dolayısıyla kuantum fiziğini dayanak olarak kullanıp her şeyin belirsiz olduğu ve bilinç altı dünyasına dayandığı ya da bilinç ötesi yüce bir güç tarafından yönetildiği iddiaları tümüyle gerçek dışıdır. Kuantum fiziğinin ilgilendiği ve kuantum yasalarının geçerli olduğu atom altı ölçek, gündelik deneyimlerimizle fark edilebilir nitelikte olmadığı ve ancak deneysel olarak gözlenebildiği için bu tür idealist iddialar ortaya atılmakta ve dinsel cehaletin hâkim olduğu ortamda kendisine inanacak bir kitle de yaratabilmektedir (Kuantum teorisi için bkz Cankoçak K 2012; Ford KW 2014; Polkinghorne J 2014).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Nasıl Bilgileniriz? İnsan Aklı Nasıl Çalışır? Epistemoloji

Din kolay bir sistem. Dine inanmak kolay bir zihinsel süreç.

Bunun nedeni söylediklerini herhangi bir akli sürece, herhangi bir kanıta dayandırmaya gerek hissetmeksizin, sorgulamadan inanılması gereken kodlar olarak tabanına doğru iletmesi, daha doğrusu buyurması. Dinin arkasında sınıflı toplumsallığın egemenleri ve sınıfsal eşitsizliklerin ezilenlerde yarattığı çaresizlik olmasa, bilimin bu kadar gelişmiş olduğu bugün, din inancı bu denli yaygın olamaz, din üzerinden toplumsal ve siyasal ölçekte bu denli kolay örgütlenilemezdi.

Bu anlamda din çok şanslı. Kapitalist düzen kendisini açık biçimde besliyor.

Din bir yandan da insanın içine korkular salarak, bu dünyada din dışında yaptıklarının hesabının bir zaman mutlaka sorulacağı tehdidiyle, insanlarda, söylediklerinin dikkate alınması gerektiği konusunda tereddütler yaratarak kendisini var ediyor. Bu strateji özellikle eğitimsiz, bilimin sunduğu bilgi ve somut olanaklardan bihaber ve aynı zamanda da ezilmekte olan kesimler üzerinde etkili oluyor. Din akılla, değil, korkuyla örgütleniyor. Bu, insani düzeyde, "ya cehennem varsa" korkusudur ve bilimin halklaşamamış olması bu korkuyu yaygınlaştırır.

Bilim ise zor iş. Bu bölümde bilimsel sürecin nasıl işlediği, insanın bilgiyi nasıl ürettiği, aklını nasıl işlettiği, somut ve gündelik yaşam ve gereksinimlerin insanı pratik faaliyetinde nasıl bilimsel davranmaya zorladığı gibi konular üzerinde duracağız. Bilgilenmenin yöntemlerini ele alacağız.

Bunu yapmaktaki amacımız, dinde ileri sürülen ve inanç konusu olarak dayatılan kuralların yaşamla neden ve nasıl bağdaşmaz olduğunu ortaya çıkarabilmek. Böyle bir çaba dinin koyduğu kuralların ve yaşam tarzının yaşama uygun ve hatta yerine göre bilimsel olarak sunulmasının, neden gerçeklere tamamen aykırı olduğunu gösterebilmek bakımından da gerekli.

Din, koyduğu kuralları yalnızca bir inanç konusu olarak ele alsa, kurallarını toplumsal yaşamı şekillendirmek üzere dayatmasa böyle bir çabaya gerek hissedilmeyebilir. Ancak öyle değil. Din kendisine göre yaşanması gerektiğini buyuruyor. Yani kendisini toplumsallaştırma hedefine sahip. Burada da durmuyor. Kendi kurallarının, görüşlerinin, bakış açısının yıllar içinde bizzat bilim tarafından doğrulandığını, dolayısıyla bilimsel, gelişkin, akılcı bir öğreti olduğunu, binlerce yıl önce kutsal kitaplarda yazanların, bugün de, bilime perspektif sunan bir genel geçerliğe sahip olduğunu iddia ediyor. Kendisini akıl ve bilim yerine koymaya çalışıyor. Bu, dünyayı ele geçirme hedefidir.

Hiçbir deneyselliğe, akli analize dayanmayan dogmaların bu denli geçerli ve güvenilir bilgiler olarak sunulması insanlığın gelişimi bakımından başlı başına büyük bir risk oluşturuyor. Bunların bilgi olarak kabul edilmesi bilgiyi ve aklı gereksiz hale getiriyor.

Dinin toplumsal yaşama, bilime, akla bu müdahalesi, onun içeriğinin, akıl yürütme yönteminin, bilgi diye kodladıklarının gerçek içeriğinin analiz edilmesini zorunlu kılıyor.

O nedenle, bir önceki bölümde, dinin temel bilimsel buluşları kendi çıkarları için tamamen spekülatif ve pragmatik biçimde nasıl istismar ettiğini inceledikten sonra, şimdi bu bölümde, gerçek bilginin nasıl üretildiği noktası üzerinden ilerleyeceğiz.

1- Epistemoloji alanındayız

Şimdi tam olarak epistemoloji alanındayız. İlk bölümden de hatırlanacağı üzere epistemolojinin sorunu ya da ilgi alanı bilginin

kaynağı, kaynağın, yani gerçekliğin bilinip bilinemeyeceği, bilginin nasıl elde edileceği, doğruluğu ve sınırları konularıdır. Burası tam da bilim ile dinin yüzeylerinin birbirleriyle kesiştiği bir kavşaktır. Din kendi söylediklerinin bilimsel olduğunu ileri sürerken, bilim ise bilgi edinmenin yöntemlerini tanımlarken birbirlerinin alanıyla temas haline geçiyorlar ve/ancak dinin iddia ettiği gibi yollarını birleştirmiyorlar. Temas eder etmez, bilim, birbirleriyle olan farklılıklarını net olarak ortaya koyuyor. Bilim inancı reddediyor. Din kabul etmese de durum böyle.

Bilim ile din uyuşmaz. Bilgi olarak kodladıkları şey bile birbirinden tamamen farklıdır. Schopenhauer (2014: 37) o nedenle şöyle yazar: "Eğer her şeyi kendinize tabi kılmak istiyorsanız, o zaman akla tabi olun."

Epistemoloji şu sorularla ilgilenir: Neyi bilebiliriz, bilgimiz nesnenin bilgisiyle mi sınırlıdır, nesne nedir, nesneleri oldukları gibi mi yoksa bize göründükleri gibi mi biliriz, bilginin kaynağı nedir, duyumlar mı, deney mi, deney öncesinde sahip olduğumuz bilgi var mıdır, doğru nedir, nasıl ölçülür, duyumlarımız ve algılarımız nesnelerden bize doğrudan mı yansır, yoksa bunlar yalnızca bize ulaşan izlenimler midir, bilgi yalnızca nesnenin görünür yanıyla mı sınırlıdır, nesnenin bizden bağımsız halini bilebilir miyiz, nesne bilinç ilişkisi nasıldır, bilinçten, özneden bağımsız nesne var mıdır, bilme süreci nasıl işler?

Bu soruların insanlık tarihindeki kökeni şüphesiz çok eski. Sorulara verilen yanıtların çağlar boyunca artık yerleşiklik kazanmış kimi akımlar üzerinden gruplaştıkları da açık. Örneğin sensüalizm'e göre (duyumculuk), nesneleri ancak bize göründükleri kadarıyla bilebiliriz. Ampirizme göre bilginin temel kaynağı duyumlarımızdır, ama bilgi için zihnimizin duyumları işlemesi gerekir. Septisizm (şüphecilik) ne duyumların ne de zihnimizin bilgiye ulaşmada yeterli olacağını ileri sürer, böylece insanın kaderinin hep bir şüphe durumuyla malul olduğunu söylemiş olur. Rasyonalizm, gerçeği akla uygun olan diye tanımlar. Rasyonalizmin bir türü, bilginin nesnenin kendisinin değil, görünüşünün bilgisi olarak zihnimizin bir konstrüksiyonu olduğunu savunur. Buna göre zihnimiz apriori kurallar, kategorilerle doludur ve biz nesneyi ancak bunların dolayımı üzerinden bilebiliriz. Bu haliyle

bilgi nesnenin aklımızdaki apriori kategoriler üzerinden tasarımlanmış soyutlamasıdır. Materyalizm ise nesnenin bilinçten ayrı objektif varlığını iddia eder, bilmeyi insanın gerçeklik üzerindeki pratik eylemi olarak tanımlar. Bu idealist düşünce yelpazesi içinde en önemlileri ampirizm ve rasyonalizmdir. Diğerleri bu ikisinin varyantları gibidir. Dekart ve Kant rasyonalizm, Bacon, Hume ve Stuart Mill ampirizm için örnek verilebilir. Leibniz ve Aristo doğanın bilinemeyeceğini, bilginin de nesnenin bilgisi olamayacağını düşünürler. Onlara göre bilginin kaynağı akıldır.

Bir ampirist olarak Hume bilginin kesinliği, yani nesneyi tanımlamaktaki yeterliliği noktasında şüphecidir. Hume'a göre nesnenin bizden bağımsız bir gerçekliği yoktur, nesnenin kendisini değil, ancak ondan gelen duyumları bilebiliriz. Hume böylece doğa bilimlerinin deneyimleme metodolojisini reddeder. Hume açısından, bir nesnenin bir diğeriyle bağlantı içinde olması demek, bu nesnelerin bizim zihnimizde bağlantı içinde olmaları demektir.

Rasyonalizmin saf hali idealizmdir. Platon'dan başlar. Ona göre duyumlar bir şey söylemez. Dünya zihnin bir ürünüdür. Çünkü gerçek dünyada eksiksiz rasyonalite vardır. Gerçek dünya bizim düşüncelerimizin, ideaların dünyasıdır. Akılla bilinebilir ancak. Akıl ise zihinsel süreçlerdir, idealardır. İdea Leibniz'de, Tanrı'dır. Leibniz gerçek dünyayı Tanrı'nın kendi zihnine uygun biçimde yarattığını söyler. Tanrısal zihin ile insan zihni arasında bir türdeşlik vardır. Spinoza'da ise ikisi özdeştir. Bu haliyle Spinoza panteisttir. Tanrı'yı dünyada bulur, dünyayı Tanrı olarak görür. Bu idealist filozoloflara göre gerçek dünyanın bilgisine ancak zihinsel süreçlerle, aksiyomlarla ulaşılabilir. Duyumlar ise ikincil derecede önemlidir. Rasyonalistler tümdengelimcidir. Onlara göre aklın doğruları zorunlu iken, olgusal doğrular rastlantısaldır. Zira akıldaki doğrular Tanrısal kökenlidir.

Leibniz aynı zamanda şüphecidir. Bilginin nesnel karakterini yadsır. Ona göre nesnenin duyumlanması daha o anda zihinsel bir etkinlikle mümkün olur. Duyum nesneden doğrudan özneye, bilecek insana ulaşan ve insanın zihninde dolayımsız yansı yaratan, etki bırakan bir olgu değildir. O nedenle duyum ile zihinsel faaliyet ayrıştırması yalnızca bir soyutlamadır. Leibniz duyumsal denilen bir şeyin olmadığını, her duyumun zihnin ürünü olduğunu,

geçmişteki duyumların ise ancak Tanrısal bir etkinin zihindeki ürünü olarak ortaya çıkmış olmaları gerektiğini düşünür. Rasyonalisttir. Rasyonalizme Tanrısal iradenin varlığına ulaşacak kadar tasarımsaldır.

Görüldüğü gibi rasyonalistler duyumlara, ampiristler ise zihinsel etkinliğe yer vermez. Ama belirgin bir ortak noktaları vardır. Her ikisi de gerçekliğin bağımsız olduğunu reddetmiş olurlar. Ampirizm gerçeklikten başlar, ama onu duyumlar olarak zihinde kendisi olmaktan çıkarır. Rasyonalizm ise dogmalarıyla gerçekliği boğar.

Ampirizmdeki duyum gerçekliğin zihinde subjektif olarak biçimlendirilmiş halidir. Nesnelliğini böylece yitirmiştir. Rasyonalizmde ise gerçekliğin bilgilenmede yeri yoktur. Gerçeklik ön belirlenmiştir. Bilgi zaten aklımızdadır ve gerçeklik bunun yansımasından başka bir şey değildir.

Rasyonalizm serbest bırakıldığında şu noktalara kadar sürüklenebilir: Bilinçten, tasarımdan ayrı bir gerçeklik yoktur. Ancak tasarımlanan bilinebileceği, bilinen tasarımsal, evren algılayamayacağımız büyüklük ve karmaşıklıkta olduğu için tasarımlayan da ancak Tanrısal kudrette bir varlık olabilir. Bir yerden sonra öznel idealist aşamaya, yani herkesin dünyasının kendi zihninde tasarımladığı bir soyutluk olduğu iddiasına kadar varabilir.

Ampirizm serbest bırakıldığında ise nesnenin ancak görünür kısımlarıyla bilinebileceği, bilmenin herhangi bir akli, zihinsel faaliyet gerektirmediği, zihinsel faaliyetin nesneyi bozacağı noktasına kadar ulaşır. Ampirizm bu haliyle nesnenin, gerçekliğin tam olarak bilinemeyeceğini söylemiş olur.

Ampirizm gerçeği tam bilemeden bırakırken, rasyonalizm ortada bilinecek bir gerçeklik bırakmaz.

Rasyonalizm nesnel gerçekliği aklımızla, Tanrısal iradeyle bilebileceğimizi söyleyerek gerçeğin nesnelliğini inkâr etmiş, ampirizm ise gerçeğin ancak çok sınırlı biçimde bilinebileceğini söyleyerek bilinemezciliğe kapı aralamış olurlar.

Bilginin kaynağı konusundaki tartışma bilimsel yöntemin ne olması gerektiği noktasında devam eder. Rasyonalistler bilimsel yöntem olarak tümdengelimi, ampiristler ise tümevarımı savunurlar. Zira rasyonalizmde bilgiyi ön belirleyen idealdır, yaratandır.

Ampirizmde ise bilgi için duyular toplanmaktadır. Rasyonalizm tam idealizm iken, ampirizm bir biçim ve düzeyde nesnel gerçeklikle ilgilidir. Dinin felsefi dayanağı esas olarak rasyonalizmdir. Ampirizm ise duyumları zihninde eğip büktüğü için bilinemezciliğe ve nihayetinde dine kapı açar.

Ampirizm, rasyonalizm çatışması devam eder. Marksizm öncesi dönemin temel gerilim ekseni burasıdır. Hobbes zihinsel ide fikrine karşı çıkar. Locke rasyonalizmi eleştirir. Ona göre idelerimizin kaynağı duyumlardır. Doğuştan ide yoktur. Zihnimiz başlangıçta boş bir kağıttır. Duyumları zihnimiz yorumlar, dizgeler ve kurallaştırır, fikirler üretir. Bu haliyle zihinsel süreçler ve kavramsal çıkarımlar duyumların doğrudan yansıması değildir. Apriori ide psikolojik bir sayıltıdır. Matematiğin dayandığı mantık ilkeleri bile tümevarımla elde edilmiş genellemelerdir. Tüm bilimlerin temeli tümevarımdır. Karşı uçta bir rasyonalist olarak Berkeley çıkar karşılarına. Berkeley'e göre var olmak algılanmış olmaktır. Berkeley tam idealist noktadadır. Tanrı'nın kafamıza yerleştirdiği idelerden söz eder. Mach, Berkeley'den daha güçlü bir sensüalisttir. Ona göre zihne mal edilen ilke ve ideler rasyonel inançlar topluluğudur.

Ampirizm ile rasyonalizm arasında bir sentez gibi Kant yer alır. Kant aslında rasyonalizm ekolünden gelir. Sonradan Hume'un etkisiyle dogmatik uykusundan uyandığını belirtir. Ama ampiristleri de eleştirir. Ona göre bilgi deneyle başlar. Ama deney tek başına bilgi yaratmaz. Duyumlar ile zihnimizin karşılaşması gerekir. Kant'a göre insanda salt bilme yetisi diye bir şey yoktur. Platon, Aristo ve Leibniz'i salt aklın bilgi üretebileceği konusundaki düşünceleri nedeniyle eleştirir. Salt aklın duyumlardan bağımsız bilgi üretme çabası metafiziği hazırlar. Zihnin duyumsal içerikten bağımsız çalışması bir fabrikanın hammaddesiz çalışmasına benzer. Ama zihnin tabii ki bir işlevi vardır: Duyumlara biçim vermek. Salt duyusal kaynaklı deney olamaz. Duyumların zihinde işlenmesi gerekir. Ama özne dış dünyadan aldığı duyumları apriori formlar altında bilgiye dönüştürüyorsa, yani duyumlar bir kalıp üzerinden işleniyorsa elde edilecek bilgi nesnenin yansıması değil, onun bize ait formlar altındaki görünüşünün bilgisi olabilir ancak. Bu nedenle özne tam olarak bilinemez. Biz ancak nesnenin

kendinde şeyini bilebiliriz. Yani bilgi öznenin zihinsel süreçleriyle dönüştürdüğü kendinde şeyin bilgisidir. Doğrudan nesnenin bilgisi değildir ve bu olanaklı da değildir. Bilimsel bilgi bu haliyle bir görünüş bilgisi, fenomenal bir bilgidir. Gerçek bilgi değildir. Kant'ın düşüncesi bu haliyle idealist felsefenin sınırları dahilindedir. Nitekim kendisi de kendi düşüncesini "eleştirel idealizm" olarak tanımlar (Wood AW 2009: 91). Kant doğada bulduğumuz yasaların bizden kaynaklı olduğunu kabul eder ama bunun kökeninin zihinsel olduğunu ileri sürer. Nedenselliği zihinsel faaliyetlerimizle üretiriz. Nedensellik doğada içkin bir şey değil, bizim doğayı düşünme formlarımızdan birisidir. Kant'a göre nedensellik zihnimizdeki apriori rasyonelliğin tekil olaylara uygulanmış halidir. Kant bu yaklaşımıyla öz olarak nesneli reddetmiş, nesnel gerçekliğe zihni kılmış olur. Ancak buradaki durum üst belirlenmiş zihnin hâkimiyeti değildir. Kant'ın zihnini belirleyen nesnel gerçeklikle bağlantılı duyumlardır. Sorun Kant'ın duyumlara nesnel gerçeklik karşısında özerklik tanımış olmasıdır (Ampirizm ve rasyonalizm konusundaki tartışmalar için bkz Özlem D 1995: 33-47; Lecourt D 2013).

Görüldüğü gibi değişik düşünce akımlarının ortak derdi, gerçekliğin nasıl bilineceği konusudur. Nasıl biliriz? Bildiğimizi sandığımız şey gerçeğin kendisi midir; gerçeklikten kaynaklanan duyumlar ne derecede objektiftir, ne derecede kendimizden kattıklarımızla gerçeği ifade etme özelliklerini yitirmişlerdir? Bilgiye zihnimizden ne katarız, ne kadar katarız; gerçekliğin zihinde yorumlanması bilgimizin de gerçek dışı kaldığının mı kanıtıdır? Bu soruların tümü epistemolojik manada önemlidir. Ancak bu tartışma bir noktada siyasal bir içeriğe sahip olan sonuçlara bağlanır. Ampiristler duyumlarımızın gerçeği tam olarak yansıtamayacağını, rasyonalistler ise gerçek dediğimiz şeyin zihnimizdeki ideaların, zihnimize yerleşmiş Tanrısal iradenin yansımasından başka bir şey olmadığını söylerler. Sonuç olarak her ikisi de aynı kapıya çıkmış olur: Gerçek bir yanılsamadır diyen ampirizm de, gerçek Tanrı'nın suretidir diyen rasyonalizm de. İdealisttirler. İdealizm gerçeğin (en azından tam olarak) bilinemeyeceğini, bilindiği sanılanın gerçek olmadığını değişik jargonlarla ifade eder.

Din de zaten bu değil miydi? Gerçeğin Tanrısal iradenin yansıması olduğunu, bu nedenle bilinmesinin olanaklı olmadığını, ancak Tanrı'nın izin verdiği ölçüde bilinebileceğini, gerçeğin içinde hep bir bilinmeyenin kalacağını ileri sürmüyor muydu?

Bütün idealizm türleri, yani bilgi konusunda şüphe besleyen, insanın aklına güvenmeyen, gerçekliğe yaratanı, ideaları karıştıran bütün spekülasyonlar sonuç olarak nesnel gerçekliği de reddetmiş olurlar.

Oysa insan hayatını geliştirecek yönde sürekli bilgi biriktiriyor. O halde bilgi konusunda yaratılan şüphenin geçerliliği bulunmuyor. İdealizm çaresizlik salgılamaya devam etse de insan bilgi üretmeyi sürdürüyor, bilgi üretmenin yöntemini de üreterek.

2- Bilim: Maddi gerçekliği anlama eylemi

Dinciler kendi metafizik, apriori düşünce sistemlerinin bilimsel olduğunu ileri sürüyorlar. Böylece, tamamen inanca, sorgusuz itaate dayalı kurgular için bilimsel dünyadaki baş döndürücü gelişmeleri dayanak olarak kullanmaya çalışıyorlar. İddiaya göre, bilimin keşifleri kutsal kitaplarda çok önceleri yazılmış Tanrı'nın sözünün giderek daha fazla derece kanıtlanmasından başka bir şey değildir. Bilim kutsal kitabı doğrulamaktadır.

Aslında bu noktada dinciler açısından önemli bir tutarsızlık da söz konusu. Madem ki kutsal kitaplar, her şeyi bilen, gören ve yöneten Tanrı'nın iradesinin bir yansısı, evrende var olan her şey Tanrı'nın yaratısıdır, o halde kutsal kitaba dünyevi bir dayanak, kanıt aramak zorunda kalınmaması gerekir. Kutsal kitaba dünyevi bir faaliyet olarak bilimden dayanak arama çabası, en azından, din sisteminin kendine güvensizliğinin göstergesidir.

Ama zaten böyledir. Bundan önceki bölümde açık biçimde ortaya koyduğumuz gibi, bilimsel gelişmeler Tanrı'nın sözünü tamamen yanlışlıyor. Dünya altı günde yaratılmadı. Dünyadaki canlılar bugün oldukları şekillerinde var olmadılar. Yaşam milyarlarca yıl süren ve cansız maddeden başlayan evrimsel bir sürecin sonucunda gelişti. Büyük patlama yoktan bir var oluşun göstergesi değil, zaten var olan maddenin form değişikliğidir. Entropinin ve düzensizliğin artışını tanımlayan termodinamiğin ikinci yasası yalnızca kapalı sistemler için geçerlidir. Oysa Dünya, çevresinden beslenen

ve kendisi de üzerindeki canlı yaşam formları aracılığıyla çevresini besleyen apaçık bir sistemdir. İkinci yasayı bu açık sisteme uygulamaya çalışmak cehalet ve/veya gerçekleri çarpıtmayı amaçlayan kötü niyetten başka bir şey değildir. Kuantal belirsizlikler, yalnızca, çok net biçimde hesaplanabilen olasılıklardır. Atom altı dünyasının da bilinebilir yasaları vardır.

Böyle devam ettirebiliriz. Bilimin keşifleri dünyayı açıklar. Dünyadaki gelişmelerin anlaşılması, akla uygun biçimde açıklanması ve insan yaşamının refahını artıracak somut çıktıların elde edilmesi, ancak bilimle mümkün olabilir. İnsan kendi fiziksel ve zihinsel etkinliğiyle değişimin yasalarını keşfedebilir, dünyayı değiştirebilir, değişmekte olan dünyaya bir biçim verebilir. Bilim dünyayı insan için bilinir, kontrol edilir kılarak aslında dinin hareket alanını kısıtlar. İdealizmi yok eder.

Bilim nesnel gerçekliği açıklığa kavuştururken, aynı zaman sürekli yeni sorular da üretir. Böylece bilinen ve bilinmeyen alanlar birlikte genişleyebilirler. Bilme faaliyeti bilinmeyeni bilinir kılarken, yeni bilinmeyenleri bilimin alanına sunar. Yeni sorular keşfetmek de bilimin sorumluluğu ve başarısıdır. Bu, bilmenin diyalektik karakteridir. Schopenhauer her bilimsel keşfin yeni bilinmezleri ortaya çıkarmasının metafiziğe mahkûmiyetinin nedeni olduğunu düşünürken haksızdı. Çünkü yeni keşfedilen bilinmez de öncekiler gibi yine bilimsel faaliyeti gerekli kılacaktır. "Her şeyi kendimize tabi kılmak için akla tabi olmamız gerekir" yaklaşımı neden bilimin keşfettiği bilinmezler için geçersiz olsun ve neden tam orada Tanrı'ya sığınma gereği ortaya çıksın ki? Schopenhauer'in korkusu gerçeklik ne kadar bilinse de hep bilinmeyen bir noktanın arta kalacağıyla ilişkilidir. Korkmak yerine en küçük nicelikteki bilinmezleri bile ayırt edebilen aklın gücü önünde eğilmek ve ona güvenmek gerekir. Schopenhauer'da idealizmi kurtuluş olarak gösteren faktör korkudur. Sürekli bilerek bilinmeyeni tüketememenin yarattığı korku. Şenel (2013: 122) kuantum fiziğinin öncülerinden Bohr ve Heisenberg'de de tekerrür ettiğini yazar. Bu bilim insanları atom altı dünyasına indiklerinde ve oradaki belirsizlikleri izlediklerinde, elektronun hem dalgacık hem de parçacık karakteriyle var olduğunu gördüklerinde, dünyanın gerçekliğinden şüpheye düştüler.

Gerçek durumu David Bohm şöyle betimler: "Doğa yasalarının bütününe ilişkin olarak bu bütünlüğün tam bir kavrayışını bize sunacak yeterli görüşlere ve kesitlere asla sahip olamayacağız... Ama bilim ilerledikçe... her seferinde daha kapsamlı, daha ayrıntılı fikirler ediniriz... Keyfi bir içeriğe ve keyfi koşullara doğru genişletilen her teori... hatalı öngörülere yol açacaktır." (Aktaran Woods A, Grant T 2001: 395). Bilim bugün bilmediğimiz bir şeyi gelecekte bilebilir. Bugün bildiğimizi sandığımız bazı şeyleri yanlış bildiğimizi ortaya koyabilir. En nihayetinde yeni yeni bilinmezleri keşfedebilir. Bilimin, akli düşünmenin doğası böyledir. Her bilinen yeni bir bilinmeze kapı açar. Ama sonuç itibariyle bilgimiz devamlı artar, kesinleşir.

İnsan yaşamında dine, imana, Tanrısal iradenin tanınmasına ihtiyaç yoktur. Bilim giderek bunu daha belirgin hale getirdiği için din bilimi kendisi için dayanak haline getirmeye çalışıyor. Dinin bilime başvurmasının, dini referans olarak kullanmasının nedeni budur. Yoksa, dediğimiz gibi, Tanrı karşısında boyun eğen, Tanrı'yı kutsayan dinin böyle bir gereksiniminin bulunmaması gerekir.

Bilim en temel anlamıyla, insanın, dünyayı anlama, açıklama, içinde yaşanılan ortamın, çevrenin, toplumsallığın yasalarını keşfederek, gündelik yaşamı kolaylaştırma yönündeki akli etkinliğidir.

İnsan yaşamı korkulardan, çaresizliklerden arındırıldığında, insana yaşamını kontrol edebileceği koşullar sunulduğunda, insan gündelik yaşamını bir tür kendiliğinden bilimsel faaliyet olarak yaşar. Castoriadis'e göre (1997: 129) hiçbir insanın, hiçbir eylemi bilinçsiz değildir. Bir çocuğun yetiştirilmesi az ya da çok düzeyde bir bilinç ve basiretle başarılabilir. Ama bu, ebeveynlerin çocuklarını pedagojinin kurallarına hâkim biçimde yetiştirdikleri anlamına gelmez. Ebeveynlerden etkinliklerinin eksiksiz bir kuramı istenemez, işin başında böyle bir kurama sahip olmaları beklenemez, yalnızca kurama sahip olanlara çocuk doğurma hakkının verilmesi söz konusu edilemez. İnsanın gündelik yaşamı kendiliğindenliklerle doludur. Ama bu, kendiliğinden insani etkinliklerin kör ve çocuk yetiştirmenin kumar gibi bir şey olduğu anlamına gelmez. Bir sanatçı yapıtına, bir yazar kuramsal çalışmasına başladığında, ne söyleyeceğini hem bilir hem de bilemez. Bu akılsal nitelikteki

her faaliyetin maddi karakteriyle ilişkili bir durumdur. İnsan etkinlikleri somuttur. Yaşamaya, yaşamı geliştirmeye dairdir. Her insan günlük işlerinde materyalisttir. Ne yapacağını bilerek, kararlaştırmış olarak bu işlere girişir. Ancak yapma faaliyeti yapanın da değişmesini gerektiren maddi bir eylemdir. Maddi gerçekliğin işi yaparken farkına vardığımız ayrıntıları başlangıçtaki planımızı tamamen değiştirmemizi gerektirebilir, işi yaparken hiç bilmediğimiz şeyleri öğrenebiliriz. Ama bir kez daha belirtecek olursak, bütün bunlar insan yaşamının tamamen öngörülemez belirsizlikler içinde, savruluşlarla tezahür ettiği anlamına kesinlikle gelmez. İnsanın gündelik faaliyeti somuttur ve o faaliyet içinde insan kendiliğinden materyalisttir. O faaliyete Tanrı'nın karıştırılması bütün işleri berbat eder. Pratik içinde, kendimizi, hayatın yasalarına kesin olarak bağlı kalmak zorunda hissederiz.

Hegel'e (2014) 112) göre özgür düşünce, dinin, metafiziğin aksine hiçbir apirori varsayım taşımaz. Düşünce sistemleri kendilerini kendileriyle sınamalıdır ve Hegel bunu düşüncenin diyalektik özelliği olarak tanımlar.

İnsan ilk bebeklik döneminde bile aklıyla deneyimleyerek, neyin kendisine yararlı, neyin zararlı olduğunu keşfederek büyür. Yanan bir sobaya merakını tatmin etmek üzere ancak bir kez elini değdirir. Toplayıcılıkla geçinen ilk insanın durumu da böyleydi. Çevresindeki otların, bitkilerin, köklerin, yumruların nasıl toplanacağı, topraktan çıkarılacağı, bunların hangilerinin tadının yenmeye uygun bir lezzet taşıdığı, hangilerinin zehirli, hangilerinin yararlı olduğu, bunların tümünün keşfedilmesi tamamen deneyimleme, yani tümevarım yönteminin kullanılmasına dayanıyordu. Yararlı ve zararlı bitkilerin tanımlaması, sınıflaması yapıldıktan sonra, yeniden bitki toplama aşamasında, bu kez tümevarımla oluşturulmuş klasifikasyon şeması tümdengelim mantığıyla hayata sokuluyordu. Zararlı kod almış bitkiler bir daha toplanmıyor ve hatta zararlı olana benzer ilk karşılaşılan farklı bir bitkiye de büyük bir çekinceyle yaklaşılıyordu.

İlkel insanın yaşamında ya da bilimle herhangi bir derecede profesyonel olarak ilgilenmeyen günümüz insanının yaşamında tümevarım ve tümdengelim yöntemleri kendiliğinden iç içe geçmiştir. Bunu hepimiz yaparız. Çorbayı pişirirken, bozulmuş bir cihazı

tamir ederken, ayakkabımızı boyarken, bütün günlük işlerimizde bilimsel yöntem kendiliğinden işin içine karışır. Tümevarır, tümdengeliriz. Bunun nedeni aklın doğal olarak bu şekilde işlemesidir.

Hepimiz olayları gözleyerek, gözlemlerimizi biriktirerek, tümevarım yöntemiyle yasalar elde ederek, sonra elde ettiğimiz yasaları tümdengelim yöntemi aracılığıyla yeniden günlük pratiğimize uygulayarak yaşarız. Yeniden pratiğe döndüğümüz zaman yasalarımızın işlemeyen yönlerini fark ettiğimizde bunları düzeltme yoluna gideriz. Bu iş de yine gözlemle başlar. Hiç kimse, kendimiz de dahil, bizi bilim insanı olarak görmez, nitelemez. Ancak yaptığımız bu iş apaçık biçimde, bilimin yöntemini farkında olmaksızın kullandığımızı gösterir.

Akıl varsa bilim, ilkel derecede de olsa vardır. (Russell 2015: 35) Bilimin insan yaşamının içindeki doğal gereklilik durumunu şöyle betimler: "Bilimsel yöntem belirli türde olguların gözlemlenmesinden ibarettir ki, bu şekilde gözlemcinin bu türde olguları yöneten tümel yasaları keşfetmesi mümkün olur. İlki gözlem, ikincisi bir yasa çıkarımında bulunmak şeklindeki iki aşamanın her ikisi de temel gereklilik olup, neredeyse sınırsız gelişim göstermeye elverişlidir; fakat işin özünde 'ateş yakar' diyen ilk insan da, eğer ateşin onu yakmasına birkaç kez izin verdiyse, bilimsel yönteme başvurmuş demektir. Bu insan gözlem ve tümelleştirme aşamalarını zaten geçmiştir."

Nitekim bu nedenle Latincede "bilim" anlamına gelen "scientia" kelimesi her tür bilgiyi ifade eden bir kavramdı. Çok çok sonraları, günümüzden ancak birkaç yüzyıl önce bilim kelimesi (science) profesyonel bir anlam ifade eder şekilde kullanılmaya başlandı ve zaten o dönemde bilim gerçekten de bir azınlığın profesyonel bir faaliyeti olarak organize olmuş ve önemli derecede de halk sınıflarından kopmuştu.

Bu gerçekten hareket eden Conner (2013: 16) bilimi "doğa üzerine bilgi uygulama ve bilgi üretme eylemi" olarak tanımlar. Comte (Aktaran Lecourt D 2013: 28) için ise bilim, insanın doğa üzerindeki eyleminin gerçek rasyonel temelini sağlamaya çalışır. Bilimi sıradan insanın günlük yaşam içindeki kendiliğinden pratik faaliyeti olarak ele alan bu bilim tanımının, bilimin değerini, işlevini küçülttüğü düşünülebilir. Ancak hiç de değildir. Sonuç olarak bir

olgunun özünü ortaya çıkarmaya çalışıyoruz. Üstelik bugün ilk bakışta pratikten tamamen kopuk izlenimi veren kuantum fiziği alanındaki kuramsal çalışmaların bile evrenin geçmişini aydınlatmak ve insanın geleceğinde farklı dünyalar hazırlamak bakımından pratikle doğrudan ilişkili oldukları kabul edilmelidir. Büyük patlamanın ortaya çıkaracağı yeni bilgiler komşu evrenleri anlamamız, farklı dünyalara ulaşmamız ve dünyadaki yaşamı farklı dünyalara taşımamız bakımından (bunu belki de hiç yapmamalıyız) bize paha biçilmez olanaklar sunacaklar. Bilim aşırı derecede kuramsal alanları itibariyle de pratikle bir şekilde ilişkilidir.

Sonuç olarak bilimsel etkinliği pratik ve kuramsal diye ayırmak bir noktadan sonra anlamını tamamen yitiren basit bir soyutlamadır. Bilimin içeriğini ve işlevini anlamak bakımından işe yarayabilir. Ancak bilimin kendisinde pratik ve kuramsal bölmeler arasında bu türden kesin bir sınır yoktur. İlkel insanın en ilkel anlamdaki gündelik bilimsel pratiği için bile bu böyleydi. Otların toplanması pratik bir faaliyet olsa bile, hangi otların sağlığa zararlı olduklarının anlaşılması apaçık biçiminde kuramsal bir zihin etkinliğiydi. Ot toplama gereksinimi olmasaydı hangi otların zararlı olduğunun ayırt edilmesi de gerekmeyecekti ve hangi otların zararlı olduğunun keşfedilmesi ot toplama faaliyetini tümüyle değiştiren pratik bir etki gösterdi.

Pratik ve kuram bilimsel faaliyetin birbirini tamamlayan, gerekli kılan, koşullayan iki yüzüdür.

Toplayıcı, avcıların doğayla ilgili bilgileri doğal kaynaklara erişme gereksinimlerinden doğmuştu. Var olabilmek için geniş araziler üzerinde hayvanların göç alışkanlıklarını, su kaynaklarındaki mevsimsel değişimi, bitkilerin meyve verme döngülerini vb. bilmeleri gerekiyordu. Bugün yaşayan çağdaş ilkeller için de aynı durum söz konusudur.

Örneğin Avustralyalı Aborjinler içinde yaşadıkları ortamda 650 kadar canlı türünü tanımlayıp, sınıflandırmışlardır. Sınıflama biyologların kullandığı Linnean sınıflandırmasını andırır. Aborjinlerin yaptığı sınıflandırma ile biyologlarınki arasındaki benzerlik kara memelileri ve sürüngenler için tam %86, bitkiler için %74 oranındadır. Bu sayı onların gündelik yaşamlarında tükettikleri bitkilerin en az iki katına tekabül eder. Bu durum Aborjinlerin yalnızca

kendi günlük ihtiyaçlarıyla sınırlı olarak bilgi biriktirmediklerini, meraklarının daha soyut bir karakterinin de bulunduğunu gösterir. Benzer yaklaşım başka çağdaş ilkeller için de söz konusu edilmektedir (Conner CD 2013: 45-46).

Her insan gündelik yaşamında bir bilim insanıdır. Çünkü hayatta kalmak için üretmek ve keşfetmek zorundadır. Kendiliğinden bilimsellik, bilimin egemen sınıfın elinde profesyonelleştiği ve sıradan insandan koparıldığı günümüz için bile temel olarak geçerlidir. Ancak, bilimin egemen sınıfın denetimine alınması olgusu bir tarafa bırakıldığında, profesyonelleşmesinin insanın bilgilenme sürecine kattığı ivmeyi kabul etmek gerekir. Dolayısıyla burada yapılacak şey, Feyerabend misali, bilimin kesinlik yöntemine profesyonellere güç katıyor diye karşı çıkmak değil, bu yöntemin halk sınıflarıyla buluşmasını sağlayacak siyasi değişimi savunmak olmalıdır. Zira Feyerabend (Aktaran Decourt D 2013: 91) bilimdeki yöntemsel tutarlılığı bir hükümranlık ve bu hükümranlığı da uzmanların iktidarı olarak değerlendirir. Bunu da bireylerin baskı altına alınması ve özgürlüğün ölümü olarak görür.

Saçmalıktır. Zira bu durumda tek geçerli yöntembilimsel kural "ne olsa işe yarar" biçiminde özetlenebilecek olan yöntemsizlik olarak belirir. Bunun tam bir postmodern zırvalık olduğu, bilimin, aklın yolunu kestiği, metafizik ve dinci görüşlere alan açtığı ortada. Dediğimiz gibi sorun bilimin yönteminde değil, o yöntemin sınıfsallaşmış kullanılış biçiminde. Bilimsel yöntemin bilim insanlarının elinde profesyonelleşmiş olması münasebetiyle gözden çıkarılması, insan aklının, insanın bilme, değiştirme gücünün yok edilmesi anlamına gelir. Kutsal kitaplara itaati önerenlerin arayıp da bulamadıkları şeyi felsefeci olarak bilinen birisinin onlara armağan etmesi!

Bilimin profesyonelleşerek, paradigmalar, büyük kuramsal sistemler geliştirmesi esas olarak 19. yüzyıldan itibaren söz konusu oldu. Bu dönemde bilim artık yavaş yavaş endüstriyle, daha doğrusu burjuvazinin sınıfsal çıkarlarıyla bütünleşiyordu. Kuhn (2015: 80) açısından bilimsel paradigma, tikel araştırma geleneklerinin kaynaklandığı, yasa, kuram, uygulama ve bilimsel araçların tümünü kapsayan ve iç tutarlılığa sahip bir modeldir. Bu anlamda fizik için Aristoteles ya da Newton dinamiği, ışık için parçacık ya

da dalga optiği birbirleri karşısında konumlanmış, aynı gerçekliği farklı maddi koşullarda farklı biçimlerde açıklamaya çalışan, kimi kez aralarında çatışmaların bile söz konusu olabildiği, kimi kez daha kapsayıcı başka bilimsel paradigmalar tarafından aşılarak kapsanmaları söz konusu olabilen bu tür paradigmalardır.

Bilim, gündelik yaşam içinde, sıradan insanın kendiliğinden zihinsel etkinliğidir, ama bunun çok ötesinin olduğu Kuhn'un açık betimlemesinden de ortaya çıkıyor. Bilim profesyonelleştikten sonra sıçramalı tarzda ilerler. Cansız ve canlı dünyada el atmadık alan bırakmaz. İlgi gösterdiği konuları derinlemesine inceler. Yasalar biriktirir. Bunları ele aldığı maddi kategoriye yeniden ve yeniden dönerek sınar, denetler, geliştirir. Paradigmalar böyle ortaya çıkar. Bir paradigmadan diğerine geçiş bilimsel devrimlerle gerçekleşir. Kuhn (S: 82) açısından bu bilimin alışıldık gelişim çizgisidir.

Bu çizgiyi elektrik alanında örneklemek olanaklı. 18. yüzyılın ilk yarısında elektriğin niteliği üzerine çalışan önemli deneyci sayısı kadar elektrik kuramı vardı. Bu kuramların tümü devrin bütün araştırmalarına yön veren madde cisimcikleriyle ilgili mekanik felsefesine dayalı olarak türetilmişlerdi. Söz konusu kuramların tümü neredeyse akraba gibiydi. Elektriğin sürtünme yoluyla oluştuğunu savunuyorlardı. Bazıları ise elektriği iletkenlerden rahatlıkla akabilen bir sıvı olarak algılıyordu. Bütün bu araştırmacıların içinde yalnızca Franklin'inki geçerliliğini kanıtladı. Franklin'in elektrik kuramı elektrik yüklerindeki artı ve eksi uçların keşfine dayanıyordu. Artı kutup elektrik fazlası, eksi ise eksiği anlamına geliyor, bu nedenle de aynı cinsteki kutuplar birbirini itiyor, ters kutuplar birbirini çekiyordu. Akım ters kutupların birbirlerine bağlanması sonucunda ortaya çıkıyordu. Franklin bu görüşünü çok bilinen uçurtma deneyine dayandırıyordu. Şimşekli bir havada gökyüzüne saldığı uçurtmasına yıldırım düşmüş, yanındaki iki yardımcısı yaşamını yitirmişti. Anlaşılan şimşekte elektrik vardı ve akışkandı. Franklin'in gözlem ve deneyleri elektrik alanında bir bilimsel sıçramanın, yeni bir paradigmanın ortaya çıkışının tipik örneğidir.

Ancak yasalarla tanımlı her bilimsel paradigma bir kez oluştuktan sonra bilim ortamında tutuculuk da yaratabilir. Bu durumu Lacatos'un (Aktaran Lecourt D 2013: 88) "sert çekirdek"

metaforuyla açıkladığını görürüz. Sert çekirdek bilimsel kuramları çevreleyen, saldırılamaz olarak gösteren hipotezler ve yasalardan oluşan savunma kemeridir. Aynı alanda yapılan sonraki bilimsel araştırmalar bu paradigmanın belirlediği sınırlara tabi biçimde yola koyulurlar. Paradigma dışarıya az çok kapalı ve sınırlı bir dizi sorun üzerine dikkatleri toplamak suretiyle bilim insanlarını doğanın herhangi bir parçasını, başka türlü akla dahi gelemeyecek kadar derinlemesine ve ayrıntılı incelemeye zorlar (Kuhn TS 2015: 97). Ancak böyle olsa bile insanın aklı durmaz. Aklın en önemli özelliği olan merak (ki bunu gerçeklik uyarır) paradigmanın belirlediği sınırlar dışında konulara yönelmeye, mevcut konulara başka türlü bakmaya başlar. Böylece yeni bilimsel araştırma alanları açılabileceği gibi, mevcut paradigmanın hâkim olduğu alanda yeni paradigmal sıçramalar sağlayacak bilgi birikimi de sağlanabilir. Bilimin aklı hep dünyayı anlamak ve dünyadan elde ettiği bilginin kapsamını ve kesinlik payını genişletmek arzusu ile doludur.

Bilim insan aklının maddi gerçekliği anlama ve değiştirme arzusunun dışavurumudur. Kendiliğinden ve en ilkel biçimiyle gündelik yaşam içinde mevcuttur. Zamanla giderek profesyonelleşir. Yöntemini sistematize eder. Bilimin yöntemi, nasıl bilgi edineceğimiz konusundaki yolumuz bellidir, esnetilemez, belirsiz kılınacak biçimde sorgulanamaz. Bu sürecin en olgun aşaması olan kuramsallaştırma düzeyi yasaları ifade eder.

Bütün bunlar akıl ile iman öneren din arasında uzlaşmaz bir çelişkinin bulunduğunu da ortaya koyar.

Kutsal kitap her şeyi yazmış ve insana yalnızca iman etmek kalmışken, dinde ilim denilen şey kutsal kitapta yazılan iken, bilim maddi gerçekliği sistematik bir yöntemle durmaksızın deşeler. Kutsal kitabın maddi gerçekliği açıklama gücü olmadığı gibi, bilimin kutsal kitaptaki ilimi doğrulaması ihtimali de, insan aklının bu ilimle tatmin olması, kendisini o ilimle sınırlı kabul etmesi ihtimali de yoktur.

3- Bilgi: Zihinsel eylemin sonucu

Bilgi bilimsel faaliyetin hem hedefi hem de sonucudur. Bilen, bilmeye çalışan özne, yani insan ile bilinmeye çalışılan şey, nesne arasında kurulan bağlantının, bu bilişsel sürecin sonucunda

ortaya çıkan üründür. Tanrı'nın sözü, iradesi, kuralı, buyruğu bilgi değildir. Merak doğaya ve topluma ilişkindir ve bir şekilde insanın pratik faaliyetiyle, üretimle bağlantılıdır. Bilgi insanın zihinsel eylemini gerektirir. Somuttur. İnsan bilgiye merakının sonucunda ulaşır. Merakı yaratan içinde yaşanılan dünya ve toplumsallıktır. Bilgi maddi gerçeklikten çıkarılır, kaynağı burasıdır. Bilginin maddi gerçekliğin bilgisi olabilmesi için onu olduğu gibi yansıtması gerekir. Bu haliyle bilgi objektiftir. Herhangi bir çarpıtılma bilgiyi gerçekliğe ilişkin olmaktan çıkarır, insanın yaşamı bakımından işe yaramaz hale getirir.

Bilgi elde etmeye yönelik insan etkinliğinin konusu en genel manada canlı ve cansız doğa ile toplumsallıktır.

Bu haliyle Platon ve Sokrat gibi idealist düşünürlerin gerçeğe ulaşma imkânı yoktur. Çünkü onlar gerçeğe ulaşmanın yolunun tez ile antitezin çarpıştırılmasıyla ulaşılacak sentezde yattığını ileri sürerler. Tez ve antitezin ise gerçeklikle ilişkili olması gerektiğini zorunlu görmezler. Gerçeklikten kopuk mantıksal bir akıl yürütme süreci sonucunda ulaşılacak tutarlı mantıksal bir sentez gerçeğin bilgisi olarak kabul edilebilir. Oysa bilgiye ulaşma tutarlı mantıksal akıl yürütmeyi zorunlu kılsa da her tutarlı mantıksal akıl yürütme bilgiyle sonuçlanmaz. Yanlış noktadan yola çıkan tutarlı mantıksal çıkarımlar yanlış sonuçlara ulaşırlar.

Platon için doğada olup bitenler ideal formlar dediği, uzay ve zaman ötesi bir dünyanın yeryüzündeki yansımalarıydı ve bilgi de ancak bunun bilgisi olabilirdi. Aristoteles ise hocasına ters düşerek, salt akılla yalnızca nesnelerin içerdiği formları bilebileceğimizi, gerçek anlamda bilgiye ise ancak deneyimle ulaşabileceğimizi söylemişti. Rönesans sonrasında ortaya çıkan rasyonalizmin Platoncu, ampirizmin ise Aristotelesçi olduğu söylenebilir. Descartes tümdengelimci, Bacon tümevarımcıydı. Locke rasyonalistlere karşı çıkıyor ve beynimizin bir tür boş sayfa (tabula rasa) olduğunu ileri sürerek bilginin deneyimle elde edilebileceğini savunuyordu. Önem verdiği Tanrısal varlığa, moral değerlere ve matematik dünyaya ait bilgi değil, dış dünyada olup bitenlere dair deneyimsel bilgiydi. Hume bilgilerimizin kaynağını duyumsal verilerde buluyor ve bunlara izlenimler adını veriyordu. İzlenimleri doğrudan

yansıtan kopyalar basit düşüncelerimizi oluşturuyordu. Bunların birleştirilmesiyle karmaşık düşüncelere ulaşılıyordu. Hume'a göre izlenimlerle gerçekliğin bilgisine tam olarak ulaşmak hiçbir zaman mümkün değildi. Kant ise rasyonalistler ile ampiristleri sentezlemek ister gibiydi. Ampiristler gibi doğuştan ya da deneyim öncesi bilginin varlığını kabul etmiyor, ama tüm bilginin kökeninin deneyim olduğu yönündeki ampirist sava da karşı çıkıyordu. Hiçbir bilgimizin deneyim öncesi olmadığını belirtirken, bazı bilgilerimizin apriori olduğunda ısrar ediyordu. Kant'a göre nesne ve olgulara ilişkin tüm deneyimlerimiz zihnimizin sağladığı kavramsal kalıplarla biçimlendirilerek algılanıyordu. Dolayısıyla, en nihayetinde, doğada bulduğumuz yasal ilişkiler aslında zihnimize ait apirori kavramsal haritanın doğaya yüklediği düzenden ibaretti (Ayrıntısı için bkz Yıldırım C 1997: 140-144).

Bütün bunlar gerçekliğin nesnelliğinden korkan, bir şekilde idealist düşünce sistemleridir. Gerçeğe dokunmaya cesaret edemeyen bilgiye de ulaşamaz. Bilgi için gerek koşul materyalist bakış açısı, yeter koşul ise diyalektik yöntemdir.

Bilgi türleri içinde en yaygın olanı gündelik, yani insanın kendi yaşantısındaki deneyimlerinden elde ettiği bilgidir. Bunun kaynağı bütün insanların ortak doğası ve ortak tarihsel-toplumsal deneyimleridir. İnsana ilişkin bir etkinlik olan deneyimlemenin tarihi insan kadar eskidir. Ancak gündelik bilgi bilinçli, planlı, bilimsel metodolojinin sistematik ve standart biçimde kullanımıyla elde edilmediği için yeterince güvenilir (tekrarlayan olaylarda aynı bilginin elde edilmesi) ve geçerli (bilginin konu edindiği alanı tanımlama gücü) değildir.

Bilimsel bilgi gündelik bilgiden farklı olarak, bilimsel yöntemle elde edilen ve doğrulanması mümkün olan, kesin ve güvenilir kabul edilebilecek tek bilgidir. Bu anlamda evrensel ve genel geçer niteliktedir. Olgulara dayalı olduğu, deney yöntemiyle el edildiği için, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerini gösterir ve gerektiğinde olgulara dönülerek test edilebilir.

Bu test bilginin doğru ya da yanlışlığını kanıtlayacak araçtır. Yanlışlanan şey zaten bilgi olarak kabul edilemez. Deney insan zihninin spekülatif sonuçlara takılmasını engelleyecek gerçek ayraçtır.

Bilgi bu haliyle, yanlış bir biçimde "dini bilgi" denilen inançtan kökten farklıdır. Kutsal kitapların yazdıklarının olgularla sınanması gibi bir durum söz konusu değildir. Kutsal kitapta yazan, yaratanın sözü olduğu için, kesin doğru olarak kabul edilir. Kutsal kitapta yazanın sınanması, güvenilirlik ve geçerliliğinin test edilmesi gündeme getirilemez. Tam tersine bunların akla düşmesi bile Tanrı'nın iradesini tanımamak suçu olarak kabul edilir.

Kojeve (2012: 174) bilimsel bilginin doğruluğunun kanıtının, gerçekliğin hareketini izlemekten geçtiğini yazar. Vurgulamak istediği şey, bilim için nesnel gerçekliğe dışarıdan herhangi bir apriori belirlenim yüklenmemesi gerektiğidir. Bilgi gerçekliğin diyalektik hareketine ilişkin somut ve genelleştirilmiş sonuçlardır. Bilginin doğrulanması ait olduğu nesnenin varlığına denk düşüp düşmediğiyle yapılır.

Bilginin doğruluğu nesnel gerçekliğe denk gelişiyle, nesnel gerçekliği açıklama düzeyiyle ilişkilidir. Nesnel gerçekliğe denk düşen bilgi doğrudur. Ancak doğru bilgi insanların yaşamlarında işe yarar değişiklikler yaratır. Bilimin amacı doğru bilgiyi elde etmektir.

4- Bilim süreci nasıl işler?

Bilim olgusaldır. Olgulara dayanarak gelişir ve önermelerinin doğruluğunu yeniden olgulara dönerek sınar. Hegel (2014: 108, 112) "Analiz somut olandan başlar... Özgür düşünce hiçbir varsayım taşımaz." der. Hemen ekler: "Eski metafizik ise belirlenimleri apriori olarak alır." Dolayısıyla varsayım derken kast ettiği dayanaksız apriori ön kabullerdir.

4-1- Bilginin özellikleri

Bilim veya bilimsel bilgi ilerleyicidir. İnsanın bilgi dağarcığı sürekli olarak artar. Üstelik başlangıçta doğrulanarak bilgi sınıfına dahil edilmiş analitik sonuçların, yeni bilimsel araçların geliştirilmesiyle birlikte yanlışlanması da olanaklı olabilir. Ancak bu bile bilimin birikimli özelliğini geçersiz kılmaz. Üstelik her bilimsel buluş insanın zihninde yeni problemler de yaratır. Zihin bundan sonra bu yeni alanlara odaklanarak bilgisini biriktirmeye devam eder.

Bilim objektiftir. Bilgiyi üreten insan olsa da insan bilgiyi kendi istediği yönde istismar edemez, eğip, bükemez, maddi gerçeklikle bağlantısını koparamaz. Bunları yaptığı taktirde yapılan bilim ve elde edilen sonuç da bilgi olmaktan çıkar. Bilginin objektif niteliği insanın maddi gerçeklikle tarafsız, bilimsel bir yöntemle ilişkilenmesini zorunlu kılar.

Bilim sürekli bir araştırma faaliyeti içindedir. Bilimde donmuş, kesinleşmiş hemen hiçbir şey yoktur. Her şey sorgulamanın konusu halindedir. Her bilimsel araştırma, kendisine yol gösteren, perspektif sunan paradigmayı bile sorgulayarak işe başlar. Mevcut paradigmada, yeni bir araştırma gereğini ortaya çıkaran boşluk, soru işareti var mıdır, nedir? Bilim sürekli gözlem, deney ve araştırmalar eşliğinde ilerleyen, gelişen bir süreçtir.

Bilimsel bilgi akla, gözlem ve deneye dayandığı için her zaman mantıksal bir tutarlılığa da sahiptir. Bilimsel bilgi, ait olduğu bilimin alt dalına göre değişmekle birlikte, ölçülebilir, niceliksel olarak ifade edilebilir özelliktedir ve bu anlamda kesinlik taşır.

Bilim bize varsayımlarda bulunma olanağı verir. Olacak olanı, elde ettiğimiz bilgi üzerinden tahmin edebiliriz. Bu varsayımımızın ne derecede kesinlik taşıyabileceğini, hakkında konuştuğumuz olgunun içine yerleştiği bağlamın diğer bileşenlerindeki olası değişim dinamiklerini de kullanarak tahmin edebiliriz (Çilingir L).

Görüldüğü gibi bilim sürekli araştırmayı, maddi gerçeklikle aktif, eylemsel bir ilişkilenmeyi gerektirir. Bilgi kutsal kitaplarda vaaz edilen inanç gibi donuk değildir. Yukarıdaki özelliklerin hiçbirisi dinde yoktur.

Bilim sorgulayıcı karakteriyle dinin kutsallığını yok eder. Zaten kutsal kitapların kutsallığı bir kez dokunulduğunda, merakla el atıldığında, kesinlikle gün ışığıyla temas ettirilmemesi gereken bir fotoğraf filmi gibi bozulur, bir daha kullanılamaz hale gelir. Dinin, araştırmaya ve sorgulamaya kapalı olmasının, yazılana kesin itaat buyurmasının nedeni de zaten budur.

4-2- Bilgi üretme yöntemi

Ampiristler ve rasyonalistler arasında devam ede gelen tümevarım, tümdengelim tartışmasına rağmen, genelde bilimsel bilginin elde edilmesinde takip edilmesi gereken evreler şöyledir:

1- Gözlem ve deney yoluyla olguların toplanıp, kaydedilmesi. 2- Toplanan olguların sınıflandırılması, karşılaştırılması, yorumlanması. 3- Tümevarım yoluyla genellemelerin yapılması. 4- Genellemelerden mantıksal çıkarımlarla genel kuralların ve varsayımların (hipotezlerin) üretilmesi. 5- Varsayımların gözlem ve deneyle sınanması. 6- Doğrulanan varsayımların yasalaştırılması ve yasalardan açıklayıcı kuramların (teorilerin) geliştirilmesi.

Yıldırım (1997: 29) bilimsel düşüncenin gerçeklik karşısında düşülen bir bunalımla başladığını belirtir. Bu bir açmazdır. Bunalım gerçekliğin mevcut bilgi birikimi ve/veya yasalarla açıklanamıyor olmasıyla ilişkilidir. Merak uyandırır. Merak aklı, bilimi devreye sokar. Dolayısıyla bilimsel düşünme, birbirini olumlu anlamda besleyen üç aşamalı bir dizge izler: 1- Gözlem verilerinin beklenti ya da varsayımlarla uyuşmaması halinde ortaya çıkan bunalım. 2- Bunalımı giderme yolunda yeni hipotez veya teori oluşturma. 3- Oluşturulan yeni hipotez veya teoriyi yeni gözlemlere giderek test etme. Bu aşamada Yıldırım'ın hipotez ile teori arasına fark koymamış olmasını dert etmiyoruz. Zira bu ikisi birbirlerinden farklıdırlar. Hipotez sınanmayı beklerken, teori sınanmış ve doğruluğu en azından o zaman dilimi için kanıtlanmış hipotezdir. Ama şimdi önemli olan nokta bilimin nesnel gerçeklikten, nesnel gerçekliğe ilişkin gözlemlerden başlayarak, hipotez kurma dediğimiz mantıklı akıl yürütme yoluyla ilerlediğini ayırt etmemiz. Bu süreçte gözlem, deney, yaratıcı imgelem, mantıksal akıl yürütme, eleştirel düşünme iç içedir.

Bilgi üretme işi nesnel gerçeklikten başlar. Sonra tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle soyutlama, genelleme ve yeniden somutlama aşamaları devreye girer. Tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini bilgilenme sürecindeki konumu eskiden beri tartışmalıdır.

Aydınlanma çağında ortaçağın skolastik düşüncesine karşı gözlem ve deneye dayalı tümevarım yönteminin öne çıkması olağandı. Bacon tümevarım akımının öncülerinden birisiydi. Ancak bilimde yalnızca tümevarımın geçerli olduğunu düşünmek de gerçekliğe denk düşmeyen marjinal bir tutumdu. Nitekim tümevarımın konusu olan bütün gözlemler iyi ya da kötü bir kuramsal zemin üzerinde işlerlik kazanırlar. Bilim felsefesinde tümevarım

ile tümdengelim tartışması bu zemine oturur. Böylece Bacon'un karşısına rasyonalist olarak Descartes çıkar.

Tümevarım olgular dünyasından hareket ederek hipotezleri ve yasaları içeren kavramlar dünyasına doğru ilerlerken, tümdengelim kavramlar dünyasından hareketle olgular dünyasına yönelir. Tümevarım somuttan soyuta, tümdengelim soyuttan somuta doğrudur. Dolayısıyla bu ikisini birbirlerini dışlayan, birbirleriyle çelişen yaklaşımlar olarak görmek yanlış olur. Birbirlerini tamamlarlar. Bilimsel düşünme olgular ve kavramlar dünyası arasında mekik dokuyan tümevarımsal soyutlamalar ile tümdengelimsel somutlamaların birbirini tamamladığı diyalektik bir bütündür. Somutlama hipotezlerin sınanması, soyutlama ise bulguların kavramsallaştırılması anlamına gelir. Soyutlama, yeniden dönmek üzere gerçeklikten "kopuş"tur. Tümevarım buluşu, tümdengelim ise kanıtlamayı ifade eder.

Bu açıklığa rağmen bugün epistemoloji dünyasında bu iki yöntemin nasıl ele alınacağı konusunda hala önemli farklılıklar mevcuttur. Örneğin, Standart Görüş denilen yaklaşım hipotez oluşturmanın mantıksal bir akıl yürütmeye değil, insan psikolojisine dayandığını ileri sürer. Reichenbach, Carnap gibi düşünürler bu konumdadırlar ve mantıksal çözümlemenin ancak hipotezin doğrulanması bağlamında geçerli olduğunu ileri sürerler. Hanson gibi kimileri ise hipotez ya da teori oluşturmada tümevarım ve tümdengelimin geçerli olmadığını, ama bu sürecin psikolojiye de bağlanamayacağını düşünürler. Buna karşılık hipotez oluşturma sürecinde nasıl bir yöntemin kullanılması gerektiği noktasında somut bir öneri sunmazlar.

Popper'a göre bilimde tümevarımın yeri yoktur. Bilimsel düşünce hipotetik tümdengelimci niteliktedir. Gözlem verilerine dayalı genellemelerin bilimdeki yeri olsa bile çok sınırlıdır. Bilim, olguları açıklayıcı kuram oluşturarak işe koyulur ve bu kuramı yeni olgulara gidip sınayarak doğruya ulaşır. Kuram oluşturmanın mantıksal bir yolu yoktur. Kuram, ancak sınanabilir (Aktaran Yıldırım C 1997: 86-99).

Bilim dünyasında bilginin elde edilme, sınanma yöntemi olarak genellikle doğrulama kabul edilir. Somut dünyada doğrulan hipotezler doğru kabul edilerek, kuramsal birikime dahil edilirler.

Doğrulama biriktirici bir faaliyettir. Doğrulamada bilim insanı hipotezini doğrulacak verilerin arayışı içindedir. Hipotezi doğrulayan somut verilerin çoğalması hipotezin doğruluğunun kanıtı olarak kabul edilir.

Buna karşılık Popper'a göre kuramın sınanmasının yolu doğrulanması değil, yanlışlanabilir olmasıdır. Yanlışlanabilirlik ya da çürütülebilirlik ölçütü, teoriyi oluşturan tutarlı önermeler bütününden, bunu çürütebilecek ampirik bir sınama ifadesi olan en azından bir tekil sözcenin çıkarılabilmesidir. Bu yaklaşım her türlü ampirizme karşı duran bilim felsefesinin çekirdeği olarak ortaya çıkar. Zira, doğrulanabilirlik somut olgular biriktirmeyi, yani tümevarımı içerirken, yanlışlanabilirlik bunu dışlar ve hipotezin tek bir aykırı olgu üzerinden çürütülmesini hedefler. Bu türden tek bir aykırı olgunun olmaması hipotezin doğruluğunun kanıtı olarak görülür. Yanlışlayıcılara göre kendi yöntemleri daha kolaydır. Zira sürekli hipotezi doğrulayıcı veri toplamak yerine, tek bir aykırı olgunun saptanmasına odaklanmıştır. Tümevarım ampirizme çağrışım yapar.

Ampirizm gözlenen olguların birbirlerini desteklemesi, doğrulamasından tümevarımsal bir yöntemle yasal kategorilerin oluşturulması yöntemidir. Popper ise doğrulama yönteminin teoriyi doğrulamak açısından yetersiz olduğunu, bunun için yanlışmanın benimsenmesi gerektiğini ileri sürer. Örneğin, Einsteincı çekim teorisine bu yaklaşım şöyle somutlanabilir: Çekim potansiyelinden kaynaklanan tayf çizgilerinin kızıla doğru dengelenmesi olmayabilirse, bu durumda, genel izafiyet teorisi savunulamaz olur. Oysa böyle bir durum söz konusu olmadığı için Einstein'ın genel görelilik teorisi doğrudur. Ya da daha güncel ifadesiyle şu: "Bütün kuğular beyazdır" hipotezini sınamanın yolu sürekli olarak beyaz kuğu biriktirmek ve her beyaz kuğu saptanışında hipotezin biraz daha doğrulandığını düşünmek değil, tek bir siyah kuğunun arayışı içine girmektir. Böylece tümevarım yöntemini, yani tekrarlanan gözlemlerden, yasaların formüle edilmesi yöntemini reddederek tümdengelimci, rasyonalist yöntemi benimser. Popper bu yöntemde, önce cüretkâr varsayımlar ileri sürer ve sonra bunların yanlışlanabilirliklerini sınar (Aktaran Lecourt D 2013: 84).

Popper'ın yanlışlanabilirlik yöntemini önermesinin nedeni, doğrulamanın sonunun olmaması ve bu nedenle de hipotezi destekleyen olguların biriktirilmesine dayalı doğrulanabilirlik yönteminin bir hipotezi tam olarak doğrulamasının olanaklı olmamasıdır. Oysa hipotezin bir kez yanlışlanması kesin sonuç verici bir yöntemdir. Bu nedenle bilim insanları hipotezleri destekleyen bulguların değil, yanlışlayan (bir kez bile olsa) peşine düşmelidirler. Ancak hipotezi yanlışlayacak kesin bir olgunun saptanması da en azından doğrulama işlemi kadar zordur. Yaşamının sonraki yıllarında Popper da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır (Robenberg A 2014: 277).

Kabul edilmeli ki, tümdengelecek varsayım, eğer Tanrı sözü olarak kabul edilmiyorsa, somut olgulara dayanarak oluşturulacaktır. Dolayısıyla bilimsel yöntem olarak tümevarımın ya da tümdengelimin mutlaklaştırılması, sorunu içinden çıkılmaz bir hale getiren tam olarak metafizik bir yaklaşımdır. Tümevarım ve tümdengelim bilgi edinme sürecinde birbirlerini paranın iki yüzü gibi diyalektik olarak tamamlayan iki ana epistemolojik yöntemdir.

4-3- Bilgi üretme sürecinin basamakları

Bilimsel analizin, akıl yürütmenin ilk basamağı betimlemedir. Betimleme, gözlem, deney, sayma, ölçme, analiz, sınıflandırma gibi işlemleri içerir. Gözleyerek olgular biriktirilir. Benzerlik, farklılık gösteren tekil olgular gruplanır. Betimleme nesnelerin ve olguların, ne, kaç tane, nerede olduklarını, nasıl, ne zaman ortaya çıktıklarını tanımlayan bir dizi mantıksal (analiz, tanımlama, sınıflandırma) ve matematiksel (sayma, ölçme) işlemdir. Betimleme olgudan başlar.

Dolayısıyla bilimde bilgi üretmenin birinci adımı olguya gitmektir. Olgunun gözlemlenmesi gerekir. Olgu, dış dünyada duyusal olarak algılanabilen, farkında olunabilen, o anda gözlemcinin dışında nesnel olarak var olan, maddi ve/veya toplumsal gerçekliktir.

Ancak bazen de gözlemlenemeyen, ancak var olması gerektiği düşünülen olgular vardır. Bunlar hipotetik olgu olarak tanımlanır. Hipotetik olgu varsayımsal olarak betimlenir. Örneğin bir zamanlar atomun çekirdeği bu türden bir olguydu. Atomun incelenmesiyle ve bu konuya ilişkin objektif mantıksal çıkarımlarla

(zira elektronun varlığı biliniyordu ve Faraday'ın elektrikle ilgili deneylerinden beri karşısında kendisini orada tutan bir karşıt kutbun olması gerektiği gerçeği de açıktı), daha o dönemde henüz gözlemlenememiş olan atom altı parçacık dünyasına ilişkin kimi fikirler üretilmişti ve bu çerçevede çekirdeğin varlığı konusunda çıkarımda bulunulmuştu. O an itibariyle bu çıkarımın öznesi durumundaki çekirdek hipotetikti. Yine bir zamanlar Higgs bozonu da aynı durumdaydı. İster gerçek, isterse hipotetik olgu olsun, her ikisi için de olguya gitme süreci gözlem ve deney gerektirir. Gözlem de, deney de hem olguyu gözleme, elde etme, hem de ölçme yöntemidir. Ayrıca bir kuramın sınanması bakımından da yeniden gözlem ve deneylerin yapılması gerekecektir.

Bilim hipotetik olgular üzerinden idealist anlamda istismar edilebilir. Hipotetik olgunun varlığı bir kez kabul edildiğinde, bu gruba sokulamayacak kimi kurgusal çıkarımlarda bulunulabilir. Örneğin tanrının varlığı yönündeki varsayımın hipotetik bir olgu olarak kabul edilmesi gerektiği iddia edilebilir. Ancak durum böyle değildir. Nitekim hipotetik olgu, bilimin kanıtladığı, geçerliliğini gösterdiği hipotezler üzerine ortaya çıkan yasalar doğrultusunda varlığı tahmine konu olan olgudur. Yani bilimsel bir zemini vardır. Daha da ötesinde bilim hipotetik olgu konusundaki iddiasını sınamak için hemen çalışmaya başlar. Kısacası hipotetik olgu da doğrulanabilme ve yanlışlanabilme yönündeki bilimsel kriterin muhatabı durumundadır. Tanrı inancında olduğu gibi hiçbir zaman teste tabi tutulmama ayrıcalığı talebinde bulunmaz.

Bilim genellikle yineleyen olgulara dikkat kesilir. Yinelediğine göre esaslı bir nedeni olmalı diye düşünür. Bu yaklaşım olguların arkasındaki nedeni saptayabilmek ve yasalar geliştirebilmek açısından genellikle elverişlidir. Ancak istisnai biçimde oluşan olguların ve bunların ilişkili oldukları başka gerçekliklerin gözden kaçırılmamasına da dikkat etmek gerekir.

Olguların betimlenmesi algı ve gözleme dayanır. Algı nesnenin duyu organları aracılığıyla özne, yani insan üzerinde oluşturduğu etkidir. Bu haliyle bir etkileşim, bir deneyimdir. Bunun ölçülebilir, objektif nitelikte olması önemlidir. Gözlemek özne açısından aktif bir ilişki, eylemdir. Bu nedenle aslında, yaşayan, gözleyen insanın yaptığı bir şeydir. Gözleyen insanın, gözleme başladığı

anda kafasında mevcut yasa ve kuramlar gözlemi etkileyebilir. Yani gözlemci gözlemine tümdengelimsel bir ön belirlenmişlikle başlayabilir ve gözlemleri subjektif çarpıklıklarla sonuçlanabilir. Bu durum gözlemin objektif niteliğini olumsuz anlamda etkileyecektir. Kimi zaman bu subjektivite nesnenin hiçbir zaman kendisi olarak bilinemeyeceği şeklinde de yorumlanır. Berkeley'in ve hatta Kant'ın durumu böyledir. Bu açıkça idealist bir yaklaşımdır. Gözlemi ve olguya ilişkin ölçümleri objektif olarak gerçekleştirmek, yani olguyu ne ise o olarak bilmek her zaman olanaklıdır. Dahası, amaç zaten bu olmalıdır. Böyle yapılmalıdır ki olguya dair gözlem ve ölçümlerimizin mevcut yasa ve kuramları destekleyip desteklemediği, kuramda herhangi bir değişime gerek olup olmadığı tarafsız, gerçekçi biçimde anlaşılabilsin. Nesnenin zaten objektif olarak bilenemeyeceği ön belirlenmişliğiyle gözleme başlamak, gözlemi subjektifleştirecek en önemli taraflı tutumlardan birisi olarak etki gösterecektir.

Gözlemin objektif biçimde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmak, hiçbir şekilde, bilimin olgunun gözlenmesiyle yetinmesi ve gözlemin üzerine herhangi bir zihni faaliyet eklenmemesi gerektiğini savunmak anlamına gelmez. Comte gibi ilk pozitivistlerin bu çizgiye doğru kaydıkları doğruysa da, bu, epistemolojik olarak doğru değildir.

Bilimsel analizin ikinci basamağı açıklamadır. Açıklama "neden" sorusunun yanıtıdır. Olgunun nasıl meydana geldiğini, nedeninin ne olduğunu ortaya çıkarır. Tekil olgulardan hareketle tümevarımsal bir genellemeye ulaşıldığında bir yasa oluşturulmuş olur. Bu ampirik bir yasadır. Tekili tümelin içine alarak açıklar. Bu, örneğin, boşluğa bırakılan bütün cisimler düşer türünden tümevarımsal bir soyutlamadır ve betimsel açıklama olarak bilinir. Ama bu açıklamanın da kendi içinde açıklanmaya, kanıtlanmaya ihtiyacı vardır. Bu da nedensel açıklama olarak bilinir. Nedensel açıklama, ampirik yasayı açıklayacak bir açıklamadır. Neden boşluğa bırakılan bütün cisimler düşerler? Nedensel açıklama için önce hipotezler kurulur. Örneğin Aristo serbest bırakılan cisimlerin düşmesini cisimlerdeki düşme isteğine bağlamıştı. Hipotezler olgularla sınanarak test edilir. Bu artık deney aşamasıdır. Hipotezlerden deneysel olarak kanıtlananlar kuramsal yasaya dönüşmüş

olurlar. Cisimler yeryüzü kendilerini çektiği için yere doğru düşerler. Bu artık Newton'un yer çekimi kanunudur. Bilimin yöntemi olguları açıklayacak kuramsal yasaların elde edilmesidir.

Hipotezler çevremizde gördüğümüz sorunlara, olgusal gözlemlere yönelik olarak geliştirdiğimiz geçici, muhtemel, değişime ve yanlışlanmaya tamamen açık yanıtlardır. Yasalar ise bu hipotezlerin defalarca test edilip, her seferinde aynı sonucun elde edilmesiyle artık değişmeyeceği, sonsuza kadar sabit kalacağı düşünülen doğa kanunlarıdır. Böyle dedik ama, yasalar en nihayetinde belli koşullar altında geçerlidirler. Yani, kalıcılıkları ancak bu koşulların varlığı durumunda söz konusu olabilir.

Yasa ve hipotezlerin durumunun göreli olduğunu kabul etmek gerekir. Bilimsel araştırma tekniklerinin gelişmesi, benzer olgularla ilgili yeni bilimsel gelişmelerin gerçekleşmesi mevcut yasaların geçerliliğini ortadan kaldırabileceği gibi, daha önceden kanıtlanamamış hipotezleri geçerli hale getirebilir. Bu anlamda bilimde mutlak diye bir şey yoktur. Tek mutlak şey akli sorgulamadır. Bilim yalnızca buna, yani kendi araştırma yöntemine güvenir.

Bir varsayımın anlamlı olabilmesi, yani yasalaşabilmesi için ya analitik ya da deneyimsel olarak doğrulanabilir olması gerekir. Bir varsayımın doğru olup olmadığını test etme olanağı yoksa, anlamının olmadığını kabul etmekten başka çare kalmaz. Teknolojinin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, bazen de bu tür olanaklar olmayabilir. Ama o zaman bile bilim, varsayımın nasıl test edileceğine ilişkin önermeler üretir. Varsayımı test edecek teknoloji yoksa, varsayımın nasıl bir teknikle test edilebileceğine dair varsayım geliştirir. O nedenle, örneğin Tanrı'nın varlığına ilişkin önermenin bilimsel anlamda hiçbir değeri yoktur. Tanrı'nın var olduğu önermesi yalnızca inanç konusu olabilir. Bunun gibi, değişik olgu ve olayları Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak göstermek de, Tanrı'nın varlığıyla ilişkili önermeyi desteklemek bakımından hiçbir bilimsel değere sahip değildir. Test ya da nasıl test edilebileceği konusunda herhangi bir şey söylenemeyen edemeyeceği bir önermeyi bilim alanına sokuşturmaya çalışmak, kendi apriori inancını bilimi istismar ederek kabul ettirmek niyetinin göstergesidir. Bu durumda dinin yapması gereken tek şey Tanrı'nın varlığına dair önermesini yalnızca inanç düzlemiyle ilişkili bir konu olarak kabullenmektir.

Yasa olgulara ilişkin bir genellemedir. Olgular ve nesneler grubunun tümünü veya önemli bir bölümünü kapsar, mantıksal açıdan tümel bir önerme statüsündedir. Kendisini tanımlayıcı koşullar geçerli olduğu sürece belli bir yer ve zamana sınırlı değildir. Yasanın kapsamı hiç olmazsa potansiyel olarak sınırsızdır. Olgulara ilişkin bir genelleme olarak yasa yine olgulara dönülerek denetlenebilmeli ve doğrulanabilmelidir. Yasalar ampirik veya kuramsal genellemeler olabilir.

Evrensel yasalar her türlü müdahalede bile hiç değişmeyen nedensel ilişkileri betimlerler. Örneğin, kütle çekimi kuvvetinin uzaklıkla değişme oranını; hiçbir müdahale, ışık hızını en büyük hız olmaktan alıkoymanın bir yolu yoktur (Rosenberg A 2014: 121).

Düşme yasası ampirik bir yasadır. Tümevarımsaldır. Galile buldu. Newton ise bu yasayı açıklayan kuramsal bir yasa geliştirdi. Böylece düşme yasası yerçekimi yasasının mantıksal içermesi durumuna düşmüş oldu. Kuramsal yasalar gözlenmeyen olguların tahmin edilmesine yarayabilir. Örneğin Pluton gezegeni başlangıçta bilinmiyordu ve Newton'un hesaplamaları olması gerektiğini söylüyordu. Pluton, Newton kuramına göre belirlenmiş tahmini bir olguydu. Bu haliyle kuramsal yasanın tümdengelimsel sonucu durumundaydı. Kuramsal yasalar bilim insanlarının dehasının ürünüdür.

Hipotez (varsayım) de bir genellemedir. Yasadan farkı, olgularca yeterince doğrulanmamış olmasıdır. Olguları açıklamak üzere ileri sürülmüş bir görüş, bir açıklama denemesidir. Ama yasa ile hipotez arasındaki sınır görelidir. Zira hiçbir tümel önerme olgular dünyasında eksiksiz biçimde doğrulanamayacaktır. Dolayısıyla yasalar da asla tamamen doğrulanamazlar. O nedenle kimi kuramsal yasalar özellikle hipotez durumuna yaklaşırlar. Örneğin, çoklu evren kuramının bugün itibariyle durumu budur.

Kuram, ya da teori kanıtlanmış hipotezlerimiz olan yasaları genelleştiren, tümel bir çerçeve içine yerleştiren en genel açıklamalardır. Yasalarımız biriktikçe o olgusal bütünlükle ilgili kuramsal açıklama düzeyine yaklaşıyoruz demektir. Bu anlamda hipotezler ve onların kanıtlanmasıyla bilim dünyasına katılan yasalar, maddi gerçeklikle kuram arasındaki köprü durumundadır.

Castoriadis (1997: 131) "... kuram bir inşa, dünyanın açık seçikleştirilmesi projesini gerçekleştirmenin hep belirsizlikler taşıyan bir girişimidir" derken haklıdır ve hem kurama ulaşacak olan bilimsel etkinliğin dünyevi amacını hem de bu amaca ulaşmanın taşıdığı ucu açıklığı dile getirir. Bilimsel çalışma için sözü edilen bu belirsizlik aslında bilimin yaratıcılığının, kendisini sorgulama cüretinin, bitimsiz merakının, hiçbir şeyi apriori olarak kabullenmeyen özgürlüğünün bir göstergesidir. Bilim ön yargılara, ön belirlenmişliklere, yaratanlara, kutsallara isyan eder.

Örneğin evrim kuramının yasaları, genetik çeşitlilik ve doğal seçilimdir. Bu iki yasa sayısız canlı türü üzerinde sınanmış ve geçerlilikleri kanıtlanmıştır. Evrim kuramının gücü de zaten buradan gelir. Sonuç olarak evrim kuramı, evrendeki bütün canlıların ortak bir ilkel ata üzerinden çeşitlenerek ortaya çıktıklarını, bu anlamda aralarında kökensel bir bağlantı olduğunu ileri sürer. Evrim kuramına göre yeni türler, doğal seçilimin canlılardaki genetik çeşitlilik malzemesini işlemesiyle ortaya çıkarlar. Evrim kuramını yanlışlamak isteyenlerin genetik çeşitlilik ve doğal seçilim yasalarını çürütmeleri gerekir.

Teorinin gücü tümelliğinin kapsamına dayanır. Bir teori ne kadar çok doğa gerçekliğini açıklayabiliyorsa o kadar güçlü kabul edilir. Sınırlı sayıdaki olgu ve gerçekliğe dayanan yasalardan hareketle güçlü bir teori ileri sürülemez. Teorinin gücünü kanıtlayan ve ilkiyle bağlantılı bir diğer olgu, içerdiği yasaların niceliksel ve niteliksel gücüdür. Ayrıca teorilerin içerdiği yasaların pek çok kişi, araştırmacı tarafından test edilmiş ve aynı sonuçlara ulaşılmış olması gerekir. Bu, tarafsızlık ilkesi ya da güvenilirlik olarak bilinen durumdur. Çünkü yalnızca birkaç kişinin ilgilenilen olgu konusunda yapacağı açıklama, o araştırmacıların kendi deneyimleri ve görüşlerinin sınırlılığı nedeniyle yeterince objektif olmayabilir. Bu anlamda bilimsel kuramlar kendilerini tüm bilim dünyasının ellerine teslim etmek zorundadır.

Bilimsel teorinin bir diğer çok önemli özelliği yanlışlanabilir olmasıdır. Bu Popper'ın sözünü ettiği durumdur. Bir hipotezin ya da teorinin defalarca doğruluğunun gösterilmeye çalışılmasının önemi sınırlıdır. Bunun nedeni doğrulama çabasının ister istemez taraflı bir bakış içerebilmesidir. Bu nedenle bilim bir hipotezin ya

da kuramın eksiklerini ve yanlışlarını ortaya çıkarmaya çalışarak onun geçerliliğini ve gücünü test eder. "Bütün kazlar beyazdır" hipotezini sınamanın en iyi yolu sürekli beyaz kaz aramak değil, bir tane siyah kazı bulmaya çalışmak olabilir. Siyah kaz bulunamadığı sürece hipotezimiz doğruluğunu koruyacaktır. Ancak bu doğrulanabilirlik ilkesinin tamamen bir tarafa bırakıldığı anlamına da gelmez. Her beyaz kaz saptayışımızda hipotezimizin biraz daha doğrulandığını düşünmememiz için hiçbir neden yoktur. Varsayımlar ve kuramlar doğrulanmaya ve yanlışlanmaya açık olmalı ve doğrulanabilirliğe ve yanlışlanabilirliğe uygun bir yapıda karakterde oluşturulmalı, doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik kriterleri en baştan belirlenmelidir.

Teorinin bir diğer önemli özelliği ölçek/kapsam sorunudur. Örneğin Newton kuramı ışık hızından yavaş hızlarda hareket eden, yani genel olarak günlük yaşantımızda gördüğümüz cisimlerin hareketlerini açıklamak için uygundur. Zira Newton teorisini bu tür cisimlerin hareketlerini gözleyip, ölçerek geliştirmiştir. Newton atom altı parçacıklar ile çok büyük, yani astronomik ölçekteki boyutlara ilişkin gözlemler yapamamıştır. Bunun nedeni o günün teknolojisinin görünür cisimler dışındaki dünyayı gözleyebilmek için yetersiz olmasıydı. Bu nedenle Newton'un kütle çekim teorisi birkaç milimetreden, birkaç kilometreye kadar değişen büyüklükteki cisimlerin hareketlerini anlamak ve öngörmek için elverişli ve yeterlidir. Diğer iki boyutta ise geçerliliğini tümüyle yitirir. Ayrıca, cismin hızı ışık hızına yaklaştığında da Newton kuramı geçersizleşir, Newton'un hız formülleri o boyutta işe yaramaz hale gelir. Bir elektronun hareketi analiz edilirken, kara delikler gözlenirken başka teorilere ihtiyaç doğar. Einstein'ın görelilik kuramı ile kuantum kuramı tam burada devreye girer.

Varsayımların ve kuramların geçerliliği doğrulanabilirliğine, doğrulanabilirliği ise gerçeklikle uyumlu olmasına bağlıdır. Maddi gerçeklikle uyuşmayan, gerçekliği açıklamayan düşünceler bilimsel olmayıp, metafizik niteliklidir. Bunlar ancak dinin ve inancın konusu olabilir. Bilimin alanını işgal etmelerine, toplumun zamanını almalarına izin verilmemelidir.

Lenin (2015: 168) bilgi teorisinin üç önemli önermesini şöyle tanımlamıştı: "1-Şeyler bilincimizden bağımsız olarak, bizim

dışımızda var olurlar. 2- Olay ile kendinde şey arasında fark yoktur. Tek fark bilinenle henüz bilinmeyen arasındadır. Bunların biriyle öbürü arasında özgül sınırlar bulunduğuna ilişkin, kendinde şeyin olayların ötesinde olduğuna ilişkin (Kant), şu ya da bu yanı hâlâ bilinmemekle birlikte bizim dışımızda var olan bir dünya sorunu ile aramıza felsefi bir duvar çekebileceğimize ya da çekmemiz gerektiğine ilişkin (Hume) felsefi buluşlar tümüyle saçma, kaçamak ve uydurmadır. 3- Bilimin başka her alanında olduğu gibi, bilgi kuramında da diyalektik olarak düşünmemiz, yani, bilgimizi olup bitmiş ve değişmez bir şey olarak görmeyip, bilginin bilgisizlikten nasıl doğduğunu, eksik ve kesin olmayan bilginin nasıl daha eksiksiz ve daha kesin bir duruma geldiğini belirlememiz gerekir."

Bilimin yolu budur.

(Bu bölüm için şu kaynaklara bakılabilir: Özlem D 1995; Bakırcı ÇM 2015: 28-45; Lecourt D 2013; Russell B 2015: 71-96).

5- Bilimin yetkisiz olduğu alanlar var mıdır?

Dincilerin, bilimsel gelişmelerin insanlıkta yarattığı özgüven nedeniyle bilimle ilişkilenme yolları aradığını belirtmiştik.

Bu bazen kutsal kitaplardaki kimi dogmalarda revizyon biçiminde ortaya çıkıyor. Din bilimsel ve toplumsal gelişmeler karşısında kurallarını esnetmek zorunda kalıyor.

Kimi kez ise kutsal kitaplarda yazılmış olanların bilimsel gelişmelerle teyit edildiği biçimindeki iddia olarak şekilleniyor. Dinciler buradan hareketle bilimsel keşiflerin yalnızca kutsal kitapları doğrulamaya hizmet ettiğini ileri sürüyorlar.

Sonuç değişmiyor. Dinciler bilimle dinin birbirlerini destekleyen işler yaptığını savunuyorlar. Dolayısıyla dinden de bilimden de vazgeçmek gerekmediğini söylüyorlar.

Ancak durum yalnızca bunlarla sınırlı değil.

Dinciler kimi kez de, artık nasıl gerekli görüyorlarsa, bilimin yöntemiyle nesnel gerçekliği bilmenin olanaklı olmadığını belirtiyorlar. Böylece nesnel gerçekliği bölmelere ayırmış oluyorlar. Bu bölmelerden birisi bilimin bilme olanağının bulunduğu dünyadır. Temel bilimlerin üzerinde uğraştığı gerçeklik bölmesi buraya girer. Fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi bilimler bu işe yarar. Onlar kendi ilgi nesnelerini bilebilecek yöntemsel yetkinliğe

sahiptir. Ama bildikleri şey Tanrı'nın yaratısıdır. Bilim bu haliyle Tanrı'yı bilmeye, Tanrı'nın gücüne vakıf olmaya yarar.

Buna karşılık özellikle sosyal bilimlerin ve psikoloji gibi bireysel bilimlerin alanına giren konuları tam olarak bilebilmek, bu alanların yasalarını kesin biçimde keşfedebilmek mümkün değildir. Bunlar tam olarak bilinemeyecek, dolayısıyla insanın Tanrı'sıyla ilişkisinin gerekli olduğu alanlardır. Sosyal bilimler ile insan bilimlerinde bilimlerin ortaya koyduğu performans doğa bilimlerindeki gibi olamaz. Dincilerin iddiasına göre aynı durum atom altı ölçekteki maddi gerçeklikle ilgilenen kuantum fiziği için de geçerlidir. Bu ortamın hareketi de tamamen belirsizdir. Herhangi bir biçimde kurallaştırılamaz, öngörülemez.

Atom altı ölçekteki bilimsel faaliyetler için dincilerin bu söylediklerinin hiçbir geçerliliklerinin olmadığını görmüş bulunuyoruz. Bu ölçek için kuantum fiziği hareketteki belirsizliğin de kesin yasalara tabi olduğunu ortaya çıkarıyor. Ancak bu durum dincilerin bakış açısında herhangi bir değişiklik yaratmıyor. Onlar Tanrı'larını devreye sokacak biçimde, inandıklarının bilim olduğu konusundaki ısrarlarını sürdürüyorlar.

İnsan bilimleri diye bilinen sosyoloji, psikoloji, ekonomi, tarih gibi bilim alanlarındaki kesinliklerin doğa bilimleri düzeyinde olmadığı açıktır. Ancak bu farklılık bilimsel yöntemin genel geçer ilkelerinin olmadığı ve insan bilimleri alanında bilimin genel geçer yöntemlerinin kullanılamayacağı anlamına gelmez.

Bir gerçekliği ortaya çıkarmak bakımından bilimin kullandığı yöntem, sonuç olarak bütün disiplinler için geçerlidir. Gözlem, deney, hipotezler kurma, hipotezlerin somut gerçeklik içinde sınanması ve en nihayetinde ilgilenilen maddi, toplumsal alanın hareketine ilişkin yasaların oluşturulması ve yasaları birleştiren kuramların ortaya çıkarılması. Bu sistematik yaklaşım bilimsel yöntemin kendisidir ve bütün bilim alanları bu yöntemi kullanırlar. Epistemoloji bir alana özel değildir. Bütün bilimler işe gözlemle başlarlar. Sosyal bilimler bile kendilerine göre deney düzenekleri kurarlar. Toplumsal ilişkileri yerinde gözleyebilmek için derinlemesine görüşmeler, katılımcı gözlemler yaparlar. Sosyal bilimciler bu amaçla on yıllar boyunca bir topluluğun içinde yaşamayı göze alabilir. Önemli bir toplumsal olayın öncesini ve

sonrasını karşılaştırarak, o olayın etkisini anlamak bakımından, bir tür kontrollü deney gerçekleştirirler. Hipotez kurmak ve yasalara ulaşmak yönündeki yaratıcı, mantıksal çıkarımlar ise zaten bütün bilim dalları için ortaktır.

İnsani ve sosyal bilimler alanlarında deneyle hipotezlerin sınanmasının zorluğu ortadadır ve bu önemli derecede sosyal olayların laboratuvar koşullarındaki gibi tekrarlanabilme imkânının sınırlı olmasıyla ilişkilidir. Ancak burada da bir çözüm vardır. Sosyal bilimlerde tarihsellik bir laboratuvar olarak devreye sokulur. Tarihte birbirine benzer ve farklı olayların içine doğdukları koşullar hipotez geliştirmek için önemli olanaklar sunar.

Dincilerin özellikle bilimin giremeyeceği alanların başına yerleştikleri psikolojide insan psikolojisinin değişik yönlerinin tanımlanması, ölçülmesi amacıyla geliştirilen onlarca ölçeğe bakmak bile bu iddiaların içinin ne kadar boş olduğunu anlamaya yeter. Bütün bilimsel disiplinler kendi ilgi alanlarındaki faaliyetlerini olabildiğince somut ve ölçülebilir hale getirme çabası içindedirler. Herhangi bir konunun bilim tarafından ölçülemez olarak kabul edilmesi bizzat bilim tarafından yanlışlanmaktadır.

Bugün farmakoloji ve psikiyatri bilimleri pek çok ruhsal hastalığın kökeninde biyolojik mekanizmaların bulunduğunu net olarak ortaya çıkarmıştır. Bu biyolojik mekanizmaların ve insanın genetik kodlarının kimi çevresel faktörlerin yardımıyla harekete geçmesi ya da özel çevresel etkenlerin etkisiyle farklı bir gelişim süreci içine kilitlenmesi, psikiyatrik hastalıkların gelişmesine neden olmaktadır. Böyle bakıldığında, insan psikolojisi denilen gerçeklik kimyasal maddeler, bu maddelerin birbirleriyle ilişkilenmesi sonucunda ortaya çıkan sistem bütünlükleri ve bu sistem bütünlüklerinin çevreyle etkileşmesi sonucunda gelişen zihinsel bir gerçeklik olarak belirir. Bu haliyle psikiyatri için insan psikolojisi, artık insana özel ve erişilip anlaşılması büyük oranda olanaksız bir dünya olmaktan çıkarak, biyolojik mekanizmalarla açıklanabilecek bir doğa bilimsel gerçeklik haline gelmektedir.

Şüphesiz bilimin nesnel gerçekliği, insanın psikolojik dünyasındaki ve toplumsal olaylardaki değişimi anlamak bakımından gerçekleştirdiği buluş ve ilerlemeler felsefi nitelikli kimi sorunların sonunu getirmeyecektir.

İnsan bilim sayesinde maddenin, çevresinin ve kendi ruhsal yapısının ne kadar farkına varsa ve bunları ne kadar kontrolü altına alsa da, her zaman yaşamın anlamına ilişkin sorunları kafasında taşıyacaktır.

Ancak bu yeni bir bilinmeze işaret eden bir sorun değildir. Daha da önemlisi, nesnel gerçeklik, içinde yaşadığımız somut maddi ve toplumsal alem bilinemez değildir. İnsanın dünyayı, evreni, kendisini, kendi hak ve sorumluluklarını kendisine dert edinmesi ise dinin el atmasını gerektiren konular değildir. Tersine bütün bunlar bilimlerin ve felsefenin etkinlik göstereceği, insanın da bir sorun olarak ele alırken bilim ve felsefeyi kullanacağı, yaratıcılığa açık alanlardır.

Bilim kendisine konu edindiği canlı ve cansız gerçeklik dünyasını bilmeyi hedefler. Süreç içinde bilgimiz giderek artar ve derinleşir. Ama ortaya yeni bilinmezler, soru işaretleri de çıkar. Bilinen ve bilinmeyen, bilim sayesinde diyalektik bir ilişki içindedirler. Aralarındaki sınır çizgisi her an değişir. Ama bütün bunlar bilimin en azından kimi konularda bilmeyi başaramayacağı anlamına hiç gelmez:

"Bilgimizin nesnel, mutlak hakikate yakınlaşma sınırı tarihsel olarak koşulludur, ama böyle bir hakikatin var oluşu koşulsuzdur ve bu hakikate gittikçe daha çok yaklaştığımız da koşulsuzdur... göreli ve mutlak hakikat arasındaki bu ayrılık belirsizdir... evet bilimin, terimin kötü anlamıyla, bir dogma olmasını, ölü, donmuş, kemikleşmiş bir şey olmasını önlemeye yetecek kadar "belirsiz"dir bu, ama aynı zamanda, kendimizi imancılık ve bilinemezcilikten, felsefi idealizmden ve Hume'la Kant'ın izleyicilerinin yanıltmacasından kesin ve geri dönülmez biçimde ayırmamızı sağlamaya yetecek kadar da "belirli"dir." (Lenin Vİ 2015: 188).

Din bilinemezler, anlaşılamazlar, korkular üzerinden hareket eder. Bilinemeyen olarak kabul edilenlerin bilinemez durumlarının kalıcı olduğunu ileri sürer. Kalıcı olduğunu varsaydığı bilinemezlerin Tanrısal irade tarafından yaratıldığını ve insanın da ancak Tanrı'ya sığınarak bilinemezin yaratacağı huzursuzluktan kurtulabileceğini iddia eder.

Din, insanın kendisine mecburiyetini sürekli kılmak bakımından da bilinemezlerin kalıcılığı varsayımına sarılır ve bunun propagandasını yapar.

Oysa bilim canlı ve cansız maddenin bilinmesinin tek aracıdır. Bunun için de gayet güçlü bir yönteme sahiptir. Bilim, kendi bilimsel yöntemiyle bu yöntemi de geliştirmektedir. Eskiden gerçekliği bilmenin tek yolunun kutsal kitaplarda yazılanları ezberlemek olduğu savunuluyordu. Sonra ampiristler gözleme mutlak değer biçen bir yöntem önerdiler. Bu tanrının vahiylerine mutlak değer atfeden tümdengelim mantığına karşı bir tepkiydi. Ancak sorunun tümdengelimin kendisinde değil, tümdengelimi tanrısal iradeyle özdeşleştiren dinci mantıkta olduğu anlaşıldığında tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin de diyalektik biçimde birlikte kullanılması gerektiği açık hale geldi. Kısaca, tanımladığımız bu süreç bilimsel yöntemdeki gelişmenin tam kendisidir ve epistemoloji esas olarak bununla ilgilenir.

Bu alanların hiçbirisinde dinin sözü geçmez, dine gerek yoktur.

Böyle sade bakıldığında gerçekliğin, insan psikolojisinin, toplumların yaşam tarzlarının bilinemeyeceği şüphesini yaratan bütün kaos ortadan kalkar. Bütün bilinmezleriyle birlikte gerçeklik bilinebilir bir hal alır. İnsanın kendisine olan güveni artar.

6- Bilimde nedensellik: Nedeni belirlemek bilimin işidir

Dinciler gördüğümüz her şeyin nedeninin Tanrı olduğunu, evreni Tanrı'nın yarattığını ileri sürerken son derece rahatlar. Apriori bir kabulle işe başlıyorlar. İnançlarını akıl yürütme, mantık diye pazarlıyorlar. Zahmetsiz biçimde her şeyi Tanrı'ya bağlıyorlar. Bu anlamda işlerinin çok basit olduğu gayet açık.

Oysa bilim için herhangi bir olayın, olgunun nedenini açıklamak çok sancılı bir araştırma sürecini gerektirir. Bilim olay ve olguları açıklamakla, yani nedenlerini ortaya çıkarmakla ilgilenir. "Bilim nedenleri araştırır, çünkü bizim fenomenleri denetleyip öngörmemizi sağlayan açıklamalar peşindedir." (Robenberg A 2014: 65).

Nedenin saptanması, etkenin neden olduğu olayın veya ortaya çıkardığı sonucun belirli koşullar altında yinelenmesine, yeniden yaratılmasına ve sonuçların tahmin edilmesine olanak tanır. Ya da istenmeyen olay ve olgulardan, nedenleri ortaya çıkarıldığında, kaçınmak mümkün olur.

Bu nedenle nedenin saptanması son derece önemlidir. Neden olarak Tanrı'nın görülmesi gerçekliğin kontrolsüz kalmasına da

yol açar. Dolayısıyla Tanrı inancı insanlığın nesnel gerçeklik karşısındaki çaresizliğini koşullayan ve/veya insanlığı egemenlerin keyfiyetine tabi kılan en önemli akılsızlıktır.

Neden kavramı önemlidir, sonuçların nedenlerinin saptanması bilimin, nedenselliğin açıklanması ise epistemolojinin alanına girer. Örneğin nedenleri bulmaya odaklanan bilim, doğada nedensel bir düzen aramakta mıdır? Bu soru doğrudan epistemolojinin alanına dahildir.

Nedensellik, bilimin ilk gelişim aşamalarında tamamen göz ardı edilebilmiştir. Bunun nedeni bilim öncesi skolastik çağda şeylerin varlığının Tanrı'ya bağlanması, Tanrı'nın tek neden olarak biliniyor olmasıydı. Hatta başlangıçta bilim nedensellik kavramı karşısında tepkisiz bile kalabildi. Bunun nedeni, o zamana dek Tanrı'nın her şeyin nedeni olarak görülmesiydi. Bilim, din karşısında kendisine alan açmaya çalışırken, kendi alanına ait önemli kategorileri göz ardı etme yanlışlığına düşebildi. Örneğin Russell şöyle yazabiliyordu: "Kanımca ... fiziğin neden sonuç ilişkisi aramaktan vazgeçmesi böyle bir şeyin olmamasındandır." (Aktaran Yıldırım C 1997: 108).

Bilimin nedensellik kavramını reddetmesinin ve/veya küçümsemesinin önemli bir nedeni kuantum fiziği alanında atom altı dünyada gerçekleşen hareketlerde belirsizliklerin keşfedilmesiydi. Kuantum fiziği kendisindeki büyük kudrete rağmen, bir dönem, kimi bilim insanlarında bile, bilimin gerçekliği bilemeyeceği yanılsamasına yol açabildi. Newton mekaniği cisimlerin kütle ve ivmelerinin bilinmesi durumunda belli bir zaman sonra nereye ulaşacaklarının kesin olarak bilinebileceğini ve hatta bu kesinliğin atomlar için bile geçerli olduğunu ileri sürüyordu. Atom altı parçacıkları için böylesi kesinliklerin geçerli olmadığının anlaşılması Newton mekaniğinin değil, bütün fiziğin sorgulanmasına ve bilimin bilme gücünün sanıldığı kadar kesin olmadığı yönünde kuvvetli bir şüphenin ortaya çıkmasına neden oldu. Elektronun hareketindeki hem parçacık hem de dalga karakteri, hareketin ölçülemezliğinin kanıtı olarak kodlandı. Atom altı dünyasında Newton fiziğinin kesinlikleri mevcut değildi. Oysa elektronun hareketindeki bu belirsizlik belli yasalar altında ortaya çıkıyordu ve zaten kuantum fiziği de bu yasaları keşfetmek üzere yola koyulmuştu. Kuantum dünyasında kesinlikler değil, olasılıklar söz konusuysa

da bu olasılıklar da belirli yasalar çerçevesinde gerçekleşiyordu. Üstelik elektronun hem dalga hem de parçacık karakteri, çekirdek çevresindeki hareketi bakımından ölçülebilir bir kesinliği de belirliyordu. Yani atom altı ölçekteki belirsizliğin de yasalarla ölçülebilir bir düzenliliği vardı.

Nedenselliğe yönelik itirazların bir nedeni de nedenselliği saptamak için kullandığımız ölçüm ve gözlem araçlarının yetersizliği olabilir. Eğer böyleyse bu zaten bir sorun değildir. Çünkü ölçüm araçlarının geliştirilmesi de bilimin işidir. O halde ölçüm araçlarının yetersizliğinden kaynaklı bilgisizliğimizi, bilimle aşmak mümkündür.

Nedensellik, bir sistemin bir başlangıç durumuna ilişkin bilgimize dayanarak ilerideki bir anda alacağı durumu belirlememizi sağlayacak doğal bir ilişkidir.

İki olgu arasındaki nedensellik ilişkisi, bu olguların birlikte var oluşlarından ayrı bir durumdur. Her birliktelik, söz konusu olgular arasında neden sonuç ilişkisi bulunduğunu göstermez. Nedensel ilişki içinde olan olgular her zaman bir aradadır, ancak her bir arada oluş nedensel bir ilişkinin göstergesi değildir.

Örneğin, olgular arasındaki ilişki yanıltıcı bir ilişki olabilir. Bu bir ilişkidir, ama, nedensel bir ilişki değildir. Var olan bu ilişki nedensel olarak saptanırsa, bu yanıltıcı olur. Olgular arasında yine bir ilişki olabilir, ama bu sekonder[2] bir ilişki olabilir. Bu durumda da nedensel bir ilişki söz konusu değildir. Sekonder ilişkide, bir arada görülen olguların arkasında aslında ortak bir neden vardır. Her iki olgu da bu ortak nedensel olguyla bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve sanki aralarında nedensel bir ilişki varmış gibi birlikte var olmaktadır. Nedensel ilişkide ise, olgular arasında nesnel olarak gerçek bir ilişki vardır.

Nedensel olaylar zincirinde neden sonuca yol açar, onu yaratır, nedenin oluşumu sonucun gerçekleşmesini sağlar, onu zorunlu kılar. Yani neden gerçekleşmezse sonuç da ortaya çıkamaz. Rastlantısal olaylarda ise birinci olay ile ikinci olay arasında bu türden bir zorunluluk ilişkisi yoktur (Rosenberg A 2014: 95).

---

2 E.N: Sekonder, tıpta sıkça kullanılan bir terimdir ve ikincil anlamına gelmektedir.

Olgular arasındaki ilişkinin nedensel olabilmesi için kimi kriterlerin karşılanması gerekir. Bunlar şöyle sıralanır: 1- Zamana uygunluk: Neden olarak düşünülen olgunun, sonuçtan önce gelmesi ve hatta bu temasın belirli bir süredir devam ediyor olması. 2- Rasyonellik: Sonuca neden olduğu düşünülen olgunun gerçekten böyle bir etki gösterebileceği konusu mantıkla, mevcut bilgilerle uyumlu olmalı, daha da ötesinde deneysel olarak gösterilebilmelidir. 3- İlişkinin kuvveti: Kimi istatistik hesaplamalarla ortaya konulabilen bu kriter iki olgu arasındaki ilişkinin derecesini gösterir. Ne kadar büyükse ilişki o kadar büyük demektir ve diğer kriterlerin de karşılanması durumunda nedensel ilişkinin varlığı konusunda o derecede kuvvetli fikir verir. 4- Tutarlılık: Nedensel olduğu varsayılan ilişkinin farklı zaman, mekân ve toplumlarda da aynı biçimde gözlenebiliyor olmasıdır. Dolayısıyla olgular arasındaki ilişkinin genel bir geçerliliğinin bulunmasıdır. 5- Doz yanıt ilişkisi: Neden ile ortaya çıkardığı sonuç arasındaki ilişki bir tür doz yanıt ilişkisidir. Bu nedenle etkenin derecesinin ve/veya etki süresinin artması durumunda sonucun derecesinde de artışın ortaya çıkması beklenir. 6- Geriye dönüş: Nedenin ortadan kaldırılması ve/veya şiddetinin azaltılması durumunda sonucun da ortadan kalkmasıdır (Şenel A 2013: 46-49).

Yukarıdaki çerçeve doğa bilimleri alanındaki ilişkilerin nedenselliğini tanımlamak bakımından özellikle uygun olsa bile, toplumbilimleri için de geçerlidir.

Nedenin sonuçtan önce gelmesi ve belli bir süre ve dozda ortama etki göstermiş olması gerektiğini belirttik. Neden ve sonuç arasındaki ilişkiyi saptamak doğa bilimlerinde bile kolay değildir. Bunun nedeni genellikle bir sonucun birden fazla nedeninin olabilmesi, başka bir deyişle birden fazla nedensel olgunun aynı anda etki göstermesiyle o sonucun ortaya çıkmasıdır. Ama bu durum nedenselliği saptamak bakımından son derece heyecanlı bir ortam da yaratır. Acaba bütün bunların içinde gerçek neden hangisidir? Bütün bu faktörler acaba bu sonuca hangi oranda katkıda bulunmaktadır?

Dinde Tanrı'nın varlığı vb. konularındaki çıkarımlar bu bilimsel gereklilikleri tümüyle atlayarak, nedeni Tanrısal iradeye bağlayan, son derece basitleştirilmiş spekülasyonlardır.

İlkel bakış açısı ve bununla benzer olarak çocukların değerlendirmesi, her sonuç için belli bir nedenin varsayılmasına dayanır. Sonucu oluşturmak bakımından her neden kendi başına yeterli görülür. Bu gözlemsel, ama çoğunlukla eksik/yanlış bir çıkarımdır. Elektrik düğmesine basılmasının ışığın nedeni olduğu düşüncesinde olduğu gibi. Oysa ışığın yanması için düğmeye basma eyleminin dışında ve onunla birlikte başka gerekliliklerin yerine getirilmiş olması gerekir. Örneğin sağlam ve işleyen bir ampul, anahtar, kablo, elektrik gibi. Işığın yanabilmesi için bütün bu teknik alt yapının hatasız işlemesi şarttır. Ancak bu gerek koşul üzerine düğmeye basılması ışığın yanmasını sağlayacaktır.

Bugün pek çok insanın bir sonucu açıklamak bakımından tek bir neden bulma yönündeki mantığı, halen hâkim yanlış ve yanlı bir tutumdur. Gerçeklikte ise herhangi bir sonucun nedeni genellikle birlikte var olan ve kendi aralarında da etkileşen bir etkenler kümesidir. Bu kümedeki etkenler belirli dozlarda, belirli bir ortam içinde, birbirlerini de etkileyerek, dolayısıyla birbirlerinin ortak etkisini de ifade edecek tümel bir etken oluşturacak biçimde etki yaratarak sonucu koşullarlar.

Örneğin tütün kullanımı akciğer kanserinin nedenidir, ama tek başına yeterli bir neden değildir. Tütün içmeyle akciğer kanseri arasındaki ilişkiyi tahmin edebilmek için, en azından tütün kullanımının süresi, tütünün cinsi, tütün kullanmanın sıklığı, ilk kullanmaya başlama yaşı, dumanı içe çekme derecesi gibi yine tütünle alakalı başka değişkenlerin mutlaka dikkate alınması gerekir. Bu tür kriterlerin standardize edilmediği durumlarda, bireylerin neden farklı olasılıklarla akciğer kanserine yakalandığını açıklamak olanaklı olmaz.

Ama yalnızca bu kadar da değil. Akciğer kanserinin oluşma riskini tanımlayabilmek için, kansere yakalanmayı belirleyen ve tütünle alakalı olmayan başka kriterlerin durumunu da dikkate almak gerekir. Örneğin kişinin mesleği, çalıştığı iş ortamında başka kanserojenlere maruz kalıp kalmadığı gibi.

Sigara akciğer kanseri için önemli bir nedendir. Keza maden işçisi olmak da öyledir. Bu iki faktörün kanser üzerinde birbirlerinden bağımsız etkileri vardır. Ancak ikisinin bir arada bulunmasının yarattığı etki, iki ayrı etkenin etkilerinin basit bir toplamından

ibaret değildir. Sigara içmek, maden işçisi olmak durumu, yani madende maruz kalınan diğer kanserojen faktörler üzerinden dolayımlanarak akciğer kanseri üzerinde ayrıca büyük bir etki gösterir. Bunun nedeni, sigaranın zararlı etkisinin maden ortamındaki kirleticiler nedeniyle daha da artmasıdır.

Nedensel faktörler iyi sınıflanmadığında ve hem doğrudan kendi başlarına sonuç üzerine odaklanan etkileri, hem de aralarındaki ilişki üzerinden sonuç üzerine dolayımlanan etkileri dikkate alınmadığında, neden ile sonuç arasındaki ilişki net olarak anlaşılamayacaktır.

Bu yaklaşımı değişik istatistik tekniklerle somutlamak, etkenlerin sonuç üzerindeki birlikte ve birbirinden bağımsız etkilerini kanıtlayabilmek olasıdır. Örneğin onlarca yıldır sigara içtiği halde akciğer kanserine yakalanmayan insanların durumu bu kapsama girer. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, nedenle sonuç arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasının ilk koşulu, bilimsel yöntemin ilk basamağı olan, dikkatli bir gözlem, ölçüm ve veri toplama düzeneğinin kurulmasıdır (Rothman KJ, Greenland S 1998: 7-28).

Doğa bilimlerinde bile bir sonucun tek bir nedeninin olduğunu söylemek son derece güçtür. Sonuçlar genellikle birden fazla nedenin etki göstermesiyle ortaya çıkarlar. Bu gerçek sosyal bilim alanında daha da geçerlidir. Üstelik toplumsal olaylarda olguların net olarak saptanması, zaman içinde izlenmesi, kayıt altına alınması, ölçülmesi, aralarındaki ilişkinin kesin biçimde tanımlanabilmesi çok daha zordur.

Ancak bütün bu zorluklar, olgu ve olayların hiç bilinmeyeceği, gerçekliğin nedeninin ortaya çıkarılamayacağı anlamına gelmez. Bilim, insanlık tarihinin başından beri buna çabalamaktadır ve en azından günlük yaşantımızdaki refah düzeyinin yükselmesine bakarak bu işte ne kadar büyük başarı kaydettiğimiz kabul edilmelidir. Gerçekliğin bilinemeyeceği türünden her yaklaşım, aslında bilimin gelişmesini engelleyen bir önyargıdır.

Sonuçta her sonucun bir veya birden fazla nedeni vardır. Nedenin birden fazla olması, birden fazla sayıdaki bu faktörlerin etkisiyle sonucun ortaya çıktığı anlamına gelir.

Her sonucun, olgunun bir nedeninin olması, sonuçların daha en başından kurgulandığı, Tanrı'nın canlı ve cansız doğaya nedensel

bir mantık nakşettiği anlamına gelmez. Bu yaklaşım amaçsalcıdır. Doğa ve toplumdaki gelişmelerin iç kurgusunda bir amacın bulunduğunu, gözlediğimiz her şeyin bu amaca ulaşmak için davrandığını, bu amacın da Tanrı tarafından yerleştirildiğini ileri süren klasik dinci yaklaşımdır.

Doğada, maddenin hareketinde herhangi bir amaç yoktur. Böyledir; ama her şeyin bir nedeni vardır. Nedenler maddi olgulardır. Maddenin kendisi gibi, hareketi de diğer maddi kategorilerle ilişkilenmesi de nesneldir. Neden ve sonuç ilişkisi bu nesnelliğin hareket yasalarını ifade eden bir kategoridir.

Sonuçların, olayların nedenlerini Tanrısal irade olarak açıklasaydık akciğer kanserinden korunmak ve bu ölümcül hastalığı tedavi etmek konusunda milim ilerleme bile kaydedemezdik. Evreni Tanrı'nın yaratımı olarak görmek bu nedenle, kolay ve herhangi bir çaba gerektirmeyen bir tercih olsa bile, hiçbir işe yaramayacağı ortadadır.

Neden sorusunu sormak, bilmenin ve bilimsel faaliyetin ilk aşamasıdır. Daha önce de yazmıştık: Bilim nedenselliği açıklar.

Nedensellik merak ediliyorsa burada dinin yeri hiç yoktur. Din yalnızca bu bilimsel merakı öldürmeye yarar.

Hem kendi bireysel dünyalarında inanç sahibi olup hem de bilimin yöntemlerini kullanarak araştırma yapan bilim insanları yok mudur? Vardır tabii ki? Peki bu durum kendileri açısından ve yaptıkları işin verimliliği bakımından sorun yaratmaz mı? Doğa bilimleri alanında çalışan bilim insanlarında bile yaratma ihtimali güçlüdür. AIDS aşısı konusunda çalışan bir immünoloğu düşünün. İmmünolog olarak araştırma yaparken tamamen materyalist, mesleği dışındaki hayatında ise güçlü dini inançları olan birisi olarak yaşayabilir. Bu yarılmanın yaptığı iş üzerinde yaratıcılığını, motivasyonunu etkileme ihtimalinin her zaman bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Üstelik özel ve mesleki yaşamlarında iki farklı kişilik sergileyen bu bilim insanı türünün, dinin etkisinin kuvvetli olduğu dönemlerde hiç yaşam şansı bulamadığını da görmek gerekir. Din güçlüyken inananlarına mesleki yaşamlarında farklı davranma olanağı bırakmıyordu. Ortaçağda din örneğin hekimlik mesleğinin, doğa bilimlerinin gelişmesini engelliyor, teknik işlerin nasıl

yapılacağına da karışıyordu. Sonrasında, bilimsel gelişmeler karşısında mesleki, teknik alanlarda susmak zorunda kaldıysa, bu, bu denli güçlü bir baskıyı topluma kabul ettirme olanağını yitirmiş olmasındandır. Materyalist bilim AIDS tedavisi konusunda büyük ilerlemeler kaydederken, din, inananlarına ilaç kullanmak yerine, Tanrı'larına sığınmalarını mı önerecekti? Böyle yaptığında çevresini kendi elleriyle tamamen boşaltmış olmayacak mıydı?

Ancak esas problem sosyal bilimler alanında ortaya çıkacaktır. Bu kez de insanın ruhsal sorunlarıyla ilgilenen bir ruh bilimciyi ya da psikoloğu, hekimi düşünün. Nevrozlarla boğuşan hastaları için ne önereceklerdir? Yaşama sarılmanın, yaşamla barışık olmanın ve yaratıcı olmanın olanaklarının yanı sıra Tanrı'ya sarılmayı öğütleyenlerin sayısı hiç de az değildir. Oysa nevrotik bir hastanın Tanrı'ya sığınması, yalnızca nevrozuna yol açan gerçeklikten kaçıştan başka bir şey olmayacaktır. Dolayısıyla ruh ve toplum bilimleri alanlarında idealizmin işe karıştırılması yapılan işin (Bu durumda ne derecede bilim nitelemesini hak eder acaba?) niteliğinde de önemli kayba yol açacaktır.

O nedenle nedensellik konusunda bilimin yetkisini kabul etmekten başka yol bulunmuyor. Her şey akılla bilinebilir durumdadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Felsefenin İşi: Gerçeklikten Anlam ve Yön Çıkarmak

Felsefe alanında dolaşıyoruz.

Felsefe gerçekliğin ne olduğu, bilinip bilinemeyeceği, mümkünse bunun nasıl, hangi yöntemle olanaklı olacağı gibi sorularla ilgileniyor.

Gerçekliğe "Ne?" sorusunu yöneltiyor.

Dolayısıyla yaşamın anlamıyla ilgili bütün sorular bu kapsama giriyor. İnsan ne için yaşar, hayatta ne yapmalıdır, hayatı anlamlı kılan şey nedir, neyin arayışı içindeyiz? Neyi öğrenmeli, araştırmalıyız? Yoksa bu tür sorular kafamızı boşuna meşgul eden, bizi anlamsız sıkıntılara sokan gereksiz kaygılar mıdır?

Bu haliyle felsefe hem bireyin hem de toplumun yaşamına anlam ve yön kazandıran entelektüel bir etkinlik olarak ortaya çıkıp gelişiyor. Öyle bir doğrultu verebiliyor ki, bilim, sanat, edebiyat gibi diğer insani etkinlikler buna göre kendilerine yön belirliyorlar. Zira "Ne?" sorusu her tür entelektüel ve pratik faaliyetin zemininde yer alıyor. Her şey bu soruyla başlıyor: Dünya ne, nasıl yaratıldı, hayatın anlamı ne, yaşam sonluysa yaşamının anlamı ne, ben kimim, neyim, ne yapıyorum, ne yapmalıyım, neyle ilgilenmeliyim, sorumluluklarım ne?

Bunlar felsefenin temel sorunsalları.

İnsanlık yaşam yolculuğuna başladığı andan itibaren bu

sorularla meşgul oldu. Belki, vahşi doğa koşulları içinde karnını ancak doyurabildiği toplayıcılık ve avcılık aşamalarında, bu tür sorular sormaya ve yanıtları üzerinde düşünmeye hiç zamanı, fırsatı yoktu. Ancak uzman avcılıkla birlikte, yani artı değerin elde edildiği ve bugünün avından arta kalanın yarın avlanmayı gerektirmediği "bolluk" döneminde, bu soruların insanın zihnini meşgul etmeye ve toplumsal yaşamda giderek artan oranda zaman almaya başladığı kesin.

Öyle ki bu iş zaman içinde uzmanlık gerektiren bir zihinsel faaliyet halini aldı. Üretimi ve artı ürünün paylaşımını organize eden egemenler bu alanda birilerini özellikle istihdam etmeye başladılar. Yani "Ne?" sorusu üzerine düşünmek giderek kimilerinin profesyonel yaşam biçimi oldu. O andan sonra "Ne?" sorusuna yanıt üretmek, yani profesyonellerin işi, entelektüel emeğe zamanı olmayanların hayatının anlamını belirler oldu.

Felsefenin ayrı bir faaliyet dalı, uzmanlık alanı olarak şekillenmesinin altında bu türden bir nesnel zemin yer alır.

İlk sınıflı toplumların, yani Mezopotamya kent devletlerinin "Ne?" sorusuna verdikleri yanıt tanrıcı bir perspektiften geliyordu. Onlar her şeyi Tanrı'nın yaratmış olduğunu ve yönetenin de yine Tanrı olduğunu düşünüyorlar ve bu inancı halk sınıflarını yönetecek bir araç olarak kullanıyorlardı.

Aynı soruya daha maddeci yanıtların üretildiği esas mekân antik Yunan, yani Ege'deki kent devletleri coğrafyasıdır. Bu bölge canlı ve cansız evreni anlamak amaçlı zihinsel etkinlik bakımından büyük bir sıçramaya işaret eder. "Ne?" sorusuna yanıt arayan ilk filozoflar Ege antik kentlerinde ortaya çıktılar, hatta kendi özel okullarını yaratarak düşüncelerini olgunlaştırıp, yayma konusunda da büyük çaba gösterdiler. Felsefe ilk kez bu dönemde disiplinli bir faaliyet olarak gelişti.

Ancak bu dönemin epey kısa sürdüğünü de görürüz. Bunda Hıristiyanlığın MS 4. yüzyılda Roma'nın resmi dini haline gelişinin belirleyici etkisi vardır. Aslında Roma, Hıristiyanlığı resmi dini olarak kabul etmeden önce, Hıristiyanlık zaten Romalı köle toplumunu ele geçirmişti. Dolayısıyla Roma'nın yaptığı yalnızca bir mecburiyetin kabullenilmesinden, gerçekliğe resmiyet kazandırılmasından ibaretti.

Devlet ile din arasındaki bu nikahtan sonra bütün Avrupa yeniden dinin egemen olduğu karanlık bir döneme girdi. Ortaçağ karanlığı denilen ve engizisyonun insanlık ve akıl dışı uygulama ve işkencelerine tanıklık eden bu çağda akli bir şey bulabilmek neredeyse olanaklı değildir.

Roma'da inanç sistemi çok tanrılıydı. Pagan sistemi hakimdi. Çok tanrıcılık herkesin kendi tanrısına tapmasına, ancak başkalarının tanrısına da saygı göstermesine dayanıyordu. Hatta Roma pagan sistemi çok uzun yıllar boyunca alttan alta gelişen Hıristiyanlığa bile son derece saygılı davrandı. Hıristiyanlıkla tek derdi, Hıristiyanlığın kendi tanrısını, pagan tanrılarını yok sayarak her şeyin yerine geçirme çabasıydı. İşte bu niyet Roma Hıristiyanlığı resmi olarak kabul ettikten sonra somut bir hal aldı. Hristiyanlık şiddetle diğer tanrıları yok etmeye ve kendi dışındaki bütün inançlara zulmetmeye başladı. Kilisenin toplumu yönetme hedefi zaman içinde, bir yandan kilise içinde, bir yandan da kilise ile krallık arasında çatışmalara yol açtı. Bayet'in (2016: 47-56) betimlediği gibi, bu, herkesin birbirini katlettiği tam manasıyla kaotik bir dönemdi.

Ancak Rönesans'la birlikte, bilimlerin gelişmesi, burjuvazinin kendi sınıfsal çıkarlarının gereği olarak din karşısında akıldan ve özgürlükten yana bir tutum almak zorunda kalması, dinin sınırlanması sonucunu yarattı. O andan itibaren felsefe dinden kurtularak, akılla bağlantılı zihinsel bir etkinlik olarak kendisini özgürce ifade edebilmeye başladı.

Felsefenin içinde dinin ideolojisine yakın akımlar Rönesans ve Aydınlanma döneminde de mevcuttu. Ancak ne olursa olsun din bu idealist felsefi ekoller üzerindeki etkisini bile önemli derecede yitirmişti.

Aydınlanma döneminde en metafizik felsefe bile nesnel gerçekliğin olmadığı ve/veya varsa bile bunu bilmenin insan aklının başarabileceği bir şey olmadığı yönündeki idealist görüşlerini, Tanrısal iradeye doğrudan referans göndermeden, olabildiğince akli dayanaklar zemininde, doğanın nesnel dinamiklerini referans olarak kullanarak gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Bütün bunlar din karşısında verilen akli özgürlük hareketinin başarılarıdır. Din kendi kendisini sınırlamaz, din kendi kendisine, kutsal kitaplarda somutlanmış olan dünyevi-siyasi işlevlerinden vazgeçmez.

Bu bölümde felsefenin bu yolculuğuna, temel felsefi ekollere bakacağız. Bunlardan hangilerinin insanın dünyayı, kendisi ve içinde yaşadığı toplum da dahil, anlama ve anlamlandırma kaygısı bakımından gerçekçi, işe yarar, kullanılabilir çözümler önerdiğini ortaya çıkaracağız. Ve en nihayetinde bu başarıyı gösterebilen felsefi ekollerin bunu hangi felsefi yöntemle başardığını inceleyeceğiz.

1- Felsefenin anayurdu: İyonya

Bilimin ve felsefenin anayurdu Ege kıyıları, İyonya (bugünkü İzmir ve Aydın çevresi) kabul edilir. Bayet (2016: 11) dine karşı düşüncenin ana yurdunun burası olduğunu yazar. Tarih MÖ 500-600'lerdir.

Dediğimiz gibi önceleri bilim ve felsefe birbirinin içindeydi. Genel olarak dünyayı anlama faaliyetiyle meşguldüler. Bunun nedeni bilimin henüz gelişmemiş karakteriydi. Bilim de bir tür anlamlandırma işiydi. Yalnızca gözleme dayanıyordu. Deney, veri biriktirme, bunları ölçme ve değerlendirme gibi teknik çalışmalar henüz yapılamıyordu. Bu çalışmaların gerek koşulu olan teknikler, alet ve araçlar gelişmemişti. Öte yandan, insan bilinci de ancak "Ne?" sorusuna yanıt arayabilecek bir belirsizlik düzeyindeydi. Bir başka deyişle, bilimin temel sorusu olan "Nasıl?" sorusunun sorulmasına, özel bir entelektüel etkinlik olarak henüz sıra gelmemişti. "Ne?" sorusunu yanıtlayan din ve idealizm olduğu için, bu soruyu dünyevi olarak yeniden ele almak gerekiyor ve yorumlama, anlama ve açıklama türünden tüm zihinsel faaliyetler iç içe geçiyordu.

"Ne?" sorusunun maddi bir zeminde ele alınışı ilk kez İyonya'da oldu.

Thales, Miletliydi. Ticaretle uğraşıyordu. İnsanlığın ilk bilim insanı ve filozofu olarak bilinir. Eski Yunan'ın yedi bilgesinden ilki olarak kabul edilir. Hakkındaki bilgiler Herodotos'tan gelir. Elimize ulaşmış hiçbir metni yoktur. Milet dönemin en önemli ticaret kentlerinden birisidir. Mısır'a ve Mezopotamya'ya seyahat etmiş, geometri ve astronomiyi oralarda öğrenmiştir. Lidya ve Medya arasındaki savaş sırasında güneşin tutulacağını bilmiş, bu kendisine büyük ün kazandırmıştır. Bir dairenin çapı ile iki eşit dilime ayrıldığını, ikizkenar üçgenin taban açılarının birbirine eşit olduğunu, ters açıların eşit olduğunu ilk kez Thales gösteriyor.

Kendi ismiyle anılan teoremlerle denizde gemiler arasındaki uzaklığı ve gölgesinden hareketle bir şeyin yüksekliğini hesaplamayı başarıyor.

Politikayla da ilgileniyor. Dedik ya o dönemde bütün insani, zihinsel faaliyetler iç içe geçmiş durumda. Bütün küçük kent devletlerinin merkezi bir yapı oluşturacak şekilde Teos kentinin çevresinde birleşmesini öneriyor.

Thales'in ilk filozof olarak anılmasının nedeni, Arkhe sorunuyla ilgilenmesidir. Arkhe "ilk başlangıç" anlamına geliyor. Sokrat öncesi dünürler bu kavramı ilk madde, temel madde anlamında kullanıyorlar. Thales doğadaki bütün maddelerin kendisinden oluştuğu bir ilk madde arıyordu: Her şeyin Arkhesi nedir? Aslında soru öze ilişkindi. Yaşamın, maddenin özü nedir olarak anlaşılabilir. Bu haliyle fiziğin uğraştığı "Madde nedir?" sorusundan farklıydı. Felsefi bir içeriğe sahipti. Bu soru çerçevesinde Thales tamamen materyalist bir zemine oturarak iki şey söylüyor: 1- Var olan tek şey maddedir. 2- Evrenin sırlarını çözebilmek için maddenin ne olduğunun bilinmesi gerekir.

Thales maddi gerçekliğe ilişkin soruları maddi gerçekliğin içinde açıklamaya çalıştığı için filozoftur ve felsefe böylece materyalist olarak işe koyulmuştur. Düşünce kendisini dinden ayrı bir sistem olarak tanımlarken, mecburen materyalist olmuştur. Babil ve Mısır döneminde de bilimsel anlamda pek çok şey biliniyordu. Matematik, astronomi, geometri, coğrafya anlamındaki pek çok önemli keşif daha o dönemde yapılmıştı. Nitekim Mısırlılar da ikizkenar üçgenin taban açılarının eşit olduğu bilgisine sahiptiler. Ancak Mezopotamya ve Mısır'da maddi gerçekliklerin tümümün Tanrı tarafından yaratılmış olduğu inancı hâkimdi. Bilim idealizmin içinde kaybolmuştu. Bilim, Tanrısal iradenin koyup, yürüttüğü yasaların farkına varmak görevlisi konumundaydı.

Aklın çevresindeki idealist kuşatmayı ilk kıran Thales oldu. Maddi gerçekliği maddi bir bağlam içinde anlamaya, anlamlandırmaya yöneldi. Bilimin ve felsefenin kurucusu olarak anılmasının nedeni budur. Dünyanın hareket yasalarını anlamak ile evreni anlamlandırmak faaliyetleri maddi bir zeminde birbirinden ayrışmaya başladılar. Mezopotamya ve Mısır'da ise bilim Tanrı inancının bir gereği, uzantısı durumundaydı. Bilimin, yani insanın

idealist ön yargılardan özgürleşmesi Thales ile başladı. Thales'in önemi buradadır. Eski dönemde ise hayatı anlamlandırma çabası, yani felsefe gereksizleşiyordu, çünkü her şeyi yaratan ve içine anlamını yerleştiren zaten Tanrı'ydı. Gerçekliği başka biçimde yorumlamaya çalışmak Tanrı'nın iradesine başkaldırı anlamına geliyordu. Bilim ise artı değer elde etmenin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan teknik bir uğraşı alanı durumundaydı.

Thales maddeyi maddi bir bağlam içinde açıklarken dogmaları, inançları, sorgulanmaz apriori kabulleri bir tarafa bıraktı. Artık depremler, insanların Tanrıların kuralları karşısındaki itaatsizliklerine değil, yerin kendi doğal jeolojik hareketlerine bağlanıyordu.

Thales'e göre her şeyin Arkesi suydu. Yani su bir tür maddelerin maddesi, ana maddeydi. Thales bu sonuca varırken somut bir gözlemden hareket ediyordu. Milet Asya'nın Akdeniz'e açılan kapısıydı. Deniz ticareti kentin yaşamında belirleyici bir yer tutuyordu. Ağaçlar, yaprakları, otlar nemliydi. Bebek ıslak doğuyordu, vb. Vardığı sonuç yanlıştı. Ama maddi gerçekliği maddi gerçekliğin kendisiyle açıklamak girişimi bakımından bilimsel yöntemi kullanıyordu. Üstelik Thales, Tanrı'nın dışında bir özün peşindeydi. İyonya felsefesi sonsuzu sonlu olanda, düşünceyi varlıkta, ölümsüzü ölümlüde arıyordu.

Thales ayrıca madde ile canlılığı da birlikte ele alıyordu. Madde ve canlılığı bir ve aynı şeyler olarak tanımlıyordu.

Görüldüğü gibi İyonya'da insanlık Hıristiyanlık ve İslam'dan yüzlerce yıl önce bilimsel dünya görüşünün temellerini atmıştı. Bu nedenle tek tanrıcı dinlerin, her şeyin Tanrı'nın yaratımı olduğu yönündeki apriori inancının, o dönemdeki insan bilincinin ve toplumsal organizasyonun geri olması nedeniyle doğal karşılanması gerektiği yönündeki yaklaşım tamamen gerçek dışıdır. İnsanlık, Hıristiyanlık'tan 600, İslam'dan ise tam 1200 yıl önce Ege kıyılarında, antik Yunan'da gerçekliği kendi içinde kavramaya yönelik bir bilinç yapısına ulaşmış ve bunlara dair bütün fikirler de yazılı kayıt altına alınmıştı. İnsanlık tarihsel olarak dinci düşünceyi iki önemli tek tanrıcı dinden çok önce (Musevilik hariç) geride bırakmıştı.

Bilim ve felsefenin İyonya'da başlamasının ve Arap Yarımadası'nı tek tanrıcı dinlere bırakmasının kökenini bölgenin üretim ilişkilerinde aramak gerekir.

İlk tanrı fikri Mezopotamya'da, sonra da Mısır'da ortaya çıkmıştı. Bu bölgeleri sulayan büyük nehirlerin (Dicle, Fırat ve Nil) kralın denetiminde kontrol altına alınması, büyük emekçi kitlelerinin kralın yetkisi altında koordine edilmesi, insan bilincinde kralın kutsanmasına yol açtı ve krala da kendisine Tanrısal nitelikte güç atfedecek yönde bir istismar olanağı sundu. Kral kent yönetimini ele geçirirken, dünyevi gücünü, öte dünya yaratarak kutsadı, güvenceye aldı. Tanrı inancının ortaya çıkışı, dünyevi gücün kralın elinde toplanmasının bir yansımasıydı.

Ancak hem Mezopotamya'da hem de Nil bölgesinde tarım ekonomisindeki ileri uzmanlaşma ve bununla birlikte Mezopotamya kent devletleri arasındaki bitmez savaşlar, bu bölgelerdeki toplumsal bilincin çok tanrıcı aşamada takılıp kalmasını da koşulladı.

İnsanlık çok tanrıcı bilinç yapısından tek tanrıcı bilinç yapısına sıçramak için Mezopotamya'nın dışına çıkmak zorunda kaldı. Bunu ilk başaranlar İsrailoğulları oldu. Bu kavim binlerce yıldır kent devletlerinin krallarının zulmünden yılmış halde bir arayış içindeydi. İlk kez İsrailoğulları kendilerine özel bir Tanrı'yla Mezopotamya dışına, Kenan ülkesine doğru yöneldiler. Tek tanrı inancına çok tanrı inancının hâkim olduğu coğrafyadan kaçarak ulaşıldı. Mezopotamya'nın pek çok sayıdaki çok tanrısı, kendi tepelerine yerleşecek tek bir tanrıya izin vermiyordu. Aynı mekânda yeni bir tanrının ortaya çıkması, bu tanrıyı da, kaçınılmaz biçimde, çok tanrıcı panteonunun sıradan bir tanrısı haline getirecekti. İsrailoğulları Mezopotamya'dan kaçarak tanrıları Yahve'yi de Mezopotamya'nın tanrılar panteonundan kurtarmış oldular.

Tek tanrı inancı Arap yarımadasının uçsuz bucaksız çöllerinde ve halen komünal ilişkilerin hâkim olduğu kavim yapısı içinde daha da gelişti. İslam Bedevi kavimlerini tek tanrı inanç sistemiyle birleştirerek devletleştirdi. Tek tanrıcılık Arap kavimlerinin devletleşmesini sağlayan merkezi bir ideoloji ve yönetim aygıtı olarak işlev gördü.

Arap Yarımadası'nda tek tanrıcılığı yaratan nesnel zemin esas olarak hayvancı ekonomiye dayalı komünal ilişkilerin hakimiyetindeki kavim yapısıydı. Burada tarım hemen hiç yoktu. Coğrafi koşullar ve iklim, yarımadanın kıyı şeridi dışında, herhangi bir tarım faaliyetine asla izin vermiyordu. Ticaret ise ancak bölgenin

içinde ve hayvan ekonomisinin ürünlerine dayalı olarak gerçekleştirilebiliyordu. Özel mülkiyetin tek biriktirilme yöntemi talandı. Tarımın yokluğu üretim ilişkilerinin gelişmesini de engelliyordu.

Bu perspektiften bakıldığında Ege kent devletlerinin durumunun tamamen farklı bir nesnelliğe oturduğu anlaşılır. Bugünkü anlamıyla bilim ve felsefeyi yaratan bu nesnellik oldu.

Bu coğrafyada, sosyoekonomik formasyonda dikkat etmemiz gereken değişim MÖ 900'lerde başladı. O zamana kadar Ege'de özel mülkiyet yoktu. Küçük kent devletlerini kral yönetiyordu ve çevresinde de göçler ve savaşlarda yiğitlik göstermiş olan soylular yer alıyordu. Bu haliyle yine komünal ilişkilerin egemen olduğu oligarşik bir yapı söz konusuydu. Toprak mülkiyeti ortaktı ve her yıl işleyenler arasında tombala usulüyle (Kleros denilen) yeniden dağıtılırdı.

Topraktaki komünal mülkiyet yapısı MÖ 7-8. yüzyıllarda krallar tarafından ortadan kaldırıldı. Toprak tefecilik yoluyla zenginleşen sınıfın elinde toplanmaya başladı. Toprağını yitiren köylü de köleleşti. MÖ 7. yüzyıldan itibaren paranın kullanılmaya başlanması özel mülkiyet yönündeki gelişmeyi ve sınıfsal çelişkileri hızlandırdı. Pazar için üretim özel mülkiyet zemininde gelişti. Engels (1971) bu süreci Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni başlıklı eserinde ayrıntısıyla anlatır.

Topraktaki özel mülkiyet rejimi artı değeri artırdı. Bu bölgede ticaret eskiden beri zaten yerleşikti. Bir yandan tarım ürünlerinin bir yandan da değerli taş ve madenlerin Ege ve Akdeniz üzerinden sevkiyle gerçekleşen bu ekonomi, paranın kullanıma girmesi ve özel mülkiyet ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte tarımdan tamamen ayrıştı ve başlı başına belirleyici bir geçim faaliyeti haline geldi. Bölge düzenli biçimde kendi gereksiniminden fazlasını üretiyor, yeni pazarlara ve daha çok köleye ihtiyaç duyuyordu. Ege kent devletleri Karadeniz'e kadar ulaşan geniş bir coğrafyada bütün kilit noktaları ele geçiren bir kolonileşme aşamasına yöneldi. Tüm kolonilerde ticareti denetleyecek şekilde önemli liman kentleri kuruldu.

Böylece yeni ortaya çıkan tüccar ve sanayici sınıfı, kral ve soylulardan oluşan oligarşiyi iktidardan indirerek yönetimi ele geçirdi. "... zengin sanayici ve tüccarların yeni sınıfı içinde, eski

aristokratik gücün muzaffer bir rakibi büyümüştü, ama, öbür yandan, eski gentile örgütlenmeden arta kalanlar da son dayanaklarını yitirmişlerdi." (Engels F 1971: 162).

Sanayi madenlerde, tersanelerde, silah ve diğer araç ve gereçlerin yapımında, şarap ve süs eşyası imalatında gelişiyordu. Bu sektörlerin tümü her geçen gün daha çok sayıda köle emeğine ihtiyaç duyuyordu. Köle tedarikinin esas merkezleri Trakya, Balkanlar ve Rusya topraklarıydı. Köle giderek bir meta halini aldı, ticaretin nesnesi haline geldi.

Özel mülkiyetteki gelişme bu kent devletlerinde sınıfsal çelişkilerin de boy vermesine yol açtı. Bu sorunlar özgür vatandaşlarla, giderek büyüyen köleler sınıfı arasındaki gerilimlerden kaynaklanıyordu. Hem Ege'de hem de Atika yarımadasındaki kent devletlerinde köleci ekonomiden kaynaklı ve giderek köle isyanları biçimine bürünecek olan toplumsal sorunlar bu zeminde ortaya çıktı.

Tuğcu (1985: 11-13) bu sorunlara Ege'nin karşı kıyılarında yer alan kent devletlerinin birbirlerinden farklı karakterde yanıtlar ürettiklerini belirtir. İyonya kent devletleri ardı arkası kesilmeyen köle isyanlarına çözüm olarak "yasa koyucu (Aisimnedes)" denilen kurullar oluşturarak çözüm arayışına yöneldiler. Amaç, bu yasalar aracılığıyla siyasal ve sosyal yapıyı büyüyen ekonominin gereksinimlerine uygun biçimde reforme edebilmekti. Böylece köleler dışında kalan özgür vatandaşlara her tür özgürlük ve siyasal hak tanındı. Köleci düzen içindeki demokrasi böyle ortaya çıktı. Köle emeğinin yarattığı bolluk, düşüncenin gelişmesi için olanak yarattı. Kölelik İyonya'da demokrasinin gelişmesini sağladı. Şüphesiz bu çok sınıfsal ve bu manada çok sınırlı bir demokrasiydi. Kesinlikle köleleri kapsamıyordu. Köleler demokrasi ve felsefe için kendilerini feda etmiş oldular. Kral ve soyluların oligarşisini ele geçiren yeni ticaret sınıfı, köleleri tahakküm altında tutmayı, diğerlerine yurttaşlık hakkı tanıyarak başarabildi.

Atika yarımadasında, Isparta'nın başını çektiği kent devletlerinde ise, sosyal patlamaların zorla bastırılması yoluna gidildi. İyonya'da iktidarı sanayici ve tüccarlar ele geçirmişken, Akita'da halen aristokratlar iktidardaydı. Böylece Isparta'da militarizm egemen hale geldi. İyonya'da felsefe ve bilimlerin doğup gelişmesini sağlayan özgürlük ortamı ise Pers işgaline kadar devam etti.

Perslerin İyonya'yı yerle bir etmesinden sonra bu bölgeden kaçan filozoflar özellikle Atina'ya yerleştiler. Düşüncenin merkezi böylece yer değiştirmiş oldu. Militarist yönetim tarzının hep hâkim olduğu Isparta'da hiçbir zaman değişen bir şey olmadı. Bu da bir kez daha özgür düşüncenin ancak belli koşullarda gelişebileceğini kanıtlar. İyonya'nın Persler tarafından yok edilmesinden sonra kent devletleri tarihine iz bırakan Atina da köleci demokrasi düzenine sahipti. Diğer kent devletleri arasından ekonomik olarak sıyrılmasında ve demokrasiyi olanaklı kılan farklılığında Atina civarındaki zengin kurşun ve gümüş yataklarının etkisi büyüktü. Atina giderek Akdeniz ticaretini eline geçirdi, bilim ve felsefenin merkezi haline geldi.

Militarizmin hâkim olduğu Isparta'da hiçbir düşünce kıpırdaması görülemezken, köleci demokrasinin geliştiği Ege kentlerinde tam bir düşünce patlaması yaşandı. Bilim ve felsefe maddi bir zeminde ve birbirlerinden giderek ayrışıp, uzmanlaşarak bu ortamda geliştiler. Ege kent devletlerinde özellikle madencilik ve silah imalatı bilimi gerekli kılıyordu. Büyük ölçekli ve deniz aşırı ticaret ise gök yüzündeki yıldızların hareketinin en ince ayrıntısına kadar bilinmesini gerektiriyordu. Zira bölgenin tüccarları Karadeniz'den Cebelitarık'a kadar uzanan bir rotada seyir halindeydiler.

Thales bir sanayi ve ticaret kenti olan demokrat Milet'in filozofu olarak kendisini geliştirme olanağı buldu. Yalnızca Thales ve onun materyalist düşünce sistemi değil, her tür felsefi akım aynı ortamda gelişti, kendisini özgürce ifade etti. Materyalizm, idealizm, diyalektik, metafizik hepsinin kökeni buradadır.

İnanç sisteminin çok tanrıcı olması da İyonya'nın özgürlükçü yapısında belirleyiciydi. Tek bir Tanrı'nın varlığına inanılsaydı düşünce dünyasındaki farklılıkların ifade edilmesi de şüphesiz olanaklı olamazdı. Bu tam da Arap yarımadasındaki kavim yapılarının yaşadığı sorundu.

Gerek İyonya'da gerekse Atika yarımadasında var olan sosyoekonomik çelişkiler, ayrıca Perslerin saldırılarının etkisiyle toplumsal yaşantıda ortaya çıkan değişiklikler, bölgedeki felsefi akımların da farklılığını yarattı. Sanayi ve ticaret köle emeğine dayalı bir ekonominin zeminini hazırlarken, kimi kentlerde bu gelişmelere direnen soylular tamamen militarist ve oligarşik bir siyasi yapının

korunmasından yana tavır koyuyorlardı. Pers işgalleri kentlerde milliyetçi duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Kent devletleri arasındaki savaşlar ve özellikle de Pers saldırıları merkezileşme eğilimlerine, çok tanrıcı dine karşı tek tanrıcı bir inanç sisteminin gelişmesine yol veriyordu.

Ege ve Atika kent devletlerinin düşünce sistemini bütün bu gelişmeler belirledi. Böylece özgürlükçü, maddi gerçekliği kendisiyle açıklamaya çalışan filozofların yanı sıra, her tür yaradancı ideolojiyi benimseyip yayan düşünürler de aynı ortam içinde dünyayı anlamaya, yorumlamaya, anlamlandırmaya ve görüşlerini yaymaya çalıştılar. Esas önemli olan, materyalizmin, ilkel haliyle şüphesiz, bu köleci ticaret demokrasisi ortamında belirmiş ve gayet çarpıcı eserler vermiş olmasıdır.

2- İyonya'nın felsefesi ve filozofları

Yukarıda da değindiğimiz gibi, İyonya'da her tür felsefenin gelişmesi için uygun bir zemin vardı. Bir yandan köleci demokrasi düşüncenin gelişmesine izin veriyor, baskıdan kurtulan düşünce dinin belirlediği hareket alanının dışına çıkabiliyordu. Öte yandan ise sınıfsal çelişkiler, bunların kontrol altına alınmasında militarist önlemlerin devreye sokulması idealist fikirler için zemin sağlıyordu.

Özgür yurttaşlara sağlanan düşünme, konuşma ve yazma özgürlüğü aslında dinden bağımsız düşünmenin olanağını yaratıyor, filozoflar bu zeminde, tanrı inancından, tanrıların iradesinden bağımsızlaşarak canlı bir fikir üretimini gerçekleştiriyorlardı. Yaşam sıkıntıları, savaşlar, yıkımlar ise her şeyi tanrısal iradeye bağlayan inanç sisteminin felsefe gibi sunulmasına neden oluyordu.

Bu zengin ilişkiler ağı içinde, MÖ 500'lü yıllarda yaşamış olan Thales, Anaksimandros, Anaksimenes gibi filozoflar ilkel de olsa, saf bir materyalizmin temelini attılar. Thales'ten başlayarak hepsi birbirlerinin öğrencisiydiler.

İlk materyalist filozofların temel sorunu evreni açıklamaktı. Bugün bilimin alanına giren bu somut konu o zaman için üzerinde ancak düşünce egzersizlerinin gerçekleştirilebildiği, gözlemlerden elde edilenler dışında herhangi bir somut veriye dayandırılması

olanağı bulunmayan yorumlamaların konusu durumundaydı. Evren ve doğanın işleyişi, bilimin ilkelliği nedeniyle, tamamen felsefenin alanıydı.

Anaksimandros'a göre evren işlenmiş, düzgün bir mücevher gibiydi, bu düzen içinde tanrıların, cinlerin, büyücülerin yeri bulunmuyordu. İlk canlı ve insan denizlerde hayat bulmuş ve oradan karaya çıkmıştı. İnsan bugünkü biçimini alıncaya kadar pek çok değişim geçirmişti. Eğer tanrılar onu yaratıp doğanın içine salıvermiş olsalardı, insanın o keşmekeş içinde yaşamayı başarması imkânsız olurdu. Anaksimandros'un bu materyalist felsefesi, açıkça, her yerinde tanrıların kaynaştığı Yunan düşünce dünyasına bir başkaldırıydı.

Arkhe, Thales gibi diğer materyalist filozoflar için de temel sorundu. Thales için Arkhe su iken, Anaksimandros ve Anaksimenes için "sınırsız olan"dı (Aperion). Yani kocamaz, ölmez, yok olmazdı. Yaşamın temelinin özellikleri bunlardı. Varlıklarda gözlenen sonsuz çeşitlilik Arkhe'nin de sonsuz olmasını gerektiriyordu. Thales'e, su gibi sınırlı bir şeyi nasıl yaşamın kaynağı olarak gördüğü için karşı çıkıyordu. Aperion bütün maddelerin kendisinden çıktığı ölümsüz maddeydi. Anaksimenes ise Arkhe'yi hava olarak düşünüyordu. Çünkü havanın ucu bucağı yoktu ve üstelik bütün evreni sarıp sarmaladığı anlaşılıyordu. Dünya havanın içinde yüzen düz bir tepsiydi. Hava bütün evrene can ve ruh veriyordu. İklimsel olaylar havanın sıkışıp genleşmesinden oluşuyordu. Arkhe, yani hava, sıkışıp genleşerek üç temel maddeyi, ateşi, sıvıyı ve katı cisimleri oluşturuyordu.

Ksenophanes Pers işgalinden sonra İyonya'yı terk ederek İtalya'ya yerleşen ilk filozoftur. Eski Yunan'ın antropomorfik çok tanrıcı inanç sistemini eleştirerek, evrenin varlığını madde dışında yüce bir yaratan fikrinde arar. Perslerin kent devletlerini yerle bir etmesi, sanki, onun Yunan tanrılarına olan güvenini sarsmış ve doğanın tamamen dışında bir yüce yaratıcı inancına savrulmasına neden olmuş gibidir.

Materyalizm kaçınılmaz biçimde hareketin kavranışı sorununa da yöneldi. İlk materyalistler çevrelerini gözler ve onun özünü açıklamaya çalışırlarken, maddenin devingen karakterine de şahitlik ediyorlardı. Bütün hayvanlar, insan da dahil, küçücük

doğuyor ve bütün yaşamları boyunca hiç durmaksızın değişiyorlardı. Bitkiler için de aynı şey geçerliydi. Değişim cansız doğada bile gözlenebiliyordu. İklim, rüzgâr, yağmur bütün doğada kesintisiz bir değişiklik yaratıyordu. Hava koşullarının kendisi için bile aynı şey geçerliydi. Kısacası her şeyde bitip tükenmez bir devingenlik vardı. Maddi varlıkları hareketsiz düşünmek olanaksızdı.

Anaksimandros bu değişimin, Aperion'dan çıkan karşıtların sonucu olarak gerçekleştiğini düşündü: Varlık ve yokluk, her şey için geçerliydi. Madde karşıtların birliği halindeydi. Anlaşılacağı üzere, felsefe daha ilk adımlarını attığı andan itibaren yalnızca materyalizme değil, aynı zamanda diyalektik bir kavrayışa da ulaştı.

Ama diyalektik denilince ilk akla gelen filozof şüphesiz Herakleitos'tur. Efeslidir. Diğer İyonyalı filozoflar gibi işe Arkhe'den başlar. Herakleitos için Arkhe ateştir. Ateş evrendeki bütün varlıkların en temel özelliklerini kendisinde toplayan maddedir. Herakleitos'un maddede esas ilgilendiği şey onun devinimidir ve ateş bu haliyle onun ilgi odağı durumundadır.

Herakleitos "Her şey akar (panta rei)" diyor: "Olduğu yerde kalan hiçbir şey yoktur. Aynı ırmaklara girenlerin üzerine hep başka başka sular akar gelir. Aynı ırmaklara hem giriyoruz hem girmiyoruz, hem biziz hem değiliz. Bütün her şeyin birliği olan dünya, ne tanrıların ve ne insanların hiçbiri tarafından yaratılmamıştır, yasalar uyarınca yanan ve sönen ebediyen canlı bir ateşti dünya, bir ateştir ve ateş olacaktır." (Aktaran Tuğcu T 1985: 38). Lenin (1976: 290) bu betimleme için "Diyalektik maddecilik ilkelerinin çok iyi bir açıklaması" diye yazacaktır.

Herakleitos'a göre değişimin ilkesi "logos"tu. Değişimin nedeni karşıt şeyler arasındaki gerilim, savaştı. Bu savaş bütün şeylerin babasıydı. Var oluş iki karşıt şeyin bir aradalığıyla olanaklıydı. Bir aradalık karşıtlar arasındaki savaşın uyumuydu. Yani çatışma aslında hareketi yaratan uyumdur.

Devinim sürekli bir var ve yok oluş haliydi. Bunun başı ve sonu yoktu. Evren yaratılmamıştı, o hep var olacak bir ateşti, ateşin yanışını ve sönüşünü kendi yasaları (logos) belirliyordu. Dinsel dogmaların varlığa ilişkin hiçbir açıklayıcılığı yoktu. Herakleitos Yunan tanrılarına ve dini ritüellere hiçbir inanç duymuyordu. Bu nedenle tanrılara kurban sunmayı eleştiriyordu: "Kandan, kana bulanarak

arınıyorlar, tıpkı pisliğe basan bir kimse pislikte yıkanır gibi. Ve şu tanrı heykellerine yalvarıyorlar, tıpkı biri yapılarla konuşuyormuş gibi." (Aktaran Tuğcu T 1985: 40). Engels (1975: 70) Herakleitos'un bu felsefi başarısı için şöyle yazar: "Dünyayı düşünmenin bu ilk, bön, ama aslında doğru biçimi, ilk çağ Yunan filozoflarının düşünme biçimidir ve onu açıkça ilk formüle eden de Herakleitos olmuştur: Her şey hem kendisidir, hem değildir, çünkü her şey akar, her şey sürekli dönüşme, oluş ve yok oluş durumundadır."

Bu konuda dikkat etmemiz gereken ilk önemli isim Pythagoras'tır. Matematiğin önemli kuramcılarından. O da aynen Ksenophanes gibi Perslerin İyonya'yı dağıtmasından sonra, İtalya'da yetişiyor. Kişiliği idealizmin nasıl egemenlere hizmet eden bir ideoloji olduğunu açıkça ortaya koyuyor. İtalya'da yaşamak için soyluların egemen olduğu Kroton kentini özel olarak seçiyor. Egemenlerle içli dışlı bir örgüt kuruyor, burada kendi mistik felsefesini yaymaya başlıyor. Hatta örgüt bir ara yönetimi ele geçiriyor. Halk ayaklanması sonrasında pek çok taraftarı öldürülüyor. Pythagoras'a göre insan ruhu ölümsüzdür. Gövdenin ölümünden sonra başka canlıların gövdelerine girer. Maddi gerçeklik olduğu gibi yaratılmıştır. Herhangi bir değişim söz konusu değildir. Bu idealist felsefenin dönemin soylularının işine yaradığı çok açık. Bu felsefeye esas yanıtı Herakleitos ve öğrencileri verecektir.

Pythagoras'ı, Parmenides izler. Var olma ile düşüncenin aynı şey olduğunu ileri sürer. Açık ki bu düşünce sonraki yüzyılların öznel idealistleri için yol gösterici olur. Bütün duyum ve algıları reddeder, düşüncenin varlık nedeni olan nesnel dünyayı yadsır. Varlığın varlık nedeninin akla uygunluğuna bağlı olduğunu düşünür. Varlığın özelliklerini belirleyen zihinsel tasavvurdur. Zihin gerçekliğe özelliklerini dikte eder. Evreni kuran mantıktır. Varlık var olduğu gibidir, değişim yoktur. Hareket ve değişim varlığın var oluş koşuluna terstir. Varlık ne ise odur, varsa değişim yoktur. Gerçek varlık değişmez, hareket etmez, doğmamış ve ölmeyecek olandır. Dolayısıyla bu esas varlık Tanrısaldır. Parmenides'in öz sorununa verdiği yanıt "tanrı" olur. Onun tanrısı "bu evren düzenini gerçeğe benzer şekilde her şeyiyle bildiriyorum sana, hiçbir vakit ölümlülerin herhangi bir düşüncesi seni geçmesin diye" (Aktaran Tuğcu T 1985: 55) diyerek gücünü ve adaletini duyurur. Tam idealizmdir.

Materyalizm ile idealizm arasındaki bu savaş MÖ 400'lerde de devam eder. Siyasi ve ekonomik ortam yine çatışmalıdır. Isparta ile sürekli savaş halinde olan Atina'da tüccar ve sanayiciler iktidardadır ve artık soyluların egemenliğindeki Isparta gibi demokrasiyi bir kenara bırakmış, militarist bir yönetim tarzına yönelmiştir.

Sınıflar savaşımı, bu savaşımda konum alan materyalistleri ve idealistleri de üretir. Empedokles bir materyalist olarak yine Arkhe sorununa döner. Element kavramını ortaya atar. Su, hava, ateş ve toprak dört önemli elementtir. İlk üçü aslında İyonya'nın ilk filozoflarının düşündüğü Arkhelerdir. Canlı hayat da dahil her şey bu dört elementin değişik biçim ve oranlarda bir araya gelişinin ürünüdür.

Aslında pek suya sabuna dokunmayan bir bilim insanı olan Anaksagoras güneşi akkor halinde bir taş kütlesi olarak niteleyip, Tanrısal kutsiyetini yerle bir edince egemenlerin hışmına uğrar, tanrılara hakaretle, dinsizlikle suçlanır. Arkhe sorunu için verdiği yanıt, sınırsız sayıda ana maddenin bulunduğudur. Bu ana maddelere "tohum" adını verir. Madde sonsuzdur. Oluşmadığı gibi, yok olmaz, ruh diye bir şey yoktur. Madde, var olan tohumların karışıp yeni sentezler oluşturmasıyla değişim geçirir.

Diğer bir materyalist Demokritos'tur (MÖ 400'ler). Eserleri egemenler tarafından önemli ölçüde yok edilmiştir. Nedeni atomlardan söz etmesidir. Atom evrenin, maddenin temel yapı taşıdır. Madde yoktan var edilemez ve yok olmaz. Atomlar sayısız çokluktadır. Nitelikleri aynıdır, ama sayıları, düzenleri, durumları, yani nicelikleri farklıdır. Her var olma atomların düzen alma halidir. Hareket maddenin özü gereğidir. Evrende bizimki gibi sayısız dünya vardır. Dünya ve yıldızlar uzaydaki atomların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Doğadaki her şey bir zorunluluğun sonucudur. Rastlantıların yeri yoktur. Aklın görevi maddenin yasalarını kavramaktır. İnsanın mutlu olması için tanrının korumasına ihtiyacı yoktur. Demokritos alın yazısı kavramına gülüp geçer.

MÖ 400'lerde, eski Yunan'da, çökmekte olan köleci demokrasi zemininde, idealist felsefe Sofizm biçiminde organize oldu. Sofistler gezerek, para karşılığı bilgi satan kişilerdi. Filozoflar bilgiye ulaşmak için uğraşırlarken, Sofistler doğru ve mutlu etmeye

yarayan bilgiye sahip olduklarına inanıyorlardı. Böylece bilgilenmek için araştırmaya gerek kalmıyor, kullanışlı olanın doğru olduğu düşünülüyordu. Bu felsefe egemenlerin pek hoşuna gitti. Zira güçlünün çizdiği yolun dışına çıkmamak Sofist pragmatizm için epey kullanışlıydı. Sofistler felsefeyi güzel ve ikna edici konuşma sanatı olarak sundular. Bilgiye ulaşmayı gereksiz ve olanaksız gördüler. Atina demokrasisi çökerken Sofistlerin elinde felsefe de çöküyordu. Sofizm çöken demokrasinin "la belle indifference"i (ölüm gülümsemesi) gibiydi. En ünlü Sofistlerden birisi olan Protagoras, sorumluluğunun, insanlara ev ve devlet işlerindeki görevlerini öğretmek olduğunu söylüyor, maddeyi ve gerçekliği araştırmanın gereksiz, bilmenin olanaksız olduğunu düşünüyordu. Bu, militarist, oligarşik düzenin arayıp da bulamadığı bir düşünce sistemiydi. Gerçeklik anlaşılamaz ise sömürü düzenine boyun eğilecek demektir. Sofistler bunu vaaz ediyordu.

Yine aynı ortamda, yani köleci demokrasinin Isparta soylular oligarşisi karşısında yenilmekte olduğu Atina'da, bilgi sorunuyla ilgilenen Sokrates ortaya çıktı. Soyluların çocuklarına eğitim veriyordu. Her şeyin yerle bir olduğu ortamda gerçeği arayan bu gençler için Sokrates'in tartışma tarzı cezbediciydi. Sofistlerin bilgiye ulaşmanın olanaksız olduğu görüşüne karşı genel geçer ve geçerli bilgi olarak epistemeyi ortaya attı. Kendisinin epistemeyi doğrulayacak bir ebe olduğunu söylerdi. Bir düşünceyi ele alırken ondaki tutarsızlıkları ortaya çıkararak, çürütür, tek tek doğrulardan genel doğrulara ulaşır, sonra yeniden tekili ele alırdı. Bu açıkça diyalektik ve tümevarımsal bir düşünce sistemiydi. Epistemolojiye odaklanmış, bu anlamda da kelimenin gerçek anlamıyla ilk felsefeciydi. Bilgiyi bilmek sorunuyla ilgileniyordu. Erdem epistemeydi. Kötülüğün kaynağı bilgisizlikti. Ancak Sokrates'in epistemesi insanın ruhunda gizli olan bir düşünceydi. Bu haliyle idealizme kapı aralıyordu. Nitekim öğrencisi Platon bu imkândan yararlanarak kendi pür idealist felsefesini geliştirdi. Bu idealist yönelimine rağmen bilmenin olanaklı olduğunu söylediği için Sokrates egemenlerin tepkisini çekti ve insanları baştan çıkarmakla, yeni tanrılar icat etmekle suçlanarak ölüme mahkûm edildi. Yargılanması sırasında düşüncelerinden taviz vermedi.

Platon (MÖ 400'ler) da hocası Sokrates'in izinden giderek bilgiyi kuşkuculuktan ve görelilikten kurtarmak için çalıştı. Net bir bilgi kuramını yaydı. Ancak bu yaklaşımını dinsel bir hayatın temellendirilmesinde kullandı. Platon için epistemeyi olanaklı kılan kavramlar, idealar dünyasıdır. Yani bilmek ideaların bilinmesidir. Episteme idealara ilişkindir. İnsan epistemeye zihninde zaten var olan kavramları, idealarını hatırlayarak ulaşır. İnsan, bilinmeyen bir geçmişte, yaşadığı idealar dünyasından maddi tutkuları nedeniyle bu dünyaya düşmüştür. Âdem ile Havva'nın başına gelenleri gözünüzün önüne getirin. Bilerek hatırladıkları aslında o bilinmeyen dünyanın kavramlarıdır. İdeaların en büyüğü güzelliktir. Erotik tutku bu özlemin yansımasıdır. İnsan erosun itici gücüyle epistemeyi elde eder. Ama iyi bir eğitimle eros felsefi bir tutkuya dönüştürülebilir. Yaşamı boyunca Demokritos'un materyalist görüşüne karşı savaşır. Platon'un felsefesi bütün ortaçağ boyunca tanrı inancının temelini oluşturmak üzere değerlendirildi. Platon devleti kutsar. Köleleri insan olarak görmez. İnsanları, yöneticiler koruyucular, çalışanlar olarak ayrıştırır. Akıl yöneticilerde, irade koruyuculardа, duygu ve tutkular ise çalışanlar sınıfındadır. Yöneticiler aynı zamanda filozoftur. Öyle yetiştirilmelidir. Devletin tüm mülkü yöneticilerindir. Evrenin yaratıcısı ve sahibi Tanrı'dır. Devlet Tanrı'nın yasalarına uygun biçimde yönetilmelidir. Platon hocası Sokrates'ten geridir. Ondan aldığı tek şey epistemeye olan güvendir. Ama epistemeyi Tanrısal iradenin bilgisi olarak algıladığı ve devleti yücelttiği için egemenlerin hizmetindedir. Mistiktir, idealisttir.

Artık felsefe, felsefe olarak gelişiyor. Aristoteles (MÖ 300'ler) bilgiyi gerçek tekilin bilgisi olarak kavrıyor. Bilimsel bilgi ancak tümele dayanarak tekili açıklamakla olanaklıdır. Bilginin yapı taşları kavramlar ve önermelerdir. Bilim tekilin tümel ile açıklanması, bilimsel bilgi ise tümelden tikel önermeler çıkarılmasıdır. Bilimsel bilgi tümdengelimle elde edilebilir. Bilim evrensel tümel doğrulardan hareketle tekili açıklar. Aristoteles tümevarım üzerinde durmaz. Klasik mantığı böyle geliştirir. Bu mekanik bir mantıktır. İki önemli ilkesi çelişmezlik ve üçüncü durumun olanaksızlığı ilkeleridir. Çelişmezliğe göre "A, A olmayan değildir." Üçüncünün olanaksızlığı ise "kapı ya açıktır ya kapalıdır" şeklinde

ifade edilir. Ara formları görmez. Diyalektik değildir. Töz (herhangi bir özneye bağlanamayan ve herhangi bir öznede bulunmayan şey), nicelik (kaç sorusunun yanıtı), nitelik (nasıl sorusunun yanıtı), görelik (bütün varlığı başka şeylere bağlı olan) gibi kavramları geliştirir. Felsefenin amacı evreni doğru yansıtan bir bilgi sisteminin geliştirilmesidir. Maddeye ilk hareketi vererek yaratan salt formdur, bu da Tanrı'dır. Tanrı kendi amacı doğrultusunda maddeyi yaratmış, harekete geçirmiştir. Tanrı salt ruhtur. İlk maddeyi yarattıktan sonra sahneden çekilmiş ve maddenin hareketine bir daha karışmamıştır. Ama zaten gerek de yoktur. Çünkü maddenin hareketinin bağlandığı hedef kendisidir.

Aristoteles ve Platon idealizmleri arasında önemli bir fark olduğunu görmek gerekir. Platon'un idealar dünyası bir tür öznel idealizm yaratıyordu. Her birey kafasındaki idealar, kavramlar doğrultusunda dünyayı biliyordu, bireyin bildiği şey kafasındaki idealardı. Dolayısıyla, Platon dünyasında evrensel epistemeden ve epistemolojinin evrensel yasalarından söz etmek olanaksızdır. Aristoteles ise nesnel idealist konumdadır. Bildiğimiz şey Tanrısal yaratımdır ve bunun da evrensel yasaları vardır.

MÖ 300'ler eski Yunan köleci demokrasileri için tam bir felaketti. Atina, Isparta ile on yıllar boyunca süren savaşlarda yıpranmıştı. Küçük işletmeler ve çiftlikler çökmüş, ticaretin gerilemesine paralel olarak demokrasinin sınıfsal temelini oluşturan tüccar sınıfı erimiş, ekonomi malileşmiş, faizci ve rantiye sınıflar egemen duruma gelmişti. Artık demokrasinin yaşama şansı kalmamıştı. Bu ortamda kral İskender bütün ege kent devletlerini egemenliği altına alarak demokrasiyi tümüyle rafa kaldırdı. Dönem artık büyük toprak sahiplerinin, soyluların ve faizcilerin dönemiydi.

İşte bu kaotik ortamda materyalist ve idealist düşünürler bir kez daha sahneye çıktılar. Tarihte ilk kez kadınları ve köleleri de öğrenci olarak kabul eden Epikuros bir Demokritosçu idi. Ona göre hiçbir şey hiçten doğmaz. Eğer böyle olsaydı tohuma gerek kalmadan her şeyden her şey doğabilirdi. Eğer kaybolanlar yok olsaydı bütün gerçek varlıklar yok olup giderdi. Tüm maddi yapılar atomlardan oluşur. Atomlar sürekli hareket halindedir. Birleşirler ve ayrışırlar. Değişik maddelerin ortaya çıkmasını bu devinim sağlar. Hareket yasalara göre gerçekleşir ama rastlantılara da yer vardır.

Tanrılar ise uzayda, dünyalar arasındaki boşlukta yaşarlar ve insanların işlerine karışmazlar. Tüm felsefesiyle Tanrı'yı reddeden Epikuros'un uzayda kendi halinde Tanrısal varlıkları kabullenmesi Atina'daki dönemsel gericilikle alakalı bir korunma kalkanı oluşturma çabasıdır. Zira düşüncelerimize kaynaklık edecek idealar dünyasının düşünülmesinin tam bir saçmalık olduğunu söyler. Maddenin dışında hiçbir şey yoktur. İnsan ruhu da maddidir ve yine bir araya gelmiş atomların sonucudur. Nesneler hakkındaki duyumlar, nesnelerin yaydığı imgelerin duyu organları aracılığıyla insanın içine işlemesinin sonucudur. Yaşamanın amacı mutluluktur. En yüce değer insandır. Mutluluğu ise dünyevi zevklerin tatmini değil akıl sağlar. İnsan ölçülü yaşamalıdır. Özgürlük evreni belirleyen yasalarla uyumlu yaşamdır. Epikuros ilkçağ felsefesinin son materyalistidir.

Ancak yukarıda özetlediğimiz sosyoekonomik ortam o dönem kuşkuculuk (skeptisizm) olarak bilinen idealist bir felsefenin de ortaya çıkmasını koşulladı. Bu bir tür bilgi nihilizmiydi. Kuşkucular gerçeğin objektif olarak bilinemeyeceğini, bilginin tartışmalı olduğunu savundular. En ünlüleri Pyrhon'du. Gerçek objektif olarak bilinemez ama nesneler görüntüleri üzerinden bilinebilir. İnsan görüntüyü bilerek mutlu olmaya çalışmalıdır. Kuşkucular için evren gizlerle, tehlikelerle dolu, insana korku salan bir mekandı. Mutluluğun yolu ise eldeki bilgiyle yetinmek, derinini aramamak, gerçeğin peşine düşmemekti (İlkçağ felsefesi için Tuğcu T 1985'e bakılabilir).

Dolayısıyla İyonya'dan başlayarak eski Yunan devletlerinde bugün halen var olan bütün temel felsefi akımları bulmak mümkündür. Bu coğrafya felsefe açısından adeta bir besi yeri gibidir. Bugün bilinen anlamıyla felsefenin kökeni antik Ege'dir.

Materyalistler, diyalektikçiler, idealistler, metafizikçiler, tarih sahnesine ilk kez burada ortaya çıktılar. Fikirlerini kimi kez özgürce, kimi kez ise büyük yasaklar altında ortaya koyarak, yaymaya çalıştılar. Yasaklara maruz kalanlar evreni maddeyle, yani kendisiyle açıklamaya çalışan ve maddede hareket görenlerdi. Çünkü bu halleriyle özellikle soyluların oligarşik bir düzen kurdukları dönemlerde, egemenlerin yönetimini tehdit eden bir konumda yer alıyorlardı. Buna karşılık maddeyi Tanrı'yla açıklayanlar, maddede

Tanrı'nın belirlediği bir amaç olduğunu düşünenler ise egemen ideolojiyi doğrudan besleyen bir iş yapmış oluyorlardı. Evrende Tanrısal bir irade ve amaç gören Platon, başka hiçbir şey söylemese bile, evreni yönetmenin kendilerine Tanrılar tarafından verilmiş kutsal bir görev olduğunu ileri süren soyluların iktidarını desteklemiş oluyordu. "İdealizmin tüm biçimlerinin kökleri dini ve mistiktir.... Platoncu idealizmin köleci sistemin doruğuna ulaştığı dönemde Atina'da gelişmiş olması bir tesadüf değildir. O günlerde el emeği, kelimenin tam anlamıyla köleliğin damgası olarak görülüyordu.... Esasen felsefi idealizm yazılı tarihin şafağından günümüze kadar süregelen kafa ve kol emeğinin aşırı bölünmesinin bir ürünüdür." (Woods A, Grant T 2001: 36).

Bu haliyle felsefe ilk çağdan itibaren sınıfsal bir karakterde gelişti. Eski Yunan inanç sistemi çok tanrıcıydı ama, dünyayı Tanrısal yaratı olarak görenlerin söylediklerinin tek tanrıcı dinlerin söylediklerinden felsefi anlamda herhangi bir farkı bulunmuyordu. Nitekim metafizik ve idealizm Hıristiyanlığın Roma'nın resmi devlet dini haline gelmesinden sonra (MS 4. yüzyıl), Aydınlanmaya kadar Batı'nın resmi felsefesi olacaktır. Aynen İslam'ın MS 600'lerden itibaren doğunun resmi felsefesi haline gelişi gibi.

3- Gerçekliğe bakışın ana eksenleri: Metafizik idealizm ve diyalektik materyalizm

İnsan gerçekliğin içinde eylemeye başladığı anda bilmeye yönelik bir yöntem de geliştirdi. Toplayıcılık ve avcılık ekonomilerinde bu, kendiliğinden ve aynı zamanda da zorunlu bir biliş faaliyeti halindeydi. Yaşam kavgasının tam içinde gelişiyordu.

Toplayıcı, avcı insan yaşayabilmek için tamamen somut düşünmek ve davranmak zorundaydı. Çevre koşulları güç, gıda bulabilmek zor, üretim araçları kısıtlı, teknoloji geri, nüfus sınırlı, ölüm hızı yüksekti.

Toplayıcı dönemin topluluğuna ilkel sürü diyoruz. İlkel sürü hayatta kalabilmek için bütün gün topluyor ve nüfusu artırmaya çalışıyordu. Toplayıcılık ve ilkel avcılık grup içi dayanışmayı zorunlu kılıyor, bu da birlikte üretimi ve tüketimi dayatıyordu. Ortalama yaşam süresi ancak 20 yıl kadardı. Bunun en çok 5-6 yılı doğurganlık bakımından üretkendi. Grubun varlığını sürdürebilmesi

için bu zamana en azından 3 canlı çocuğun sığdırılması gerekiyordu. Ölüm hızının yüksekliği dikkate alındığında, bunun için de en az altı gebelik gerekiyordu.

İlkel sürünün dünyası zorunluluklarla doluydu. Zorunluluklar somut bir düşünce tarzını gerekli kılıyordu. İlkel sürünün besin elde etmeye yaramayan uğraşıların peşinde yitirecek zamanı bulunmuyordu.

Bütün bunlar ilkel insanda somut, ilkel materyalist bir bilinç yapısı yaratıyordu. İlkel insan içinde yaşadığı maddi gerçekliği yine aynı maddi gerçeklikle, o maddi gerçekliğin içinde, maddi gerçeklikte kavradığı yasalar zemininde biliyor, anlamlandırıyor ve somut çıkarımları üzerinden geleceğe yönelik planlar yapıyordu.

İlkel bilinç somut olduğu kadar kabaydı. Gerçeklikteki devinimin ayrıntılı kavranması mümkün olmuyordu. Her şey olduğu gibi, o anki haliyle algılanabiliyordu. Bu anlamda da metafizik bir karakter sergiliyordu.

Bilincin diyalektik, yani olayların akışını, sürecini, aralarındaki ilişkileri, gerçeklik içindeki maddi-gerçek etkileşimleri, bu etkileşimlerin ortaya çıkardığı değişimi kavrayacak şekilde gelişmesi ancak insanın üretici gücünün, kullandığı teknolojinin geliştiği ve bunun üzerinden üretimin başarıldığı avcı ekonomide mümkün oldu.

Toplayıcı ekonomi sürekli göç etmeyi gerektiriyordu. Bunun nedeni toplayıcılığın asalak niteliğiydi. İnsan doğada hazır bulduğunu tüketiyor, belli bir süre boyunca doğanın belli bir parçasını yağmalıyor ve orayı tamamen kullanılmaz hale getirdikten sonra da başka bir toprak parçasına, yine aynı niyetle, yağmalamak üzere göç ediyordu.

Toplayıcı ekonomi, bitki ve hayvan dünyasındaki ilişkileri, değişimi, bitkilerin ve hayvanların geçirdiği periyodik değişimi fark edemeyen ilkel bilinç yapısının zorunlu sonucu olarak kaba materyalizmi ve asalaklığı belirliyordu. Toplayıcılıkta bilinç de asalaktı. Metafizik niteliğinin anlamı buydu. Bilinç, doğaya, değiştirmeyi hedefleyecek şekilde müdahale etme planı yapamıyordu.

Aynı kabalık avcı ekonomi için de önemli derecede geçerliydi. Ancak avcılık yine de olayların süreçsel bağlantısını dikkate almayı zorunlu kılan analitik bir düşünce sistemini gerekli kılıyordu.

Örneğin peşinden koşulan geyiğin davranışları, sezgileri, hayvanın nelerden etkilendiği, avcının yaklaştığını nasıl hissettiği, kaçmak için ne yaptığı, nasıl saklandığı, hangi yolları izleyerek göç ettiği, göçlerin mevsimsel ritmi ayırt edilmeliydi. Ayrıca eğer sürek avı yapılacaksa doğa ve iklim koşulları hakkında da işe yarar analiz ve sentezlerin, kavramsallaştırmaların gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Hatta, avcının avla ilgili bir senaryosusun, A ve B planlarının olması şarttı. Avrupa'nın değişik mağaralarında duvarlara resmedilen av sahneleri böyle bir planlamanın yansısıydı.

Diyalektik düşünce böylece avcı ekonomi içinde, yani klan tarzı toplumsal organizasyon içinde gelişti. Bu da kendiliğinden ve zorunlu bir diyalektik düşünce tarzıydı.

Toplayıcı ilkel sürünün ve avcı klanın doğa içindeki yaşam savaşı kendiliğinden, ama kaba bir diyalektik materyalizm yaratıyordu.

İnsan, maddi gerçekliğin dışında, ötesinde, üstünde herhangi bir güç arayışına gerek hissetmediğinde, işini içinde yaşadığı maddi gerçeklik ortamında kendisi hallettiğinde böyle düşünür, davranır. Böyle olmak zorundadır. İlginç biçimde insanın maddi gerçekliğin dışında herhangi bir güç arayışı içinde olmamasını koşullayan şey bilinç yapısının geriliğiydi. İnsan maddi gerçekliği, maddi gerçekliğin içinden, yani materyalist ve maddi gerçekliğin iç ilişkilerini dikkate alacak şekilde, yani diyalektik biçimde kavrarken, yani tamamen bilimsel bir zeminde hareket ederken, bu düşünüş-davranış süreci maddi gerçeklik dışındaki soyutlamalara izin vermeyecek bir ilkellik düzeyinde gerçekleştiği için bilimseldi.

Bilimsel düşüncenin ilkelliği, bilincin gerçeklik dışındaki soyutlamalara olanak tanımayacak denli geri olmasıyla alakalıydı.

İnsan düşüncesi felsefi boyutta ilk kez Mezopotamya'da din olarak profesyonelleşti. Bir öğreti olarak organize oldu. Ancak, hatırlanacağı üzere, biz dinle organize olan bu düşünce sistemini felsefe olarak değil, inanç, ideoloji olarak tanımlamıştık. Gerçekliği açıklamaya çalışan bir düşünce değil, her şeyi totolojik biçimde Tanrı'nın varlığına bağlayan apriori bir inanç sistemi olduğu için. Yaşamı anlamaya değil, Tanrı'yla anlamlandırmaya çalışan bir ideoloji olduğu için. Egemenlerin elinde sömürücü düzeni sürdürmek amacıyla siyasal bir araç olarak kullanıldığı için.

Din metafizik idealizmdir. İdealisttir. Varlığı Tanrı'yla açıklar. Varlığı Tanrı yaratmıştır. Metafiziktir. Tanrı'nın varlığı bugünkü haliyle yarattığını, varlıkta herhangi bir değişimin söz konusu olmadığını iddia eder. Bu haliyle, asıl işlevi Tanrı'yı kutsamaktır.

Zihinsel faaliyet dinle birlikte ilk kez profesyonel bir uğraş halini aldı. Oysa ilkel sürünün ve klanın bilinci amatördü. Topluluğa aitti, kendiliğindendi. Üretim faaliyeti içinde, üretimin gerekleri doğrultusunda ortaya çıkıyordu. Amatör topluluğun zihinsel yapısı, içinde yaşadığı dünyayı anlamak, açıklamak ve elde ettiği çıktıyı günlük yaşamında kullanmak üzere gelişmişti. İlkel insanın amatör bilinci profesyonellerin dinsel inancından daha akılcı, yararlı, dayanışmacı, adildi. Din sınıflı toplum yapısını sürdürmek, sömürüyü daim kılmak için çalışıyorken, ilkel bilinç topluluğun ortak yaşamını var etmeye hizmet ediyordu. Zihinsel üretim profesyonelleşirken toplumdan uzak bir noktaya düştü.

Zihinsel üretim eski Yunan döneminde bir öğreti olarak organize oldu.

Materyalizm, diyalektik, idealizm ve metafizik İyon'da felsefi doktrinler olarak geliştiler. Metafizik ve idealizm bu dönemde de aynen dinin Mezopotamya'da yaptığı gibi egemen düzenin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere çalıştılar.

Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Empedokles, Anaksagoras, Demokritos, Epikuros materyalisttiler. Onlar açısından en önemli sorun maddenin, yaşamın özünü açıklamak, yani Arkhe sorunuydu. Arkhe su, hava, ateş, toprak, güneşti. İlk kez Demokritos ve Epikuros Arkhe için atom terimini kullandılar. Eski Yunan materyalistlerinin tümü Arkhe'yi akışkanlık içinde aradılar. Ateşe, güneşe, suya, havaya bağlanmaları bundandı. Bu maddelerin tümü akışkanlık, hareket halindeydi. Çevrelerindeki maddi ve canlı doğada gördükleri değişim materyalistleri etkilemiş ve maddeyi hareketiyle birlikte kavramaya zorlamıştı. Demokritos ve Epikuros'un atomu ise zaten sonsuz sayı ve çeşitlilikte olup, sürekli devinim halinde bulunan, değişik niceliklerde, değişik biçimlerde bir araya gelişiyle de farklı maddeleri yaratan hareket halindeki bir öze işaret ediyordu. Böylece ilk materyalistlerin tamamı aynı zamandı diyalektik bir bakış açısına sahiptiler.

Diyalektik ile materyalizm, aynen ilkel sürüde, klanda olduğu gibi, burada da ama bu kez tamamen profesyonel birer düşünce sistemi olarak bir arada geliştiler. Anlaşılıyor ki bu diyalektik ve materyalizm için bir var oluş sorunu. Beyin maddi gerçekliğe bakarak, onu anlamak üzere harekete geçtiğinde başka türlüsü mümkün olamıyor. Zihin, ön koşulsuz, tarafsız, objektif biçimde işlemeye başladığında, baktığını olduğu gibi görmek ve ne varsa onu kavramsallaştırmak mecburiyetinde oluyor. Tarafsızlık bilimsel yöntemin gerek şartıdır. Toplayıcı ve avcı ekonomilerde topluluğun yaşamda kalma kaygısı kendiliğinden ve zorunlu biçimde bu iki öğretiyi bir araya getirmişti. Eski Yunan'da ise bu kez entelektüel sorumluluk, yaratıcılık, diyalektik ile materyalizmin, bilinçli biçimde birlikte üretilmelerini sağladı.

Yaşam maddidir, hareketlidir, bu somutluğu kavramak isteyen bilinç materyalist ve diyalektik olmak zorundadır. Nesnellik ve hareket maddi gerçekliğin ontolojisinde mevcuttur. Ontolojiyi kavramak isteyen zihin zorunlulukla diyalektik materyalist yöntemi kullanır. Nesnelliği anlamak isteyen materyalist, hareketi izlemek isteyen ise diyalektik bakmak mecburiyetindedir.

Ancak, maddi gerçekliğin hareketli karakterine, değişime esas vurguyu yapan Heraklitos oldu. Üstelik Heraklitos değişim için bir mekanizma da önerdi. Ona göre değişim maddenin içinde mevcut bulunan karşıtların birbirleriyle savaşının sonucunda ortaya çıkıyordu. Karşıtların savaşı yeni sentezleri yaratıyor, yeni sentezler ise zaten yeni bir maddi gerçeklik anlamına geliyordu.

Sweezy (2009: 21) açısından materyalizm "fikirlerin, bağımsız ya da ilksel bir varoluşlarının olmadığını, fikirlerin insanlıktan ve toplumdan ortaya çıktıklarını, insanlığın ve toplumun, insan yaşamı dahil olmak üzere (yeryüzü üzerinde) yaşamın ortaya çıkışından önce var olan ve insan yaşamının sona ermesinden sonra da var olmaya devam edecek doğanın ayrılmaz parçaları olduğunu kabul eder."

Bu anlamda madde-ruh, akıl-beden gibi ikilikler görünürde olan, ama gerçekliği olmayan yapay sorunlardır. Doğanın sonsuz çeşitliliği, evreni oluşturan temel unsurların farklı düzenlenme tarzlarının ve düzeylerinin tezahürüdür. Doğa, toplum, insan arasında süreklilik vardır. Bu nedenle bilimler de maddi gerçekliğin

farklı yönleri üzerine odaklanan bir ilişki sergiler. Bu da bilimsel yöntemin, bilgi elde etme, üretme yollarının, doğa ve toplum bilimlerindeki büyük benzerliğinde, yani epistemolojik düzlemde somutlanır.

Pannekoek'e göre (2002: 17) materyalizm bütün görüngüleri maddi dünya aracılığıyla, var olan gerçekliklerle açıklamaktır. Materyalist yöntemde soyut kavramlar çevresinde sürdürülen spekülatif tartışmaların yerini gerçek dünyanın incelemesi alır. Teologlar her şeyi Tanrı'nın yarattığını söylerken, materyalist Tanrı inancını yaratan koşullara odaklanır. Politikacı özgürlük ve demokrasiden dem vururken, materyalist bu taleplerin hangi sınıflar için gündeme getirildiğini sorar. İdealist birisi mutlak bilgi arayışı içindeyken ve sonuç olarak bu nedenle Tanrı inancına kapılanırken, materyalist diyalektik bir düşünceyle maddeyi anlamaya çalışır ve böylece doğrunun göreceli karakterini daha işin başında kabullenmiş, bütün mutlak doğruları, apriori kabullenişleri, mutlak doğrucuları, yaratıcıları, Tanrıları reddetmiş olur.

Diyalektiğin tanımı ise Engels'in Anti Duhring (1977) isimli eserinin 1. Kısım, "Genel Düşünceler" başlıklı bölümünde tamamen nettir. Doğa, toplum ve insanın zihinsel faaliyeti ucu bucağı olmayan ilişkiler, etkileşimler labirenti halindedir: "Hiçbir şey olduğu gibi, olduğu yerde kalmaz, aksine her şey hareket eder, değişir, oluşur ve yok olup gider... Her şey hem kendisidir, hem de değildir, çünkü her şey akar, sürekli değişir, sürekli olarak oluşur ve yok olur." Diyalektik bu haliyle materyalizmin saptadığı maddi gerçekliğin gerçek karakterini hareket halinde resmeder.

Materyalizm var oluş sorununa maddi bir yanıt verirken, diyalektik maddi var oluşun gerçekliğini tanımlar.

"Diyalektik tarihsel olarak gelişmiş her toplumsal biçimi akışan bir hareket içinde görür ve bu yüzden, onun geçici niteliğini, onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar, hiçbir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, özünden eleştirici ve devrimcidir." (Marks K 1978: 26). Egemenlerin diyalektikten nefret etmelerinin nedeni bu özdür.

Doğa bilimlerinin ilk kez birbirlerinden ayrışmaya başladığı çağlarda, her bilim dalı kendisini belli bir alanla sınırlıyordu. Diyalektik yönteme yeterince dikkat edilmemesi, bu özel alanlar

üzerindeki çalışmaların arasındaki ilişkiselliğin görülememesine neden olabilir. Bu özel çalışmaları uzlaştırılamaz, taban tabana zıt karşıtlıklar olarak değerlendiren metafizik bir bakış açısına yol açabilir. Oysa bilim alanları arasındaki bu ayrılıklar ancak görece bir geçerliliğe sahiptir, değişmezlik, mutlaklık yönündeki algılar ancak kısmen geçerliliği bulunan ve insan zihninde oluşturulmuş soyutlamalardır.

Bu nedenle bilimlerin ilk gelişim aşamasında zihnin metafizik düşünmesi bir dereceye kadar olağandı. Çünkü "Süreçleri incelemeden önce şeyleri incelemek gerekiyordu. Bir şeyde meydana gelen değişiklikleri gözlemlemeden önce şu ya da bu şeyin ne olduğunu bilmek gerekiyordu. Ve bu, doğa bilimlerinde böyle oldu. Şeyleri kesin biçimleriyle meydana gelmiş şeyler olarak ele alan eski metafizik, ölü ve canlı şeyleri kesin biçimleriyle meydana gelmiş olarak inceleyen bir doğa biliminin ürünü idi." (Engels F 1992: 44). Bilimlerin ilk ortaya çıkışı şeyleri incelemek oldu. Bilim sonradan süreçleri inceler duruma gelişti. Bu nedenle felsefede metafiziğin tutunmasında bilimin bu gelişim sürecinin de etkisi oldu.

Materyalizm gerçekliğin maddiliğini, maddeden ayrı bir ruhsal varlığın söz konusu edilemeyeceğini saptarken, diyalektik maddenin hareketini, değişimini, var ve yok oluş bütünlüğünü inceler.

Materyalizm ve diyalektik, maddi gerçekliği kavrama çabasının doğal, zorunlu sonucu olarak gelişirlerken, bu düşünce sisteminin hemen yanında, idealist ve metafizik zihinsel üretimler de eş zamanlı olarak geliştiler.

Pythogoras, Parmenides, Sokrates, Platon, Aristo, Kuşkucular, hiçbirisi maddeyi, varlığı anlama kaygısı taşımadılar. Onlar açısından durum gayet netti. Varlık Tanrı'nın yaratımıydı. Önemli olan varlıkların içindeki ruhu görebilmekti. Ölümsüz olan ruhtu. Bir kısmı işi tamamen uç noktalara taşıdı. Örneğin Parmenides nesnelliği tümüyle reddederek, dünyanın zihnin tasavvuru olduğunu ileri sürdü. Aynı şekilde Platon bilginin ideaların, kavramların ürünü olduğunu, ideaların ise insan zihninin yansıması olduğunu savundu. Bu haliyle her insanın bilgisi birbirinden farklıydı. Bilgiyi ortaklaştırmanın, daha doğrusu bilmenin olanağı bulunmuyordu. Bu haliyle Platon öznel idealizmin savunuculuğunu yapıyor, neredeyse dünyayı var edenin idealarıyla insan olduğunu, her insanın

gerçekliğinin farklı olduğunu savunuyordu. Aristo Platon'a göre daha nesnel bir konumda yer alıyor ve gerçekliği Tanrı'nın yaratımı olarak görüyordu. Aristo bu haliyle tam bir dindardı.

Öznel idealizm için başvuru kaynağı Berkeley'in "İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme" adlı kitabıdır. Lenin bunu kıyasıya eleştirir. Berkeley şöyle yazar: "İnsan bilgisinin nesnelerini inceleyen bir kimsenin açıkça göreceği gibi, bu nesneler ya duyular üzerinde eylemli olarak etkide bulunan ideler ya zihnin edimlerine ve işlemlerine kulak vererek algılanmış ideler ya da son olarak belleğin ve imgelemin yardımıyla biçimlendirilmiş idelerdir." (Aktaran Lenin Vİ 2015: 80-82). Sonuç olarak nesneler zihnin ürettiği idelerdir. Berkeley "Birinin onları algıladığı olgusuyla ilişkilerini kurmaksızın, şeylerin mutlak var oluşundan söz etmenin nasıl mümkün olabileceğini anlamıyorum ben. Biz kendi idelerimiz ve duyumlarımızdan başka neyi algılarız?" derken bunu bir kez daha teyit etmiş olur. Gerçekliğe ilişkin algılar bizim zihnimizde ürettiğimiz idelerdir. Nesneler aslında zihnin ürettiği idelerdir. Nesnel gerçeklik diye bir şey yoktur. Berkeley'in bir papaz olması söylediklerini ironik kılıyor. Zira o her şeyin yaratıcısı olarak inanılan Tanrı'ya karşı, nesnelerin her insanın kendi imgelem dünyasında kurgulandığını söylerken, esas olarak Tanrı'ya karşı çıkmış oluyor. Berkeley tam bu noktada tanrısına karşı işlediği bu ihanet suçunun farkına vararak, dümeni toparlamaya çalışır ve idelerin Tanrı'nın insan zihni üzerindeki etkisinden doğduğunu belirtir.

Ancak bir dönem, tam bilimsel gelişmelerin atom altı ölçekteki hareketi anlamaya odaklandığı, kuantum fiziğinin geliştiği dönemde, Heisenberg belirsizlik ilkesini ortaya attığında, kuantumcular da öznel idealizmin propagandasına soyundular. Berkeley'den beri geçen onlarca yıldan sonra esas ironik olan belki de buydu. Atom altı dünyada maddenin hızının ve konumunun aynı anda aynı kesinlikte bilinemiyor olması üzerinden maddenin bilinemeyeceğini, neden ve sonuç diye bir şey olmadığını ileri sürer oldular. Örneğin fizikçi Wheeler "hiçbir olgu gözlenmiş bir olgu olana dek gerçek bir olgu değildir" diyebildi. Bunun, Berkeleyci öznel idealizmden hiçbir farkı bulunmuyordu: Nesneler ancak biz algıladığımızda ve tabii ki algıladığımız biçimleriyle vardırlar. Kuantumun öncülerinden Heisenberg Nazi

teşkilatına katılırken şu açıklamayı yapıyordu: "Sarılabileceğimiz genel bir doğru çizgi yoktur. Kendi başımıza karar vermek zorundayız ve yanlış mı yoksa doğru mu yaptığımızı önceden bilemeyiz... Gözlemlediğimiz şey kendinde doğa değil, bizim sorgulama yöntemimize maruz kalan doğadır." (Aktaran Woods A, Grant T 2001: 111 ve 115).

Şüphesiz Nazizm'in nasıl bir şey olduğunu başlangıçta görememiş olmasıyla, nesnel bilgiye güvensizliğinde yansıyan idealist bakışı arasında doğrudan bir bağlantı vardı. Bu öznel idealizmin Hitler'in faşist propaganda aygıtının gücü karşısında kendisini kaybetmesi, onun bir uzantısı haline gelmesi tamamen doğal.

Bilimdeki gelişmeleri gerçekleştirenlerin gözleri kimi kez kendi keşiflerinin yarattığı aydınlıktan kör olabiliyor. Bunun nedenlerinden birisi, fizikçi de olsa, elektronların hareket dünyası hakkında önemli keşifler yapmış birisi de olsa, bilim insanının içindeki idealist kalıntılardır. Her şeyi Tanrı'nın yaratmış olduğu yönündeki bu apriori kalıntılar, bilimsel keşiflerin ortaya çıkardığı yeni sorunlar karşısında, bilimin gücüne, yaratıcılığa, sorgulayıcı akla olan güvenin gelişmesine değil, tanrı kudreti karşısındaki aczin hatırlanmasına neden olabilir. İkincisi bilim dünyasındaki iş bölümünün aşırı uç noktalara varmasıdır. Aşırı uzmanlaşma, genelden ve felsefeden kopuşu getirebilir. Böylece yeni keşifler, keşfedilenin genel bağlam içindeki anlamının gözden kaçırılmasına yol açabilir. Woods ve Grant (2001: 397) Özellikle bu noktaya dikkat çekerek, bilim felsefesinde Platonculuğa, Berkeleyciliğe ve Humeculuğa, yani her tür ampirizme, öznel idealizme, bilinemezciliğe ve Tanrıcılığa geri dönüşün zemininde, bilimde tümevarım yerine tümdengelimi hâkim kılan bu aşırı uzmanlaşmanın etkisi olduğunu ileri sürerler ve gerçek felsefenin Hegel ile birlikte son bulduğunu, bilimdeki sonu gelmez buluşların felsefeyi geçersiz kıldığını iddia ederler. Aşırı uzmanlaşmanın böyle bir etkisinin olabildiği kesin.

Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, idealizm ile metafizik de kan kardeştirler. İdealizm varlığın Tanrı'nın yaratımı olduğunu ileri sürerken, değişimi reddeden metafiziğe zemin sunmuş olur. İkisi birlikte Tanrı'nın yaratımı olan bir varlığın değişiminin söz konusu olamayacağını iddia ederler. Tanrı varlıkları o derece

mükemmel yaratmıştır ki, değişime gerek bırakmamıştır. Hatta evren Tanrı'nın suretidir. Değişimin kabul edilmesi Tanrı'nın mükemmel yaratımının inkâr edilmesi anlamına gelir. Bu nedenle idealizm ve metafizik birlikte hareket etmek zorundadırlar: Varlıkları Tanrı'nın eseri olarak kutsarlarken, değişimi lanetlerler.

Metafizik idealizm böylece var olan düzeni var olduğu biçimiyle kutsamış ve ona karşı herhangi bir itirazı daha baştan yasaklamış olur. Her şey Tanrı'nın yaratımıysa içinde yaşadığımız toplumsal düzen için de aynı durum söz konusu olmalıdır. Tanrı her şeyi herhangi bir değişime gerek bırakmayacak mükemmellikte yaratmış ise var olan toplumsal düzen de mükemmel nitelikte olmalıdır. "Metafizikçiye göre şeyler ve onların zihni ürünleri olan düşünceler –ideler- birbirlerinden ayrı olarak art arda ele alınarak soyutlanmış, katı, hiçbir zaman değişmeyen araştırma nesneleridir. Metafizikçi mutlak olarak süreksiz antitezler içinde düşünür. Söylediği şudur. 'Evet evettir, hayır da hayır, bunun dışında ne varsa kötüdür.' Onun için bir şey ya vardır ya da yoktur, bir şeyin aynı zamanda hem kendisi hem de başka bir şey olması olanaksızdır. Olumlu ve olumsuz birbirini mutlak olarak dışarıda bırakır, neden ve sonuç birbirinin eşit ölçüde katı antitezi durumundadır." (Engels F 1977: 72).

İdealizm düşünceyi maddeden, gerçeklikten ayırmak, düşünceye madde karşısında bağımsızlık ve hatta belirleyicilik vermektir. Ancak madde hareketiyle bir bütünse, hareketsiz madde yoksa, madde ile hareketi, yani enerji arasında sürekli bir değişim söz konusu ise idealizm aynı zamanda hareketi, yani diyalektiği reddetmek anlamına da gelir. Lenin'e (2015: 109) göre idealizm "maddeyi yadsımakta ve maddesiz hareketi varsaymakta... maddenin düşünceyle ilişkisini görmezden gelmektedir."

Platon'un köleci devleti yüceltmesi, köleleri insandan saymaması, yöneticilere filozof payesi biçmesi bundandır. Metafizik idealizm en olgun, en insanlık dışı, en düzenden yana karakterini Platon'da açığa vurur.

Metafizik idealizm kölecidir, devletçidir, Tanrıcıdır, eski Yunan'ın oligarşik soylular düzenini kutsar. Bu özelliklerin tümü, metafizik idealizm bağlamı içinde, birbirlerini bütünleyen bir ilişki içindedir.

Sonuç olarak eski Yunan'da zihinsel üretim bir yanda diyalektik materyalizm olarak bir felsefe; diğer yanda ise metafizik idealizm olarak bir inanç ve ideoloji sistemi üretecek yönde senteze kavuştu.

Bu iki ana eksen sonraki dönemlerin zihinsel üretimini oluşturacak şekilde varlıklarını sürdürdüler. Ancak kimi zaman eksen içi ayrışmalar da gerçekleşti. Bu ayrışmalar, Aydınlanmanın etkisiyle, diyalektik materyalist eksenin içinde önemli sorunlar yarattı.

4- Felsefenin ana eksenlerindeki kopukluklar

Yukarıda metafizik ile idealizmin, diyalektik ile materyalizmin kopmaz biçimde birbirlerine bağlı olduklarını, birbirlerini tamamlayarak anlamlı bir bütün ortaya çıkardıklarını saptadık.

İdealizm dünyayı, varlığı, var oluşu Tanrısal bir yaratım olarak açıklıyor. Tanrısal iradeyi maddenin üzerine yerleştiriyor. Maddeyi Tanrısal iradenin ürünü, yansıması, anlamı olarak değerlendiriyor. Varlığa ruhsal bir öz biçiyor. Maddeyi, varlığı bilinemez, en fazlasından Tanrı'nın izin verdiği ölçüde bilinebilir bir muamma olarak görüyor. Hatta bir kolu daha da ileri giderek bilmenin subjektif bir eylem olduğunu, bilginin her bilene göre değiştiğini, varlığın bilmeye çalışana, bilmeye çalışanın gördüklerine bağlı olarak herkes için değişeceğini, bu anlamda nesnelliğin, bilgide objektifliğin bulunmadığını ileri sürüyor. Bu nedenle metafizikte bilgi değil inanç vardır. Bilgi maddi varlığın olduğu gibi kabul edilmesini ve üzerinde araştırma yapılmasını gerektirir. Tanrısal varlıktan ayrı bir maddi varlık tanımayan idealizmin bilgilenmeyi hedeflemesi, bilgiye ulaşması mümkün değil. Zira idealizme göre bilgi de Tanrı'dadır. Bilgilenmek Tanrı'ya inanmaktır.

İdealizm Tanrıcı, yaratancıdır. Bu nedenle kaçınılmaz biçimde varlığın değişmezliği noktasına ulaşır, dolayısıyla aynı zamanda metafiziktir. Değişimi reddeder. Bunun nedeni varlığın Tanrı'nın yaratımı olduğu inancıdır. Varlık Tanrı'nın dışavurumu olarak kusursuzdur. Tanrı varlığı kendi görüntüsünde, mükemmel bir olgunluk halinde yaratmıştır. Kusursuz olanda değişim beklemek idealizmin özüne aykırıdır. Evren amaçsaldır. Amaçsallık tüm varlıkların birbirleri için ve bugünkü halleriyle yaratılmış oldukları yönündeki metafizik görüşü besler. Metafizik Tanrıcıdır, değişimi

reddeder. Değişim metafizik için Tanrısal iradeye, Tanrı'nın akıl ermez kudretine, Tanrı'nın sınır tanımaz öngörülü iradesine ters düşmek anlamına gelir. İdealist düşünce sistemlerinin evrimi kabul etmemelerinin temelinde bu inanç yatar.

Ancak bilim metafizik idealizmin bu mono blok yapısında çatlaklar oluşturdu. Bilim bütün canlı ve cansız doğanın her an önemli bir değişim süreci içinde olduğunu kanıtladı. Jeoloji bunu yer katmanları için, astronomi; astrofizik gök dünyası için; zooloji, biyoloji, moleküler biyoloji canlılar dünyası için; kimya moleküler ölçekte başardılar.

İnsan içinde yaşadığı çevrenin de büyük bir değişim halinde olduğunu, kendi pratik yaşamının gereği olarak zaten her an gözlüyordu. Su donuyor, buz oluşuyor, sonra süreç yeniden tersine dönüyordu. İnsan yavrusu daha anne karnından itibaren gelişiyor, iki hücreli bir zigot formundan, kuyruklu bir balık aşamasına, oradan da bildiğimiz insan haline ulaşıyor, durmuyor, değişim doğumdan sonra da devam ediyor.

İnsan zihni din ile tahakküm altına alınmamış olsaydı, değişimi kavramaması diye bir saçmalık da söz konusu olmazdı. Zihin içinde yaşadığı gerçeklikle etkileşim halinde şekillenir. Bunun dışında, donuk, ruhlarla, cinlerle, perilerle, tanrı inancıyla dolu bir düşünce yapısının yaratılması ancak dışarıdan ideolojik müdahaleyle başarılabilir. Din bunu yaptı.

Ancak sonrasında Aydınlanma, Rönesans ile birlikte gerçekleşen bilimsel atılım dinin zihinsel hegemonyasına karşı büyük bir başkaldırı başlattı. Onlarca bilim dalı kendi ilgilendikleri maddi gerçekliğin yasalarını baş döndürücü bir hızla keşfettiler. Evrim kuramı dinin tahtını sarsmak bakımından büyük etki gösterdi. Aslında söylediği şey son derece basitti. Canlı doğadaki somut gerçekliğin kavranmasına, açıklanmasına yönelikti. Dinlerin kör ettiği gözümüzün önünde zaten cereyan etmekte olan değişimi saptayarak işe başladı. Sonra da Darwin değişimin yasası anlamında iki formül ortaya attı: Genetik çeşitlilik ve doğal seçilim. Evrim kuramının ele alınan tüm canlı türleri için doğrulanması, canlı doğanın bütün türlerinin maruz kaldığı değişimi açıklayabilmesi, Darwin'in gücünü kanıtladı ve din de kaçınılmaz olarak kuramın etkisi altına girdi.

Bilimin etkisi materyalistçedir. Metafizik idealizmi geriletir. Dinin evrim kuramını şu ya da bu derecede kabul etmesi bundandır. İşte bu konjonktürde biraz daha farklı bir düşünce sistemi olarak ortaya bilinemezcilik çıkar. Engels'e göre bilinemezcilik utangaç materyalizmdir. "Bilinemezci doğa kavramı baştan sona materyalisttir. Bütün doğal âlem yasalara bağımlıdır ve bir dış etkenin işe karışmasını kesinlikle dışlar. Ama, bilinemezci şunu ekler: Bilinen evrenin ötesinde yücelerden yüce bir varlığın bulunduğunu ileri sürmemizi de çürütmemizi de sağlayacak hiçbir aracımız yoktur." (Engels F 1978: 42). Yani bilinemezci dünya meseleleriyle ilgili konuşurken materyalisttir. Ancak sıra anlam dünyasına geldiğinde, bilimin nefesi o an için bir noktada "tıkandığında" idealizme sarılmaktan, Tanrı'ya sığınmaktan başka çare bulamaz. Bilimde materyalist, bilimin dışında idealisttir. Madde ve enerjinin yok ve var edilemediğini ve aralarındaki kesintisiz dönüşümü kabul eder. Ancak maddenin ve evrenin bir zamanlar yaratılmamış olduklarına dair herhangi bir kanıta sahip olmadığımızı, bu nedenle de bu konuda kesin bir şey söylenemeyeceğini ileri sürer. Hume ve Kant en nihayetinde buradadır.

Hume "İnsan Anlığı Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde, akla bağlı olmayan ve algılarımızın kökenlendiği bir dış dünyanın varlığından söz ederken materyalisttir. Ama hemen sonra karşı uca savrulur: "Zihnin algılarının, bu algılardan tümüyle farklı ama yine de onlara benzeyen (bu mümkünse eğer) dış nesnelerce oluşturulduğu ve bizzat zihnin enerjisinden ya da görünmeyen ve bilinmeyen bir tinin aşılamasıyla ya da bizim için daha da bilinmez olan başka bir nedenle ortaya çıkmış olamayacakları nasıl tanıtlanabilir?" der. Tam bilinemezciliktir. Zira Hume duyularımızın doğruluğunu kanıtlamak için "Yüce Varlık'ın doğruluğuna başvurmak, şüphesiz sorunu olduğu yerde çevirmek olur" diye de ekler (Aktaran Lenin Vİ 2004: 90-91).

Bilimin etkisi metafizik idealizmin en kompakt formu olan dinde de çatlamaya neden oldu. Yaratılışçı ekollerin sonradan ortaya çıkanları evrim gerçeğini kabul etmek zorunda kaldılar. Evrimi kabulleniyorlar, ama evrimi, evrimin yasalarını da Tanrı'nın yarattığını söylüyorlardı. Evrimin mekanizmalarını kuran da Tanrı'ydı. Açık biçimde bu bir geri adımdı. Din idealist yönünü koruyor,

ancak metafizik bileşeni bakımından diyalektiğe doğru açılıyordu. Ancak metafizik idealizm öyle çitişik bir bütünlük oluştururlar ki, bileşenlerden birisinin deforme olması kaçınılmaz olarak diğerini de kırar. Öyle de oldu. Öyle ki dinin diyalektiği kabul etmesi Tanrı inancının, yani idealizm bileşeninin de sorgulanmasına yol açtı. Dinin değişimi, evrimi kabul etmesi, Tanrı'nın yarattığı söylenen türlerin değiştiğinin, pek çok türün ortadan kalktığının da onaylanması anlamına geliyordu. Böyleyse, Tanrı neden bu tür boş işlerle uğraşıyor, sonradan yok olacak ya da içinde yaşadığı çevre koşullarıyla uyumsuz parçaları olan canlı türlerini yaratmak için neden zaman yitiriyordu? Tanrı mükemmelse yarattıkları neden aynı derecede mükemmel değildi? Tanrı'nın kendi niteliklerine ulaşan en mükemmel yaratısı olarak insan kabul edilse de aynı soru yine gündemden düşmüyordu. Çünkü insanın da pek çok biyolojik zaafı vardı. Örneğin evrim kuramı insanın da yolculuğuna hayvanlar âlemi içinde başladığını gösteriyordu. Tanrı kendi mükemmelliğindeki bir canlıyı neden hayvan olarak yaratsındı?

Dolayısıyla mesele yalnızca dinin diyalektiği kabul etmesi noktasında kalmıyor, bilim, dinin ontolojisini, Tanrısal özünü sarsan, bu kadar değil, daha da ötesinde, anlamsızlaştıran buluşlara imza atıyor, idealist düşünce sistemini yerle bir ediyordu. Metafizik idealizm açısından bu ontolojik bir sorundur. Altından kalkması olanağı yoktur. Biraz tarafsız bakan birisi, değişim gerçekliğini kabul etmek zorunda kalmış olan idealist düşünce sisteminin, kendi Tanrısını da reddetmiş olduğunu görmek zorunda kalır. Dolayısıyla metafizik idealizmde evrim kuramının yarattığı kopukluk sistemin tümüyle yıkılmasına yol açar.

Kopukluk olarak tanımladığımız sorun yalnızca metafizik idealizmle sınırlı değildir. Diyalektik materyalist felsefe ekseninde de gözlenir. Aydınlanma döneminde ortaya çıkan düşünürlerin bazılarının diyalektiği, bazılarının ise materyalizmi düşünce sistemlerinin içine yeterli derecede sentezleyemedikleri görülür. Böylece diyalektik ile materyalizm birbirlerinden ayrı düşerler, İyonya'da ve eski Yunan'da ortaya çıkmış kendiliğinden birlikteliklerini yitirirler. Bu durum felsefenin Aydınlanma ile birlikte tamamen profesyonel bir alan haline gelmesine, pratik faaliyetten kopmasına ve burjuvazinin sınıfsal etkilerinin felsefe üzerine düşmesine bağlıdır.

Feodalite karşısında iktidar arayışında olan burjuvazi devrimci olmak zorundaydı. Devrimciliği feodaliteye karşıydı. Kapitalist üretim ilişkilerinin ilk dönemlerinde değişim vurgusuna sarılması, diyalektik düşünceye alan açması bundandır. Bu sınıfsal içerikli bir değişimciliktir ve burjuvazininki de önünde sonunda bir sınıf iktidarıdır. Bu anlamda Tanrı inancının toplumsallığını korumasına en az feodaller kadar ihtiyaç duyar. Burjuvazinin idealistliği buradan gelir. Yani burjuvazi feodaliteye karşı devrimci olduğu, geniş halk sınıflarının sosyal ve askeri desteğine ihtiyaç duyduğu iktidar arayışı yıllarında, iktidarının ilk dönemlerinde diyalektik ama idealisttir. Değişimi savunur, değiştirmeye çalışır, ama tanrı inancını da koruma gayreti içindedir.

Bu çelişkili durum aslında en iyi biçimde Aydınlanma düşünürlerinin kendi düşünce sistemleri içinde gözlenebilir.

Aydınlanmacılar tam olarak burjuva diyalektikçileriydiler. Kilisenin iktidarına karşı çıkıyor, bilimin işlevini de bununla sınırlı görüyorlardı. Bu en iyi şekilde çoğunun inançlı birer Hıristiyan olmasıyla örneklenir. Aydınlanmacılar dini iktidardan indirmek, iktidarı dünyevi bir sınıfın eline vermek, insan yaşamının bilimle geliştirilmesini sağlamak istiyor, ama bilime tam bu noktada sınır çekiyorlardı. Bilim dünya işleriyle, din ise öte dünya işleriyle uğraşmalı ve bilim öte dünyayı ve Tanrı inancının ortaya çıkmasına neden olan toplumsal gerçekliği sorgulamamalı, değiştirmeye çalışmamalıydı.

Aydınlanmacılar kişisel olarak dini inançla bağlarını koparmış insanlar değillerdi. Örneğin Newton ve Priestley Hıristiyan, Locke, Voltaire deist, Rousseau teistti. İskoç Aydınlanması genel olarak ateizme ve materyalizme açık bir düşmanlık besliyordu. Aydınlanma inanç konusunu dert edinmişti; ama özel olarak din karşıtı değildi. Temel amacı, özellikle Alman Aydınlanmasının, dinin değil, onun aşkın meşrulaştırılmasının ve temelinin çözülmesiydi. Nitekim, ilk modern ateistler Aydınlanma çağından tam 100 yıl sonra tarih sahnesine çıktılar. Ateizm kavramının yaygın kullanımı için 18. yüzyılı beklemek gerekti. Aydınlanmanın ahlakı geleneksel Hıristiyan ahlakının ötesine geçmiyordu (Eagleton T 20, 25).

Aydınlanmanın en önemli isimlerinden Rousseau'nun (2014: 131) "toplum dini"nden söz etmesi bundandır. Ona göre devletin,

vatandaşlara belirlenmiş normlara göre yaşamalarını sağlayacak kullanışlı bir dine ihtiyacı vardır.

Aydınlanmanın sorunu dinin insan aklındaki iktidarıyla değil, siyasi iktidarıyla idi. Bilim şüphesiz aklı da özgürleştiriyor, dinin insan zihnindeki hegemonyasını da sarsıyordu, ama bu kendiliğinden gerçekleşen bir etkilenimdi. Aydınlanma insan zihnini ikiye ayırıyor ve bu iki bölmenin kardeşçe bir arada yaşayabileceklerini öngörüyor, bunu öneriyordu. İnsan hem Tanrı'ya inanabilir, hatta iyi bir dindar olabilir, hem de aynı zamanda yaşamını modern tarzda organize edebilir, teknolojinin bütün olanaklarını kullanabilir, hatta bilimle profesyonelce de uğraşabilirdi.

Dinin sonraki dönemlerde toplumsal yaşamda yeniden belirleyici bir kuvvet haline gelmesinde Aydınlanmanın bu bilim dışı dikotom[3] tutumunun etkisi belirleyicidir. Oysa her şey bilimin konusudur, din de.

Aydınlanmanın bu eklektik bilim ve inanç anlayışı diyalektik ve materyalist düşünce sistemlerinin arasındaki doğal ilişkiyi kıran bir etki yarattı. Aydınlanma değişimden yanaydı, maddi gerçekliğin ele alınması bakımından materyalistti. Ancak inanç dünyasında ruhlara, Tanrılara yer veriyordu. Gerçekliğin ele alındığı bilim düzleminde materyalist, insanın özel dünyasında ise idealistti. Değişimciliği kilise iktidarına son vermek ve seküler bir toplum yapısı kurmakla sınırlıydı. Tanrı inancının düzen sağlamak bakımından gerekli olduğu düşüncesine sahipti. Sonuçta bir bütün olarak ele alındığında materyalizmi terk ederek, idealist bir düzleme yerleşiyor, diyalektiğini de gölgeliyordu. Oysa bu bakımdan eski Yunan felsefesinin çizgisi çok netti. Eski Yunan'ın diyalektikçi filozofları ruhlar dünyasını tamamen anlamsız bir spekülasyon olarak niteliyorlardı.

Diyalektik materyalist felsefenin içindeki kopuklukları daha somut olarak izleyelim. Bu bakımdan iki düşünür önemli.

Bunlardan ilki Hegel. 18. yüzyılın ünlü Alman filozofu. İlahiyat okuyor, sonra felsefeye yöneliyor. Önceleri öznel idealist olduğu belirtiliyor. Felsefesi diyalektik materyalizmde tam bir kopukluğa işaret ediyor. Bir yandan diyalektikçi, bir yandan ise idealist.

3 E.N: Dikotom, ikili, iki şıklı.

İdealizmi öznelden başlayıp, nesnele doğru gelişiyor. Gelişme nitelemesi doğru görünüyor. Zira öznel idealizm gerçeğin herkese göre değiştiğini, bu anlamda gerçek manada bir gerçekliğin olamayacağını, gerçekliğin bilinemeyeceğini ifade eden en sefil düşünce sistemidir. Buna karşılık nesnel idealizm gerçekliğin Tanrı yaratısı olduğunu ve Tanrı'nın izin verdiği ölçüde, belirlediği yönde bilinebileceğini kabul eder.

Hegel'e göre bilginin hem formları hem de içeriği zihnin ürünüdür. İnsan bilgiyle kendisinin dışındaki dünyayı tecrübe eder. Ama bu dünyayı yaratan insanın zihnidir. İnsan bilmekle hem bildiği nesneyi hem de kendisini değiştirir. Nesnenin bilme faaliyetinin etkisiyle değişebileceğine dair bu düşünce açıkça nesnenin nesnel olmadığının, bilene göre değişeceğinin ima edilmesi anlamına gelir. Zira bilmeye çalışan insanın bilerek değiştiği açıktır, ama aynı şey nesne için söz konusu değildir. Gerçeklik birisi bildi diye değişmez. Değişen yalnızca bilenin gerçekliğe ilişkin bilgisidir.

Hegel için akıl gerçekliğin bilgisine sahip olduğunda tin olur. Tin olduğunda, kendisinin kendi dünyası olarak ve daha da ötesinde dünyanın onun kendisi olarak bilincine varır. Kendisinin ve dünyanın bilincine varan tin kalıcı bir özdür. Hegel bu öze töz der. Töz kendi için varlık ve eylemdir. Tinsel töz varlık üstü bir karakterdedir, bilinçtir, nesneye ussal olarak sahiptir, dolaysız gerçekliktir, ulusun törel yaşamıdır.

Marx (1997: 15), Hegel'in bu görüşünü şu betimlemeyle "panteist bir gizemcilik" olarak niteler: "Bu gerçek idea sonlu alanlara bölünüyor ve bu işi kendine dönmek için, kendi-için olmak için yapıyor ve bütün bunları da tastamam var olan şeyin gerçek olduğunu kabul eder bir biçimde yapıyor."

Dolayısıyla Hegel için insan aklı bilmekle tözüne kavuşur, töz ulusal ölçekte inanç dünyasını ifade eder. İnsan bu inanç dünyası üzerinden, yani tözle, gerçekliği bilmeye çalışır. Eylem halindeki töz ulusun bilincidir.

Bilginin nesneleri, dolayısıyla evren mutlak bir öznenin, mutlak bir zihnin, aklın ya da tinin ürünüdür. Zira akıl töz üzerinden gerçeği bilerek değiştirir. O halde gerçekliği yaratan tözdür. Hegel'in "mutlak", mutlak zihin", "tin" gibi isimler verdiği bu tinsel

varlık insanın bireysel ve ruhsal varlığının dışındaki nesnelliktir. Bu haliyle Tanrı'dan başka bir şey değildir. Gerçeklik bu mutlak tin, mutlak akıl aracılığıyla anlaşılabilir.

Evren kendisinde mutlak tinin amaçlarının gerçekleştiği bir belirlenimdir. Evren, evrimsel bir gelişim sürecine sahiptir. Değişimi yaratan mutlak tinin gerçekliğe olan müdahalesidir. "Varlıkların var oluşlarının ereği bu var oluşun kendisi değildir. Kendi için sonsuz gerçek tin olmaya yönelmek için bu ön gerekliliklerden ayrılan ideadır. Hegel'de koşul kendi tersine, koşullanana dönüşür, belirleyen öğe belirlenen öğe olarak koyulur ve üretici öğe kendi ürününün ürünü olarak görünür." (Marx K 1997: 17). Hegel'de tin belirleyen, gerçeklik belirlenendir.

Bütün bunlar Hegel düşünce sisteminin idealist yönünü ortaya koyar. Hegel insanın gerçeği mutlak tin dolayımıyla bilebileceğini belirtirken, bilinen nesnenin bilme faaliyeti üzerinden değişeceğini ileri sürerken, maddenin nesnel karakterini reddetmiş, tin tarafından yaratılmakta olduğunu kabullenmiş olur.

"Hegel bir idealistti, yani ona göre kafasındaki düşünceler, gerçek şeylerin ve süreçlerin az çok soyut imgeleri değil; tam tersine, şeyler ve gelişmeleri, dünyanın var olmasından önce şu ya da bu yerde var olan 'ide'nin gerçekleşmiş imgeleriydi. Bu düşünce sistemi her şeyi başının üstüne koyuyor ve dünyadaki şeylerin gerçek bağlantılarını tersine çeviriyordu." (Engels F 1977: 75).

Buna karşılık Hegel felsefesi diyalektiktir. Diyalektik hem düşüncenin hem de bütün varlığın gelişme biçimidir. Değişimde karşıtların savaşı söz konusudur. Gerçeklik diyalektik olduğu için, onu kavramaya çalışan düşünce de diyalektik olmak zorundadır. Bu nedenle Kojeve Hegel'in diyalektik bir düşünceye sahip olmadığını, Hegel düşüncesinin yalnızca gerçekliği betimlemekle yetindiğini ileri sürer. Ancak bu bile Hegel sistemini diyalektik yapar. Zira, gerçek değişim halindedir ve Hegel düşünürken buna sadıktır. Gerçeklik yadsımalarla, karşıtlıklarla, çelişkilerle doludur. Gerçekliği kavrayabilmek için onun içindeki bütün çelişkileri olduğu gibi kavramak gerekir. Bu ise diyalektik yöntemle olabilir. Bunun için düşünce en basit, içerik olarak en boş olan kavramlardan, karmaşık, somut ve zengin kavramlara doğru ilerlemelidir. Diyalektik yöntemde soyut ve tümel bir kavramla işe başlanır. Bu

tezdir. Bu kavram bir çelişkiye yol açar. Bu antitezdir. Bu iki kavram birliklerini ifade edecek üçüncü bir kavramda ortaklaşırlar. Bu da sentezdir. Sentez dediğimiz yeni kavram yeni çelişkilere yol açar. Bu diyalektik düşünme süreci, bu şekilde, kendisinde tüm karşıtlıkları ve çözümleri barındıran en yüksek kavrama ulaşıncaya kadar devam eder.

Ancak ulaşılacak en yüksek kavram da gerçekliği ifade etmek bakımından eksik kalacaktır. Doğruluk ve bilgi tıpkı gerçekliğin kendisi gibi canlı mantıksal bir süreçtir.

Gerçeklikte varlık ve yokluk karşıtlar olarak bir aradadır. Özdeş haldedirler. Yani hem birbirleri dışındadırlar hem de içindedirler. Dolayısıyla aynı zamanda birbirlerini var edecek şekilde var oluş halindedirler. Varlık ve yokluğun özdeşliği oluşu meydana getirir. Oluş bir birlik haline işaret eder. Varlığın içerdiği çelişki birlik oluşturan bir özdeşliği tanımlar. Özdeşlik aynı zamanda farklılık içerir. Özdeşlik varlık ile yokluğun çelişkili birliğindedir. Varlığın hareketini yaratan bu çelişkili birliği oluşturan tarafların aralarındaki çatışmadır. Varlık yokluğun tezi, yokluk varlığın antitezi, oluş ise sentezdir. Tez çelişkili birliğin oluşudur.

Bu sentezsel kategori, bir sonraki aşamada yeni bir oluşun tezi olarak işlev görür. Diyalektik süreç ve düşünme sistemi böylece devam eder.

Hegel'e göre, doğa, dünya denilen şey karşıtlaşmış hale gelen mutlak varlıktır. Soyut ve farklılaşmamış haldeki idenin kendi dışında bir varlık haline dönüşmesidir. O şimdi kendisinden başka bir şeye dönüşmüş, kendi özü ile çelişik hal almıştır. Mutlak zihin kendisine yabancılaşmış, kendi özü ile çelişik duruma düşmüştür. Mutlak tin (tez) ile varlık (antitez) arasındaki çelişki kültür dünyasında senteze ulaşarak ortadan kalkar. Kültürle birlikte mutlak tin yeniden kendisini bulur.

Somut varlık bütünselliktir. Özdeşlik ve olumsuzluğu içerir. Ama bunları bütünsellik içinde diyalektik olarak ortadan kaldırmış olarak içerir. Tez gerçeği özdeşlik yanı bakımından betimler. Varlığı verilmiş, yani statik bir varlık olarak ele alır. Antitez varlığın olumsuzluk yanını betimler. Bir başka varlık olarak, gerçekleşme edimindeki varlık halinde açığa vurur. Tez gerçeğin varlığını, antitez ise eylemini betimler. Sentez varlığı bütünsellik olarak

kavrar. Sentezde varlık, kendisi varlık olarak, yani kendisinin bilincinde varlık olarak ve kendi olumsuzlayıcı eyleminin verdiği sonuç olarak, kendinde varlık olarak vardır. Tez eylemin uygulanacağı malzemeyi betimler. Antitez eylemin kendisini ve aynı zamanda eylemi harekete geçirecek düşünceyi açığa vurur. Sentez eylemin sonucudur, tamamlanmış ve nesnel olarak gerçek eserdir.

Tezsel varlık gerçek ve dolayımsızdır. Sonuç, sentezsel varlık ise dolayımlıdır. Dolayım, dolayımsızın yadsınmasıyla ortaya çıkar. Dolayımsız ve dolayımlı varlıklar bütünlüğü oluştururlar.

Hegel'in diyalektik yöntemi sonuç itibariyle yeniden metafiziği üretir. Öyle ki bütün metafizikçiler gibi mutlak tin adına yönetime sonsuz yetkiler verilmesine rıza gösterir. Bütünün dağılıp gitmesini önlemek, topluluk tininin yok olmasını engellemek için hükümet zaman zaman savaş yoluyla toplumu sarsmalıdır. Bu yolla hükümet kurulu düzeni dağıtır. Bağımsızlık haklarını çiğner ve kendi yaşam yollarına dalarak bütünden kopan ve dokunulmaz kendi iç varlıkları ve kişisel güvenlikleri uğruna çabalayan bireylere efendilerini ve ölümü duyumsatmış olur. Bundan dolayı Engels (1992: 11) şöyle yazar: "Hiçbir felsefi sav, Hegel'in ünlü 'Gerçek olan her şey ussaldır, ussal olan her şey gerçektir' savı kadar yeteneksiz hükümetlerde bu denli şükran duyguları... yaratmamıştır. Bu açıkça var olan her şeyin kutlulaştırılması, despotluğun, polis devletinin, keyfi adaletin, sansürün onaylanması değil miydi?" Öyleydi. Zira Hegel'in ussal olarak nitelediği gerçek gecikmiş Alman devletleşmesi ve gerçek olarak nitelediği ussal da bu devletleşmenin yaratıcı olarak düşündüğü mutlak tindi.

Hegel'in metafiziği dogmatiktir. Tinin mutlak ve gerçek olduğunu, gerçeklikteki parçaların onun yansıması olduğunu ileri sürerken aslında kendi diyalektiğiyle çelişkiye düşer. Çünkü diyalektik hiçbir mutlaklık tanımaz. "Hegel'in öğretisinin devrimci yanı, onun tutucu yanının ağırlığı altında ezilip boğulmuştur." (Engels F 1992: 14).

Bu nedenle Marx (1978: 28) Hegel diyalektiğinin mistisizmle bozulmuş olduğunu belirtir ve ekler: "Hegel'de diyalektik baş aşağı duruyor. Mistik kabuk içerisindeki ussal öze ulaşmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir." (Hegel için bkz Hegel F 2011; Kojeve A 2012; Stace WT 1976).

Diyalektik materyalist felsefe eksenindeki ikinci kopukluk Feuerbach olarak karşımıza çıkar. Feuerbach sıkı bir materyalist, ancak yine aynı derecede sıkı bir metafizikçidir. Bu haliyle materyalizmi kabadır. Engels (1992: 24) bu durumu şöyle tanımlar: "Feuerbach'ın gelişmesi, bir Hegelcinin, doğrusunu söylemek gerekirse hiçbir zaman kurallara tam bağlı olmayan bir Hegelcinin, materyalizme doğru gelişmesidir, belli bir aşamada, öncelinin idealist sistemiyle ilişkileri toptan koparmayı zorunlu kılan bir gelişmedir." Feuerbach materyalizmini "Hıristiyanlığın Özü" isimli kitabında, katı bir din eleştirisi üzerinden ortaya koyar. Kitap, Hegel idealizminin eleştirisi biçimindedir. Ancak Feuerbach'ın idealizm eleştirisi tarih dışı bir konumdadır. Bu nedenle metafiziktir.

Feuerbach'a göre duyularla algılanabilir maddi dünya tek gerçekliktir. Bize ne kadar yüce görünürlerse görünsünler bilincimiz ve düşüncemiz, maddi, bedensel bir organın, beynin ürünlerinden başka bir şey değildir. Madde tinin bir ürünü değildir, tinin kendisi maddenin en üstün ürünüdür.

Bu bakış açısı insana, insan psikolojisine ve toplumsallığı içindeki insan gerçekliğine mekanik bir bakışı ifade eder. Engels bu metafiziği 18. yüzyıl materyalizmine ve doğa bilimleri dünyasına takılıp kalmışlıkla açıklar. Nitekim, 18. yüzyıl doğa bilimlerinin belirleyici alanı mekanik idi ve mekanik de yerçekimi mekaniği düzeyiyle sınırlıydı. Kimya ve biyoloji henüz yeni yeni gelişiyorlardı. Bitkilerin ve hayvanların dünyası tam olarak incelenmeye başlanmamıştı. Canlı organizmaların yaşamı makineler gibi algılanıyordu. Descartes için hayvan nasıl bir makine idiyse, 18. yüzyıl materyalistlerine göre de insan bir makineydi. Feuerbach'ın insana yaklaşımında kendisini ortaya koyan metafiziği, bu dar ve gelişmemiş doğa bilim vizyonunu içselleştirmiş durumdaydı.

Evren bir süreç olarak, kesintisiz tarihsel bir gelişme ve değişim içindeki bir olgu olarak kavranamıyordu. Diyalektik söz konusu değildi. Bilimler doğadaki değişimi yeni yeni kavramsallaştırıyordu.

Ayrıca Engels (1992: 27), Feuerbach'ın süreç dışı, tarih dışı, metafizik insan ve tarih algısını, materyalist görüşleri nedeniyle üniversiteden kovulmuş ve izole bir kır yaşamına mahkûm olarak yaşamak zorunda kalmış olmasıyla da ilişkilendirir. Feuerbach'ın

döneminde hücre ve enerjinin dönüşümü bulunmuş ve Darwin de evrim kuramını ortaya koymuştu. Ancak onun izole yaşamı bu buluşları yeterince değerlendirmesini engelledi.

Feuerbach doğa düzleminde materyalistti. Feuerbach'ın materyalizmi doğa için söz konusuydu. İnsan ve toplum düzleminde ise o tam bir idealistti. Sıra toplumsal olaylara, aktörlere geldiğinde hiç sesi çıkmıyordu. O nedenle Feuerbach materyalizminin etkisi 1848 devrimlerine kadar sürdü. Avrupa devrim süreci toplumsal olayların nasıl sınıfsal bir karakter taşıdığını ve tarihin öncü aktörünün işçi sınıfı olduğunu açık biçimde ortaya çıkardı. Bu mücadele ortamında insanın tarihsel olayların inşasındaki aktif önemini kavrayamamak, doğanın bir ürünü olarak insan ile tarihi yapan özne olarak insan arasındaki diyalektik ilişkiyi görememek ve sınıf savaşımında taraf olamamak, Feuerbachçı materyalist metafiziğin sonunu hazırladı.

Temel olanın doğa olduğu yönündeki materyalist saptama, materyalizmin Feuerbachçı aşamasıdır. Maddenin zihin ve bilinç açısından öncelikli olduğu yönündeki materyalist saptamanın toplumsal olaylar düzlemindeki karşılığı, üretim ilişkilerinin, sınıfsal çelişkilerin toplumsal olayları, toplumsal mücadeleleri ve bilinci belirlediği şeklinde olmak zorundadır. Feuerbach'ın bir türlü aşamayıp, takılıp kaldığı nokta burası oldu. Bu gelişmeyi Marksist diyalektik materyalizm sağladı.

Feuerbach tine ve dine karşı doğayı ve insanı koyar. Ancak onun insanı eylemsiz, salt kendisi için düşünen, kendinde insandır. Toplumla bağlantısı, üretim ilişkileri içinde herhangi bir konumu yoktur. Feuerbach dinsel öze karşı insandaki özü ortaya çıkarmaya çalışır. Bu öz ahlaki eksende tanımlanan özdür. Bu anlamıyla ve böyle olduğu için tam bir soyutlamadır. Bu insanın gerçek yaşamda herhangi bir karşılığı yoktur. Üretmez, sömürülmez, mücadele etmez. Yalnızca "ahlaklı"dır. Bu haliyle Feuerbach'ın ahlakı da bir tür dindir.

Gerçekte ise, insan toplumsallığı içinde kavranmadığı sürece ne insanın ne de gerçekliğin tanımlanması olanaklı olabilir. Feuerbach'ın insanı toplumsuz, pratiksiz, eylemsiz, mücadelesiz, kısacası somut yaşamdaki bütün olağan bağlantılarından koparılmış metafizik bir varlıktır. Feuerbach'ın materyalizmi

toplumsallık karşısında tamamen metafiziktir. Feuerbach bu nedenle Hegel idealizminden koparken başka bir idealizmin içine yuvarlanır. Dinin gücünü, Tanrısal iradenin kudretini dünyadan kovmaya çalışırken, insanın içini boşaltır, onu tarihsizleştirir, toplumsuzlaştırır, böylece mitleştirir. Bir tür insan-mit, insan-idea üretir. Feuerbach için tarih yoktur. Düşüncenin, bilincin, tinin yaratım gücünü insana verirken, düşünceyi, bilinci skolastik bir hale sokar, toplumsallığından yalıtır. İnsanı ahlaki açıdan yücelten bir tür dünya dini inşa eder. Tanrı'ya atfedilen soyut gücü insana verir, Tanrı dinine karşı insan dini yaratır (Belek İ 2007: 32).

Feuerbach dinin egemenliğinden kurtulmanın yolunun bireyin kendi özüne dönmesi olduğunu belirtirken, Marx bunun ancak pratik siyasal mücadele ile toplumun dönüştürülmesine bağlı olduğunu vurgular: Ahlaki arınmaya karşılık, siyasal mücadele. Bu bağlamda Balibar (2003: 29), Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler'inin özgürleşmenin gerçekleşmesi için felsefeden kesin bir çıkış önerdiğini yazar ve Marx'ı felsefeye karşı devrim olarak tanımlar. Marx'a göre, Feuerbach materyalist olduğunda tarih dışındadır, tarihi kavramaya çalıştığında ise materyalist değildir.

Buradan hareket eden Pannekoek (2002: 88) Feuerbach'ın tipik bir orta sınıf materyalisti olduğunu saptar. Nitekim, burjuvazi ilk ortaya çıktığı dönemde feodalizme karşı mücadelesinin önemli bir bileşeni olarak dine karşı mücadeleyi kullanıyordu. İktidarı ele geçirdikten sonra ise dini kendisi kullanmaya başladı. Dine karşı mücadelesinde tarihselci olmayan, donuk, metafizik, toplumsallık dışında bir materyalizm, o nedenle o dönemde burjuvazinin işine geliyor ve önünü açıyordu. Orta sınıf materyalizmi yalnızca doğa bilimleri alanındaki verileri dikkate alır. Dinin karşısında soyut bir insan aklı savunuculuğu yapar. Buna karşılık Marksist tarihsel materyalizm toplumsal alandaki gelişmeleri de kullanarak insana siyasal bir kurtuluş önerir.

Marx da (1976: 26-26) Feuerbach'ı şöyle eleştirir: "Hıristiyanlığın Özü'nde insanal eylem olarak yalnız teorik eylemi kabul eder, bu arada pratiği sadece iğrenç, tefeci görünüşü içinde ele alır ve saptar. Bu yüzden de devrimci eylemin, eleştirici-pratik eylemin

önemini anlamaz... Feuerbach'ın çalışması dinsel dünyayı dünyevi temeline oturtmaktan ibarettir. Dünyevi temelin kendi kendisinden ayrılıp, kendisini bağımsız bir krallık gibi bulutlara yerleştirmesi olgusu, ancak bu dünyevi temelin içten yırtılması ve iç çelişkileriyle açıklanabilir... Feuerbach, dinsel düşünüşün kendisinin bir toplumsal ürün olduğunu ve incelediği soyut bireyin belirli bir toplum biçimine ait olduğunu görmüyor."

Bu nedenlerle, burjuvazi Feuerbach materyalizmini, feodalizme karşı mücadele ettiği dönemde kullanmış, iktidarı ele geçirdikten sonra ise yeniden dine sarılmıştır. Tarihsel materyalizm ise zaten burjuvazinin sınıf iktidarını yıkmayı hedefleyen bir perspektife sahiptir. Feuerbach materyalizmi tarih dışı, metafizik karakteri nedeniyle, farkında olmasa, bilinçli biçimde planlamasa da sınıf uzlaşmacısıdır. Toplumsal süreçlerdeki diyalektiği reddettiği için idealisttir. Toplumsal mücadele Marksist materyalizmle ortaya çıkar. Marksizm toplumsal mücadelenin öznesi olarak işçi sınıfını belirler, insana sınıfsal bir kimlik olarak değer yükler. Marksizm'in diyalektik materyalizmi toplumsal mücadele içinde, praksis olarak inşa olur.

5- Gerçekliği bilmenin bilimsel yöntemi: Diyalektik materyalist felsefe

Materyalizm ve diyalektik Marx, Engels ile yani Marksizm ile yeniden bütünleşti. Hegel'de diyalektik var, materyalizm yoktu. Feuerbach ise materyalist iken diyalektik düşünemiyordu.

Hegel şeyleri akış içinde değerlendiriyor, ama bunun tinsel bir kurgu olduğunu ileri sürüyordu. Alman oluşu bu çelişki bakımından belirleyiciydi. Almanya feodal parçalı yapıdan merkezi kapitalist düzene evrilirken ve bu gelişme siyasi bir olay olarak yaşanırken Hegel değişime vurgu yapıyor, değişimden yana tutum alıyordu. Alman aydınlanmasının gecikmiş karakteri ve Hegel'in tam bu ortama doğması onun diyalektiğini belirliyordu. Buna karşılık Alman merkezileşmesinin, Bismark döneminde, uluslaşma süreci biçiminde gerçekleşmesi Hegel'i mutlak tin arayışına yöneltiyor, değişimi yaratan özneyi, Alman ulusunu kutsamasına neden oluyordu. Hegel'in mutlak tini ulus olarak somutlaşıyor ve siyasal bir anlama ulaşıyordu.

Feuerbach ise dine karşı Aydınlanmanın en militan neferlerinden birisi olarak konum aldı. İdealizm ve Tanrı inancıyla amansız biçimde savaştı. Tanrı karşısında insanı yüceltti. İman yerine ahlakı önerdi. Buna karşılık toplumsal olaylarda metafizik bir bilinci benimsedi. Feuerbach'ın ahlaklı insanı tarih ve toplum dışındaydı. Feuerbach'ın materyalizmi bu donuk karakteri nedeniyle neredeyse idealist bir konum sergiliyordu.

Hegel'in diyalektiğini, Feuerbach'ın materyalizmini toplumsal, sınıfsal bir bağlam içinde yeniden inşa eden Marksizm oldu. Marksizm ile birlikte felsefe eski Yunan felsefesinden sonra ilk kez bütünlüklü yapısına yeniden kavuştu. Eski Yunan'da felsefenin en önemli tartışma konusu varlık sorunuydu. Buna pek çok düşünür Arkhe kavramı kapsamında yanıt verdiler ve varlığın özünün yine maddi bir varlık olduğu sonucuna vardılar. Bu düşünürler aynı zamanda Arkhe'nin hareket, akış, değişim halinde olduğu yönünde bir bakış da geliştirdiler. Buna karşılık varlığı Tanrı'nın eseri olarak gören idealistler ise Tanrı'nın yarattığı haliyle hareketsiz bir yaşam tasavvur ettiler.

Felsefenin ilk sorunu ontolojik sorun, yani varlık sorunuydu. Hemen arkasından, epistemolojik sorun, yani varlığın nasıl bilineceği sorunu geliyordu. Varlık maddiyse, yine kendisiyle uyumlu biçimde, yani değişim halinde bilinebilirdi. Varlık Tanrısal ise Tanrı'nın yaratımı olarak, Tanrı'nın yarattığı halde, yani değişmez biçimde ve Tanrı'nın izin verdiği ölçüde bilinebilirdi. Materyalizmde aklın, yaratıcılığın sınırı, maddenin yaratanı, başı ve sonu; idealizmde ise Tanrısal varlığın tam olarak bilinmesinin imkânı yoktu.

Kısacası eski Yunan'da diyalektik ile materyalizm ve metafizik ile idealizm karşı kutuplarda yer alan bütünlüklü yapılar olarak birbirleri karşısında konumlanıyorlardı. Metafizik idealizm Tanrıların ve kralların yanında, en mükemmeli olduğu inancıyla var olan düzeni kutsuyorlardı. Platon için kölelik olağandı. Diyalektik materyalizm açısından ise canlı ve cansız doğa ile toplumlar değişim halindeydiler. Bu düşünce Tanrıların kutsadığı söylenen sınıflı toplum yapısını, krallık düzenini tehdit ettiği için değişimi savunan filozoflar kovuşturmalara tabi tutuldular.

Marksizm felsefeye bütünlüğünü yeniden kazandırırken, sınıfsal bakan bir felsefe olarak bunu diyalektik materyalizm çizgisinde

sağladı. Diyalektik ile materyalizmin birbirinden kopuk olması felsefeye herhangi bir anlamlı katkı sunmuyordu. Tek başına materyalizm Tanrısal iradeyi sarsıyor, ama sarsılan din iktidarının yerine dünyevi bir düzeni önerebilmesi mümkün olamıyordu. Tek başına diyalektik ise değişimin Tanrı'nın, tinin, Alman devletinin eseri olduğu noktasına takılıp kaldığı için, gerçeklikteki değişimi Tanrı'nın eseri olarak kutsamış, yani değişim halindeki her şeyde Tanrısal kudreti yeniden inşa etmiş oluyordu.

Materyalizm ve diyalektik, gerçekliği anlamak ve değiştirmek, toplumsal sömürüyü yok etmek bakımından gereken zenginliği tek başlarına sağlayamıyorlardı.

Bu hem eksikli hem de çelişkili bir durumdu. Diyalektik, materyalizmle bütünleşemediği zaman Tanrı'yı iktidara oturtuyor ve subjektivizme gömülüyor; materyalizm diyalektikle bütünleşemediği zaman ise din eleştirisi yapsa bile, soyut, tarih dışı bir insan varlığını ayrı bir din olarak inşa etmiş oluyordu.

Marksizm'in diyalektik materyalizmi bu eksikliği ve çelişkiyi aşmış oldu.

Lenin (2015a: 43) "Marksizm'in felsefesi materyalizmdir" diyor. Her türden ortaçağ kalıntısına ve kurumlarda ve düşüncelerde feodalizme karşı amansız bir savaş sahnesi olan modern Avrupa tarihi boyunca ve özellikle 18. yüzyıl sonundaki Fransa'da materyalizm, tutarlı, doğa biliminin öğrettiklerine göre doğru ve boş inanca, sınıfsal sömürüye düşman olan tek felsefe olduğunu kanıtlamıştı. Marx ve Engels her zaman en kesin biçimde materyalizmi savundular ve bu temelden her sapmanın derin yanlışlığını tekrar tekrar açıkladılar. "Ama Marx 18. yüzyılın materyalizminde durmadı, felsefeyi geliştirdi. Sonunda Feuerbach'ın materyalizmine yol açan klasik Alman felsefesini, özellikle Hegelci sistemin kazandırdıklarıyla felsefeyi zenginleştirdi. Bu kazançların başta geleni diyalektiktir." (S: 44).

Doğa bilimlerindeki gelişmeler maddenin yine kendi varlığıyla açıklanabileceğini ortaya çıkardı. Varlığı açıklamak için Tanrı, bilimdeki gelişmeler nedeniyle giderek daha az başvurulan bir olgu olarak bir tarafa bırakıldı. Bilim Tanrı inancının etki alanını daraltı, giderek harekete, değişime odaklandı. Maddi gerçekliği anlama çabasında odak daraltı, orada derinleşti, uzmanlaştı. Varlığı

anlamak için Tanrı bilgisine değil, insanın aklına, onun ürettiği teknolojiye ihtiyaç olduğu çok açıktı. İnsanın zihinsel etkinliği dinin etkisinden kurtuldukça, dine karşı bilinçli bir savaş açtıkça bilim niteliği kazandı. Bunu en radikal biçimde yapan Marksizm oldu. Ancak Marksizm bir şey daha yaptı: Diyalektik materyalizmin ilgi ve etki alanını toplumsal olaylara doğru da genişletti. Buradan tarihsel materyalizm çıktı. Bu yaklaşım toplumsal olayların değişimini göstermekle kalmadı, toplumsal olayları bizzat insan etkinliğiyle değiştirmenin de mümkün olduğunu kanıtladı. İşte esas bu anda materyalizm egemen sınıfların korkulu rüyası halini aldı, düşünce dünyasında Tanrı'nın egemenliği işte o zaman tam anlamıyla yerle bir edilmiş oldu.

Marx ve Engels Kutsal Aile'de (1976: 196) "Maddesiz bir töz maddesiz bir madde kadar anlamsızdır." derler. Kimse düşünceyi düşünen maddeden ayıramaz. Madde bütün değişimlerin öznesidir. Maddeyi bilen, maddeyi değiştiren bilimdir. Aklıyla kendisini yaratan insandır. Madde sonsuzdur. Yaratanı yoktur. Değişim kuraldır. Madde ve onun hareket biçimi olan enerji arasında değişim çeşitli ve süreklidir. Tanrı inancı, insanın kendisinin yarattığı, özü sınıfsal olan bir yanılsamadır.

Materyalizm tamamen gerçekliğin içindedir. Gerçeklik dışında herhangi bir referansa ihtiyacı yoktur. Bu ontoloji materyalizmi diyalektik ve devrimci yapar. "İnsanların kökensel iyiliği ve eşit entelektüel yetenekleri, deneyin, alışkanlığın, eğitimin, dış koşulların insan üzerindeki etkisi, sanayin büyük önemi vb. üzerindeki materyalist öğretiler irdelenince, bu materyalizmi zorunlu olarak komünizm ve sosyalizme bağlayan bulguları bulgulamak için büyük bir görüş keskinliğine gerek kalmaz." (S: 199). Marksist materyalizm kendi içinde, olağan olarak devrimcidir: "Eğer insan koşullar tarafından biçimlendirilmişse, koşulları insanal olarak biçimlendirmek gerekir." (S: 199).

Materyalizm, yani varlık sorununa içeriden yanıt, yani felsefenin maddi nitelikli ontolojisi, zorunlu olarak diyalektiktir. Bunun nedeni materyalizmin ontolojisindedir, varlığı kendisiyle açıklayan materyalizm maddenin hareketini de görmek zorundadır. Felsefe materyalistse, zorunlu olarak diyalektik materyalisttir. Bu akılcı, gerçekçi, bilimsel felsefedir. Aslında ön nitelemelere gerek yok.

Felsefe maddi dünyanın zihinsel etkinliği olacaksa diyalektik materyalist olmak zorundadır. Maddi gerçekliğin dışındaki referanslara sığınan zihinsel etkinliğin felsefe sayılmaması gerekir. Bunlar yanıltıcı, yabancılaşmış, bilinç değil, inanç olarak kabul edilmeleri gereken sayıltılardır.

Diyalektik maddi gerçekliğin hareketini kavrar. Engels (1992: 44) diyalektiği "....şeylerin...ilerleyici bir gelişmenin kendisini gösterdiği kesintisiz bir oluş ve yok oluş değişiminden geçtikleri bir süreçler karışımı olarak kavranılması gerektiği yolundaki bu büyük temel düşünce..." olarak tanımlar. Engels buna Marksist diyalektik der ve Hegel diyalektiğinden ayırıcı unsur olarak onun materyalizmini belirler. Diyalektik varlığı bu gelişim ve değişim sürecinin içinde ele alır. Böylece, metafizik için başa çıkılmaz şeyler olan, doğru ile yanlış, iyi ile kötü, özdeş ile farklı, zorunlu ile rastlantısal gibi antitezler karşısındaki şaşkınlık ortadan kalkar. Bu antitezlerin artık göreli bir değerinin olduğu anlaşılır. Zorunlu olduğu ileri sürülenin, bir bağlamın rastlantısalı olduğu ve rastlantı denilen şeyin de, arkasında belirgin bir zorunluluğun gizlendiği biçim olduğu bilinir. Zorunluluk ile rastlantısal tinsel dünyanın anlaşılmaz kaosu değil; somut gerçeklikteki hareketin tezahürüdür.

Trafik kazasının benim başıma gelmesi rastlantıdır. Ama, bu kapitalist ulaşım sisteminin her gün yüzlerce sayıda trafik kazasına yol açması da katı bir zorunluluktur. Benim için rastlantısal olan, genel bir bağlamın zorunlu sonucudur. Bu düzende trafik kazaları zorunluluk, yalnızca, bu talihsizliğin kimin başına geleceği rastlantısallıktır. Ben genel zorunluluğun rastlantısı olarak ortaya çıkarım.

Diyalektik kavrayış epistemolojinin özüne denk gelir. Lenin (2015b: 139) bu kavrayışın dört temel kriterini belirler. İlkin, bir nesneyi gerçekten bilmek için, onun bütün yanları, bütün bağlantıları ve dolayımları kucaklanmalı, incelenmelidir. İkincisi, nesne gelişmesi, kendi kendine hareketi içinde, değişimleri içinde ele alınmalıdır. Burada "kendi kendine hareketi içinde" vurgusu, nesnenin gerçeklikte ne ise o olarak ele alınmasını imler. Nitekim nesne ontolojik olarak değişim halindedir. Üçüncüsü, insan deneyinin bütünü, nesnenin tanımına girmelidir. Yani, nesne

insanın pratik faaliyetinin içindeki bir unsur olarak ele alınmalıdır. Dördüncüsü, diyalektik mantık, mutlak nitelikte bir hakikat olmadığını, hakikatın her zaman somut olduğunu kavrayarak işe koyulmalıdır.

Diyalektik çelişkinin mantığıdır. Pürüzsüz, kopuşsuz, durağan, donuk bir varlık dünyası yerine, yavaş, birikimli değişimlerin (nicel değişim) süreklilik gösterdiği, zamanla bu nicel birikimlerin nitel farklılıklar yarattığı, bu nitel farklılaşmaların ani ve patlamalı biçimde ortaya çıktığı nesnel bir süreçtir aslında diyalektik karakterli hareket. Diyalektik hareketin karakteridir. Varlığın hareketine ilişkindir. Diyalektik mantık, maddenin hareketini kavramak amaçlı, maddenin hareketli karakteriyle rezonans sağlamak zorunda olan düşenme yöntemidir.

Doğa ve toplumda hiçbir şey sabit kalmaz. Her şey sürekli bir dönüşüm, hareket ve değişim halindedir. Süreklilik harekettedir. Önceden gelen öncüller olmadan, hiçbir şeyin içinden hiçbir şey birdenbire ortaya çıkmaz. Hiçbir şey iz bırakmadan yok olmaz. Bardağı taşıran son damla, kendisinden önce bardağı dolduran binlercesinden yalnızca birisi, sonuncusudur. Damla olarak diğerleriyle aynı, ama isabet ettiği konum bakımından farklıdır. Son damla olmasaydı bardak taşmayacaktı. Son damla artık yalnızca bir damla değildir. Niteliksel sıçramayı yaratan devrimci bir müdahaledir. Ama onu bu denli güçlü kılan da bardağı dolduran önceki damlalardır: Süreklilik, kopuş diyalektiği.

Bu özellikleriyle diyalektik tanrıya ve tanrı yaratımına dair inancı yerle bir eder. Her şeyin değişim halinde olduğu gerçeği, varlıkların tanrı tarafından var oldukları halleriyle yaratıldıkları inancını çürütür.

6- Diyalektiğin yasaları: Hayat nasıl akıyor?

Diyalektiğin yasaları cansız ve canlı doğanın hareketinde gizlidir. İnsan gelişmek istiyorsa, aklını kullanmalı, varlığın hareketinde mevcut bu yasaları kavramalı, yasaları kullanıp, ortama müdahale ederek varlığın değişimine yön vermelidir.

Diyalektiğin yasaları temel olarak üç tanedir: Karşıtların birliği yasası, niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü yasası, yadsımanın yadsınması yasası. Bunları ilk kez Hegel, ama

düşünceye, mutlak tine ilişkin yasalar olarak saptamıştı. Hegel'in yanılgısı, bu yasaları doğa ve toplum üzerinde belirleyici olan düşüncenin yasaları olarak kabul etmesindeydi. Oysa gerçek tam tersiydi. Hegel mutlak tin kavramına diyalektikten hareketle varıyordu. Hegel evreni kendi yasalarını egemen kılan düşünce tarafından belirlenmiş varlık olarak görüyordu (Engels F 1975: 85). Oysa gerçek tam tersiydi. Gerçeği yapan düşünce ya da yasalar değildi. Gerçek bilincimizden bağımsız nesnellikti. Yasalar bu nesnelliğe ilişkindi.

6-1- Karşıtların çelişkili birliği yasası

Diyalektiğin yasalarından ilki karşıtların birliği ve karşılıklı iç içe geçişidir. Yasayı olguların içinde ilk kez fark eden günümüzden 2500 yıl önce Heratlitos'tur. Aynı saptama bazı doğu dinlerinde de vardır. Burada mistik biçimde de olsa diyalektik apaçık biçimde ortadadır. Hindu dini, yaratılış (Brahma), istikrar ya da düzen (Vişnu) ve yıkım ya da düzensizlikten (Şiva) oluşan üç aşamayı ortaya koyduğunda diyalektiği belirlemiş olur. Karşıtların birliği en tipik biçimde atom ölçeğinde ortaya çıkar. Zira burada artı ve eksi parçacıklar atomu oluştururlar. Nihayetinde bütün varlıklar da yine aynı karakterde var olurlar.

"Evrendeki bütün oluşumların 'kendini hareket ettirme'lerinin içinde, kendiliğinden gelişmelerinin içinde, gerçek hayatları içinde bilinmelerinin şartı, karşıtların birliği olarak bilinmeleridir. Gelişme karşıtların mücadelesidir." (Lenin Vİ 1975: 89). Lenin varlığın birliğini oluşturan karşıtların özdeş olduklarını yazar. Özdeşlik kavramı karşıtların birliği oluşturacak biçimde bir arada bulunuşlarını tanımlar, yoksa aynılık anlamında bir içeriğe sahip değildir. Tersine, karşıtlar aralarında uzlaşmaz çelişki barındıran bir birlik halindedirler.

Varlığın çelişkili birliğini oluşturan karşıtlar, ancak birbirlerinin varlığıyla anlam buldukları için özdeştirler. Aynı anda bulunduklarında birliği ifade eden varlık üzerinden dolayımlanarak var olabilirler. Eksi var olduğu için artı vardır ve tersi de aynen geçerlidir. Bunlardan birisinin olmadığı bir dünyada diğerinin olması da olanaklı değildir ve dünya da zaten bu zıtların özdeş birliğiyle var haldedir. Birisinin varlığı diğerini gerektirdiği için, uzlaşmaz

nitelikli bir karşıtlık içinde olsalar bile özdeştirler ve bu özdeşlik niceliğin niteliğe dönüşümü yasasını da içerecek şekilde varlığın birliği olarak tezahür eder.

Karşıtların çelişkili birliği Tanrı varlığına ilişkin inancı çürütür. Karşıtlar maddi kategorilerdir. Aralarındaki çelişki ilişkisi de öyle. Bu çelişkili birlik, karşıtlar arasında bir aradalıklarını var eden çatışmayı tanımlar. Varlık bu çatışmanın sonucu olarak vardır, yaratılmamıştır, dışarıdan kurgulanmamıştır.

Atomun çekirdeğinde iki karşıt kuvvet vardır: Çekme ve itme. Bir yanda sınırlanmamaları halinde çekirdeği şiddetle parampar-ça edecek elektriksel itmeler, diğer yanda ise, çekirdekteki parçaları birbirine bağlayan güçlü çekim kuvvetleri. Ancak bu çekim kuvvetinin etkisi de bir dereceye kadardır. Sonrasında atomu var olduğu haliyle korumak olanaklı olmaz. Nükleer fisyonda böyle olur. Bu parçalanmayla büyük bir enerji açığa çıkar. Fisyon çekirdeğin nötron bombardımanına tabi tutulmasıyla ortaya çıkarılabileceği gibi, kendi kendine de her an gerçekleşir. Kendi kendine gerçekleşen fisyon aslında radyoaktif bozunmadır ve doğanın olağan olaylarındandır. Radyoaktif elementin çekirdek ağırlığı ne kadar yüksekse fisyon olasılığı da o kadar yüksektir.

Karşıtların birliği yasası insan cinsel hücrelerinde de içerilmiş durumdadır. Eşeyli üreme bir yumurta ile spermin birleşerek, aynı anda hem yok olup hem de korundukları bir süreçtir. Birleşmeyle embriyo ortaya çıkar. Embriyo anne ve babanın genlerini, bunlardan farklı olacak şekilde içerir. Karşıtlar arasındaki çatışma gelişimin temelidir. Bu savaştan karşıtları içerip aşan yeni bir varlık ortaya çıkar.

Engels (1977: 98) şöyle diyordu: "Diyalektik, doğa tecrübemizin sonucu olarak kanıtlamıştır ki, genelde tüm kutupsal karşıtlar, karşıt kutupların birbirleri üzerine karşılıklı eylemiyle belirlenirler, bu kutupların ayrışması ve karşıtlığı, ancak bunların karşılıklı bağlantı ve birliğiyle var olur ve tersinden, bunların birliği ancak bunların ayrışmasında var olur ve karşılıklı bağlantıları da ancak karşıtlıklarında var olur."

Toplumsal ölçekte de karşıtların birliği ve savaşımı ilkesi etkisini gösterir. Örneğin kapitalizm iki sınıf, proletarya ve burjuvazi,

arasındaki sınıf savaşımının belirlediği toplumsal formasyondur. Toplumsal olaylar bu sınıflar arasındaki ilişkilerle şekillenir. Toplumsal çıkarları birbiriyle tam olarak çelişen bu sınıflar kapitalizm bağlamında birlik oluştururlar. Karşılıklı olarak birbirlerinin varlığını koşullarlar. Bu haliyle tam bir özdeşlik ilişkisi sergilerler. Özdeşlik kapitalizm olarak gelişir ve kapitalizm işçi sınıfı ile burjuvazinin uzlaşmaz çelişkili birliğidir. Birisinin olmadığı durumda diğeri ve kapitalizm de yoktur. Sınıflar mücadelesi kapitalizmin sosyalizm yönünde aşılması biçiminde sonuçlandığında, yeni bir karşıtların çelişkili birliği gerçekliği ortaya çıkar. Bu, çıkarları çelişen sınıfların ortadan kaldırıldığı sosyalizm zemininde, kapitalist değerleri hâlâ içinde taşıyan insanın dönüştürülmesi, kişiliğinin karşılıksız olarak ortak çıkarlara bağlanma yönünde geliştirilmesi anlamındaki savaştır.

6-2- Niceliğin niteliğe, niteliğin niceliğe dönüşümü yasası

Niceliğin niteliğe ve niteliğin de niceliğe dönüşümü yasası gündelik yaşamda hepimizin kendiliğinden biçimde farkında olduğumuz, ama bilinçli olarak ayrımsayamadığımız, hem cansız hem canlı doğanın hem de toplumsal ilişkilerin hareketini belirleyen yasadır.

Bir damla su bir bardağı doldurmaz. Ama bardağa damla damla su eklemeye devam ettiğimizde, en son tek bir damla bu işi becerir, sonraki ise doldurmakla kalmaz, taşmasını bile sağlar. Örneğin şu ata sözleri halkın bu yasanın açık biçimde farkında olduğunun göstergesidir: "Devenin belini kıran saman tanesi", "damlaya damlaya göl olur, "çok el iş azaltır". Çorbaya eklenecek tek bir fiske tuz bile çorbanın tadını kaçırabilir. Doyma noktasına dikkat etmek gerekir. Bu nokta çorbanın lezzetini belirleyen niceliğin niteliğe dönüştüğü noktadır. Dağda birikmiş kar kütlesi tek bir kar tanesinin daha eklenmesiyle, tabii ki dış etkenlerin de yardımıyla, çığa dönüşebilir. Niceliksel birikimin niteliksel fark yaratması her yerdedir. Su normal hava basıncında 100 derecede kaynar. Daha aşağıda ya da yukarıda değil. Tersi de doğrudur. 100 dereceden sıfıra doğru soğutulurken, tam sıfırda buza dönüşür. Troçki bu nedenle "bilinçsiz diyalektik tüm evrene sinmiştir" der (Aktaran Woods A, Grant T 2001: 44).

Niceliksel birikimin nasıl niteliksel farklılık yarattığı en iyi kimyasal bileşiklerin yapısında ortaya çıkar. Örneğin tek karbon, iki oksijen ve iki hidrojen atomu içeren kimyasal bileşik formik asit iken, iki karbon, iki oksijen ve dört hidrojen içeren bileşik asetik asittir. Aralarındaki fark nitelikseldir ve bunu yaratan yalnızca bir karbon ve iki hidrojendir. Bunun gibi, yine karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan, ama, bu elementleri farklı sayılarda içeren ve kimyasal özellikleri birbirinden tamamen farklı olan başka bileşikler de vardır: Propiyonik asit, bütrik asit, valeriyanik asit gibi. Bileşiğin içerdiği karbon atom sayısının bir tane artışı bile tamamen farklı bir kimyasal maddenin ortaya çıkmasına neden olur. Ayrıca sözünü ettiğimiz bu bileşiklerin her tür özelliği kendilerini oluşturan elementlerin özelliklerinden de tam olarak farklıdır. Kimyasal bir bileşik, elementlerinin basit matematiksel toplamının çok ötesinde bir yapıya sahiptir.

Bu yeni bileşim içinde atomlar hem kendileridirler hem değildirler. Kimyasal bir bileşik kendisini oluşturan elementler olmadan sentezlenemez. Ama sentezlendiği anda artık o elementlerle hiç alakası olmayan başka bir varlıktır. Bileşik yalnızca cansız bir yan yana geliş, mekanik bir toplaşma değil, bir süreçtir. Bu yüzden bu varlığın doğasını anlamak için onu bireysel atomlarına indirgemek yetmez. Onun dinamik iç etkileşimlerini anlamak, yani biçimsel değil, dinamik bir analiz gerçekleştirmek gerekir.

Bu yasayı anlamak için kimya alanından başka örnekler de verebiliriz. Örneğin kömür ve elmasın kimyasal bileşimi tamamen aynıdır: karbon. Sobada yaktığımız kömür de, el değmeye bile kıyamadığımız elmas da karbondan oluşurlar. Fark, belirli bir noktada kömürü elmasa dönüştüren basınçtan kaynaklanır. Kömürü elmasa çevirmek için uzun süre en az 10 bin atmosferlik basınç altında tutmak gerekir. Bu dönüşüm doğal koşullarda yer altında gerçekleşir. Sanayide ise ilk kez 1955'te 2500 derece sıcaklıkta ve 100 bin atmosfer basınç altında kömürün elmasa dönüştürülmesi başarılmıştır.

Bir kütle, yani cisim yalnızca moleküllerden oluşur; ama molekülden özü bakımından farklı bir şeydir. Tıpkı molekülün de atomdan farklı oluşu gibi. "Göksel ve yersel kütlelerin bilimi olarak mekaniğin,

molekülün mekaniği olarak fizikten ve atomun fiziği olarak kimyadan ayrılışının temeli işte bu farklılıktır." (Engels F 1977: 88).

Nicelik ile nitelik arasındaki sürekliliğin bir başka örneği inorganik yani cansız dünyadan organik yani canlı dünyaya geçiştir. İnorganikten organiğe geçiş tam bir niteliksel sıçramadır. Ama aynı zamanda bu iki dünya arasındaki sınır çizgisi neredeyse tamamen belirsizdir. Canlılık yalnızca atomların bir toplamıdır, ama aynı zamanda da atomlardan tamamen farklı bir yapıya işaret eder. Beynimizdeki nöronları tek başlarına ele aldığımızda hiç birisinin bilinç işlevini yerine getiremediklerini görürüz. Ancak nöronların toplamından oluşan beyinin karmaşık yapısı söz konusu olduğunda durum değişir. Beyin bizim bilişsel faaliyetlerimizi gerçekleştiren biyolojik merkezimizdir.

Daha önce de görmüştük: Koaservat, yalnızca, çevresini yağ moleküllerinin çevirdiği bir protein yapıdır. Yağ ve protein, ikisi de cansız moleküllerdir. Ama koaservat proteinin kendisini dış ortamın etkilerinden koruyarak, canlılığını aktarabildiği canlının ilk formudur.

Tek tek karıncalarla bir karınca kolonisi arasında da benzer bir farklılık ya da ilişki söz konusudur. Bir karınca tek başına ortama bırakıldığında düzensiz hareketlerle yiyecek aramaya çalışır. Oysa bu tek tek karıncalardan oluşan karınca kolonisi kusursuz bir düzenlilik sergiler. Koloni adeta tek bir hayvan gibi koordine çalışma gerçekleştirir.

Bir türden farklı türde bir canlının ortaya çıkışı da nicelikselden niteliksele dönüşümün ve bu süreçteki sıçramalı-kesintili sürekliliğin bir başka örneğidir. Aynı türün bireyleri bir şekilde birbirlerinden bir süre ayrı düştüklerinde, bireyler arasında çiftleşmenin olanaksız olacağı bir noktaya ulaşılır. Orada artık farklı bir tür ortaya çıkmıştır. Türleşmenin nedeni değişimdir.

Niceliğin niteliğe dönüşümü hareket, yani enerji biçimleri için de geçerlidir. Belirli nitelikteki bir hareket, örneğin ısı, belirli bir miktarını yitirirken, başka nitelikte bir hareket, örneğin devinimde artış, kimyasal ayrışma, belirli bir nicelik kazanır.

Niceliksel birikimin niteliksel farklılığa dönüşümünü Marx Kapital'de (Cilt 1, 11. Bölüm) sermayenin ortaya çıkışı için şöyle tanımlar: "Her para ya da değer toplamı istenilen biçimde

sermayeye dönüştürülemez. Bu dönüşümün olması için, gerçekte, paranın ya da metaların bireysel sahiplerinin elinde önceden belli bir en az para ya da değişim değerinin bulunması gerekir."

Diyalektiğin niceliksel birikimlerin niteliksel farklılıklar yarattığı yönündeki ikinci yasası, cansız ve canlı doğada, toplumsal olay ve ilişkilerde, insan bilincinin gelişiminde, kısacası varlığın her oluş hali için geçerlidir. Bir sürekliliğe, sürekliliğin bir aşamasında sıçramaya işaret eder. Süreklilik niceliksel birikim, sıçrama ise niteliksel farklılaşma anlamına gelir. Birikim ile farklılaşma arasında kopuşlu bir süreklilik söz konusudur. Birikimde, niceliksel bir artış varsa bile, söz konusu kütledeki içerik aynıdır. Sıçramayla birlikte nicelik önemini tamamen yitirir. Sıçrama gerçekleştiği anda içeriksel bir farklılık belirir ve bunu başaran şey yalnızca niceliğin tek bir ve/veya birkaç birimidir. Niteliksel farklılık, görünüş, oluş hali itibariyle tamamen değişik bir varlığın tezahürüyle sonuçlanır.

6-3- Yadsımanın yadsınması yasası

Diyalektiğin son yasası yadsımanın yadsınması ya da olumsuzlamanın olumsuzlanması yasasıdır. Diyalektikte yadsıma, aynı anda hem yadsıma hem de muhafaza etme anlamına gelir. Bir tohum ayak altında ezilerek yadsınabilir. Ama bu gündelik dildeki yadsımadır. Diyalektik için değil. Zira aynı tohum kendi haline bırakıldığında ve uygun koşulları bulduğunda filizlenir. Böylece hem yadsınmış hem de korunmuş olur. Yadsınma ve korunmayı aynı anda içermek üzere kullanılabilecek en iyi kavram aşmadır. Diyalektikte yadsımanın yadsınması aşmayı ifade eder. Tohum diyalektik manada yadsındığında filiz vererek, kendisini aşar, sürecin kendisi açısından nihai noktasında ise kendisi de toprağa tohum bırakarak son halini yadsımış olur.

Yadsımanın yadsınması atom altı dünyasında da geçerlidir. Bir elektron bir fotonla birleştiğinde, foton kaybolur, elektron ise daha üst bir enerji seviyesine sıçrar. Elektron protonla birleştiğinde de benzer bir şey gerçekleşir. Bu kez elektron kaybolur, proton ise daha üst bir enerji düzeyine sıçrama gerçekleştirir. O artık bir proton değil, elektriksel olarak yüksüz bir nötrondur. Diyalektik olarak aynı anda hem yadsınmış hem de

korunmuştur. Proton olarak ortadan kaybolmuş, ancak yok olmamış, yeni nitelikte bir partiküle dönüşerek, aşılmıştır.

Eski Yunanlıların tez, antitez ve sentez diyalektiği de yadsımanın yadsınmasının toplumsal hayattaki iyi bir örneğidir. Sentez, tez ve antitezi yok etmemiş, içererek, aşmıştır. Sentez oluştuğunda aynı anda yeni bir antitezin oluşumunu da uyaracak ve diyalektik süreç bu şekilde devam edecektir.

Bilimde epistemolojik yöntemlerden birisi olan tümevarım yöntemi de bu şekilde işler. Önce olguları açıklayıcı bir tez ileri sürülür. Bu tez yanlışlanabilirlik testi üzerinden değişik antitezlerle sınamaya tabi tutulur. Böylece bir sentez ortaya çıkar. Sentez ortaya çıktığı anda yeni antitezlerle kaçınılmaz olarak sınanacaktır. Tümevarımsal bilgilenme süreci böylece, bilgi birikimimizin sürekli sağlamlaştığı, ama sonrasında yeni tez ve antitezlerin çarpışarak yeni bilgi çekirdeklerini yarattığı bir gelişme yörüngesi içinde seyredecektir. Sonuçta doğayı ve toplumu kavrama düzeyimiz genişleyip, derinleşecek, ama tez ile antitezin çarpışmasını gerektirecek yeni soru işaretleri ortaya dökülmeye devam edecektir.

Yadsımanın yadsınması her alanda geçerli olan diyalektik bir yasadır. Toplumsal ilişkilerde de böyledir. Örneğin insanlık komünal mülkiyetle işe başlar. Ancak üretici güçlerin belli bir gelişme aşamasında kolektif toprak mülkiyeti gelişmenin engeli haline gelir. Böylece bu mülkiyet biçimi yadsınarak ortadan kaldırılır ve özel mülkiyet rejimi doğar. Bu değişim ilk sistematik biçimiyle Mezopotamya büyük sulama tarımı rejiminde ortaya çıktı. Ancak yine üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak, bir aşamada, bu büyük ölçekli özel mülkiyet rejimi üretimin ve insanlığın gelişmesinin önünde engel olmaya başlar. Bunun nedeni üretimdeki özel mülkiyetin üretimin sonuçlarının ortak dağıtılması gereği önünde oluşturduğu engeldir. Böylece özel mülkiyet yadsınır ve yeniden kolektif mülkiyete dönüş, ama daha gelişkin bir aşamada, gerçekleşir, bu sosyalist üretim ilişkileri dediğimiz üretim düzenidir.

Aynı şey insanın düşünce sisteminin gelişimi bakımından da geçerlidir. Toplayıcı-avcı toplumların somut yaşantısı, doğayla mücadele etmekle geçen ömürleri, ilkel sürünün ancak kendi devamlılığını sağlayabilecek durumdaki somut düşünce sistemlerini de

koşulluyordu. Sihirci ve totemci bilinçler bu üretim tarzının zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Klan avlayarak, etinden, sütünden, derisinden yararlanmak suretiyle hayatta kalmayı başardığı hayvan türünü totem olarak biliyor, ona tapınıyordu. Avcı toplum için en çok avladığı ve tükettiği hayvan, klana hayat verdiği için aynı zamanda kutsaldı. Klan için kutsallığın hayatla doğrudan bağlantılı, somut bir anlamı vardı. Ancak üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte insanın beyin yapısı karmaşıklaştı, düşünce sistemi daha soyut bir karakter kazandı. Bilincin gelişiminin bu aşamasında sihirci ve totemci türden somut düşünce sistemleri dünyayı anlamlandırmak ve anlamak bakımından tümüyle yetersiz kaldı. Bu aynı zamanda toplumların ilk kez sınıflaştıkları aşamaydı. Sınıflı toplum aşamasında ilkel sürünün somut düşünce sistemleri yadsındı ve soyut karakterli, bu dünyadan olmayan, yönetici krallar tarafından üretilip, yönlendirilen, din denilen yeni bir sistem, din olarak ortaya çıktı. Bilinç yadsınıp, inanç organize oldu. Bu inanç sistemi sınıflı toplumlar boyunca yönetenlerin yönetim aracı olarak işlev gördü. Ancak sınıflı toplum yapısının insanlığın gelişimi önünde engel oluşturmaya başlamasıyla paralel olarak tanrı ve din inançları da insanın entelektüel gelişimini engelleyen, geriye çeken, hatta insanlığın önünde terör belası olarak yeniden kendisini kurmaya çalışan bir ideoloji halini aldı. Bugün bu gelişmeyi en çarpıcı biçimde IŞİD terörü olarak yaşıyoruz. Bu terör yalnızca İslam coğrafyasının sorunu değil. IŞİD İslam dininin cihatçı karakterini günümüzde yeniden inşa etmeye başladığı anda bütün insanlığı karanlık bir cinayet şebekesi olarak tehdit eden biçimde ortaya çıkmış oldu. Bu haliyle hem İslam'ın cihadist ontolojisiyle uyumludur, hem de sınıflı toplum yapısıyla birlikte, bütün dini ideolojik ve siyasi aygıtların da bir an önce terk edilmesi gerektiğini belgeleyen en açık kanıt durumundadır. İnsanlığın bundan böyle artık dinlerle birlikte yürüme olanağının kalmadığını ve yeni bir düşünce sistemine acilen gerek bulunduğunu gösterir. Bu analizin tersi de geçerlidir. Bütün dini örgütler ancak sınıfsal tahakkümlerini sürdürmek isteyen egemen sınıfların bir yönetim aracı olarak işlev görebilirler ve bunun dışında sunabilecekleri herhangi bir olumlu perspektife sahip değildir.

6-4- Diyalektiğin diyalektiği

Diyalektiğin üç yasasından söz ettik: Karşıtların çelişkili birliği, nicelikten niteliğe sıçrama ve yadsımanın yadsınması.

Bu yasalar nesnelliğe, onun hareketine ilişkindir. Diyalektik, canlı ve cansız doğada, toplumda ne varsa, nasıl seyrediyor, değişiyorsa, o akışkanlığın genel ilkelerini belirler. Nesnelliğe dışarıdan aktarılmış, belirlenmiş hiçbir şey yoktur. Bu anlamda diyalektiğin yasaları da nesneldir, evrenin değişimine ilişkindir.

Nesnelliğin akışını anlamak için diyalektiğin yasaları yol göstericidir. Bu yasaları evrenin hareketinden çıkarırız. Evrenin hareketinde olanı, o hareketin iç ilişkilerini belirleyen ortak yanları yasa olarak belirleriz. Dolayısıyla diyalektik var olanı en genel manada anlamlandıran, anlamaya çalışan yasaların bütünüdür.

Diyalektik, evrenin hareketindeki yasaların fark edilişidir. Diyalektik evrende olmayan bir şeyi yasa olarak belirlemez. Ya da belirlediği düzenlilikleri evrenin oluş halinin, hareketinin yasaları olarak dışarıdan dayatmaz. Diyalektiğin yasaları evren için bir ön belirlenim değildir. Evren, diyalektik öyle istedi, buyurdu diye bu yasalara göre davranıyor değildir. Evrenin hareketini belirleyen başka hiçbir ön belirlenim yoktur. Madde ne ise odur. Maddenin hareketinin kendi iç dinamiği vardır, o iç dinamiğe göre akar, hareket eder. Biz sonradan, maddeyi, gözlerken, anlamaya çalışırken, maddeyi kendi kontrolümüz altına alma çabası içindeyken bu hareketin iç ilişkiselliğini fark eder ve o ilişkiselliği hareketi belirleyen yasalar olarak formüle ederiz. Diyalektik, yani akıl yoluyla hareketin en genel, ortak iç belirlenimini saptamaya çalışan entelektüel çaba, bu iç belirlenimi yasa olarak formüle eder.

Bu anlamda diyalektik maddenin nesnel hareketi karşısında "pasif" durumdaki entelektüel faaliyettir. Hareket eden, akan, değişen şey maddenin, evrenin kendisidir. Diyalektiğin yaptığı yalnızca bu nesnelliğin en genel hareket yasalarını formüle etmektir.

Bu anlamda Marksist, yani bilimsel felsefe dinle tam zıt konumdadır. Din, maddeye, evrene kendi yasalarını dayatır. Maddeyi ve hareketi Tanrı'nın belirlediğine inanır. Ancak doğanın içindeki gerçeklik böyle olmadığı, doğanın hareketini belirleyen herhangi

bir dış kuvvet bulunmadığı için, din belirleyici olarak düşündüğü Tanrı inancına inanılması, sorgulanmaması gerektiğini emretmek zorunda kalır.

Sorgulayıcı olan diyalektiktir. Akıl diyalektik sorgulamayla maddenin, evrenin hareketinin iç işleyiş yasalarını keşfeder. Aklın diyalektik yöntemi kullanmasını zorunlu kılan, nesnel gerçekliğin hareketinin diyalektik olmasıdır.

Diyalektik, harekete ilişkin yasaları bir kez keşfettikten sonra, her yeni keşifte, keşfedilen yeni nesnel gerçekliğin içeriğini çözümlemek bakımından bu yasaları yeniden gündeme sokar. Keşfettiğimiz yeni nesnel gerçeklikte birbirleriyle özdeş, yani birbirleri olmaksızın var olamayacak niteliğe sahip, ama aynı zamanda birbirleriyle karşıtlık ilişkisi içerisinde birlik oluşturan çelişkili kutupların olması gerektiğini bilir ve araştırıcıya bu çelişkili kutupları bulmak için hedef koyar. Karşıtların birliğinin özdeşliğe dayalı iç ilişkisinin, çelişkisinin, yeni keşfedilen nesnel gerçeklikte, niceliksel birikimin bir aşamasında, niteliksel sıçramalara yol açacağı gerçeğini araştırmacının önüne serer. Dolayısıyla araştırmacı, diyalektik sayesinde, nesnel gerçekliğin özdeş karşıtlarını ve gerçeklikte bir anda ortaya çıkacak niteliksel değişimi keşfetmeye yönelir. Bu anlamda, diyalektik yöntem bilimciler için büyük avantajdır.

Diyalektik felsefe yalnızca nesnel gerçekliğin iç ilişkilerinin, yani ontolojisinin kavranmasına değil, aynı zamanda o nesnel gerçekliğin değişiminin keşfedilmesine yardımcı olur. Diyalektik yöntem olmasaydı gerçekliği bilmemiz olanaklı olmazdı. Bilim insanları farkında olmasalar bile, diyalektiğin yasalarını, araştırma çalışmaları sırasında araştırdıkları nesne üzerinde uygularlar. Bir zamanlar elektronu bilen ve bunun karşısında tam karşıt kutupta yer alan bir başka partikülün de olması gerektiğini varsayan kuantum fizikçilerinin durumu tam böyleydi. Onlar felsefeyle uğraşmıyorlardı. Ancak içinde oldukları profesyonel bilim faaliyeti, elektromagnetik alanında geçmişi epey eskilere dayanan bilimsel birikimler, elektronun tek başına bir yörünge izleyerek dolaşıyor olmasının mümkün olmadığını kendilerine düşündürüyordu. Bu tam da diyalektiğin karşıtların birliği yasasının pratik olarak farkındalığıydı. Nitekim bu diyalektik öngörü,

kendilerini elektronun karşısında yer alması gereken karşıt kutbun arayışına kilitledi ve en nihayetinde proton denilen partikül keşfedildi.

Diyalektiğin yasaları nesnel gerçekliğe, maddeye, evrene, var oluşa, maddenin hareketine ilişkindir. Daha önceden de incelediğimiz gibi hareketin fiziksel, kuantal, kimyasal, biyolojik ve toplumsal olmak üzere beş ölçeği vardır.

Fiziksel ölçek büyük cisimlerin hareketini inceleyen mekanik, moleküllerin hareketini inceleyen termodinamik ve elektromagnetik olarak ayrılır. Kuantal ölçek atom altı dünyasıdır, buradaki gözle fark edilemeyen partiküllerin hareketiyle, bu partiküller arasında enerji taşıyan kuvvetlerle ilgilenir. Kimya moleküllerin kendi varlıklarını inkâr edecek şekilde farklı bileşikler oluşturmalarını araştırır. Kimyasal ölçekte moleküller, birbirlerine atom altı dünyasının partiküllerini verip alarak ilişkilenirler. Elektron değişimleri yaparlar. En çeperlerinden birbirlerine bağlanırlar, sonuç olarak ortaya farklı maddi kategoriler çıkar. Biyoloji canlıların dünyasının bilimidir. İncelediği hareket metabolizmadır. Metabolizma canlının enerji sistemidir. Toplumsal ölçekte, sosyoloji, antropoloji, hukuk, iktisat, politika gibi bilim alanları devreye girer. Bunların kendilerine konu edindiği kuvvet en nihayetinde sınıf mücadelesidir.

Demek ki, diyalektik fiziksel ölçekte kütle çekimini, kuantal ölçekte belirsizliği, kimyasal ölçekte atomlar arasındaki etkileşimleri, biyolojik ölçekte hücre metabolizmasını, toplumsal ölçekte sınıf mücadelesini keşfeder ve bu hareketlerin en genel yasalarını belirlemek için çalışır. Fiziksel, kuantal, kimyasal, biyolojik, toplumsal ölçekler canlı ve cansız doğa ile toplumun hareketine ilişkin ölçeklerdir. Her bir ölçeğin hareketini inceleyen pek çok değişik bilim alanı mevcuttur. Ancak bu ölçeklerin hareketinin en genel yasalarını bilebilmek için diyalektik yöntemi kullanmak gerekir. Her bilim, diyalektiğin yasalarının öngördüğü yollar üzerinden araştırma nesnesi üzerinde yoğunlaşma olanağı bulacaktır.

Diyalektik yöntem sayesinde gök cisimlerinin birbirlerinin çevresinde dönmesinin kütlelerin arasındaki çekme ve itme kuvvetlerine bağlı olduğunu anlarız. Benzer şekilde kuantal ölçekte karşıt gerçeklikler birbirlerini var ve yok ederek hareket halinde olurlar:

Elektron ile proton karşıt kutuplardır ve aralarındaki etkileşimin çıktısı fotondur. Atom altı partiküller hem madde hem de dalga yapısı gösterirler. Belirsizlikleri bu diyalektikle ilişkilidir. Kimya alanında moleküllerin farklı bileşikler ortaya çıkaracak şekilde birbirleriyle etkileşmeleri, atom düzeyinde karşıtların birliğinin, moleküler bileşikler düzeyinde niteliksel sıçramanın bir tezahürüdür. Biyolojide cansız lipit moleküllerinin karşıt uçlarının birbirini çekmesi karşıtların birliği dediğimiz yasayla, bu lipit zar içine tesadüfen kendisini çoğaltabilen bir protein molekülünün sıkışması ise niteliksel sıçramayla ifade olur. Toplumsal ölçekte ise sınıf mücadelesi tam olarak özdeşlik ilişkisi içindeki karşıtların çelişkili birliğinin hareketidir. Bu mücadele içinde işçi sınıfının kendisi için sınıf karakteri kazanması niteliksel sıçramayı, sosyalist devrim ise kapitalizmin yadsınmasını ifade eder.

Diyalektik temel bilimler alanında bize neyi araştırmamız gerektiği konusunda perspektif sunar. Toplumsal ölçekte büyük karamsarlıklara düşmemizi engeller. Çünkü diyalektiğin yasaları kapitalist üretim ilişkilerinde işçi sınıfının hiçbir şekilde yok edilemeyeceğini gösterir. Eğer diyalektik düşünüyor isek, işçi sınıfının zaman zaman baskılanabileceğini, burjuvazinin ideolojik ve siyasi aygıtlarıyla nefesinin kesilebileceğini, ancak kesinlikle ortadan kaldırılamayacağını biliriz. Bu bilimsel öngörüyle işçi sınıfının sanki yok olmuşçasına siyaset sahnesinden çekilmiş olduğu anlarda bile saha araştırmalarıyla varlığını ve sınıfsal potansiyelini kanıtlayabiliriz. Hatta yaşanılan anda, eskisine göre çok daha fazla derecede sınıfsal sorunlarla yüklenmiş olduğunu da saptarız. Yine diyalektik yöntem sayesinde tarihin en karanlık dönemlerinde bile işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki özdeşliğin niteliksel bir sıçramayla sonuçlanmasını gerektirecek bir çelişkiyi biriktirdiğini de öngörürüz. İstersek bunu da yeni bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarabiliriz. Dolayısıyla toplum bilimcilerinin diyalektik yöntemi kullanmaları toplumsal değişime olan güvenlerini hep canlı tutmalarını da sağlar. Marksistleri sosyalist bir devrim konusunda en ümitsiz anlarda bile ümitli kılan şey kullandıkları diyalektik yöntemdir.

Diyalektiğin üç yasasından söz ettik. Peki bu yasaların kendi aralarında bir iç etkileşim var mıdır? Yani diyalektiğin yasalarının

diyalektiğinden söz edebilir miyiz? Diyalektiğin kendisine diyalektik bakış mümkün müdür? Diyalektik kendisini diyalektik yöntemle ele alabilir mi? Bu soruların yanıtı evettir. Bakalım:

Diyalektiğin yasaları içinde öncelikle karşıtların birliği gelir. Karşıtların birliği maddenin, nesnel gerçekliğin oluş halinin kavranışıdır, oluş halini betimleyen yasadır. Maddi gerçekliğin var oluşu karşıtların birliği halindedir. Her var oluşun özdeşlik halinde birlik oluşturan çelişkili karşıtları vardır. Karşıtlar arasındaki ilişkiyi betimleyen hareket çelişkidir. Mıknatısın artı ve eksi kutupları arasındaki etkileşim çekme ve itme şeklinde kendisini ortaya koyan bu türden çelişkidir. Çelişki karşıtların birliği halinde var olan maddi gerçekliğin hareketidir.

Var oluşun karşıtların birliği şeklindeki nesnelliğini bir hareket olarak kavramak önemlidir. Zira bu hareket diyalektiğin ikinci yasasında görüntülenecek niceliksel birikimi ve bir aşamada da niteliksel sıçramayı yaratır. Mıknatısın artı ve eksi kutupları birbirlerini çekip, iterler, ancak bir noktadan sonra bu özdeşlik ilişkisi, elektronun bulunduğu yörüngeden kopması neticesinde elektrik akımına dönüşür. Bu değişim, artı ve eksi kutuplar arasındaki özdeşlik ilişkisinin niteliksel bir sıçrama olarak tezahür etmesidir.

Zira atomun çekirdeği de bir mıknatısla aynı yapıya sahiptir. Bir mıknatısın bir metalden uzaklaştırılmasının, mıknatısın çekim gücünü azaltması gibi, atom çekirdeğinin çevresinde dolaşan elektronların da çekirdekten uzaklaşması proton ile elektron arasındaki mıknatıssal çekim gücünün azalmasıyla sonuçlanır. Daha zayıf bağlarla çekirdeğe bağlı olan en dış yörüngedeki elektronların çekirdekle olan bağlarını koparark, ışık, radyasyon gibi tamamen farklı hareket, enerji türleri elde etmek mümkündür. Elektrik akımının oluşması da aynı mekanizmayla ilgilidir. Bir maddeden elektrik geçebilmesi için, bir maddenin elektrik yüklü hale gelebilmesi için, yani maddenin elektrik bakımından iletken olabilmesi için atomlardan serbestleşmiş elektronlara sahip olması gerekir. İletken maddelerin atomlarının son yörüngelerinde gerçekten de bu şekilde serbestleştirilebilir fazla sayıda elektron vardır. Elektrik akımı uygulandığında bu elektronlar yörüngelerinden serbestleşirler, metal bir mıknatıs haline gelir ve elektronlar metalin negatif

ucundan pozitif ucuna doğru hareketlenirler. Dolayısıyla elektrik akımı pozitif ve negatif uçlar arasındaki itme-çekme hareketinin niteliksel bakımdan sıçramış, farklılaşmış halidir.

Canlı yaşam formu daha ortaya çıktığı anda, kendi metabolizma süreci neticesinde ortaya çıkan kimyasal ürünlerle karşıtlık içine girer. Bu ürünler metabolik süreçleri eskitmeye başlar. Bu ilişki bir süre sonra canlı yaşam formunun ölümle sonuçlanacağı bir yadsıma aşamasına ulaşır. Koaservat cansız protein, lipit ve karbonhidrat moleküllerini yadsımış ve kendisi de kendi metabolitleri tarafından yadsınmıştır.

Karşıtların birliğinden niteliksel sıçramanın ortaya çıkışı toplumsal ölçekte, kapitalist üretim tarzının sınıfsal ilişkilerinde de saptanır. Kapitalizmin iki temel sınıfı olan proletarya ve burjuvazi, önceki feodal üretim tarzının toplumsal yapılarından "kendiliğinden" gelişirler. İktisadi ilişkiler, ilk sermaye birikimimin ortaya çıkması, sermayenin bir kısmının ilk bilimsel keşifler için kullanılması, manifaktür tarzı üretim biçiminin gelişmesi, işçi sınıfının manifaktür tarzı üretim ortamında işbölümü halinde organize edilmesi, fabrikaların büyümesi, proletaryanın büyüyen fabrikalarda bir araya gelerek mücadele kültürü kazanması, bunların hepsi kapitalizmin nesnel yasalarının sonucunda ortaya çıkan "kendiliğinden" nesnel gelişmelerdir. Diyalektik bakış kapitalizmin çelişkili sınıf ilişkilerinin, proletaryada bir sınıf bilincinin, mücadele kültürünün gelişmesine kaçınılmaz biçimde yol açacağını, proletaryanın önderlerinin tanımladığımız bu ortam içinde işçi sınıfını mücadeleye örgütlemek bakımından bilinçli bir katalizör işlevini "gönüllü" olarak üstleneceklerini zaten gösterir. Bütün bu ekonomik, toplumsal, siyasal gelişmeler, diyalektiğin karşıtların özdeş halindeki çelişkili birliği diye tanımladığı nesnel sınıf yapısının ve sınıf ilişkilerinin zorunlu sürecidir. Bu süreç içinde sınıf ilişkileri, yani karşıtların birliği, çelişkisini biriktirir ve bir noktada sınıflar arasındaki ilişkiler proletaryada kendisi için sınıf bilincini geliştirdiği bir noktaya ulaşır. İşte o nokta artık sınıf bilinci, proletaryanın mücadele kültür ve potansiyeli bakımından niteliksel bir farklılaşmaya işaret eder. Niteliksel farklılaşma ilk kez 19. yüzyılda sendikaların ve proletaryanın sosyalist partilerinin ortaya çıkışı olarak tezahür eder. Kapitalizmin

sosyalist bir devrimle aşılması ise sınıflı toplum yapısının, yeniden sınıfsız topluma doğru yadsınması anlamına gelir.

Dolayısıyla diyalektiğin yasalarının kendi arasında da diyalektik bir ilişki vardır. Karşıtların birliği varoluşun kendisidir. Varoluşun içindeki hareket özdeşler arasındaki çelişkidir. Bu hareket bir noktada niteliksel bir değişimle sonuçlanır. Niteliksel değişim, değişim öncesi var oluşun yadsınmasıdır. Bu yadsıma, yeni bir özdeşlik ilişkisinin, yani varoluşun ortaya çıkması anlamına gelir. Süreç böyle devam eder. Sürecin, değişimin, hareketin başlangıcı olgu, yani karşıtların birliğidir. Ancak, nicelikselden niteliksele sıçrama karşıtların birliğinin içerilip aşılmasıdır ve niteliksel dönüşüm gerçekleştiğinde bir önceki varoluş yadsınmış olur. Bu anlamda yadsımanın yadsınması da nicelikselden niteliksele sıçramanın içerilip aşılmasını ifade eder. Her yadsıma, dolayısıyla yadsımanın yadsınması da bir içerip aşmadır ve somut yeni bir var oluşun ortaya çıkışına işaret eder. Bu yeni varoluş da yeni bir özdeşliktir. Dedik ya, süreç böyle devam eder.

Nesnel gerçekliği anlamanın, bilmenin ve değiştirmenin tek yöntemi onu diyalektik olarak ele alabilmektir.

İdealist metafiziğin hiçbir versiyonu insana doğa ve toplumu anlamak bakımından böyle bir güç vermez. İdealist metafizik ya öznel idealizm gibi kendi düşüncelerini nesnellik olarak dayatır. Ya da dine kadar uzanan nesnel idealizm biçiminde her şeyi Tanrı'nın yaratısı olarak görür. Bunlar tamamen gerçek dışı sayıltılardır. İdealist metafizik akli, bilimsel ve dolayısıyla insani değildir, olamaz. İdealist metafiziği benimsemiş olanlar kendilerini "mutlu" etmeyi başarabilirler. Ancak bu mutluluk gerçeklikten kopma, tam olarak kendi içine kapanma pahasınadır ve bu nedenle de bu tercihin yaşamak anlamına gelmediği de ortadadır.

6-5- Diyalektiğin toplumsal ölçekte tezahürü: Sınıf Aydınlanmasının işlevi

Din önceki somut düşünce sistemlerini yadsıyarak aşmış ve toplumu etkisine almıştı. Şimdi dinin de yadsınmasını gerektiren nesnel koşullar tam olarak olgunlaşmış bulunuyor. IŞİD türü emperyalistlerce yaratılmış örgütlerin bugün insanlık için oluşturdukları tehdit bu gereksinimin dramatik biçimde kendisini ortaya

koyuş halidir. İnsanlık artık dinin toplumsallaşmasını tamamen engelleyecek aydınlanmacı bir atılımı gerçekleştirmek zaruretiyle karşı karşıya bulunuyor.

Toplumsal süreçlerde yadsıma ve yadsımanın yadsınması yönündeki gelişmeler hiçbir zaman kendiliğinden gerçekleşmez. Büyük sınıfsal mücadeleleri gerektirir. Dinin ortaya çıkışı ve toplumsal ortamda belirleyici konuma yerleşmesi de bu türden sancılı bir sürecin sonucunda olmuştu.

Düşünce sistemi konusunda da, yadsımanın yadsınması, mekanik bir biçimde eski hale dönüş anlamına gelmez. Dinin yadsınması din öncesindeki somut ve ilkel bilinç yapılarına dönmek olmayacaktır. Keza dinin yadsınması Rönesans çağının Aydınlanmacı düşünce sistemine geri dönüş anlamına da gelmeyecektir. Çünkü, Rönesans Aydınlanması burjuvazinin, kendi sınıfsal iktidarını kurabilmek ve kilisenin siyasal egemenliğine son verebilmek için kullandığı bir uyanıştı. Burjuvazinin Aydınlanmacılığı tamamen konjonktüreldi. İktidarını kurar kurmaz dine sarılması, dini halk sınıflarını egemenlik altında tutacak siyasal bir araç olarak yeniden devreye sokması da bundandı. Bu nedenle burjuvazinin elindeki bilimin Aydınlanma düşüncesini geliştirmesi, halklaştırması, halk sınıflarının inanç ve düşünce yapılarını ileri çekmek üzere çalışması mümkün değildi.

Şimdi dinin, kendi siyasal ontolojisiyle bağlantılı olarak, insanlığın başına sardığı bunca bela sonrasında işçi sınıfı Aydınlanmasının ne kadar büyük bir gereksinim olduğu da anlaşılmış bulunuyor. Somut düşünce sistemlerini yadsımış olan dini yadsıyarak inşa edilecek Aydınlanma, bilimi halk sınıflarının gündelik uğraş alanı haline getirerek gerçekleştirecek bu işi.

Bilimin halk sınıflarına ulaşmasını, onların pratik ve hatta teorik faaliyet alanı olarak yeniden düzenlenmesini ve amatörleştirilmesini sağlamadan, dinin yadsınmasını, Aydınlanmanın toplumda kök salmasını beklemek tamamen hayaldir. Eğer dinin toplumsallaşması, siyasallaşması, bir yönetim aygıtı olarak insanlığın tepesine çöreklenmesi istenmiyorsa, aklı halk sınıflarının eline vermek gerekiyor. Halk sınıflarının aydınlanması zorunlu görünüyor. Aydınlanmanın burjuvazinin eline bırakılması yalnızca bu sömürücü sınıf tarafından istismar edilmesine, içinin boşaltılmasına yarar.

Demek ki dinin yadsınması, sınıflı toplum yapısının aşılmakta olduğu bir toplumsallıkta, Aydınlanmanın işçi sınıfının elinde geliştirilmesini, bilimin amatörleştirilmesini gerektirecek ve bu sürecin içinde gerçekleşecektir. Bilimin amatörleştirilmesi sınıflı topluma dayalı çelişkilerin aşıldığı toplumsallık zemininde mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Aydınlanmanın gündelik yaşama hâkim olması, muhafazakâr tahakküm rejimlerinin yıkılması, sosyalist devrimi gerekli kılar. Toplumsal olaylarda yadsımanın yadsınması devrimle olur.

Aydınlanmanın zeminini bu denli çatışmalı bir ortamda kurmamızın nedeni dinin ontolojisiyle ilgili. Çünkü din siyasal bir ontolojiye sahip. Önceki bilinç sistemleri, animizm, totemizm, Şamanizm için bu geçerli değildi. Onlar, adı üzerinde birer bilinç yapısı olarak, toplumun kolektif biçimde, içinde yaşanılan dünyayı anlamak ve değiştirmek için gerçekleştirilen pratik faaliyet zemininde geliştiler. Amaçları doğayı anlamak, kontrol edebilmek, üretimi ve verimliliği artırabilmek, zaten kolektif bir zemine oturan toplumsal ilişkileri insanın mutluluğunu artıracak biçimde geliştirebilmekti. Tarım öncesi dönemde artı ürün ve sömürü söz konusu değildi. Bu nedenle toplumun bütün fertleri birbirleriyle gerçek manada kardeşlik içindeydi. Birlikte toplanır, avlanır, hayvan sürüleri birlikte güdülür, elde edilen ürün birlikte pay edilir ve yine birlikte tüketilirdi. Aile ekonomisinin ortaya çıktığı hayvancılık dönemi için bile komünal ilişkiler önemli derecede egemendi. O zamanlarda beyler, yöneticiler, krallar, devletler ve siyasi yapılar yoktu ortada.

Her şey artı ürünle birlikte değişti. Bu, toplumsal gelişimin zorunlu bir uğrağı olarak ortaya çıktı. Artı ürün zenginliği, zenginlik paylaşım sorunlarını, eşitsizlikleri yarattı. Artı ürünün pay edilmesi devlet mekanizmasını gerekli kıldı. Devletler kralların eline geçti. Krallar yönetebilmek için somutlukla yetinmeyen insan bilincine soyut kavramlarını, dinlerini, tanrılarını enjekte edip, kendilerini Tanrı ilan ettiler.

Dolayısıyla din ilk andan itibaren, Mezopotamya'da, büyük sulama tarımı nesnelliğinde toplumları yönetmek üzere ortaya çıktı ve organize oldu. Kralların elinde bir yönetim aracıydı. Siyasetin tam kendisiydi. İnsanları öte dünyalara, Tanrılara, içinde yaşadıkları bu gerçek dünyanın eşitsizliklerine ikna etmek için bir ideolojiydi.

Dinin ontolojisi siyaset ve ideolojidir. Daha başka bir şey beklemek yalnızca hayal kurmak olur.

Din Mezopotamya'dan sonra, bütün ortaçağ boyunca bu ontolojisini yaşadı, yaşattı. İnsanlara kendi emirlerini dayattı. Yarattığı karanlığı aşmak isteyen aklı o nedenle en acımasız biçimlerde cezalandırdı. Dine itiraz ya da dini reforme etme çabaları yine aynı nedenle büyük çalkantılar içinde gerçekleşebildi. Din siyasi bir yapı olduğu için her itiraza en şiddetli biçimde tepki gösterdi. Toplumsal yaşamın denetimi, siyasi mekanizmalar hep elinde olsun istedi. Gayet doğaldır, genetiği böyledir, dinden başka türlü davranmasını beklemek gerçek dışıdır, başka türlü bir din olamaz.

Dinin toplumsal ölçekli etki alanından, bireyin inanç dünyasına sıkıştırılması Rönesans döneminde, Aydınlanmanın etkisiyle olanaklı oldu. Dönem feodaliteden kapitalizme geçiş dönemiydi. Kapitalizm sanayi üretimine dayanıyor, sanayi ise bilime, akla gereksinim hissediyordu. Kapitalizmin sınıfı burjuvaziydi. Kilisenin iktidarını devirebilmek için burjuvazinin halk sınıflarının desteğini arkasına alması, bunun için de kiliseye karşı birikmiş tepkileri sahiplenmesi gerekiyordu. Burjuvazinin Aydınlanmacılığının nedeni iktidar hedefiydi. Burjuva Aydınlanmacılığının sınırlarını bu hedef belirler.

Burjuvazi iktidara geldikten sonra, halk sınıflarını kendi denetimine alabilmek bakımından eski ve kendisinin ürettiği bütün ideolojik ve siyasal araçları devreye soktu. Bunların içinde en geçerli olanı halen dindi. Dinin toplumsal dokuda çok eskilere dayanan kökleri vardı. Üstelik insanın birey olarak kendisini gerçekleştirme olanağının bulunmadığı modern sınıflı toplum yapısı içinde herkese sahte umutlar da dağıtabiliyor, bugün yaşanılan sıkıntıların cennet vaadiyle görmezden gelinmesini, umursanmamasını sağlayabiliyordu.

Böylece Aydınlanmanın etkilerinin görülebildiği kapitalist üretim ilişkileri döneminde de, en başından itibaren, dinin toplumdaki yerleşikliği devam etti.

Kapitalizmin ekonomik, mali, toplumsal ve siyasal bakımlardan bunalıma girdiği, bu bunalım ortamında krizlerle sarsıldığı 1970'lerin sonlarından beri ise burjuvazi dine özel bir silah olarak eskisine göre daha fazla derecede sarılmak mecburiyetinde kaldı.

Öte yandan krizlerin yarattığı anlam boşluğu bireyleri sarılacak bir anlam olarak yeniden dine yöneltti. Aynı dönemde emperyalizm, Sovyetler Birliği'ni çökertebilmek bakımından dünyanın dört bir yanında radikal dinci grupları örgütlüyor, silahlandırıyordu. İşte bu ortam içinde militan İslami yapılar cihat tutkusuyla insanlığın başına bela bir hal aldılar.

Dinin yeniden bireyin inanç dünyasında sınırlı bir konu haline getirilebilmesinin büyük toplumsal dönüşümler gerektirdiğini iddia etmemizin nedenleri bunlar. Bu bir mücadelenin konusu olacak. Aslında mücadeleyi ilk elde talep eden taraf Aydınlanma, akıl ve bilim tarafı değil. Ancak dinin ontolojisi ve bu ontolojiyi bir tarafa bırakamayacak olması, dinin toplumsal alandan bireyin inanç dünyasına sınırlanmasının ancak çatışmalı bir sürecin sonucunda olanaklı olabileceğini gösteriyor.

O halde bu mücadeleyi insani açıdan belirleyecek eksen akıl ve bilim olacaktır. Akıl hem üretimi, verimliliği artırmak; hem üretimin sonuçlarını insani biçimde pay edebilmek, yani eşitsizlikleri ve yoksullukları ortadan kaldırabilmek; hem de bugün sahip olduğumuz insanlık mirasını gelecek kuşaklara devredebilmek bakımından elimizdeki en güçlü araç. Bununla ilerlemek zorundayız.

Yalnızca ekonomik bakımdan değil, insani olarak, ahlaken ilerlemek açısından da akla ihtiyacımız var. Bunalım-kriz sarmalında giderek belirleyici hale gelen etnik ve dini eksenli çatışmaları sona erdirebilmek için, herkesin birbirinin kimliğine, inancına saygı duyacağı toplumsal bir zemin yaratmak zorundayız.

Bu bakımdan gerekli ilk koşul herkesin kendi etnik ve dini kimliğini geri plana çekmesi, iletişimde hiçbir biçimde bunları kriter olarak kullanmaması ve ilişkilerin akla dayalı olarak inşa edilmesi. Ahlakı belirleyecek şey insanın inandığı dinin kendisine koşul olarak dayattığı inanç ve davranış normlarına uyması değil. Aksini düşündüğümüzde ortak bir insan ahlakı inşa şansını kendi ellerimizle yok etmiş oluruz. Ahlakın zeminini dinin belirlemesine izin vermek, "ahlaki" değerler üzerinden çatışmalı bir zeminin yaratılmasına izin vermekle eş anlamlıdır.

Dünyanın ayrımsız herkes için daha yaşanılır hale getirilmesinin ilk koşulu üretimde elde ettiğimiz değerlerin eşit ve adil biçimde dağıtılmasını sağlayabilmekten geçer. Bu da öncelikle yeni bir

iktisadi düzenin kurulmasını gerektirir. Sonrasında da refah düzeyimizi artıracak, dünyamızı yok etmekte olan çevresel tehditleri ortadan kaldıracak akılcı politikaları ve bilimsel yatırımları gerçekleştirmek, mevcutlarını geliştirerek elde tutmak zorundayız.

Sömürünün ortadan kaldırıldığı, dağıtımın eşit ve adil gerçekleştirildiği, zaman kullanımının insani ölçütlerle yeniden düzenlendiği, herkesin dinlenme ve yeniden yaratım olanaklarından gereksinimi kadar yararlandığı bir toplumsallıkta, insanlar neden Tanrılara sığınmak zorunluluğu hissetsinler ki.

Sosyalist düzen, sömürenler tarafından yaratılmış, maniple edilen, kullanılmakta olan bu gerçek dışı sayıltıya olan gereksinimi de ortadan kaldıracaktır. Şurası da kesin: Hiç kimse eşit ve adil bir toplumsallıkta, yine de tanrıya inanma ihtiyacı hissedenlere karışmayacaktır. Onlar tanrılarını, dinlerini toplumu yönetmek üzere kullanmaya kalkmadıkları sürece.

KAYNAKLAR

- Abdülcebbar K (2006) (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 281-283.
- Akçay G (2015) Big Bang teorisi Nedir? http://bilimfili.com/big-bang-buyuk-patlama-teorisi-nedir/
- Aktay Y (2015) Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum, Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- Alpyağıl R (2012) Giriş, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 249-251.
- Anhelm (1997) tanrının Yokluğunu Tasavvur Etmenin İmkansızlığı, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 463-465.
- Alston WP (1999) Tanrıyı Algılamak, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 491-504.
- Aristoteles (1998) Atinalıların Devleti, Çev: Baydur SY, Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Attas NE (2002) İslam ve Laisizm, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Bakırcı ÇM (2015) Evrim kuramı ve Mekanizmaları, Evrensel Kültür Kitaplığı, 3. Basım, İstanbul.
- Bakıllani (2000) Alem, Muhdestir, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 269-271.
- Balibar E (2003) Marks'ın Felsefesi, Çev: Laçiner Ö, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bayet A (2016) Dine Karşı Düşüncenin Tarihi, Çev: Süreya C, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Behe M (1998) Akıllı Tasarım, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 415-430.
- Belek İ (2007) Marksizm ve Sınıf Bilinci, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Cankoçak K (tarihsiz) Başka Dünyalar Var Mı? Çoklu Evrenler veya Paralel Evrenler, http://web.itu.edu.tr/~kcankocak/docs/Coklu-evrenler-kerem-cankocak.pdf

- Cankoçak Ka (Tarihsiz) Kuantum Yalanları, http://web.itu.edu.tr/~kcankocak/docs/kuantum_yalanlari.pdf
- Cankoçak K (2012) Higgs Keşfedildi, Şimdi Ne Olacak? Evren Hakkında Bütün Gizemler, Bilim ve Gelecek Dergisi, Ağustos sayısı.
- Cansu B (2015) Big Bang-1, http://www.fizikist.com/big-bang-1/
- Cansu B (2015a) Big Bang-2, http://www.fizikist.com/big-bang-2/
- Charlesworth B, Charlesworth D (2006) Evrim, Çev: Gül S, Dost Kitabevi, Ankara.
- Conner CD (2013) Halkın Bilim tarihi, Çev: Kanburoğlu ZÇ, 3. Baskı, Tübitak Yayınları, Ankara.
- Castoriadis C (1997) Marksizm ve Devrimci Kuram, Çev: Tufan H, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Craig WL (2009) Büyük Patlama ve Ötesi, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, İz Yayıncılık, 2012, İstanbul içinde), S: 327-340.
- Cürcani SŞ (2011) Zatı Gereği Mümkün, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, İz Yayıncılık, 2012, İstanbul içinde), S: 299-313.
- Cüveyni (2003) Cevaz Delili, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, İz Yayıncılık, 2012, İstanbul içinde), S: 314-318.
- Çığ Mİ (2005) Kuran, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni, Kaynak Yayınları, 9. Basım, İstanbul.
- Çilingir L (erişim tarihi 26.2.2016) Bilim Tarihi.
- Darwin C (1976) Türlerin kökeni, Çev: Ünalan Ö, Sol Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Dawkins R (2012) Tanrı Yanılgısı, Kuzey Yayınları, İstanbul.
- Eagleton T (2014) Tanrının Ölümü ve Kültür, Çev: Dingiloğlu S, Yordam Kitap, İstanbul.
- Efil Ş (2004) Büyük Patlama Kozmolojisinin Teistik Yorumu Üzerine, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 364-380.
- Engels Enstitüsü (1996) Marksist Leninist Partinin Temel Eğitim Dersleri, Çev: Atayman V, 2. Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul.

- Engels F (1971) Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev: Somer K, Sol Yayınları, Ankara.
- Engels F (1977) Anti Duhring, Çev: Somer K, 2. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- Engels F (1992) Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Çev: Belli S, 3.Baskı, Ankara.
- Fahri M (1981) İslam'da Allahın Varlığının Geleneksel Kanıtları, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 255-268).
- Fahri M (2002) İslam Felsefe Geleneğinde Ontolojik kanıt: Farabi Örneği, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 449-460.
- Ford KW (2014) 101 Soruda Kuantum, 3. Baskı, Çev: Gönülşen B, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Gazzali (1971) Hudus Delili, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 284-286.
- Gazzali (1971a) Varlıkların Yaratılış Hikmetleri, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 383-386.
- Gazzali (1971b) Kudret Sıfatı, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 519-520.
- Güven E (2016) Kütle Çekim Dalgaları İk Kez Gözlendi, http://bilimfili.com/kutlecekim-dalgalari-ilk-kez-gozlendi/
- Hançerlioğlu O (1977) Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu O (1979) Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 6, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu O (1980) Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 7, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hegel GWF (2011) Tinin Görüngü Bilimi, çev: Yardımlı A, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Hegel GWF (2014) Mantık Bilimi (Küçük Mantık), Çev: Yardımlı A, İdea Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul.
- http://www.evrimagaci.org/makale/196
- http://www.kuranikerim.com/m_diyanet_index.htm

- Hotinli M (2010) 50 Soruda Büyük Patlama Kuramı, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Iraki F (1948) İlme'l-yakin, Ayne-l-yakin, Hakk'el-yakin, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 487-488.
- Kant I (1999) Pratik Aklın Eleştirisi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev: Ionna Kuçuradi.
- Kenny A (1992) Aklın Erdemi, (Din Felsefesine Dair Okumalar 2, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul içinde), S: 95-108.
- İbn Kemmune (2004) Özü Dolayısıyla Varlığı Zorunlu'nun Kanıtlanması Hakkında, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 290-298.
- İbni Sina (2004) İmkân Delili. (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 287-289.
- Kojeve A (2012) Hegel Felsefesine Giriş, Çev: Hilav S, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Kuhn TS (2015) Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev: Kuyaş N, Kırmızı Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Kutsal Kitap, Ekim 2014 baskısı, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Leaman O (1998) Din Felsefesi, (Din Felsefesine Dair Okumalar 2, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul içinde), S:17-31.
- Lecourt D (2013) Bilim Felsefesi, Çev: Ergüden I, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Lenin Vİ (1975) Felsefe Defterleri, Çev: Nutku U, Maya Yayınları, İstanbul.
- Lenin Vİ (1976) Felsefe Defterleri, çev: Tokatlı A, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Lenin Vİ (2015) Materyalizm ve Ampiriokritisizm, (Marksist Felsefe Klavuzu, Çev: Odman M, Yazılama Yayınevi, İstanbul içinde), S: 79-92; 188-189.
- Lenin Vİ (2015a) Seçme Eserler Cilt 11, (Marksist Felsefe Klavuzu, Çev: Odman M, Yazılama Yayınevi, İstanbul içinde), S: 43-48.

- Lenin Vİ (2015b) Seçme Eserler Cilt 9, (Marksist Felsefe Klavuzu, Çev: Odman M, Yazılama Yayınevi, İstanbul içinde), S: 137-139.
- Marks K (1976) Alman İdeolojisi Feurbach, Çev: Belli S, Sol Yayınları, Ankara.
- Marks K (1978) Kapital Cilt 1, Almanca 2. Baskıya Son Söz, 2. Baskı, Çev: Bilgi A, Ankara.
- Marks K (1997) Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, Çev: Somer K, Sol Yayınları, Ankara.
- Marks K, Engels F (1976) Kutsal Aile, Çev: Somer K, Sol Yayınları, Ankara.
- Olzerman T (1988) Felsefe Tarihinin Sorunları, Amaç Yayıncılık, İstanbul.
- Özlem D (1995) Felsefe ve Doğa Bilimleri, İzmir Kitaplığı, İzmir.
- Paley W (1997) Doğal Teoloji, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 392-394.
- Pannekoek A (2002) Lenin'in Filozofluğu, Çev: Yücesoy S, Metis Yayınları, İstanbul.
- Platon (2005) Şölen, Çev: Çetinkaya C, Bordo Siyah Yayınları, e-kitap.
- Polkinghorne J (2014) Kuantum, Çev: Yolsal ÜH, Dost Kitapevi, Ankara.
- Plehanov GV (2994) Marksizmin Temel Sorunları, Çev: Hilav S), 2. Baskı, İstanbul.
- Rosen J (12 Şubat 2007) Darwin'in Gölgesinde Kalmış Bir Dahi, Alfred Russell Wallace, Çev: Ölez Ş, The New Yorker, http://www.evrimagaci.org/makale/60
- Rosenberg A (2014) Bilim Felsefesi, Çev: Yıldız İ, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Rosenthal M, Yudin P (1972) Materyalist Felsefe Sözlüğü, Çev: Aytekin E, Çalışlar A, 4. Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Rothman KJ, Greenland S (1998) Modern Epidemiology, Lippincott Williams & Wilkins, USA.
- Rousseau JJ (2014) Toplum Sözleşmesi, İş Bankası Yayınları, Çev: Günyol V, 12. Baskı, İstanbul.

- Russell B (2015) Bilimsel Bakış, Çev: Sezer F, Say Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer A (2013) Din Üzerine, Çev: Aydoğan A, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Schopenhauer A (2014) Bilim ve Bilgelik, Çev: Aydoğan A, Say Yayınları, İstanbul.
- Scott EC (2012) Evrim mi, Yaratılışçılık mı ? Çev: Yılmaz LC, Evrensel Basım, 2. Baskı, İstanbul.
- Skybreak A (2013) Evrim Bilimi ve Yaratılış Efsanesi, Çev: Çelik B, Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- Stace WT (1976) Hegel Üstüne, Çev: Belge M, İletişim Yayınları.
- Stenger VJ (2016) Başarısız Hipotez Tanrı, Çev: Sezgintüredi A, Aylak Kitap, İstanbul.
- Sweezy P (2009) Marksizm Üzerine Dört Ders, Çev: Öncel T, Yordam Kitap, İstanbul.
- Swinburne R (1992) Tümevarımlı Kanıtlar, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 347-363.
- Swinburne R (1997) Tasarım Kanıtı, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 402-416.
- Swinburne R (1997a) Tanrının Varlığının Kanıtları, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), s: 549-562.
- Swinburne R (2001) Felsefi Teizm, (Din Felsefesine Dair Okumalar 2, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul içinde), S: 69-85.
- Şebüsteri M 82006) Tanrı Zuhurunun şiddetinden dolayı Gizlidir, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 489-490.
- Şenel A (2013) Bilim ve Bilimsel Yöntem, Bilim ve Gelecek kitaplığı, 2. Baskı, İstanbul.
- Şenel A (2014) Din-Ahlak ve Saygı-Biat Üzerine Aykırı Yazılar, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Tillich P (2000) Din Felsefesi, Çev: Özcan Z, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Tuğcu T (1985) Felsefe Tarihi, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Tüzer A (2006) Güvenilir Bir tecrübe ve Tanırın Varlığına Rasyonel Bir kanıt Olarak Dini Tecrübe, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 528-545.
- Ward K (2004) Tanrı, Şans ve Zorunluluk, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 341-346.
- Wierenga ER (2003) Din Felsefesi, (Din Felsefesine Dair Okumalar 2, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul içinde), S: 32-46.
- Wolterstorff N (2000) Analitik Din Felsefesi: Geçmiş ve Gelecek, (Din Felsefesine Dair Okumalar 2, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul içinde), S: 53-68.
- Wood AW (2009) Kant, Çev: Kovanlıkaya A, Dost Kitabevi, Ankara.
- Woods A, Grant T (2001) Aklın İsyanı, Çev: Gemici Ö, Demirsoy U, 2. Baskı, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul.
- Yaran CS (2007) Eleştirel Deneyimcilik: Dini Tecrübede Swinburne'un Safdillik İlkesine Karşı Eleştirellik İlkesi, (Din Felsefesine Dair Okumalar 1, Derleyen Alpyağıl R, 2012, İz Yayıncılık, İstanbul içinde), S: 505-527.
- Yıldırım C (1997) Bilimsel Düşünme Yöntemi, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Yazılama

Bugün din en önemli sömürü araçlarından birisidir. Bireyi ekonomik, toplumsal ve siyasal sömürü karşısında en azından sessiz kılar. Sömürünün tanrının emri olduğu yönündeki propagandanın etkisini pekiştirir. Kendisi de zaten, dünyayı yaratanın tanrı olduğunu ileri sürdüğünde, dünyanın eşitsizlik ve adaletsizliklerle dolu bu halinin tanrısal iradenin yaratımı olduğunu söylemiş olur. O nedenle bu dünyanın herhangi bir kutsallığın yaratımı olarak görülemeyeceği fikrinin savunulması son derece önemlidir. Sömürüye karşı çıkmak, sömürüyü meşrulaştıran her tür fikrin reddedilmesini gerektirir. Bu kitap esas olarak bu gereklilik üzerine oturuyor.

20 TL
9 786059 988667